

અનુક્રમણિકા.

ન્હાનો ભાઈ	૧	વહાલી અને મીઠી	૧૧૦
વર્ષના ત્રણ કાલ	૬	ઘેટાનું વચ્ચું	૧૧૩
લક્ષ્મણ	૮	દ્રાક્ષનું થડીયું	૧૧૫.
જમની	૧૨	શેલોત	૧૧૭
ન્હાનો સારંગીવાલો	૧૨	વાપાની સમજ	૧૨૫
મેનાં	૩૫	ન્હાની છોકરી કલ્પમણે }	૧૪૯
છોકરાં જે સ્વતંત્ર }	૪૦	છેતરું	
થવાને ફૂલેલે		ઘરડો ખિસારી	૧૫૮
કાંટાનાં ફાડ	૪૬	સમાગમ સુખ	૧૬૧
દેવજી	૪૯	મોટાનું મન	૧૬૨
દાણા વિણનારી છોકરી	૫૧	જુનો ચાકર	૧૮૭
ગંગા અને જમના	૭૨	પુરુષોત્તમ અને ડાહ્યા	૧૯૪
ન્હાનો જગુ	૮૨	હઠી છોકરી	૧૯૫
કઢીયો તથા મજૂર	૯૪	આશા ભંગ	૧૯૭.
તરવાર	૯૬	અતિક	૧૯૯

પ્રસ્તાવના.

~~~~~

બાલકોને જે શિક્ષારૂપ ગ્રંથોવિષયે સારું પરિશ્રમ કરેછે, તેમ-
ને, યથાપિ બિજા, ગ્રંથકર્તાઓના જેવો કાર્તીને લાભ થતો નથી,
તથાપિ વાસ્તવિક જોતાં એવું જણાયછે કે એવા કવિઓના ગ્રંથ
મોટમોટા કાવ્યથકી અધિક ઉપયોગી અને અધિક ઉપકારક
છે. ન્હાનાં બાલકોમાં મર્યાદા તથા સગુણ આણવા, તેમને કુમાર-
થકી સંરક્ષવું; તેમને જ્ઞાનનું શ્વાવું આપવું; અને તેમની બુદ્ધિ વિચા-
રક્ષમ કરવી; એવિશે ઉદ્યોગ કરવો મહાન્ પંડિતોને પણ યોગ્ય છે.
અલ્પમતી છે તે છોકરાંની પ્રવૃત્તિ, નિવૃત્તિ, તેમનું રમવું, રીશાવું, તે-
મના હર્ષ વિપાદ જોઈને તે અજ્ઞાન આપણે મનમા આણવા યોગ્ય
નથી એમ કહો; પરંતુ જેમની લોકહિત ઉપર દષ્ટિ છે, જે દીર્ઘ દ-
ષ્ટીએ જાણેછે કે એક મનુષ્યના સત્કર્મ દુષ્કર્મ સઘઠી સૃષ્ટીનો
ફેરફાર થઈ જાયછે; તે, છોકરાંને વિશે પણ સગુણ દુર્ગુણ જોઈને,
તેમના વિચાર વિશે અનાસ્થા કરતા નથી. જોનારા હતા તેમણે,
શિકંદર બાદશાહ બાલક હતો, તેવોરેજ તેની બુદ્ધીમાં વ્યાપકતા
જોઈ. આગળ તેણે સર્વ પૃથ્વીનાં રાજ્યો ઉલટ પુલટ કર્યાં, શરીર
તો સર્વેનાં તેટલાંજ, પણ તેમાહેલા રહેનારાની થોમ્યતા
ભિન્ન ભિન્ન છે, તે ઘણુંકરીને ન્હાનપણથકી સારી માદી
શિક્ષાપ્રમાણે પરિણામને પામેછે; માટે મનુષ્યનું ભાવી સ્વરૂપ ઉત્તમ
શિક્ષા ઉપર છે. એમટે જે માણસ બાલકોને શિક્ષાવિષયે પોતાના
ગુણનો ઉપયોગ કરેછે, તેનો પરિશ્રમ કેટલો સ્તુત્ય કેહેવો !

આ ગ્રંથકર્તાએ બે વાતો મનમાં આણીને ગ્રંથ કવ્યો છે; એક
તો બાલકોનું રજન; વિજું તેમને સગુણ સહજ લાગે. મતિ વાત્તામાં
સદા ચરણ સુજનતા એઓની મશાંસા છે; એમાં મોટી મોટી અચ-
દિત ઘટનાની વાત્તા કહીઓ નથી; જે બાલકોને નિત્ય પરિચય-
માહેની તેજ કહીઓ છે. તેમને જે સગુણ લાગવામાટે યોજાઓ છે
તે તેમના સામર્થ્યથી બાહાર નથી; વાત્તા કહીઓ છે, તે તેમના;

જેવા બાલકોની, તેમની સાથે રમનારાઓની, તેમના માત્રાપોની તેમનાં બેહેનભાંડૂની; ચાકર, જેની સાથે તેમને નિત્ય મસગ હોય છે તેની; અને પણ, જેમના નિત્ય જીવામાં હેલા તેઓની; માપા પણ બાલવૃદ્ધ યોજી છે. હર્ષ વિપાદનાં જે જે કારણો દેલાઈયાં છે; તે માટે; જે તેમના મનમાં વિકાર ઉત્પન્ન થાય છે, તે સ્પષ્ટ કન્યા છે; તેમના અન્યાયના જે છોટા પરિણામ તેજ તેમની શુદ્ધિમાં આપીને તેમનાં પારિપત્ય કરીને સુચર્યાં છે; અને સદાચાર્યકી જે મનને સમાધાન ઉત્પન્ન થાય છે, તેજ તેમના સત્કર્મનું ફલ કહ્યું છે. એમાં જે જે કહ્યું છે, તેણે કરીને, તેમણે, સદાચરણ એ સર્વ મુખોનું સાધન, માટે તે ઉપર પ્રીતિ કરવી; દુરાચરણ એ સર્વ દુઃખોનું, અને પશ્ચાત્તાપનું ઉત્પત્તિસ્થાન માટે તે વર્જવું.

આ પ્રથમ છોકરા છોકરી એ બેઠાને પણ ઉપયોગી છે; અને એ બેઠાને ઉપયોગી પડવો માટે બેઠાના મસગ એકત્ર આપીને વાર્તા જોડી છે. મતિ વાર્તામાં મિત્ર ભિન્ન પ્રકાર દેલાઈયા છે; અનેક સુગુણ દુગુણની પ્રશંસા, અયથા નિંદા, વાર્તાના મસગ આપીઓ છે. ઘણાં એક વાર્તાના બાલકોને વિશે અનુભવ પણ લેઈ જોયા છે. કહી કહી નાટક પણ યોગ્યાં છે; તેણે કરીને તેમને હાવ ભાવપુક્ત નિઃશંકપણેથી ચારજણમાં ચોલતાં આવડે, લજાળ મો મરડે છે તે મરડવું નહીં. પાત્રમાં માત્રાપોને પણ મિશ્રિત કન્યા છે, તેણે કરીને; બાલકોના આનંદ ભોગવવાને તેમને પણ જુટ આવી છે.

આ પ્રથમ બાલકોને મળ્યાવ્યાથી તેમને જ્ઞાનપણપણી અનાયાસે, ચોલવાની અભ્યાસ થશે; તેમનો શબ્દસંપ્રદાય વધશે; તેમને અનેક વ્યવહાર, અનેક રીતિ, નીતિ સમજાશે; શબ્દ, સદસદ્વિચાર ક્ષમ થશે, તેમનું નિદય કામલ થશે. માતાપિતાને વિશે તેમનો પ્રેમ વધશે; બેહેન ભાંડુને વિશે તેમની પ્રીતિ વધશે; દેવરને વિશે માત્રિ વધશે; આગલ માંડમોથી વિદ્યા શિક્ષવાને સુગમ થશે. માપણ; તેમને હાથે જે ધણ લાગે છે તે તેમની શુદ્ધિમાં મગવાને અવરડ છે. એ ધણપણી, જેવો ઉપદેશ મનમાં મરાશે, તેમ અન્ય પ્રયોગકી થનાર નહીં; તે સમજણને સંદા, અભિરુચીને રક્ષા, ઉપદેશને તીક્ષ્ણ બાલકોના ચિત્તમાં વાંચગાવિશે તેવી પ્રીતિ ઉત્પન્ન કરનાર નહીં. આ પ્રથમ તેમ નયો; અહીં તેમની માપા, તેમની રમત, તેમના ઉ-

ધોગ, તેમનાં અપેક્ષિતો, કહ્યાં છે માટે, તેમને વાંચતાં વાંચતો પ્રીતિ ઉત્પન્ન થઈને, ઊલટું તેમને ન સમજતાં સહજ સારા ગુણ આવે, માટે એને બાલમિત્ર નામ યોગ્ય છે.

આ ગ્રંથનો કર્તા બરાકિન કરીને કોઈ મહાવિદ્વાન' ખાંસ દેશમાં થઈગયો. જેના ઉપકાર સર્વ વિલાયતમાં સંભારેછે; જેની વાર્ણાં આજ્ઞાપિત, જે રસ કહ્યો તે ઊભો રહેછે; જેનું વર્ણન યથા-તથ્ય. બાલ્યત્વથી માનસિક વિકાર, રુચિવૈચિત્ર્ય, દત્ત્યાદિક ધર્મનું યથોચિત સ્વરૂપ વર્ણનવિશે જે મશાસનીય; જેનો લેખ અ-ચેતનને ચેતના આપેછે; કોઈપણ વિષય જેણે આદર્યો તો શ્રવણ યોગ્ય થાયછે.

આ બાલમિત્ર ગ્રંથ પૂર્વે મેંચ ભાષામાં હતો; તેમાંહેથી દંધેજીમાં આવ્યો, તેમાંહેથી મરાઠીમાં થયો અને તે ઉપરથી ગુજરાતીમાં ક-ન્યો છે. મેંચ તથા દંધેજી ભાષા એનો વિચાર કરતાં; જે ભાષા આજ શેંકડો વર્ષ થયાં સુધરતી આવીઓ છે; જેમાં સર્વ વિષયો ઉપર ગ્રંથ છે; જેમાં સર્વ મનમાહેલા અભિપ્રાય શબ્દે કરીને બોલાય, પટલા શબ્દ છે, જે મોટમોટા બુદ્ધિવાનોને પરિચિત છે, તો એવી ભાષામાં જે રસ થયો છે, જે રસ મરાઠી ભાષામાં પણ થવો કઠિણ, તે ગુજરાતી ભાષામાં તો કેમજ થશે ? જે ભાષામાં આજદિવસ સુધી, વ્યાકર્ણ, કોશ, કોઈએ કન્યાજ નથી; જેમાં વિદ્વાન લોકોનું ચિ-ત્ત રમ્યુંજ નથી; જેમાં શબ્દ સંગ્રહ થોડો; જેની બોલવાની શૈલી જોઈ નથી; એઉપર વળી આ ભાષાંતર પણ યથામતિ છે; માટે સર્વે રૂપા કરીને, એમણેના દોષસામું લક્ષન દેતાં ગુણ માત્ર લેઈને મારી સેવા સ્વીકારવી; એ મારી પ્રાર્થના છે.

न्हानोभाई.

एक वेणी एवे नामे छोकरी हती, ते एक दिवसे लोटे परो-
डीये उठी. तेना मनमां हतुं जे वाडीमां जईने फूल बीणुं. अने
मारीमा सुतीछे, ते, जागे नहीं एटलामां, एनें तेनो हार करीने
आपुं. तेमाटे छोडी मेडाउपरथी हेठळ आववाने तैयार थई; ए-
टलामां, तेनो बाप गोविंद एवे नामे हतो, ते तेनी ओरडीमां आ-
व्यो; अने छोडीनें केडे बेसाडीने, हसतो हसतो बोलेछे “बेटा,
तुं मारी साथे उतावळी चाल, हुं तनें काई देखावुं, ते जोईने तनें
घणो आनंद थरो” वेणीए लोटे हंपे करीने पुछ्युं “बापा, ते शूछे
मनें केहेशो?”

बाप केहेछे “छोडी! परमेश्वरे तनें गई राते न्हानो भाई
आव्योछे” ते बोली “न्हानोभाई! क्यांह छे ते मनें जोवाद्यो; म-
नें तेनी पासे उतावळी तेडी जाओ” पछी बापे तेनें तेनी माए
ज्याहां जण्यु हतुं, ते ओरडीनां कमाड उघाडीने मांहे लिधी; न्यां-
हां खाटला आगळ एक पराई बायडी हती; तेनें वेणीए पेहेलां
कोई दाढे घरमां दीछी नहती; ते ने अवतरेला छोकरानें बळोति-
यामां थीटती हती. ते जोईने वेणीए बापनें नाना प्रकारना प्र-
श्न कर्या, तेना उत्तर देईने, बापे जाण्युं जे, में एनां कोड पुरा क-
र्या, ते वखत तें करीने बापन पुछवा लागी “बाप, आ डोशी को-
णछे? जुओ, ते केवी मारा न्हानाभाईनें बांधेछे! तेनें ए दुःखवशे
एम तमनें बिहीक लागती नथी बापा?”

गोविंद. तुं बिहीश नहीं छोडी, आडोशी मली छे, एनें में छो-
करानुं जतन करवा माटे बोलावी छे.

वेणी— पण बापा, आ छोकरो मारी मानो, ते एणीए हजु एनें
जोयो छे के नहीं ?

गंगावाई— (खारलानो पददो खसडीने बोले छे.) हा छोडी,
मैं एनें जोयो छे मनें केहे वारु, एनें जोईने तनें हर्प थयो के
नहीं !

वेणी— हा मा, मनें घणो हर्प थयो; तैं मानें न्हानो सारो सो-
वती रमवानें आप्यो; एनुं सो जुवो केहेवु सारुं छे ! अनें रा-
तुंज, जेवु कोई केहेसो, क्याहार्थी, दोडतो आव्यो छे ! बाप,
हु एनी सघाते रमु !

गोविद०— तैं क्यम थाय बचा ! एनार्थी उभा रेहेवातु नर्थी;
तु जो, एना पग केवा कुंलाछे ते. ,

वेणी— ओ: हो ! पग कुंलाछे खरा ! हवे हु समजी, एनें मा-
री साथे दोडवामा हजु घणा दाहाडा जोइये.

गोविद० ते सघलुं भवानी बेलाए थशे; पेहेला तो हीडवुं शीख-
शे, पछी तमें बेजणा वाडी वाडीमा कुदशो अनें रमशी. ,

वेणी— खरुंज शु ! ओरे बापुड्या, हु तनें काई अपुं, एटले तुं
मारा उपर हेत करीश. आ मारी पाशे चित्र छे ते ले, तारे र-
मवाने, ए शु बापा ! आ लुच्ची छेतो नर्थी ! एणे मुढिओ वार्या
राखीओ छे. ,

गोविद० हाय क्यम उवाडीए, ते एनें हजु खबर नर्थी; ते स-
मजवाने काई माहिना जोइये.

वेणी— एम छे ! ओरे मारा बापुड्या. हु तनें मारा सघला र-
मकल आपीश, केहे हवे तु खुशी थयो मनें जवाने दे. बा-
पा, ए हसेछे मनें वेणी केहे वेणी ! क्यम, तु बोलतो नर्थी !

गोविद० एनें बोलवानें हजु बे वपे जोइये, हवे वेणी, तु कच
करीने तारी मानें अकलावीश हो.

वेणी— जुओ बापा, एणे हानो चेहेरो केरव्यो, अने ए रुपछे;
मनें एवु लागे छे जे, एनें मुस लागीछे, ओरे, मारा लाडका तुं
छानो, तु छानो, हु तारे मोटे काई सारु सारु खावानु आणु.

गोविद० मारी बेदी, एनें सावानी सटपटमा तु पडीश नहीं; ह-
जु एनें दात आव्या नर्थी; ते ए राशे क्यम ?

वेणी— एनार्थी सावानु नर्थी ! एपारे ए जीवशे क्यम ! ए शुं
भूसेमेरे !

ગંગાવાઈ— ના દીકરી, એને માટે પરમેશ્વરે મારી ધાઈઓમાં દૂધ કર્યું છે, એ હમણા તો અશક્ત છે, પણ કાંઈ દિવસ ગયાપછી તું જોજે, જે એ ખુંદે ઉપર કેવો લોટવા માડે છે.

વેળી— તે હું કિયે દાહડે જોઈશ. પણ મા, જો તું, એનું ડોકું કેવું સારું દેખાય છે; એને હાથ અડાડવાને મને. વિહીક લાગે છે.

ગોવિંદ— તું હાથ અડાડ, પણ હલુવે અડાડ હો.

વેળી— વારુ વારુ ઘણોજ હલુવે અડાડુ છું! ઓઃ ઓ! કેવો કુંઠો છે! જેવો રુનો ગોઠો.

ગોવિંદ— છોડી, ન્હાનાં છોકરાની ડોક એવીજ હોય છે.

વેળી— બાપા, જો એ પડી જાય, તો ડોકું ભાગીને કડકે કડકા થઈ જાય નહીં વારુ?

ગંગાવાઈ— એમા શી આતી? પણ અલ્લે એને જાલવીને જાલીશું, એટલે એ પડનારો નહી.

ગોવિંદ— છોડી, તને સ્વપ્ન છે, પાંચ વર્ષ પેહેલાં, તુ એવીજ ન્હાની હતી તે?

વેળી— એના જેવી ન્હાની! નહીં હોં બાપા. તમે મારી મશ્કરી કરો છો.

ગોવિંદ— મશ્કરી નહીં બેટી, હું સ્વપ્ન કહું છું.

વેળી— મને સાંભરતું નથી તે?

ગોવિંદ— તે સ્વપ્ન, આ હિડોળો, મેં બારણે ક્યારે બાંધ્યો છે, તેની તને સ્વપ્ન છે?

વેળી— ક્યારે? તે જેવો છે તેવોને તેવોજ છે.

ગોવિંદ— તેવોને તેવોજ ક્યમ હોય! જ્યારે તું આ ન્હાના છોકરા જેવડી હતી ત્યારે, આ હિડોળો બાંધ્યો છે.

વેળી— સ્વપ્ન જશુ! પણ ક્યમ ત્યારે તે હસને સાંભરતું નથી?

ગોવિંદ— ન્હાનાં છોકરા હોય છે તેનીપાસે શું હતું, તે કાંઈ સમજતા નથી. આ તારો ન્હાનો ભાઈ, તારા જેવડો થાય ત્યારે, તું એને આજનીવાત પુછજે જે “હું તને તે દાહડે, નામ દેતા શી સ્વપ્ન હતી. તે તને સાંભરે છે?” પછી તને સ્વપ્ન પડશે.

વેળી— શું હું પણ માનેં આમજ, ધાવતી હતી !

ગોવિંદ• હા, એમાં સંદેહ શી ! તારા માટે શી શી મેહેનત પડીછે છોડી ! તું એવી નચલી હતી, જે તારાથી કાંઈ સ્વવાતુ નહોતું, અલ્લે ઘડીએ ઘડીએ ચિંતા કરતાં જે તુ હમણાં મરીશ. તારી મા કેહેતી : “ અરે સારી વાપુડી, તારો જીવ ચૂંથાશે ” એમ કહીને તેણીએ તને ઘણે અમે કરીને, ઘાડંઓનું દૂધ પીવું શીખવ્યું.

વેળી— અરે મારી મા, ત્યારે મને પેહેલું પાવાનું, તેજ શીખવ્યું નહીં !

ગોવિંદ• હા બેટા, તારી માએ તને ધાવતાં શીખવ્યું, ત્યારે તું શરીરે પુષ્ટ થઈ. એવી મેહેનત તેણીએ તારામાટે બે વર્ષસુધી રાતદાહાડો કરી. કોઈ વસ્ત્ર, થાક લામ્પાથી તારી માનેં, લાગારેક ડુંધ આવે, એટલામાં, તું રોડંને તેને જગાડે. પછી તે ઘમરાતી ઊઠીને, તારા ઘાંડિયા આગલ આવે “ વેળી વેળી, બેટા, છાની રેહે, તને ખૂલ લાગી હશે, મારી દીકરી ” એમ કહીને પછી તને ધાડે આગલ ઘરે.

વેળી— અને વાપા, મારું આ ગલૂં એના ગલ્લા સરસું ત્યારે કુંહું હતું !

ગોવિંદ• વચ્ચા એવુંજ હતું.

વેળી— શું આ સારૂં ગલું ! જે આજ આટલું કઠળ છે તે ! ઓહો ! તેવું હોતતો ક્યારે ભાગી ગયું હોત.

ગોવિંદ• તે સરૂં પણ અલ્લે તને ઘણી સમાલી છે. કેટલાદાહાડા સુધી તારી માએ સઘળા સુસ્વ એક કોરે નાંચી દીધાં હતાં, અને તું આલે આગલથી વેગલી પડે માટે કંઈ. જવું મુકી દીધું. જારે જારે તેને, કામ માટે તને મુકીને જવું પડે, ત્યારે, તે તારી ઘણી ચિંતા કરે. અને દાડંને મુંપે, તેને કેહે, “ રલીયા-ત્પ, હુ એને તમારે સ્વાધીન કરુંહું; તમે પેટના છોકરાનીપેટે એને જાલવજો હો. ” અને તને સારીપેટે સમાલે માટે, તારી મા તેને વારે વારે કાંઈ દનામ આવે.

વેળી— અરે સારી મલી મા. પણ વાપા, મને દોડતાં આવડતું નહોતું એવી હું ક્યારે હતી ! જે હુ આજ અદ ગાડ દોડુ, કેહે-

तामां दोडुं; जुओ, हुं. चण चार फलंगोमां ओरडीनें पेलीमर जाउं; ए शुं मनें कोईए शीखव्युं छे ?

गोविंद० तारी माए, अनें मे, तनें शीखव्युं छे. तुं पडी जायतो, तनें वागे नहीं माटे, अहे मुखमलनी टोपी करीने तनें माथे घालतां; पछी नरम दोरी झलावीने हीडाडिये. कोई वखत अमे बागमां सामासामी बेसिये; तनें वच्चे एकली काई झाल्यावना उभी करीने "हारीपासे आव" एम कहीने, एकवार हुं, एकवार तारी मा, आगळ लांबा हात करिये; तेवखत, तुं लगार अडवडीं खाय, एटले अमारो जीव उडी जाय. कोई वखत अमे, तारी पासे चालणगाडी झलावीने हीडाडिये, एवी एवी युक्तिओ करीने, तनें हीडवुं शीखव्युं छे.

वेणी — मारामाटे तमनें एटली मेहेनत पडीछे ए मनें खबर नहोती. न्यारे बोलवुं पण तमेज मनें शीखव्युं हशे तो ?

गोविंद० तेपण अह्मरांज शीखवेलुं; हुं तनें खोळामां बेसाडीनें, बापा, मा ए शब्द घडीए घडीए संभळवुं; ज्याहां सुधी ते तुं हनें पाछा बोली संभळावे. आज जेजे शब्द तुं बोलेछे, तेते, अहे तनें शीखव्या छे; अनें तनें वाचतांपण अहेज शीखव्युं छे तेतो तनें सांभरतुं हशेज.

वेणी — हा, ते मने सारीपेठे सांभरे छे. तमे मने पाटी उपर अक्षर काहाडीने आपता, अनें शीखवता, ते हुं शीखुं एटले, तमे मने खारेक खावा आपता; ते लेईनें हुं घणी खुशी थतो.

गोविंद० जो अहे, तारा माटे एटली मेहेनत नकरी होत, तो तारी अवस्था शी थात वारू.

वेणी — तो मनें मुआं आज घणा दाहाडा थया होत. ओः हो! अरे मारी सारी मा ! मारा सारा बाप ! तमारा गुणनी ओशीगण हुं क्यारे थईश ?

गोविंद० एटलुं करतां पण, तुं कोई दिवस, मनें अकळावछ. अनें तारी मानुं कझुं करती नथी.

वेणी — हवे हुं जीवुं न्याहां सुधी, कोई दिवस एवं करनार नहीं. तमे मारा माटे, एवं दुःख भोगव्युं छे, ए मनें खबर आजसुधीं नहोती यापा.

ગોવિંદ. હવે તારા માર્દને માટે, અલ્લે કેટલો શ્રમ કરિયે છીયે, તે જોતીજા; એટલે તે ઉપરથી તને સઘર પડશે, જે મારા માટે પણ એના જોવોજ શ્રમ થયો હશે.

‘એવું બોલવું થયું તે થકી, વેળાના મનમાં સઘઠી વાતો પક્કી આવી. પેતાના માર્દને માટે, માને કેટલો શ્રમ પડે છે; તે લગારેક સાજો ન હોય એટલે, એને કેવું દુઃખ થાય છે! અને એના પેટમાં કાંઈ અન્ન જાય એટલે તે કેટલું કષ્ટ પામે છે! એ રૂણે સ્યારે, તે કેટલો ધરણાય છે! માને વિસામો આપવો માટે, વાપ કેટલે હેતે કરીને છોકરાને સંભાળે છે! અને વેળાં એને હીં-ડતાં, અને બોલતા શીખવવાને કેટલો શ્રમ કરે છે! એ સઘળું જોઈને, વેળા આપણા મનમાં કેહે છે “મારા માવાપે, મારા માટે પણ આવીજ મેહનત કરી હશે” પછી તે દિવસથી વેળાની મા-વાપ ઉપર એવી મમતા, ઘણીજ થઈ; માવાપની હું સર્વ પ્રકારે ઉપકારી છું, એવું તેના મનમાં આવ્યા પછી કોઈ દિવસ તેણીએ માવાપની આજ્ઞા મિથ્યા કરી નહીં; અને તેમને લગાર દુઃખ થાય એવું કોઈ દિવસ કર્યું નહીં.

વર્ષના ત્રણ મુખ્ય કાળ.

ઘાંઘો, તરતજ ઘઝનો પુંસ લાઈને આવ્યો હતો, અને કેહવા લાગ્યો કે “આહાહા! આવી સદા શિયાળાજ હોત તો! સારૂ થાત એનું મુલ શું-કહું, એમા નદીના પાણી કેળું સ્વચ્છ અને કેવાં મીઠા! શાલો, કાંવળીઓ, કેવું સુખ દે છે! પેટમાં ભૂખ, અન્ન ઉપર પ્રીતિ અને ઊઘતાં કેવી સારી આવે છે. તે સામઠીને ગોવિંદ શેઠ તેનો વાપ, તેને કેહે છે “વારુ ન્યારે, જેવું કહ્યું તે-વુજ, મારી સ્મરણ ચોપડામાં રહી મેહેલ” વાળે તે કયું. પછી આગળ શિયાળો ગયો, અને અન્હાલો આવ્યો, સ્યારે સઘઠાં વૃક્ષને પહોવ ફુટીને પુષ્પ થયા છે; અને વાયુ મુગધી ટાહાડો મંદ મંદ આવે છે, લોક, ઘડનનાલેપ કરીને ‘ગઢામાં ફુલના દાર ધાલીને ફરે છે. નાના પ્રકારના ટાહાડા ઉપચાર કરે છે; વાગો-માં ફુઆરા ઉડે છે; તેના છાયા શરીરને લાગીને, ઘણું સુખ ક-

રેંછે; તેમજ, પાકેલાં ફળ, આંબા, ફનસ, જાંબૂં, અંજીર, દ્રાક્ષ, इत्यादिक जीभनें अमृतसरखा स्वादने आपेछे ते सघळां सुख जोईने बाळो, केहेछे “आहाहा ! आवोज सदा उन्हाळो होत, तो सारं थात” गोविंद शेठ बोल्यो “छोकरा, तुंजेवुं केहेछे तेवुंज मारी स्मरण चोपडीमां लखी मेहेलु” बाळे ते कर्पु. पछी चोमासुं आव्यु; ते वखत, जांहां त्यांहां लीलीचप्र अनें नानाप्रकारनां झाड, उग्यांछि, नदीओना प्रवाह चाल्याछे, शाक भाजीओ सुंदर थईओछे, स्थळे स्थळे पाणी भरायाछे, तेमां कागळनां नाव करीने, छोकरां तरावे छे माथा उपर छत्रीओ, बनाती टोपीओ, टोप, लेईने वरसादमां लोक चालेछे, आगळ खेतर पाक्यां, तेमां नाना प्रकारनां धान्य थयांछे, ते जोईने बाळो केहेछे; “बापा, शो चमत्कार छे आ ! आ चोमासाना दिवस सदा आवाज होयतो घणुंज सारं !” बाप केहेछे, बेटा “आते चोपडीमां लखी मेहेलु” बाळे ते लख्युं. पछी थोडाक दिवसमां शियाळो आवनार ते वखत, बाळो बापनें केहेछे; आ शियाळो न आवे अने चोमासुंज रेहे, तो सारं थाय” बाप बोल्यो “एवुं थाय तो तनें संतोष थाय बेटा ?”

बाळो— घणोज संतोष थाय बापा.

बापे ते स्मरण चोपडी काहाडीने बाळानें वेखाडी, अने बोल्यो, आ चोपडीमां शुं लख्युं छे, ते वांच बाळा.

बाळो— (वांचेछे) आहा ! आवो शियाळो, सदा होत तो सारं थात.

गोविं० वारं, हुबे आगळ चार पानां फेरवीने आं वांच.

बाळो— (वांचेछे) आहा ! आ आवो उन्हाळो सदा होत, तो सारं थात.

गोविं० (वेळी चार पानां फेरवीने पुछेछे) बाळा, आ अक्षर कोना तें ओळख्या ?

बाळो— ए मारा अक्षर.

गोविं० ते शुं लख्युंछे ते वांच.

बाळो० (वांचेछे) आ चोमासुं आवुज वर्ष सुधी होय तो सारं.

गोविं० आ लनें आश्चर्य लागेछे; जे शियाळामां तें कहुं, के स-

દા શિયાળો હોય તો સારું. તેજ તું ઉન્હાળામાં કેહેછે જે ઉન્હા-
લો સારો; અને ચોમાસામાં કેહેછે, કે ચોમાસું સારું; હવે ઈથી
શું સમજવું?

વાલ્મી—જે સઘળાકાલ સારા છે.

ગોવિંદ હાથેડો. તે તે કાલમાં, તે તે કાલના અનેક પ્રકારની
સમૃદ્ધીઓ સ્તપ્ત થાયછે; અને પાણીમાત્રને અનેક પ્રકારનાં
સુખ થાય છે. આ જગત્ ક્યમ ચલાવવું, એ પરમેશ્વરને પૂરું
માલમ છે. ઈનો વિચાર કરવાને આપણી બુદ્ધિ કેટલી? જો
તે કશું એવું હોત, તો ચોમાસા પછી આપણને શિયાળો અને
ઉન્હાળો નથી એમ થાત, સદા સર્વકાલ વરસાત પડીને સઘળાં
ઢેકાણાં જલમય થાત. લોક ઘરમાં અટકી રહત; ધાન્ય કો-
ઈ જાત; દકાલ પડીને લોકોનો નાશ થાત. ઈટલો અનર્થ
થઈને તારો સ્વાર્થ કેટલો થાત કહીશ તો, તેને વઠ્ઠી કેટલાક
દાહાડાતુધી, કાગલનાં નાવ કરીને પાણીમાં રમવાનું થાત.
માટે, પરમેશ્વરે આ વાત કેવી સારી કરી છે જો વારું! જે કા-
લની વેહેચણ પોતાને હાથ રાંચી છે. એવાત, આપણાસરલા
જીવને હાથ હોય તો, કહી સુખ નથી એવું થઈને અનર્થ થાત.

લક્ષ્મણ.

એક ઘણો ગરીબ સંતાજી એવે નામે મજૂર હતો. તેને ન્હાનાં
ન્હાનાં છ છોકરાં હતાં. તેમનું પેટ ક્યમ મરાશે માટે એક દા-
ડો તેને ઘણી ચિંતા થઈ; તેમાં બિજું એવું થયું જે, તે વર્ષમાં અ-
ન્ન સારું પાક્યું નહીં માટે આગલા વરસ કરતાં ઘણો ઘમણો
મોંઘો થયો. સંતાજી રાત દાહાડો મેહેનત કરે તોપણ છોકરા-
ને જાડો પાતલો રોટલો પેટ ભરીને સ્વરાવવાને પુરા પેસા તેને
મળે નહીં. એવો તે ઘણા દુઃખમાં પડ્યો, એક દિવસ તેણે, પો-
તાના સઘળાં છોકરાને પાસે બોલાવ્યા, અને આંખોમાં આંસું
આળીને કેહેછે, “અરે મારાં બહાલાં છોકરાં, ઝાળ દાણો મોં-
ઘો ઘણો છે; હું આટલી મેહેનત કરું છું તો પણ તમારાં પેટ
રમાય ઈટલો દાણો મને મળતો નથી; એવી મારી અવસ્થા છે.
તમે જુઓ, જે સઘળા દાહાડાની મારી મજૂરી આટલા એક રો-

ટલામાં खरच थाय છે, માટે મને જેટલું મળેછે, તેટલામાં નિર્વા-
હ તમારે કરવો જોઈશે. બિજો કશો ઉપાય નથી. અને એટલે
તમારાં પેટ, ભરાતાં નથી તે खरा पण बाहं जीवतो बचશે”
એટલું બોલીને તે છાનો રહ્યો. તે બચારાથી આગળ બોલાયું
નહી. અને તે આશો ડંચી દેવનાસાંખી કરીને રોવા લાગ્યો.
તે જોઈને છોકરાપણ રોવા લાગ્યા, અને પોતપોતાના મનમાં
કેહેવા લાગ્યા; “ હે પરમેશ્વર, હે દેવ, અણે ગરીબ, અણે ન્હા-
ના, અણે અભાગિયા, અણારા ઉપર દયા કર. અણારા બાપને
સહાય થા. અણને ખૂલે મરવા દેઈશ નહી. ”

સતાજીએ પછી તે રોટલાના સાત ચરોચર કડકા કર્યા તેમાં-
નો એક ન્હાનો કડકો પોતે લેઈને બિજા કડકા છોકરાને વે-
હેછી આપ્યા તેમાં, એક લક્ષ્મણ કરીને છોકરો હતો, તેણે પો-
તાનો ભાગ લીધો નહી. તે બોલ્યો; “ બાપા મારે નહીં જોઈ-
યે; આજ મજથી खवातું નથી. મને કંરાર નથી; મારો ભાગ
તમે ખાઓ. નહીતો મારા માર્ડોને વેહેછી આપો ” સતાજી
લક્ષ્મણને હાંપ્યા સરસો લેઈને, પુછેછે “ બચા, તને શું થયુછે? ”
તેં કેહેછે “ બાપા મને સુખ નથી; મારું શરીર ઘણું બગડ્યું છે.
હું સુઈ રહેવા જાઉં છું ” સંતાજીએ છોકરાને તેડીને ઘાટલા
ઉપર સૂવાડ્યો. બિજે ઢાહડે સવારમાં, સંતાજી ઘણો દુઃખી
થઈને તેવોજ વૈધને ઘેર ગયો, અને તેને પગે લાગીને કેહેછે,
“ વૈધરાજ, મારો છોકરો ઘેર માદો પડ્યો છે. મજ ગરીબ ઉ-
પર દયા કરીને, તેને જોશો અને ઓસડ આપશો, તો હું તમા-
રો ઉપકાર જન્મ સુધી વીસરીશ નહી. તે વૈધ છોટો ધર્માત્મા હ-
તો. પોતાને સતાજી પાસેથી કાંઈ મળવાનું નથી, એ તેને પક્કી ख-
ચર હતી. તોએતે વૈધ તેને ઘેર ગયો; અને લક્ષ્મણના ઘાટલા આગ-
લ જઈને તેની નાડ જોઈ તો રોગનું લક્ષણ કાંઈ જણાયું નહીં; પ-
ણ નવઢાઈ ઘણીછે એટલુ માત્ર જણાયામાં આવ્યું. પછી કાંઈ ઓસ-
ડની યાદ લેછે, એટલામાં લક્ષ્મણ બોલ્યો, વૈધરાજ હું તમને પ-
ગે લાગુ છું મારે માટે કાંઈ ઓસડ મગાવશો નહી, હું તે ઓસડ खा-
નાર નથી.

વૈધ— તું શામાટે સ્નાનાર નથી?

લક્ષ્મી મને તે પુલ્કશો નહીં; મારાથી તે કેહેવાતું નથી.

વૈદ્ય— છોકરા તે કેહેવામાં તને શું ઓટું છે? તુપણ મને ઘણો હૃદયલો છોકરો લાગે છે.

લક્ષ્મી વૈદ્યરાજ, હું હૃદયવાસ્તે કેહેતો નથી એવું નથી.

વૈદ્ય— વારુ ત્યારે, હું તને આગ્રહ કરતો નથી; તારા બાપને ૩-૪૦૦, હું જાણું છું જે તે ઇટલુ છાતું, રાસથે નહીં.

લક્ષ્મી ના. ના. ના. વૈદ્યરાજ, પરમેશ્વરને વાસ્તે એ વાત મારા બાપને જણવશો નહીં.

વૈદ્ય— અલ્યા તને શું કહિયે! વારુ, પણ જ્યારે તું જાણે કેહેતો નથી ત્યારે જ્યારે એ વાત તારા બાપને જણવવી ઘટે છે.

લક્ષ્મી— ઓરે મહારાજ! ના, ના. તે કરતા હુંજ તમને કહું તે સારું પણ દયા કરીને મારા ભાઈને અને બેહેનને આગળથી બારણે કાઢાડો.

વૈદ્યે બિજા છોકરાને બારણે મોકલ્યા પછી લક્ષ્મીને કેહે છે; વૈદ્યરાજ, આ દુષ્કાળમાં મારા બાપને ઘણી મેહેનતે એક રોટલા જેટલા પૈસા મળે છે. તે રોટલાનાથી, એક એક કડકો એક એકને માગે આવે છે, તેમના ઘણાજ સ્થાનો કડકો બાપ લે છે. મારા ભાઈ બેહેનને બુલ્યાં દેલી મને ઘણું ઓટું લાગે છે. સઘ-ઝાઝીમાં હું ઓટું, સઘઝાઝીમાં મારામા સામર્થ્ય વધું છે; ઇટલામાટે હું જાણું છું કે મારો માગ મારા ભાઈ બેહેન સાથે. માટે હું જાણું છું નથી. એવાસ્તે મેં મંદગાડ લિધો છે, અને મારાથી જાણવાતું નથી એમ કહું છું પણ હવે હું તમને કરીને પગે લાગું છું, આ વાત મારા બાપને કેહેશો નહીં.” તે સંભળતાજ દયા કરીને વૈદ્યની આંસોમા આસુ આપ્યા, અને કેહે છે, પણ છોકરા, તને ખૂબ લાગતો નથી ?

લક્ષ્મી— એમ ક્યમ થાય, ખૂબ લાગે છે. પણ તેમની મૂલ જોઈને જે દુઃખ થાય છે, તેવું મારી ખૂબ કરીને થતું નથી.

વૈદ્ય— પણ જો તું કોઈ સારું નહીં, તો બેહેનો મરીશ.

લક્ષ્મી— તે તો હું જાણું છું. પણ હું સતોષથી મરીશ. મારો બાપને ઇટલુ એક પેટ ભરવું તો ઓછું થશે. અને હું મરીને પરમેશ્વર પાસે જઈને આર્યના કરીશ. જે મહારાજ, મારા

भाईओनें अने बेहेनोनें अन्नवना मरवा देईश नहीं।
 ते छोकराना एवा बोल सांभळीने वैद्यनें घणो विस्मय थयो;
 अने मनमां दया आणीने वैद्य लक्ष्मणनें बेहाथे उचकीनें छा-
 ती सरसो चांप्यो; अने केहेछे, “बिहीश नहीं मारा बापा, तुं
 मरनार नहीं। सर्वनी बाप जे परमेश्वर छे ते तारुं अने ता-
 रा कुटुंबनुं रक्षण करशे। मनें परमेश्वरेज अहीयां मोकल्यो
 एम जाणजे। हुं हवे घेर जईने उतावळोज आवुंछुं।” एवुं
 कहीने ते वैद्य पोताने घेर दोडतो गयो, अने चाकरनें माथे
 कै जातीना अन्न मेहेलीने तरतज पाछो आव्यो अने संताजी-
 नें अने तेनां छोकरांनें एक ओळे, बेसाडीने तेमनें पेट भरीने
 खवडाव्युं। ते गरीब छोकरांओनो पेट भरीनें जमवानो आ-
 नंद जोईनें, ते धर्मात्मा वैद्य घणूं घणूं प्रसन्न थयो। जतीवे-
 लाये लक्ष्मणनें केहेवा लाग्यो, “छोकरा तुं कशी चिता करी-
 श नहीं; हुं तमनें जे जोईशे ते आपीशे” ते बोल्युं तेणे ह्छोटी
 प्रसन्नताथी पाळ्युं ते तेमनें नित्ये अन्न मोकलीदे। अने ते
 गाममां बिजापण केठला एक ते वैद्यना जेवा धर्मात्मा पुरुष
 हता तेमणे ते बात जाणी न्यारि, तेपण ते छोकराओना समा-
 चार जोवा लाग्या। कोई अन्न, कोई पैसा, कोई लुगदां, ए-
 म तेओनें आपे। ए प्रमाणे थोडाज दाहाडामां ते न्हानां छो-
 करानुं कुटुंब दरीद्रतामांथी छुट्यु।

ए प्रमाणे पोताना वापनें माटे, अने ते न्हाना भाईओमाटे, ते
 उदार छोकरे जे आचरण कर्यु ते ते देशना राजाए सांभळ्यु न्यारे
 ते घणुं आश्चर्य पांम्यो, अने संताजीने आपणी पासे बोलावीनें क-
 सुं, “तारो छोकरो घणो साधु छे, माटे हुं एनें पुत्रनी पेटे पाळीश।
 मै दिवाननें कही मुक्यु छे, ते तनें वर्षोवर्ष पांचसो रुपैया आपशे,
 लक्ष्मण अने तारा बिजा छोकराओए मनमां आवे ते धंधो शी-
 खवो; तेमनें हुं खर्च आपीने शीखवीश; अने ते जो सारे मार्गे
 चालशे, तो हु तेमनें भाग्यवान करीश।”

संताजी घणो प्रसन्न थईने घेर आव्यो, अने लांचो भुई उप-
 र थईने मनें आवो सारो योग्य पुत्र परमेश्वरे आप्यो माटे देवनी
 स्तुती करवा लाग्यो।

જમની.

ગોદાવરી બાર્ડ એવે નામેં એક ડાહી, મલી, અને માયાલુ, બા-
યડી હતી. તેની સ્ત્રી છોકરી ગયા એવે નામેં હતી; તેણીએ એક
દિવસ કાર્ડેક અન્યાય કર્યો, માટે તેને માણે મમતાર્થી ધમકારી.
તે માના મમતાના શબ્દ સાંભળીને અને પોતાનો અન્યાય સમારિને
રોવા લાગી તે જોઈને તેની ન્હાની બહેન ત્રણ વર્ષની જમની એવે
નામેં હતી તેણીએ હસુલે રહીને પછવાડેથી આવીને એક હાથે
ઓઢણાનો છેડો છેડેને પોતાની બહેનના આંસુ લોહોવાં, અને ત્રિ
જે હાથે પોતાના સ્ત્રીમાંનો સાકરનો કડકો તેના સ્ત્રીમાં ઘાલ્યો.
હુ એમ જાણુ છું જે કોઈ સારે ચિતારે આ ચિત્ર કાઢાણુ
હોય તો શુ શોભે !

ન્હાનો સારંગીવાલો.

નાટક એક અક્તુ.

પાત્ર.

ગોપાલદાસ.

કૃષ્ણદાસ. . . . . ગોપાલદાસનો છોકરો

ગોદાવરી. . . . . ગોપાલદાસની છોડી

હીરો. . . . . ગોપાલદાસનો માણેજ

ગીરી.

મહાલક્ષ્મી. } ગોદાવરીની બહેનપણીઓ, ગોપાલદાસની છોડીઓ.

દોલતસિંહ. . . . . ન્હાનો સારંગીવાલો

ભીમો. . . . . ચાકર.

ટેકાણું.

ગોપાલદાસનું ઘર.

પ્રવેશ ૧.

કૃષ્ણદાસ અને હીરો.

કૃષ્ણ. (હીરાને) સાંભળ્યું માર્ડ, તારે મારું એક કામ કર્યું જી-
રમે.

હીરો— વારું જોડંતો સ્વરો શું કામ છે તે. તારી સદા કાંઈ વેઠ હોયજ હોય, નહોય એવું નહીં.

કૃષ્ણ— એ શામાટે, જે તું મારા કરતાં બુદ્ધિમાન છે. भाई, आज हलनें गुरुजीए एक संस्करणनो श्लोक मारुन करवा आप्यो छे ते काम तजथी सारं थशे.

હીરો— શું ? તે તેં હજુ પુરો કર્યો નથી ?

કૃષ્ણ— પુરો ક્યાંહાંથી થાય, હજુ તેનો આરંભજ કરવાનો અવકાશ કોનેં ફાવ્યો છે ?

હીરો— શું ? પેહેલા પોહોર દાહાડાથીતે પાછલા પોહોર દાહાડા-સુધી અવકાશ તનેં ફાવ્યો નહીં ?

કૃષ્ણ— તુ જો વારું હલનેં ક્યમ ફાવે તે. હું પોહોર દાહડે વાતળ કરી રહું છું; પછી સારીપઠે મૂલ લાગી જોડ્યે માટે દશ ઘડી-સુધી મારે બાગમાં અહીંયાં દોડવું પડેછે. પછી ચાર ઘડી જમતાં થાયછે. હવે જમીને પાધરોજ ઉદ્યોગને બેસું તો મારા વાપનો વૈદ્ય કેહેછે જે તેનેં છોટો રોગ થાયછે, માટે પેટ ભરીનેં જમ્યો તે પચાવવા સારુ થોડીકવાર સુધી સુવું જોડ્યે, અને કાંઈક ફર્વું જોડ્યે, તેમાંથી તરત ક્યાંથી નવરો થાઉં.

હીરો — વારું, હવેતો સઘલું થયું, ત્યારે અગ્યારથી સંધ્યાકાલ સુધી કાં કરતો નથી ?

કૃષ્ણ— હવે મારે ગાવા બેસવું છે, તે તું જાણછજ.

હીરો— પણ ગવિયો હજુ ક્યાંહાં આવ્યો છે? તે આવે ત્યાંહાસુધી તે કરીશ તો શું થશે ?

કૃષ્ણ— ત્યાંહાંસુધી મારે તેની વાટ જોડેને બેસી રેહવું જોડ્યે જે વસત જે કામ કરવાનું તે મુકીને ત્રિજૂં ત્રિજૂં લિધું તો મારો જીવ ધવરાય વાપા.

હીરો— વારું તો ગાઈ રહ્યા પછી કાંઈ દાહાડો રેહેશે. કરનારો થઈશ તો રાતે સુતાસુધી વસત છે.

કૃષ્ણ— મનેં એક ક્ષણનીએ નવરાશ નહીં મળે. મારી બેહેન સહસીઓનેં બોલાવણું કરીને તેમની વાટ જોતી બેઠી છે.

હીરો— તેમનેં અને તારે શો સંબંધ છે? તે આવશે તો તારી બેહેન પાસે આવશે.

કૃષ્ણ— સરુ, પળ તેમની સાથે રમવાને વેહેને મને તેડ્યો છે.
 હીરો— વારું પળ, તે ગયા પછી તારે શું કામ છે.

કૃષ્ણ— વાહેરે વા: પછી દિવાને અનુવાલે કામ કરીને આં-
 ધલા થડ્યે. સારીવાત કહચા અને તેમ કર્યું તો પળ, સવારમાં
 વાત તૈયાર થઈ જોડ્યે તે ક્યમ થાય ?

હીરો— વારું નહીં થાય તેમાં મારું શું જશે ?

કૃષ્ણ— મ્યારે શું, વાપ અને ગુરુજી મારા ઉપર રીસે મર્યા
 એવું તારા મનમાં છે ?

હીરો— મને ફોસલાવનાં તેને સારું આવડે છે કૃષ્ણા. જોક
 વારું ક્યાંહા છે તે સંસ્કૃત.

કૃષ્ણ— મેઢા ઉપર મારી ઓરડીમાં છે. હું જઈને આપું છું. નહીં
 તો તું મારી સાથે ઉપર આવને ?

હીરો— તું આગલ જા. હું પછવાડેથી આ આવ્યો. પેલી તારી
 વેહેન મારી સાથે કાંઈ વાત કરવા આવે છે.

કૃષ્ણ— પળ તું આમની વાત કાંઈ તેને કહીશ નહીં હો. સ-
 મગ્યો.

પ્રવેશ ૨.

ગોદાવરી અને હીરો.

ગોદાવરી— કાં ભાઈ, કૃષ્ણદામનુ અને તાર શું બાલયું મનું હતું,
 હુ જાણછું જે રોજની પેઠે તેણે કાંઈપણ તારી કુચેષ્ટા કરી હશે.

હીરો— રોજની પેઠે કુચેષ્ટાતો નથી કરી. પણ નિમ્બની પેઠે
 કાંઈ માર્યના છે, જે હુ કાલને માટે પૂની વર્તીનું કાંઈ કામ કરી
 મેંહેલું.

ગોદા— અને શું ? આ પુનું આજ્ઞાપણ, વાપને જણાવીશ
 નહીં ?

હીરો— તે હુતો જણાવનાર નહીં શામ્પોદ જે તેને સચર છેજ જે
 તારી મા મરીગયા પછી મારા મામાનો મરુતિ પૂર્વી મિથિલ થ-
 ઇ છે કે, લગાર તેનું મન હુગોયું પડલે તે માંદો પડે છે. અને
 ધિજૂં પણ હું તેનું અન્ન પાકું, કદાચિત્, તેને 'પુનું આવને

के आ मारा छोकरा उपरथी मारी ममता तोडावीने एना उपर थवाने इच्छतो हशे.

गोदा०— वारूं त्यारे हु एने मळीश; एटले हुंज एने बेवांनां क-
हीश पण हु शुं करवा आवी छू ते तुं समज्यो ? सामळदासनी
छोडीओ आपणें घेर आवनारीओ छे, तेनी आगता स्वागता
करवाने तारे मारी सहायता करवी जोईशे.

हीरो— वारूं बेहेन, माराथी जे थशे ते करवाने हुं सिद्ध छूं.

गोदा०— ओहो ! आ तेतो आवीओ, चालो मेडा उपर जइये.

प्रवेश ३.

हीरो, गोदावरी, गौरी, महालक्ष्मी.

गोदा०— आवो मारी बेहेनपणीओ (ते एक एकने अरसपरस
मळेछे; हीराने पगे लागेछे; हीरो तेमुने पगे लागेछे.)

गौरी— आपणने मळ्या वप थई गयूं हशे एवं लागेछे बाई !

महा०— खरूंज; घणा दाहाडा थया.

गोदा०— मने एवं लागेछे जे एक सघळो माहिना थयो हशे-
(हीरो बेसवाने शेतरीजी पाथरेछे ?)

गौरी— तुं शुं करवा एटली मेहेनत करछ ?

हीरो— मारे जे करवानुं घटेछे, ते मारे करवूं जोइये.

गोदा०— मने निभ्रांत छे; जे भाई हर्षे करेछे. मारा कृष्णदा-
समां जो आटलो विवेक होय तो पछी शुं जोइये.

प्रवेश ४.

हीरो, गोदावरी, गौरी, महालक्ष्मी, कृष्णदास.

कृष्ण०— (छोडीओनें काई लगार आगता स्वागता कर्पावनां)
आ ते घणूं सारूं कर्पु हीरा ! पोते अर्हियां रमवाने बेठो, अ-
ने मने त्याहा वाट जोतो राख्यो !

हीरो— हुं एम जाणतो हतो के तुं मथम छोडीओनें मान आपी-
श. ते पेहेली मारीज पूजा करी.

कृष्ण०— (चमकीनें) ओहो बेहेनो, हुं तमारी मार्यना करूं.

છું જે તમને માન દીધું નહીં, માટે રીસ ચઢાવશો નહીં. હું હમણાં તમારી સેવામાં આવું છું.

મહા.— તું મારી સેવાનાં ધિતા રાહીશ નહીં. તારું કામ હોય તે કર.

કૃષ્ણ.— (હીરાને એક તરફ લેઈ જાય છે. અને છોડીઓની નજર વાતો કરવામાં છે એવું જોઈને દહ્લૂવે રહીને ધુંજામાંથી સસ્ત્રુત કાગલ કાઢાઈને આપે છે) આ લે, સમજ્યો, અને એનું મારુત ઉતાવળ કરી આપ.

હીરો— છ ઓલો ! વાહવારે ! ઘણી મેહેનત ! તને લાજ આવતી નથી ?

કૃષ્ણ.— છાનો. ચોલીશ નહીં, તે સાંમઝરો.

હીરો— વેહેનો, મને આજ્ઞા આપો તો હું એક ક્ષણ જઈ આવું.

ગૌરી— વેહેલો આવજે, અમે ઘાટ જોડ્યે છીયે.

ગોદા.— તું જાય છે તો માર્દ તે મિઠાઈ અને થોડોક મુરખ્યો ભીમાની સાથે ઉપર મોકલાવજે.

પ્રવેશ ૫.

કૃષ્ણદાસ, ગોદાવરી, મહાલક્ષ્મી ગૌરી.

કૃષ્ણ.— (ગાદી ઉપર વેશ્યાનું તર્કાણ ઓઠંગણ દેઈને હાથ પગ પસારીને કહે છે) હું મારે અર્હ્યાજ બેસું છું.

ગોદા.— હું જાણું છું જે તારે અમારા વેહેલાં, અમને પુછ્યાવના બેસવું નહીં. એ ગૃહસ્થાઈનું લક્ષણ નહીં.

કૃષ્ણ કોને, તેને પુછું કે શું !

ગોદા.— હું અર્હ્યાં એકલીજ નથી.

ગૌરી— હવે મેં જાણ્યું જે તારા માર્દના મનમાં અસે તો કશામ નથી.

મહા.— એ એમ આજે છે જે, હું અર્હ્યાં બેઠો છું તેથીજ એ રુતા-થયો.

કૃષ્ણ.— હંઃ હંઃ ! વેહેનો મને પક્કી સ્વર છે, જે મારાવિના તમારે ચાલશે; પણ તમારિના મારે ચાલશે નહીં.

ગોદા.— વારું, પટલું પણ સન્કાર સરખું તો બોલ્યો.

કૃષ્ણા.— પણ હું સ્વરૂંજ કહું છું, વેહેન; તું એવું સમજીશ નહીં જે હું અહિંયાં તારે માટેજ બેઠો છું.

ગોદા.— એ વાતનો તો મને નિશ્ચયજ છે. હું તે શો પદાર્થ કાંઈ નહીં, પણ આવા શાહાણાં ભાઈની હુ બેહેન. એટલું મનમાં આણિને પ્રસન્ન રહું છું, (એટલામાં મીમો આવે છે. અને પેંડા બરફી તબક્કામાં મુકિને જાય છે.)

કૃષ્ણા.— હવે આ મિઠાઈ મેજ વેહેલી હોય તો સારું નહીં ?

ગોદા.— ના બાવા ના, તે હું કરીશ. તું એવા કામમાં આડો છે. અને તારે જો કામ કરવું હોય તો આ છોકરીઓની આગલ વાડકીઓ મેહેલ.

મ્હા.— બાઈ, મારે તો આટલા પેંડા નહીં જોડયે.

ગોદા.— જેટલા જોડયે તેટલા છે.

(ગોદાવરી તેની આગલ બરફી ધરે છે. કૃષ્ણદાસ તેના હાથની તાસકને વળગે છે)

ગોદા.— (કૃષ્ણદાસને) તને મયમજ મેં છોડા ત્રણ કડકા આપ્યા, નથી ?

કૃષ્ણા.— તોપણ મારું પુરું થયું નહીં વેહેન. આઃ ગલ્લ્યા ગલ્લ્યા ઉપર મારી મીતિ ઘણી છે. (તે એક પછી એક બે, ત્રણ ચાર કડકા લે છે અને ગોદાવરી તાસક સેંચી લે છે.)

ગોદા.— ભાઈ તને કાંઈ લાજ નથી આવતી ? તુંજ સઘલું લેઈ જઈશ ત્યારે પછી અલ્લે શું કરીશું વાર ?

કૃષ્ણા.— બરફીની બરણી ક્યાહાં છે તે તને સ્વર નથી કે શું ? ત્યાહાંથી ઘંઘી આણજે એટલે થયું.

ગોદા.— (બિર્જા છોડીઓને) વેહેનને મેહેનત દીધાવના ભાઈને ચેન પડતું નથી.

કૃષ્ણા.— હવે એટલું. તું રુગાર ઘરમાં જઈશ તો આ છોડીઓની ચાકરી હું એકલોજ કરીશ.

મ્હા.— સામ્રાજ્ય ગોદાવરી હવે તારા ભાઈને કોઈ દાડ કેહેશે ?

ગોદા.— (વાડકીઓમાં મુરબ્બો મેહેલે છે, અને કૃષ્ણદાસને કેહે છે) ભાઈ આ વાડકી મહાલક્ષ્મીભાઈને આપ. (કૃષ્ણદાસ હાથમાં વાડકી લેઈને મહાલક્ષ્મીને આપતાં તેની સાડી ઉપર

उधी वाळेले. ते जाईने ते वे जणीओ चमकीने उठ्यो.)

गोदा०—आ जोयु एनु लक्षण (हळूवे, रुग्णदासने) हु सम साईश जे आ ते जाणीने दुणईथी कर्यु छे.

महा०—अरे परमेश्वर ! मारी नवी साडी चिरटी थयी, हवे मारा मा मनै.थुं केहेसे ? अने तेने हुं रु करीश ?

गौरी— हरी हरी ! आ आज मथमज पेहेरी छे , उतावळी लो-
गीमा पाणी लेईने आव.

गोदा०— नाना, ते करता कोरे लुगडे लाहिये ते सारु. आ ले कोरु लुगड, लोहो एणे, वारु तो हु एम जाणूतु जे धोईये तेज सारु. (गोदावरी पाणी आणेले, गौरी पण आणे छे अने महालक्ष्मीनी पास जायछे. एक जणी तेनी साडी झाली रही छे अने बिजी तेउपर पाणी रेडेछ. तैलामा तेमनी नजर चु-
कावीने वासणमानो सुधळो मुरव्यो लेईने रुग्णदास तकीये बेरीने स्वस्थपणेथी सायउं.)

गौरी— थयु थयु धोवायु; हवे सुकवीये आव.

महा०— एटले पण देवयोगथी सारु थयु जे रस पाटली उपरज पड्यो.

रुग्णा०— (कुस फेरवीने पोतानी मेळे) आ काई मारो वांक नहीं.

गोदा०— आ ले सुकायु, हवे मारा जोयाथी कोईना जाण्यामा नहीं आवे.

गौरी— सारु थयु जे डाघ गयो, नहीं तो आज छोटी विपत्ति पडत

महा०— रुग्णदास, थयु ते थयु, पण हवे तमे फरीथी मारी से-
वा करवाना श्रममा पडथो नहीं.

गोदा०— बेहेनो, हवे आवो आपण पाछा बेसिये. (गोदावरी मुरव्यो पिरसवाने वासण हाथमा झालेछे, ते खाली जोईने रुग्णदास उपर रीसे आंख्यो काहाडीने केहेछे)

आवी रीत तो कहीं दीधी नहीं बेहेनो आपण सधळा घा-
बरा थया हता, ते वरत आ आव करसे ए मारा जाण्यामा
नहोतु. हथे एरु लगार रहो, हु बिजो मुरव्यो मगावूडु

गौरी— थयु बेहेन, हवे मारे तो बिजो नहीं जोइये.

મેહા.— મારી સાંડી બગડી, તેથી મારું મન સ્વાંતું થયું વેહેન.

કૃષ્ણ.— પણ જો મન હોયે તો આગ્રહ કરવાની વાટ જોશો નહીં. ચડતામાં જે જોડ્યે તે મળેછે. સુદશે તે વેહેન મંગાવશે, કાંઈ ચિંતા કરશો નહીં.

મેહા.— ગોદાવરી, તારો भाई અહીંયાં આવશે, એ તું જાણતી નહોતી ?

ગોદા.— ના વેહેન, પણ આળી બોલાવ્યો જે આવ્યો, તેને, વિજૂં કોઈ તેને આપે, ત્યાંહાંસુધી વાટ જોવાં, ઢાંઢાં કરીને લેવું નહીં.

ગૌરી.— હવે એને બોલીને દુઃખવીશ નહીં, મને કાંઈ તેનું દુઃખ નથી.

ગોદા.— વાંર ત્યારે, હવે આપણે શું કરવું ? હાં પેલો. આપણો સ્નેહી હીરો આવેછે. તે કાંઈ પણ સારી રમત કાઢાડશે.

કૃષ્ણ.— (ઢાંતીયાંકરીને અને તેના સરસો ઘાંટો કાઢાડીને) તે પેલો આપણો સ્નેહી હીરો આવેછે ? પણ વેહેનો, તમારા પેહેલાં મારે તેની સાથે કાંઈ બોલવું છે. (કૃષ્ણદાસ હીરાપાશે જાય-છે. છોડીઓ માંહોમહિ વાતો કરેછે.)

પ્રવેશ ૬.

ગોદાવરી, મહાલક્ષ્મી, ગૌરી, હીરો, કૃષ્ણદાસ.

કૃષ્ણ.— (હલુવે રહીને છાંતોમાનો હીરાને) કાં તે થયું ?

હીરો.— (હલુવે રહીને) હા, આ લે, અને તારા ઓલસની કાં-ઈપણ મું લાજ રાખ (સ્હોટો ઘાંટો કાઢાડીને છોડીઓને) બા-ઈઓ તમે શુ રમનાર તે કાંઈ ઠર્યું ?

મેહા.— ઠરાવવાને તારી વાટજ જોડ્યે છીંચેને.

હીરો.— મેં એક ન્હાનોસરસો સારંગીવાળો હેઠે વેસાડ્યો છે; તે તમારી સેવામાં નેયાર છે. કહો તો ઉપર બોલાવું. તે કાંઈ ગ.ન તાન કરશે.

ગોદા.— ન્હાનો સારંગીવાળો ? ક્યાંહાંછે ? ક્યાંહાં છે તે ? ઉતાવળો બોલાવ તેને.

મેહા.— સ્નેહીને ક્યમ રમાડવાં, એ હીરોભાઈ સારું જાણેછે.

હીરો— એ વાતમાં ધર્મ પળ થશે ! કાંકે તેનીપાસે સારંગીવાના બિજૂ કાંઈ નથી.

કૃષ્ણ— પળ તેને પૈસા કોણ આપશે હીરાજી ! (છોડીઓ સામુ જોઈને) આ બોલેછે ચાલેછે, જેવો જાણે જગતશેઠનો દાં-કરો; પણ પાસે તો ફુટી વદામ પણ નથી.

ગોદા— આવુ કોઈને બોલવામાં તને હલકાપણું નથી લાગતું માઈ ?

હીરો— બોલવાદે બેહેન, મને તેની કાંઈ રીસ વડતી નથી. ગરીબાઈ એ કાંઈ દોષ નથી. હું પેલાન્હાના સારંગીવાળા સાર-ખો છું. તે ગરીબ થઈને કેવો સારો છોકરો છે ! મારીપાસે એક પાવલી છે, તે હું તેને આપીશ. તે ઉપર ઘણે સાજમુર્ખી ગાવું અને ઘગાડવું કબુલ કર્યું છે.

ગૌરી— આપણે સઘળા મઠીને તેને સઘરાણુ કરી આપીશુ.

મહા— આપણે એને માટે ટીપ કરીશુ.

હીરો— હું એને બોલાવું ? તે હેઠે ઓટલે બેઠો છે.

ગોદા— હા માઈ, ઉતાવળો બોલાવ. (હીરો જામ્મણે, પટલા-શા ખીમો તાસકમા એક તરબૂચ લેઈને આવેછે.)

પ્રવેશ ૭.

મહાલક્ષ્મી, ગૌરી, ગોદાવરી, કૃષ્ણદાસ.

કૃષ્ણ— (ખીમાના હાથમાંથી તાસક ઝુટવાને જામ્મણે. ગો-દાવરી તેને લેવા દેતી નથી) બેહેન હું સર્વને વેઈંચવાને માંડ લેઉં છું.

ગોદા— હું તારી બેહેનત મટાડૂં તારા ભાગનું કામ હું કરૂં છું કોણ જાણે તુ તે એવે હર્ષે કરીને વેહેંચીશ જે જેવી ચર-ખી વેહેંચી (તે તેના કડકા કરેછે અને છોડીઓને આપેછે)

કૃષ્ણ— (પટલામા તેમાના બે ત્રણ કડકા લેઈને) હવે તુ આ ચાર્કીના કડકા કોને આપનારી છે ?

ગોદા— આપણો હીરો ફેટે ગયો છે, તેને કાંઈ નહીં જોડયે કે શું ?

મહા— હું મારો ભાગ તેને આપીશ.

गौरी— हुं मारो पर्ण आपीश.

कृष्ण०— (खोटुं लगाडीने) शुं तेनुं माग्यं छे जुओ !

गोदा०— शुं ? तेनें एक तडवूचनो कडको मळेंछे, तेपण तजथी सेहेवातो नथी ?

प्रवेश ८

महालक्ष्मी, गौरी, गोदावरी, कृष्णदास.

अने हीरो, (सारंगीवाळानें हाथे झालीने आणेछे.)

हीरो— मारो न्हानो सारंगीवाळो ते आ; हुं तमनें मेळवुछुं हो.

महा०— छोकरो तो घणो भलो देखायछे.

गौरी—

गोदा०— तारुं नाम शुं भाई ?

सार०— (हाथ जोडीने) जी. गुलामकुं दौलतसिंग कहते हे.

गोदा०— तुं क्यांहानो रहेनारो ?

दौल०— जी, मैती हिंदुस्तानका रहेनेवाला हौं.

महा०— तारे पोतानो देश शामाटे मुकवो पड्यो ?

दौल०— जी चाईसाहेब, येह बात तो जरा लंबी है. लेकिन आपकी मर्जी होएगी तो नीकर थोडेमे कहेगा.

गौरी— सारु ! केहे.

दौल०— मेरा बाप तो काशीका रहेनेवाला. मेरी मा मरगयी, जइसे ओ बहीत दुःखी हो गया है. उसकुं साथ लेकर मे पेटकेमारे भटकता फिरता हूं; ने किनरी बजाकर पेट भरता हूं

गोदा०— तारो काई कसम देखाइ जोइये.

दौल०— मे मोटा किसबी नहीं हौं, तोबि आपके आगे धाकरी करके दिखाऊंगा. गुना माफ होना.

हीरो— जेवुं तनें आवडतुं होय तेवुं थवा दे. अमे तेमां संतोष पामीसुं. तुं बेसूर गाईय तेपण अमारि कचुल छे.

(सारंगीवाळो सारंगी लगावे छे कूं कूं कूं कूं ओ. महालक्ष्मी हीरानें तरवूचनो कडको आपेछे, हीरो ते हाथमां लेईने सारंगीवाळा उपर लक्ष देछे)

(सारंगीवाळो सारंगी लगावने गानु गायछे.)

इस तन धनकी कोन बढ़ाई, देखत नयनमे माटि मिलाई. धूँ
हाड जले जैसी लकड़की मोली, बाल जले जैसी घांसकी पो-
ली १. आपने ग्यातर मेहेल बनाया, आपहि जाकर जंगल
सोया २. कहत कबीरा सुनो मेरे भैया, आप मुवे पिछे दुखद
दुनिया ३.

हीरो— आहाहा ! सु सुंदर गायुं छे ! चापल्या तुं घणो बिपती
मां छे नहीं ?

दौल०— हो गरा, पण अर्वातो मेरी सारंगी मेरेते पेटकू देती है
आजारी पड़ुंगा तब भगवान है. मैं मरुंगा तब धरती माई
मेरेकू थोड़ीसी जग्गा देगी. और मुझे क्या चाहिये.

हीरो— पण बापा, तुं हमणां भुल्यो हईश नहीं ? आ मारी ब-
फी अने तरबूचनो कडको ले, अने सा.

दौल०— नहीं मेरे सावद; ओ तुमज साओ. मेरेकू जरा रो-
टीका तुकड़ा देओ सी बस होगा.

हीरो— नहीं, ए तुं लेज; अने बर्बा तनें रोटलानो कडको पण
आपुंछु (ते घरमाथी रोटलो आणीने तेनें आपेछे.)

दौल०— मेरे उपर आपने बहुत एहेशान किया. • लेकिन मैं
यहां खानेवाला नहीं. घरमें मेरा बुढ़ा पिता है ओ और मैं
मिलकर साथ खाईगे. उमने सारे जनममें बरफी नहीं च-
खी होगी. .

गोदा०— तारा डोसानेमादे आ मारो भाग हुं तनें आपुंछु.

गौरी— ओ मारो पण ले.

महा०— मारो पण ले.

दौल०— नहीं, नहीं, बाईमाहेब. तुनागी बरफी तुमने रखना
हम लोककूं मीठा खानेकी आदत नहीं है. (ते घणोज आ-
पह करेछे त्पारे ते बरफी लंदने एक बाजू उपर मेहेलेछे.)

रुष्पा०— (अक्षभा) ते खरु केहेछे, तेनें एनुं मीठुं गळुं बगडरी.

गोदा०— तुं कारे अमथो वच्चे बोलछ ! तारी बरफी तो कोई
भागतुं नहीं.

रुष्पा०— मार्गाने फळ सुं ! हुं ते तो क्यारनो गटक करी
गयो छु,

हीरो— (सारंगीवाळानें) छोकरा थोडी सरखी बरफी मोर्मा कां नासतो नथी !

दौल०— ओः हो ! नै नै. आपने एत्ती मेहेरबानी करके मेरेक दिई हे तो मेरेकूं रजा होना; मै रुमालमे लपटके जाती बखत घरकू ले जाऊंगा (ते एक मेलो रुमाल काहाडेछे.)

गोदा०— रेहे लगार, हुं तर्ने एथी धोयेलुं लुगडु आपुछुं एटला-मा थोडोक रोदलो खाईने खबरदार था, (गोदावरी लुगडु आणी आपेछे.)

दौल०— नहां मेरी माई. मे येहा गानेकों आया हौं. खानेकों नहीं आया.

महा०— हुं हीरानी साथे नाचुं, हुं ते रीते वगाडीश ?

दौल०— तुम चाहो ऐसा बनाऊगा.

महा०— रुष्णा आव, आपण सघळा नाचिये.

रुष्णा०— अह आज मारा तो बेहेन पग कळेछे.

(ते नाचेछे. रुष्णादास बाहेर जायछे)

गोदा०— गयो तो पीडा गर्या.

गौरी— हवे आपण काई पेसा एकठा करिये.

महा०— हा. हुं तैयार छुं, आ ले बे आनी.

गोदा०— आ मारी बे आनी.

हीरो— मशम हु विदाई आपीश.

(हीरो दौलतसिगने पावली आपेछे)

दौल०— इतना तो मे नहीं, लेऊगा. मेरी बोली दो आनेकीहै.

हीरो— छोकरा ना कहीश नही, अमें मसननतार्थी आपिये छी-ये ते ले.

दौल०— भगवान तुमको सोगणा देगा.

गोदा०— आ ले तारा बापने माटे जुनुं अगवस्र.

दौल०— भगवान तुनारा कल्याण करो. (ते बरफीनी कडका बाजु उपर मेहेल्या हता ते जुएछे अने खेद पामाने केहेछे) अंर एतेमे कोन लेगया.

गोदा०—शु लुघो त्यारे रुष्णो ! मारा जाणवामा एनीं बरफी ते-णज लीयी हशे.

दौल०—भाईसाहेब, लेगया तो कतुं फिकर नही. मैं पिताजीके वास्ते जरा दिलगीर हुवा.

हीरो—जो रुग्णो तारो भाई नहोत, तो, हुं आज एनी केवी फजेती करत जे तुं जाणत. हशे, हु एनें वळी एक पावली कहाथी पण उछांती आणीनें आपुंछु, एटले ते एना बापने पाटे तेनीं बरफी लेशे.

गोदा०—ते खरच हुं तारे माथे नहो पडवा देखं, हुं आपाश (सारंगीवाळाने) आ ले, छोकरा एक पावली. (गौरी अने महालक्ष्मी पोतानी कोथळियो चचुं वाळेछे.).

गौरी—आ ले वळी चार पैसा.

महा०—आ ले मारी पासे वे छे.

दौल०—नहीं नहीं ये बहुत हुवे. तुम मेरेपर जुलम करते हो.

हीरो—शु करूं भाई, मारी पासे बिजा पैसा नहीं. तारीपेठे हु-पण बिजाने घेर घरायं पेट भरछं.

दौल०—(हीराने) तुमनें हमकुं इदर नहीं ल्याया होता तो अच्छा होता तुम मेरे पर एती लगट करते हो, के मेरेसे ना नहीं कहिजाती.

हीरो—तू दु खी यईश नहीं हवे जा अने बिजे कहाथी काई मेळव.

दौल०—(जती वखत सर्वेनें) तुमारी अलाबला लेताहू. भगवान तमारी तनवुरस्ती रखो; और तुमकों सहोत दीलत देखो.

प्रवेश ९.

गोदावरी, गौरी, महालक्ष्मी, हीरो

गोदा०—जोयु के नहीं, आज रुग्णे शुं लजबवानुं काम कर्युछे.

महा०—हुं जो तेनीं बेहेन होत तो, तेनें एवी खबर पडत.

गौरी—आपन धर्म करता हतां, ते आनंदमा तेनें आपणो रसभग कर्यो.

महा०—हशे, मार्गीवाळानु पण नेटलामां काम सारुन थशे.

हीरो—ते सरू परनेअवर तमारू सारूं करो. पण सारंगीवाळानु काम गयु पाटे रुग्णानो वाक काई ओजो थनीं नगी. (को-

जे कमाड उघाड्यां !) आ पांछो तमारो सारंगीवाळो आव्यो.
कां भाई ? शुं थयुं ?

दौल०—(रोतो रोतो) रे भगवान ! रे भगवान ! मेरी खराबी भई.
(ते सघळां तेनी पछवाडे फरीवळ्यां)

गोदा०—तनें शुं थयुं भाई ?

दौल०—मेरा सबकुछ गया, देखो देखो मेरी सारंगी तोडडारी.
मेरे पैसे लूट लिये. और मेरे पाससे सब लेगया.

हीरो—तारी सारंगी कांणे फोडी ? तारा पैसा कांणे लीधा ?

दौल०—उनेई, जो मेरी बरफी लेगया.

गोदा०—शुं मारे भाईए ! एवु क्यम थाय ?

हीरो—शुं ? कण्णाए ?

गौरी—एवुं थाय नहीं.

महा०—अरे दुष्ट !

दौल०—उनेई, उनेई. ए काम किया. मैं दरवाजे बाहेर निकलता हुं इतनेमें ओ आया, ओर मेरेको पुछनें लगा, केतुं अपनी बिदाई नहीं पाया होगा तो मैं तुझे तेदेऊंगा. मैं बोला, मैंने पाई. ओ बोला, ऊन लोकोके पास इतनें पैसे काहाके मेरेको दिखलाव क्या दियासो. मैं बावरां, ओ बरफी लेगया वह बात पैसे मिले यह आनंदसें, भूलगया; और पैसे केते हुते ओ मैंने गिनेवी नहींथे, सो मैंने किनरी जमीनपर धरकें रुमाल काढा, और बोला देख येहै; पांछे मैं गांठ छोडताहुं, इतनेमें उने रुमालको हात डाला, तब उसकी लुच्चाई मेरे नजरमें आई फेर रुमालको एक तर्फ ओ खेचनें लगा और एक तर्फ मैं इतनेमें उने आपने दो पगसें मेरी किनरी दाबी, सो फुट गई. मैं घबराके रुमाल छोडदियां ने किनरी पकड़नेको गया, एतेमें ओ रुमाल लेके दौरा. मेरी किनरी टूटगई, पैसे गये रुमालबी गया. अब मेरा पिता मेरेको क्या कहेगा ! अरे मेरे पिताजी ! अब तुं भुखे मरेगारे ! हायरे हाय !

गोदा०—भाई, हवे मारी पास एक दमडीनी बदामोपण रही नहीं.

गौरी—आ ले कांई पैसा मारी पास एटलाज हता.

दौल०— मेरी खावदन, मेरेपर बहुत एदशान हुवा, लेकिन उसमें सारगी बेचाती नहीं मिलेगी. हाथरे मेरे बाबा! वो उ-
नके पास पवर बरम लग थी.

महा०— आ बे दमडोओ ले, एवना मारी पासे बिजु काई रहं
नथी.

गोदा०— (पोतानी पेटी भणी दोटेछे) आ ले मारी अगुठी, ए
सोनानी छे. जा अने एने बेच, मारी पासे बिजी छे. तेणे
मारु काम चालशे.

हीरो— बेहेन ते अगुठी आपाश नहीं. ते तारी पासे रेहेवादे.
रेहे छोकरा हु तारु साहित्य करुछु (ते हातनी आगळी-
माथी विटी काहाडछे, अन तेने आपेछे) मारी पासे बिजी र-
सेली विटी छे, तेणे हु चलावशि. एना तने पाच रुपैया आ-
वशे, ए मारी छे माटे तने आपवामा मारे कोइनी बिहीक न-
थी. माथीए मारी जन्नगाठने दिवसे मने आपी हती. (ते-
णीमेरथा गोदावरी, अगुठी माटे आयह करेछे आणीमेरथा
हीरो विटी आपवाने आयह करेछे, अन ते दीलतासह लंतो
नथी)

दौल०— नहीं, में उसमेंसे एकबी नहीं लेऊगा. मेरा बाप
कहेगा के तु चोरी करकर लाया.

गोदा०— मारी अगुठा एदलातो लेज.

हीरो— तु मारी विटी लेतो नथी के? तो हु तारा उपर रिसे भ-
राइश. ले हु कहुतु जे ले

दौल०— रे भगवान, तुमेरे आभूक्षण मै कैसा लेऊ (मोटे म-
यत्ने लेछे)

हीरो— ते वातनी तु काई चिंता करीश नहीं. परमेश्वर मने
वली बिजी आपशे एथी वमणी आपशे तारे तो तारा बा-
पनु पेठ पण भरबु पडेछे, अने मारे तो बापज नथी; माटे तारे
ए घणा काममा आवशे.

गोदा०— जा, जा, हव सभाळीने जज हो

दौल०— इतनी अगुठी तो पीछी लेओ, मेरी माई.

गोदा०— ना, हवे ए मार्ग नहीं.

गौरी— (सारंगीवाळानें) कोई दिवस तुं अमारा घर आगळ थईने जाय तो मारी पासे आवजे, हुं तनें कंई आपीश.

महा०— अमारुं घर, अंबिकापरामां, भगवानदास शेठनी जोडे छे, न्याहां कोईने पुछीश तो ते सामळदास शेठनुं घर देखाडशे.

दौल०— बडे लोकके घरमें जानेकी हमसारिखेको बहोत मुशकील है. कभी मैं गया होगा तो कोई बखत दो धक्के मारकर दरवाजे बाहर निकाल दिया होगा.

गोदा०— हवे एटलुं, तारो बाप तारी वाट जोतो हशे, अने अमारा बापनें पण घेर पाछा आववानी बखत थई.

दौल०— क्या बाईसाहेब ? तुमारा बाबा ? जलदी घरको आवेगा ?

गोदा०— हा, पण हवे तुं अर्हीयांथी उतावळी जा, नहीं तो जेणें तारो रुमाल खुंची लीधो ते आवशे अनें तनें पाछो नागो करशे.

दौल०—, पन तुमेरी निशा है के मेरे वास्ते तुमको गाली नहीं मिलेगी ?

हीरो— नहीं नहीं, जा तुं बिहीश नहीं. रामराम जा, हवे.

दौल०— (जतां जतां) ओहो ! क्या भले लडके है.

प्रवेश १०.

गोदावरी, गौरी, महालक्ष्मी, हीरो.

गौरी— हीरा तारी विटी गई, ते मनें घणुं खोटुं लाग्युं..

महा०— ते अमनें आज सारा मार्गनी शिखावण आपी.

हीरो— मनें एंवातनी शिखावण गोदावरीए आपी छे; कृष्णाना नीच कर्मनो मारा मनमां खेद थंयो. अमथुं एकादुं धर्मनुं काम करवानें मनें घणां उत्साह थायछे. हवे हुं मारी रस्तेली विटी सामुं जोईने केवो आनंद पापीश !

प्रवेश ११.

गोपाळदास, गोदावरी, महालक्ष्मी, गौरी, हीरो, दौलतसिंग.

(ते छोकरां पासे पासे एकठां थयांछे, गोदावरी अने हीरो

छानामानां दौलतसिंहनी तरफ जुएछे अने एकएकना कानमां वातो करेछे.)

गोपा०— (महालक्ष्मीमें अने गौरीमें) सुखी रहो छोडिओ. मारी गोदावरीभी पासो आवीने तमे तेनें मान आप्यु तेथी हु त-
मारो उपकारी थयो हु. हवे आ सारगीवाळो शु केहेछे, ए
हुं तमारा देखतां सोभळनारो छु, माटे एमां मरि तमारी सलहा
जोइये. आ दादरमा मारी घाट जोतो बेठी हतो, हु आध्यो-
नेज मनें ए केहेवा लाग्यो के तमे अने छीकरां पासो होओ,
ते वखत मरे काई तमारीसाथे बोलवुं छे (दौलतसिंहनें) आ-
ब छोकरा तुं शुं केहेछे !

दौल०— (गोदावरी अने हीरानें) तुमनें किरपा करके मेरेपर
घुसे नहीं होना, ये मैं तुमसे मंग लेता हूँ. मेरेको बोलनाहि
जरूर हुवा; क्योंकि तुमनें जो मेरेपाससे लेवाया, ओ मैं तुमेरे
बाबाके सलाबिना रखा, वो दुरस्त नहीं है. मैं खूब जान-
ता हूँ, के छोकरे लोकके पास, आपसकी ऐसी कछुं जिनस
रहती नहीं है.

गोपा०— आ, ए शुं केहेछे !

दौल०— नौकर बोलता है के, ए छोटे महाराजनें मेरेको हाक
मारी, के, आकर ए बीबी लीकके सामने किमरी बजाना.
इनके साथ दुसरेबी एक छोटे महाराज थे, खूब सूरत, लेकिन
बड़े लुच्चे.

गोपा०— शु ! मारी छोकरो !

दौल०— महाराज, मेरेतें माफ करना. ओ 'सकुन मेरे मुसे
आ गया. पिछे मैं आया ने जो मेरेको आताथा सो हजर
किया, ये सखी लोकीनें मेरेको कछु बरफी, एक रुमाल,
और मुठीभरके पैसे दिये. कितनें थे सो मेरेको मालुम नहीं.

गोपा०— पछी !

दौल०— ओ बरफी मैं मेरे अघे बाबाके वास्ते लेजाने वाला
था, सो ओ दडीला महाराज चोर ले गया, उनकी परवा मैं
नहीं किमी होत. लेकिन बरफी लेकर बाहेर भागा, और
रस्तेपर नुपकर बैठा.

मै बडें खुसीसैं बाहार निकलकर जानें लगा, तद ओ औ-
चीता मेरे पास आया; और उन्हें जोरावरीसैं मेरे पाससैं रुमा-
ल और सब पैसे छीन लिये. और मेरी किनरी फोड़ डारी.
ये देखो (रुएछे) मेरी सब दौलत. जिससैं मेरा, और मेरे
बापका पेट भरता था.

गोपा०— एवी बात क्युम थाय ? एवं दुष्ट अधर्म कर्म ! मा-
रा छोकराना हाथथी ?

गौरी०— ते ज्यांहा न्यांहां एवंज करेछे. गोदावरीनैं पुछोने.

गोपा०— जा छोकरा, रोइश नही, हुं तारुं जे गयुं हशे, ते भ-
री आपीश. पण बात तो सघळी एटलीज नही ?

दौल०— (गुजराती बोलवा माडेछे) नही महाराज मारुं थो-
डु हुनो, हुं न्यांहा एवा दुःख पाम्या, ते सब बात आ छो-
करांसाहेबकी पासे केहेवाको आव्या. - एमनी पासे मेरा गया
एटला परा करवाका पैसा नहोता. न्यारे आ बाईसाहेबे म-
जको पोतेकी सोनाकी अंगुठी आपी, अने आ भाईसाहेबे सो-
नानी विठी, ओ मेरेसे अरे मैं चुका, (मोमा हिंदुस्तानी आ-
वेछे !) न्यारे हु केसी लेई जाऊं ? मारा बाप, केहेशे के ओ
घोरी करीने आण्या. न्यारे मने मोटा विचार पड्या, आट-
लामां हमने समजा के तमारी सवारी घेर उतावळीज आवसे,
न्यारे, अहीयांज उभा रहा के ते जनसो तुमारे सवाधीन करु.
आ लो, तो पण मारे सारगी. नथी हाय हाय रे मेरी किन-
री ओ मेरे बाबा !

गोपा०— आज शी आनंदनी बात तें मने कही ! हवे हुं तने
के मारां उदार छोकराओ तमने घणा वखाणुं ? तुं मुळेज मोटे
दरिद्रे पीडाएलो, तेमा वळी तारुं सर्वस्व गयु, एवु छे तोपण,
पोतानी तरफथी अन्याय कर्म थाय नही, एवी तारी वासना !
छोकरा तने साबाश छे, तने धन्य छे.

दौल०— हां, खोटा काम नही करना, उसमें इतना फायदा है-
ना ? औ सच है, गूरे काममें मिलाया उसको बरकत कबू न-
ही होती. मेरी मैय्याने बाबा मुजको येही कहते आये हैं,
के घेरा, जान गया तो खुब पण बुरा काम मत करे. इसमें

भगवान राजा. अर्था महाराजने मुजको किनरीकी मेहरवा-
ना करना दुसरा मेरेको कछु चाहिये नहीं. साजतक मे इदर
उदर फिरकर रोटी मिलाउगा.

गोपाः— एवुं मने दिसेछे, जे तारो बाप अने तुं कोई मोटा सा-
धुछो. चिता करशो नहीं, परमेश्वर तारुं मारे हाथे कल्याण
करशे. तुं अमारी पासे रहे. मथम थोडाक बिवस हीरा
पासे रहे. पछी मारार्थी जे तारुं सारु थरो ते करीश.

दौलः— क्या ! ये छोटे साहेबके सिजमतमें ? क्या आनंदकी
बात है ! (हीराने नमस्ते) प्रण, नहीं, (खेद पामाने) मेरेसे
मेरे बाबाको एकिला नहीं रखा जाएगा. मेरे बिना ओ बचगा
कैसा ! क्या, मैं मीठा मीठा खाऊं न ओ भूखे मरेगा ? मैं नरम
बिछानेपर सोऊ न उसको चटाइयाँ नहीं मिलेगी. जिससे मैं
पैदा हुआ हूँ, जिनें मेरेते बढाया, जिनें मेरे वास्ते आपकी सब
कमाई खर्ची, जो मेरे सुखसे सुखी न मेरे दुखसे जो दुखी,
उसको आज बुढेपनमें मैं डार देऊं मैं जब छोटा नाकुबत था,
तब जिनें मेरा गू मुत उठाया, मनमें कछु बीट लाया नहीं. उ-
सकी सेवा डारके आज मैं महाराज तुमेरे पास सुख भोगनेको
कैसा रहू. मेरेको लोक क्या कहेंगे; भगवान क्या कहेगा;
मेरा मनर्था क्या कहेगा. मैं ऐसा करके मेरेको सुख कैसा
होवेगा ! नहीं नहीं, ये बात कबी होनेकी नहीं. X

गोपाः— गुणवान छोकरा, तारो बाप कोण, क्याहानो रेह-
नारो छे ?

दौलः— मेरा बाबा हिंदुस्थानका रहनेवाला, अभी मुदा और
अधा हुआ है. आगे ओ बडा गाबनेवाला था. उसको मैं
किनरी बजाके पोसता हू. ओ थोडासा खाता है, और मैची
बोहीत खाता नहीं. जरासी रोटी और कुछ तरकारी येह ह-
मारा खाना, इतना हमको भगवान रोजके रोज देता है. क-
लकी चिता हम रखते नहीं. ओ भगवानपर सोपते है.

गोपाः— वारु, तो तुं तारा बापनी पण त्रेपड करु छु. तेनें
धर्मशालामा आणीने राखीश, न्याहा बिजा असक्त घरडा डो-
सा छे तेमना भगु एनु पण सरक्षण थरो. तेनें गमे न्यारे तु
तेनें मळवाने जतो जजे.

(दलैतासिंह ते सांभळीने । कुला कुर्दनें मोटे हर्ष करीने व-
द्धा घरमा फरेछे.)

दौल— क्या धर्मात्मा ये है ! क्या मेरा बाचा ! नहीं; येह मुन-
कर ओ हरखसें मरजायगा. मेरेसे अबी इदर रसा नहीं जाता है.
अबीही जाकर उसको लेकर आता हौं (दोडीने बाहेर जायछे.
गोदावरीए अने हीराए गोपाळदासनो हान झाल्या छे. तेनी
आखोमा हर्षना आसु आब्या छे ते ते लोहोई नाखेछे.)

प्रवेश १२.

गोपाळदास, गोदावरी, महालक्ष्मी, गौरी, अने हीरो.

गोपा— मारा लाडकवाया छोकरा ! शो सुखनो दिवस आज-
नो हतो ! जो छोकराना खोटा गुण विप्रकर्त्ता नेहोत ! पण
नहीं मनें तेनो खेद थवो न जोइय. परमेश्वरे मने तेमाटे
बिजो छोकरो आप्यो छे, मारा गुणवान् हीरा, जोतामा तु पे-
टनो नथी खरो, पण तारु मोटपणु जोईने में तनें पेटना कर्त्ता
वत्तो गण्यो. हा, तुंज मारो छोकरो. छण्णो क्याहा छे ते ?
जा तेनें मारी पासे एमनोएम लेई आव. (हीरो बाहेर जा-
यछे.)

गोदा— तेने हु चार घडी थई कही देखती नथी. सारंगी
वाळे सारंगी वगाडवा माडी त्यारनो ते तेनी बरफी लेईने ना-
सी गयो छे.

हीरो— (पाछो आवेछे) तेनें पासेना मिठाई बाळानी बुकान
भणी जता में दिछे में भीमानें मोकल्यो छे, तेनें बोलाववाने
गोपा— छोकराओ, मारी ओरडीमा जईने बेसो. ते आवशे
एटले ते मनें उत्तर शो करेछे ते जोऊं. तमारी साक्षीनु काम
पडये त्यारे हु तमनें बाहेर बोलावीश

गौरी अने महा— त्यारे हवे आपण रजा लेइये आवो.

गोपा — ना, मारा वाहालाओ ! आज तमे अमारे अर्हायाज
रहो, हु तमारा मोवापनें कहावी मोकलुहु, हमणा दौलतासिंह
अने तेनो बाप, हु जाणुछु जे अर्हाया आवशे, आपण तेने
मिजमानी आपोगु, छण्णाए आज मने मोटो दु.सनो घा मा-

यों, तेनी वेदना मनें तमारी संगती बना ओछी नहीं थाय.
गोदा०— (कान घरेछे) मारा जाण्यामां कृष्णो आवेछे.

(गोपालदास औरडीनुं बारणुं उघाडेछे. छोकरां माहें जा-
यछे)

प्रवेश १३.

गोपालदास.

‘मनें घणा दाहाडा थया भो हतोज, जे एकाद दिवस कांई
पण छोकराना कुलक्षणनुं वर्तमानै सांभळवामां आवशे, पण आ
आवुं निचपणुं करशे एवं हुं जाणतो नहीतो. हशे हजुं समय
छे, उपाय करीशुं तो तेना दुगुण मुकावाशे. हरि हरि ! अरे प-
रमेश्वर ! आटली निदान उपर वात करि आणि.

प्रवेश १४.

गोपालदास, कृष्णदास.

कृष्ण०— बापा, शी आज्ञा छे ?

गोपा०— तुं क्याहां गयो हतो ? तुं घरमानहोतो के शुं ?

कृष्ण०— गुरुजी बारणे गया हता, हीरो हेडे हतो, हुं केटली-
वार सुधी उपर भणतो हतो, ते एकलाने गम्पु नहीं.

गोपा०— त्यारे हीरो छोडीओनी जोडे रमवाने गयो, तेम तुं
का न गयो ?

कृष्ण०—हुं ए गयो हतो, पण ते मारीसाथे पांशरी चालीओ नहीं.

गोपा०— ए मनें आश्चर्य लागे छे.

कृष्ण०— पेहेलां तो तेमणे बरफी खाधी, मनें बोलाव्यो नहीं,
नही तो नहीं, पण मारो तिरस्कार कर्यो. अने मुरब्बो, त-
रबूच खाधा तेपण मनें आप्यां नहीं. पछी हीरे रस्तामानो
एक आनाडी सारंगी बाळानो छोकरो आप्यो, तेनें एमणे शेर
बशेर बरफी आपी, पण मनें एक कडकोपण आप्यो नहीं; ते
नाच्या आरड्या पण पोतानी मंडळीमां मनें लाधो नहीं, त्यार
हुं न्याहा शुं करुं ? मटि बारणा आगळ लोकोनी मोज जोवा
उभो हतो.

गोपा०— धारणा आगळज हतो, धिजे कहीं गयो नथो ! स्यारे रस्ताना नाका उपर तारे अने सारंगीवाळा छोकराने शु थयु ? मने खबर थई जे, ते तेने मार्यो, तेनी सारंगी फोडी, अने ते रोतो गयो.

कृष्ण०— हा, ते खर बापा, अने बिजो कोई होत तो शिपाई आणिने तेने चौकीमा लेई जात. साभळो, बापा, में तेने धारणे निकलता दिठो. स्यारे मारा मनमा में कहु के, तु आ गरीबने काई आपु, का जे मने खबर हतो जे हीरापासे काई नथो, अने आटली सरखी बरफी एना श्रम ममार्णे घणी थो-डी विदायींगरी छे एवो विचार करीने में मारी कोयळीमार्थी काई पैसा काहाड्या, ते में तेने आप्या, ते बाधवासारू तेणे रुमाल काहाड्यो, ते जोऊछु तो मारी बेहेननो, आ जुओ म-स्यक्ष, में तेने भाई बापा कहीने समजाव्यो जे तु आ मने पा-छो आप, स्यारे ते मारीसाथे गाळोगाळी आव्यो, रुमाल आ-वे नहीं. स्यारे मने रीस चडी ने में तेनी गळची पकडी, मा-प्पी अने तेनी धक्का मुकी थताज न जाणता मारो पग तेनी सारंगी उपर पड्यो.

गोपा०— (रीस चडावीने) छानो रेहे लुब्धा ! मारार्थी तारु सभळातु नथी .

कृष्ण०— (तेनी पासे आवीने तेनो हाथ झालवाने जायछे) का बापा ! मारा प्राणमिय बापा, तमने एटली रीस क्यम चडी ?

गोपा०— (तेनो हाथ तर छोडेछे) जा दुष्ट मने मोडु देखाडीश नहीं ! ते मने लजाव्यो. (ते छोकराने ओरडीमार्थी बाहेर बोलावेछे)

प्रवेश १५.

गोपालदास, गोदावरी, महालक्ष्मी, गौरी, कृष्णदास अने हीरो.

गोपा०— मारा छोकराओ, अर्हीया आवो. जे मारी ममताने योग्य छे ते विना ऊ बिजान् मों जोनार नहीं. कृष्णा तु

કાલુ કર. ફરીથી મારી નજરે પડ્યો તો ચોરી નાચીશ. પ-
ળ રહે. પેહેલાં તું તારી શિક્ષા મારે મોંઢે સાંભળ પછી જા.
(ગોદાવરીને અને હીરાને) તમારે વાસ્તે ણે શું કહ્યું તે તમે
સાંભળ્યું જ હશે.

ગોદા.— હા ચાપા, અને જો અમારું સ્વરાપણું દેગાડવાનું મયો-
જન નહોત, તો ચાપા, તું વત્તો સંતાપ કરીશ માટે એમ તારા
અગળ કાંઈ કહત નહીં.

ગોપા.— (આશ્ચર્યે કાઢાઈને) છાનોમાનો બેશી રહે ! તુ જુ-
દો છે એવાતનો મને આગળનો નિશ્ચય છે. ચોરી, સુન, એ
જુદાના કામ, તેમા ચોરી તો ને કરીજ. અને લગાર શરીરમા
બલ આવશે ઇટલે કાંઈનો જીવ પણ લઈશ. તેમાં કંઈ
આશ્ચર્ય નથી. ચોલ ગોદાવરી.

ગોદા.— મથમ તો આજ ણે બે પોહાર થયા કાંઈ એક કામ
કર્યું નથી. એને માંપાતર હીરાએ કરી આપ્યું.

ગોપા.— આ સરું હીરા !

હીરો.— મારાથી ના કેહેવાતી નથી.

ગોદા.— પછી ણે મુરબ્યાના રસની વાટકી મહાલક્ષ્મીની સા-
ડી ઉપર ઢોલી, અને અમે તે ધોઈ નાલવાની સ્વટપટમાં હતા, તે
વચ્ચત ણે મુરબ્યાની બરણી પાલી કરી. અમારે માટે એક
લગારપણ રહેવા રીધો નહીં. પછી બરફીનું શું થયું તે (મ-
હાલક્ષ્મી અને ગૌરી મળી હાથ કરેછે) આ કેહેશે.

ગોપા.— હવે ઇટલું, (કુળ્લાનાસામું જુણે) તારી લુચ્ચાઈ સ-
ધલી મારા ધ્યાનમા છે. જા હમણા, રાતનો તારી ઓરડીમા
જઈને બેશ, કાલ સવારમાં હું તને ઘરને બાહર ફાકી મેહેલી-
શ. ઇટલામા તું ઢેકાળે આવીશ તો સારું, નહીં તો પછી ધિ-
જા ઘણા ઉપાય છે. તારાં સરસાં નઠારા છોકરા લોકોને ઉ-
પદ્રવ કરેછે તેમને તું કેહેછે. શું ઉપાય નથી ? હીરા, મી-
માને કેહે જ આ પોતાની ઓરડીમાં રહેછે કે નહીં, તે મને
આવીને કેહેજે. અને વલી કેહે, જે તમારા ગુરુ વારણેથી
આવે ઇટલે તેને મારી પાસે મોકલે.

ગોદા. અને હીરો.— (કુળ્લાને માટે રત્નદલી કરેછે) મારા

બાપા ! મારા મામા ! અમારા સામું જોઈને એનો દટલો અન્યા-
ય ક્ષમા કરો.

ગોપાં— હું એ વાતમાં કોઈનો એક શબ્દ સાંભળનાર નથી. જે
વચારે ગરીબે પોતાની મેહેનતે પેદા કર્યું તેના ઉપર જુલૂમ કરી-
ને લેછે, તેની પેટ ભરવાની વસ્તુ ભાગેછે, અને વર્ણ પોતે કર્યું
તે ઠીક કર્યું એવું ઠરાવેછે. દુવો માણી આ સૃષ્ટીમાં રાખવો નહીં.
હું પરમેશ્વરનો મોટો ઉપકાર માનું છું જે હજુ તમારાં સરસાં વે-
રત્ન મારી પાસે છે. આવો આગલ, હું તમારા સુખથી સુખી
થઈશ. તે નઠારા છોકરાનું મારે દર્શન ન જોઈયે.

(સઘળાં ડહોળે જાયછે.)

મેનાં

// મેનાં લ્યોરે મેનાં, કોઈને મેના જોઈયે ? ઓ ! હો ! શી સારી
મેનાં છે ! એમ બોલતો એક જળ જમનીના બારણા આગલ થઈને
જતો હતો. જમની તે સાંભળીને બારણા આગલ ગઈ, અને જોયું
તો એક જનાવર વેચનારો માથા ઉપર મેનાંનું પાંજરું લઈને જાયછે
તે મેનાં માહે કહેછે, આ લાકડી ઉપર વેસેછે, અને મીઠા મધુર
શબ્દ બોલેછે; તે જોઈને જમની મોહિત થઈને, ક્યારે તેની પાસે
જાઉં એવે હર્ષ કરીને દોડી. તે થોડાકમાં રહી ગઈ, નહીં તો ઓ-
ટલાની કોર ઉપરથી પડીજ હોત. છોડી તારે મેનાં જોઈએછિયે ?
એવું જનાવર વેચનારે તેને પુછ્યું. તે બોલી, હા જોઈએછે, પણ ડહો
રેહે લગાર, હું માંગ બાપાને પુછીને આવું છું, તેણે વાર કહીને પા-
જરું ઓટલે મેહેલ્યું, જમની દોડતી દોડતી બાપાને જોઈને કહેછે,
બાપા ! બાપા ! ઉતાવળો આવ. //

અંબકશેઠ— આવડી ઉતાવળ શી છે જમની ?

જમની— બાપા, ઓટલા ઉપર એક મેનાં વેચનારો આવ્યો છે,
તેની પાસે ઘણી મેનાંઓ છે, અને ઘણી સારીઓ છે.

અંબકશેઠ— તેમાં તને આવડો હર્ષ કાં થયો છે ?

જમની— બાપા, જો તમે કહેો તો, હું તેમાંની એક મેનાં વેચાણો
લેऊ.

ઝ્યંબ.— વેચારી લેવાને તારી પાસે પૈસા છે ?

જમ.— હા, છે, આ મારી કોથળીમાં.

ઝ્યંબ.— પણ તે જનાવરને ચારો કોણ મેહેલશે ?

જમ.— હું, વાપા હું, હું મારે હાથે સવરાવીશ, અને તમે જોશો કે, તે મારી થવાને ઘણી સુશી થશે.

ઝ્યંબ.— હા, પણ મને તારી વિઠ્ઠીક લાગેછે.

જમ.— શાની વાપા ?

ઝ્યંબ.— જે તું અને મૂલે કે તરપે એકાદ દિવસ મારીશ.

જમ.— હું તેને મૂલે કે તરપે મારીશ ? એવું કોઈ દિવસ થવા દેનાર નહીં. પેહેલી તેને સવરાવ્યા વિના હું સ્નાન નહીં.

ઝ્યંબ.— છોડી, તું આલસુ છે, એકાદ દિવસ પણ તેને વિસારીશ.

// જમની વાપ સંઘાથે વીંધી બોલી કરી, અને તેનો છેડો કાઢીને વીંધી કાઢી હટ લીધી, જે છેલે વારે તેણે તેને મેના લેઈ આપુંછું, એવું કહ્યું. અને તેને લઈને તે ઓટલા ઉપર આવ્યો, અને તેણે સારી રંગની એક સારી મેના સોઢી લીધી, પછી જમનીનો હર્ષ બ્રહ્માદેવ માય નહીં! તેણી મેનાં વેચનારાને પૈસા આપવા સારૂ પોતાની કોથળી કાઢી લઈને વાપના સામી કરી. તેમાંથી મેના વેચનારને ઝ્યંબકથેડે પૈસા આપીને પોતાની પાસેના પૈસાનું એક સાદું તારનું પાંજરું મંગાવ્યું, જેની દેઠઝ સ્નાન છે, જેમાં પાણી રેડવાને ધિલોરી વ્યાલા છે. પછી જમની મેનાને એવા પાંજરામાં ધાલીને, સઘળા ઘરમાં ફરીને, માને, બેહેનને, અને ચાકરોને હાકો મારી મારીને દેસાડવા લાગી. કોઈ બેહેનપણી, દુષ્ટમિત્ર છોકરા અને મજાવાને આવે, તેના આગળ પેહેલી ઘાત મેનાની કેહે, અને કેહે જે, આ મારી મેનાંસરણું પક્ષી ત્રિલોક્યમાં નથી, એની પાંચોનો રંગ શો ! પિછાં કેવાં કુઝાં ! શબ્દ શો મીઠો ! ચાલ હું તને તે દેસાડું; તેનું નામ મેં છાંબિલી પાડ્યું છે. તે મેનાં જમની પાસે ઘણું સુલ્લ પામી, જમની સવારમાં ઓછે એટલે પેહેલું કામ એ જે મેનાને તાજાં દાણા અને નિર્મલ પાણી મેહેલવું. પછી જમનીને દાતન કરવું, પરી, રોટલી જે કાંઈ કર્યું હોય તે પેહેલું મેનાને મેહેલવું. વળી તેણી મેનાને માટે કાંઈ ગલ્લુ ગલ્લું કરીને બરણીમાં ધાલીને રાત્રિ હોય. તેના પાંજરા ઉપર નિત્ય લીલાં પાંદડાં આપીને માંધે,

જે તેને તાપ ન લાગે. છાંબીએ પળ તે તેનો ઉપકાર જાણ્યો, તે ઉતાવળીજ જમનીને ઓઢાંચાં લાગી. જમનીના પગ વાગે એટલે, તે પાંચો ફફડાવે, શબ્દ કરે, જમની બચીઓ કરીકરીને અદમુર્દ કરે. આઠ દિવસ થયા નહીં તેંડલામાં તે મેનાં ગાવું શિખી અને મીઠા મીઠા સ્વર કાઢાડવા લાગી. એકાદિ વેળા તે ટીપનો એવો સ્વર લંબાવે, તે વેળા એવું જણાય જે, એ શ્વાસ કાઢાડીને મરશે. મોટે સ્વરે ગાય, જ્યારે સઘળાં ઘરનાં મનુષ્યોનો આત્મા મસત્ત થાય. જમની તેનો શબ્દ સાંભળતી ચાર ચાર ઘડીસુધી તેના પાંજરા આંગળે બેસી રહે. કોઈ વખત, જમની તેને જોતી બેસે ત્યારે હાથમાંનું કામ પળ વિસરી જાય. જમની તેને નિત્ય પોહોર સુધી ગાવું શિખવે. એવી જમનીને તે મેનાં ઉપર રત લાગી. એમ કરતાં એક દિવસ બાપે જમનીને ચિત્રામણની ચોપડી, આપી. તે ચિત્ર ઘણાં સારાં હતાં, તેમાં જમનીનું મન લાગ્યું. પછી નિત્ય જોતી બેસે. તે દાઢેથી મેનાં લગાર વિસરવા માંડી. પછી જમનીને મેનાં બોલાવે તોપણ તે સાંભળે નહીં. પછી મેનાં કાંચી શાંગો કે રોટલો, જે નિત્ય મળતાં તે આઠે દાઢે પળ મળે નહીં. મેનાં જમનીની શિખવેલી મીઠી મીઠી રાગીણીઓ વારે વારે ગાય, પણ તે વ્યર્થ. જમનીની જન્મગાંઠ આવી ત્યારે બાપે એક પુતળી આપી. તે મળ્યા પછી તો જમનીને મેનાં મુઠ્ઠીજ વિસરી. તે પુતળીનું નામ 'તેળી' યાંહાલી પાડ્યું. તે પુતળીને લુગડાં પેહેરાવામાં, ઘરેણું ધાલવામાં, તેની સાથે ઘોલવામાં, અને તેને હાથમાં લઈને અહિંતહિં નચાવામાં સવારથી તે સંધ્યાકાલસુધી, સઘળી વેળા જમનીની પુતળીની છટપટાં જાય. પછી સંધ્યાકાલે જરા સરાવું રાવાને મેનાંને મળે. કોઈ દિવસ તેને નરો ઉપવાસજ પડે. એક દિવસ ધ્યંબકશેઠની નજર પાંજરા ઉપર ગઈ, અને જુણે તો મેનાં ડંધી પડી છે. તેનાં પાંછાં વેરાઈ ગયાં છે, ડોક, પગ, એકઠા થઈને ગોઠો થયો છે; કાંઈક ઘંઘવાટ માત્ર રહ્યો છે, અને શ્વાસ લેવાની પણ શક્તિ નહીં; તે જોઈને ધ્યંબકશેઠ કેહેછે, “જમની, અરે આ તારી મેનાંને શું થયું?” તે સાંભળીને જમનીનું મોંહ તરત ઉતરી ગયું. તે બોલી, ના બાપા, શું થયું તે કોણ જાણે, હું અને

छेक विसरीं गयीं. एम कहींने ते घाबरी घाबरी, गरयर धुजती. धुजती, दाणानी टोपली लेवाने घरमा दोडती गई. अ्यबकशेठे पाजरु हेठे उतांयुं, अने जुएठे तो दाणाना खानांमा दाणो नहीं, अने प्यालामा पाणी नहीं. पछी बोल्यो, “अरेरे! आमा अन्ननो दाणो पण नहीं! प्यालामा पाणीनु टीपु पण नहीं! अरे बचारा पक्षी! अरे तु निर्दयने हाथे केमरे पड्यु! में आवु आग-छथी जाण्पु होत, तो हु तनें वैचार्थी लेतज नहीं.” घरना माणंस ते पाजरा आगळ आवीने केहेवा लाग्या, अरेरे! गरीब बचारी मेना! गरीब रे परमेश्वर! पछी अ्यबकशेठे काईक दाणा मेल्या, अने निर्मळ पाणी प्यालामा रेड्यु. तेनें ते मेनाने सावध करवाने घणी मेहेनत पडी. जमनी माँह नीचु घालीने त्या-थी निकळी; ते पोतानी ओरडीमा जईने रोवा बेठी. तेणीए रीई रोईने ओढणु भीनु क्युं. बिजे दाढे अ्यबकशेठे कस्यु. जे आ मेना आपणा पडांशीनो छोकरो विटल छे, तेनें बक्षीस आपवी, ते छोकरो जमनी करता सोगणु ते मेनानु भरण पोपण सारी पेठे करशे एवो छे एवु साभळीने जमनीए घणो ककास करवा माड्यो, मोटो घाटो काहाडी काहाडीने रोवा माड्यु. अने दुखना निसासा मुकीने केहेछे, अरे मारा पक्षी! अरे मारी छबिली मेना! बापा हु तमनें पगे लागुछु! एक बार मारा, उपर क्षमा करो, अने ए मेना मारी पास रेहेवा द्यो. आज, पछी हु जीवता सुधी कीई दिवस मेनाने विसरनार नहीं. अ्यबकशेठने तेनी दया आवी, अने तेणे मेना जमनीने पाछी आपी, अने जमनी उपर घणी रीम करीने कस्यु, जे हवे जो एवु करीने थशे तो क्षमा थशे नहीं. शामाटे जे तु विचार कर, जे आ बचारा जनावरने आपणे वडीखानामा घाल्या. अने चारी त मेहेलीए त्या-रे पडी ए पोतानु पेठ शाणे भरे. तनें मुख लागेछ त्यारे तु मागेछे, पण छबिलीने मुख लागे, त्यारे ते पोतानी बोली लोकीने केम समजावे. जो हवे कीई दिवस तु एनें अुखी के तरपी राखीश तो हुं— ते शब्द सामळीने जमनीनी आख्योमा आसु भराई आव्या. तेणीए बापनें वाय भरावां, पण खेदे करीने जमनीथी एक अक्षर बोलायो नहीं. जमनी वळी छबिली साथे र-

નવા લાગી. એમ કરતાં એક મહિનો ગયો, પછી વ્યવકશેઠ બા-
પડીનેં તેડીને કાર્ડ કામને માટે બિજે ગામ જવા લાગ્યો; તે વખત
જમનીનેં કહ્યું. 'જમની, છબિલીનેં સમાજજે હો ?' તે વેઠું જ-
ણા ગાડીમા બેસીને નિકલ્યા નથી. એટલામા જમની દોડતીકને
પાંજરા આગલ ગઈ, અને તેણીએ મેનાનેં દાણા પાણીની તજવી-
જ કરી. કેટલીકવાર પછી તેનેં કામ કાર્ડ કરવાનું ન રહ્યું ત્યા-
રે, બેહેનપણીનેં ચોલાવીનેં તેની સંઘાથે બાહેર ફરવાને ગઈ; સ-
ખાકાલે પાર્થીકુકા રમી; પછી તે કુદડી ફરી. એમ કરતા રા-
ત પડી, ત્યારે તેની રમત પુરી થયાં; પછી તે થાકી અને સુવાને
ગયાં; બિજે દાઢે તે સધારમાજ ઊઠી. તેનું ધ્યાન, મન, સઘલું ર-
મત ઉપર હતું; માટે તે તેવીજ પડોશીનેં ઘેર ધારાણસી અને નદી
એમનીપાસે ગઈ. અહીંયા છબિલીનેં સપવાસ પડ્યો. એ રીતે
બિજો દાઢો પણ જમનીનેં રમતમાજ ગયો, પણ છબિલી તેનેં સાંભ-
રીજ નહી. ચોથે દાઢે વ્યવકશેઠ ગાંધી પાછો આવ્યો. તે, તે
દાઢે પાછો આવશે એ જમનીના ધ્યાનમા રહ્યું નહી. વ્યવકશેઠે
જમનીનેં બચ્ચી કરીને આગલથી છબિલીની સ્થાવર પુછી. જ-
મની કાર્ડક ઘમરાઈને બોલી, તે સારીછે બાપા. અને તે વખતજ
જમની પાણી લેઈને પાંજરા મળી દોડી; જુએ તે પાંજરામાહે મેનાં
ચાંચ બિડીને, પાંચો વેરીને, સંધી પડીછે. તેનું મઢવું જોઈને જ-
મનીએ મોટો ઘાટો કાઢીને ચીથ પાડી અને રોવા કુટવા માંડ્યું,
તે સામજીને ધરનાં સર્વે મનુષ્ય ત્યાહાં દોડતા આવ્યા; છબિલીની
તે દિશા જોઈને વ્યવકશેઠ બોલ્યો. ઓરે પક્ષી ! શુ દુઃખનું એ
મરણ તને આવ્યું ! જતી વખત મેજ તારી ઢોક મચડી નાચી હોત
તો આ દુઃખ કરતા તને ઓછું દુઃખ થાત. હાય હાય ! મૂલે
અને તરપે વ્યાકુળ થઈને ઘણે દુઃખે તારો જીવગયાં હશે ! હશે,
તુ ભાગ્યવાનું જે આવી નિર્વય છોડીને હાયથી છુટી. તે વખત
જમનીનેં એવું થયું જે, જો મુંદ માગ આપે તો મુંદમા સમાજું.

વ્યવકશેઠે મેનાના પેટમાં પરાલ મરીને તે મઢવું પાડીએ કઢી
જડીને ટાગી મેહેલ્યું. તે સામું જમનીથી જોઈ સકાય નહી. વ્યા-
રે તે મઢવા ઉપર જમનીની નજર પડે, ત્યારે જમનીની આંખોમાં
આંસુ ભરાઈ આવે. જમની વાપનેં રોજ કહે જે, બાપા, તે મેના

માર્ગ નજર આગળથી વેગળી કાઢો. તે કેહેજે ના. પછી કેટલાક ઢાઢાસુધી જમનીએ વાપની માર્થના કરી, તે સામઝીને ઓંચકશેઠે તે પક્ષી ત્યાહાથી કાહાડ્યુ. 'પછી જ્યારે જ્યારે જમની મન દેઈને કહ્યુ કામ ન કરે, ત્યારે ઓંચકશેઠ તે મેનાનું મદદું પાત્રુ ત્યાંહા ટાંગે; અને સર્વ એમ કેહે, ઓરેરે વચારી છવિલી ! આ જમનીએ તારા કેવા હાલ કરીને મારી ! એટલે જમની મોટો પશ્ચાત્તાપ વામિને માવાપની આજ્ઞામા ચાલે.

છોકરાં જે સ્વતંત્ર થવાને ઇચ્છેછે.

કાશિરામ.

ઓહો. વાપા ! હું જાણુંછુ કે, હુ મોટો હોત તો સારુ થાત ! મોટો તમારા જેવડો.

કાશિરામ— મારા લાંઢકવાયા, તને એવુ શામટે જણાવછે ?

કાશિ— એટલા માટે જે, પછી મારે કોઈના કહામા રેહેવુ ન પડે, મારા મનમા આવે તે હુ કરુ.

આશા— હુ જાણુંછુ જે પછી તો તુ મોટો ચમત્કાર કરીશ.

કાશિ— તે વાતની તો હુ મતિજ્ઞાન કરુંછુ ને.

આશા— અને જીવી, તને પણ સ્વતંત્ર થાઉ એવુ લાગેછે ?

જીવી— હા વાપા, મારા મનમા પણ એવુજ આવેછ.

કાશિ— વા. વા. ! જો અમે બે જણ સ્વતંત્ર થઈએ, તો પછી શું જોઈયે.

આશા— ઘર તો છોકરાઓ, એ તમારો કોઢં હું પુરો કરીશ કાલે સવારથી તમને છુટી આપુંછુ જે તમારા મનનાં આવે તે કરો.

કાશિ— વાપા, તમે મશકરી કરોછી.

આશા— ના. હુ સરુજ કહુંછુ. કાલે તમારી મા, કે હું, કે ઘરનું બિજુ કોઈ માણસ, તમને અડકાય કરનાર નહીં.

કાશિ— ઓ. ઓ. ; તેવું થાય તો અમે ઘણાંજ સુખી થઈએ.

આશા— છોકરાઓ તેટલી કાલના ઢાઢાઢાનીંજ છુટી હું તમને આપુંછુ એમ જાણશો નહીં; જ્યાંહાંસુધી તમે તમારી મેઠ

मारी पछवाडे थशो, जे बापा, तमे तमारो अधिकार ल्यो, त्या-
हां सुधीनी आपीश.

काशि०— ओः होः; एवं थाय तो पछी अमे घणा दाढा मनमा
आवे तेम चालिये.

आशा०— वारु न्यारे, तमे तमारु संभाळतां थयां एजोईने मनं
सारुं लाग्युं. न्यारे हवे बोलथी मोटां माणस थवाने तैयार
थाओ; अने जे मनमां आवे ते करो.

ए ममाणे बोलवु थयां पछी, ते छोकरां सुवानें गयां. बिजो
दाढो थयो. न्यारे, ते छोकरां रोज सवारमां उठनारां, ते पौहोर
दाढो चड्यो त्यांहां सुधी पथारीमाज हतां. घणी वार सुईं रेहे,
तेनुं शरीर जड थाय, कांई सुझे नही, तेम काशिरामनं अने जी-
वीने थयुं. छेलीवारे, कोईए उठाड्याविनां ते पोतानी मेळे घ-
बराएला आंखो चोळतां उर्यां. पछी तेमुना मनमां आष्यु जे
आपण आखो दाढो जे मनमां आवथे ते करीशुं, एणे करीने ते-
मना मनमां कांई सारुं लाग्यु. पछी काशिराम जीवीने केहेछ
बेहेन आपण शीरमण करीने पेहेलुं शुं करीशुं वारु !

जीवी— कां रमी शुं ?

काशि०— शुं रमी शुं ?

जीवी— आपण गर्जाके रमीशुं.

काशि०— ते रमत खोटी, मनं गमती नथी बावां.

जीवी— वारु न्यारे कोडिओए रमीशुं.

काशि०— शुं ! आपण बे जणजे ?

जीवी— न्यारे गिल्ली दंड, नही तो सोपारिओए.

काशि०— मनं एवी रमत गमती नथी.

जीवी— वारु न्यारे, तनें गमेछे केयी ते केहे ?

काशि०— आपण लाकडीनो घोडो करीने रमिये.

जीवी— ओः हां ! न्हानी छोकरां कांई ते रमत शोभे ?

काशि०— ते नही तो घोडांनी रमत रमिये. तुं घोडो थो अने
हुं हाकनारो थाऊलुं.

जीवी— हा न्यारे ! कोयडा मारवाने ! पण ते दाढे, कोयडो मा-
र्यो छे ते; मनं हज सांगरेछे.

કાશિ— હું શું જાણીજોઈને મારું વારુ ? પણ તું હતાવઠી ચાલતી નથી માટે મારવું પડેછે.

જીવી— હા, પણ મને વાગેછે, માટે હું તેવી રમત રમનાર નહીં.

કાશિ— રહ્યું, તું નહીં રમું ? વારુ તો, સસલો કુતરું રમીશ ? હું પારધી થાઉં, અને તું સસલો થા, ચાલ હું પછવાડે દોડું.

જીવી— છીં ! મારે તારી એ રમત મથી રમવી, તું મારી પછવાડે થઈને મને ઘાવરી કરીશ.

કાશિ— તને મારી એકે રમત ગમતી નથી ત્યારે હું તારી સંઘા-થે કોઈ દાઢો રમનારજ નહીં, સામભ્યું ?

જીવી— હુ પણ તારી સાથે કદી રમનાર નહીં એ પણ સામભ્યું ? એમ બોલીને તે બે જણાં બે સુણામાં રીસાઈને ડખાં; અને ત્યાં-હાને ત્યાં ઘણી વારસુધી રહ્યાં. એક એકની સાથે બોલે નહીં, અને એક એકને જુએ નહીં. એટલામાં દસ ઘડી દાઢો ચઢ્યો પછી બપોર હતાવઠા થશે માટે, કાશિરામ બેહેનની મા-સે આવીને કેહેછે. વારુ ત્યારે, તને જે ગમે તેજ હું કરીશ. ચાલ આપણ સોપારી વતી રમીએ. એક એક દાવે, બાર, બાર સોપારીઓની સરત.

જીવી— પણ મારી પાસે સોપારી નથી. તારે મારી પચાસ સો-પારીઓ દેવી છે તે મારી પેહેલી આપ. એટલે રમવાને આવું.

કાશિ— સ્વહં પણ તે મારે કાલના દાઢાની દેવી હતી. આજ-ની નહીં.

જીવી— એમ ! ત્યારે શું તું તે દેવામાંથી નિસર્ગો કે ?

કાશિ— જે સ્વતઃ છે તેની પાસે કોઈનું કાઈ લાગતું નથી ?

જીવી— વારુ ત્યારે, આ તારી ઈગવિદ્યા હું વાપાને કહીશ.

કાશિ— પણ હવે મારા ઉપર વાપનો હુકૂમ નથી.

જીવી— એમ કહીશ તો હુ તારી સાથે રમીશ નહીં.

કાશિ— મારી ઇચ્છા.

ઘડી તે એક એક ઉપર ચરવડીને બે જણાં બે સુણામાં ગયાં. થોડીક વાર પછી કાશિરામ શીશુડો વગાડવા બેઠો; જીવી ગાવા લાગી; પછી તેણે કરકલવા માડ્યું; તેની એ નિસાસો મેહેલ્યો, એમ કરતાં બે ઘડી ગઈ, અને બપોર થયા, ત્યારે

‘કાશિરામે રીસ ચઢાવીને પોતાની છડી બારીમાંથી બાહર ના-
 ચી. જીવીએ પોતાની ઢીંગલી સુખામાં પછાડી. તે એક એ-
 કના સામું જુએ પણ શુ બોલિયે તે સૂઝે નહીં. છેલી વારે જી-
 વી બોલી; ચાલ કાશિરામ હુ તારો ઘોડો થાઉંછું.

કાશિ— હવે ઠીક. વારુ ઘોડાને લગામ જોડ્યે તે, મારી પા-
 સે લાંબી દોરી છે; આ જો, એ તું તારા મોમા ધાલ.

જીવી— હું મોમાં તો નહીં ધાલું. મારી કેડે બાંધ, કે હાથે બાંધ.

કાશિ— એ તું ઘેલી સરચી શુ બોલેછે ? ઘોડાને મો વિના
 બિજે ઠેકાણે કહી કોઈ લગામ ધાલેછે ?

જીવી— પણ હુ કાંઈ સરો ઘોડો નથી.

કાશિ— તો પણ, પોતાને ઘોડો એમ માનીને તારે તેવું કરવું જો-
 ઇયે.

જીવી— તેવું કાંઈ કામ જણાતુ નથી.

કાશિ— જે હુ આસો દાઢો ઘોડામાં રહુંછું, તે મજકરતાં તુ
 કાંઈ એ કામમાં ષત્તું સમજેછે ?

જીવી— તેં તે કેટલા દાઢાસુધી ધુલમાં રગદોલ્લી છે, તે હું મોમાં
 નહીં ધાલું.

કાશિ— તો હું પણ તને બિજે ઠેકાણે બાંધવા દેનાર નહીં; તે
 કરતાં હું તારી સંઘાતે રમું નહીં એજ સારું.

જીવી— જે તને સારું ગમે તે કર.

બહી તે ત્રિજી વાર રીસાયા, તે એવાં જે પ્રથમ કરતાં ઘણા
 એક એકનાં ઉપર દાંત હોઠ પીસવા લાગ્યાં, પછી કાશિરામે છડી
 નાચી દિધી હતી તે લેવાને ગયો, તેટલામાં છડી કોઈએ ભાગી
 નાંચી. જીવીએ મુઠ્ઠે ઉપરથી ઢીંગલી હાથમાં ડીધી, ઢીંગલીના
 લુગડાં નિકળી ગયા છે. પછી કાશિરામ ત્રીસાસો મુકવા લાં-
 ગ્યો. જીવીએ રોવા માંડ્યું. એટલામાં જમવાની વેળા થઈ !
 આશારામ તેમને પુછવા ગયો, જે, કેહેતો માણાં પિરાશિયે. તે બે
 જણાને તેવાં જોઈને કેહેછે, છોકરાંઓ, આજ તમને થયું છે શુ ?
 તે બોલ્યાં, કાંઈ નહીં બાપા, અને આંખયો લોહોતાં તેની પછવાડે
 રસોડા ભાગલ ગયા, તે દોઢે જમવાને નાના પ્રકારના પકાન ક-
 ર્યાં હતા. તે જમવાને વેળા તે વસત બાપ તેમને કેહેછે; છોકરાં-

ઓ તમે આ પક્કાન ઘણા સ્વાસ્થી નહીં; ઈથી તમને ઉપદ્રવ થશે. પણ તમે સ્વતંત્ર છો તેમણે તમારી રૂઝડામા આવે તે સ્વાસ્થી પીઓ, એવું બાપના મોમાથી નિકળતાજ, એકે લાડુઆના મોટા કડકા કરીને ગટ કર્યા. બિજે ચટણી શાક ભાજીનોજ આહાર કર્યો તે જોડેને મા, બાપના કાનમા કેહેછે, હવે આ ઝોકરા માગ પડશે બાપ બોલ્યો, પડશે તો સ્વરા, પણ પડવા દો. તેવું થયે ત્યારેજ તેની ટેવ મટશે, અને તે સમજશે જે સ્વતંત્રપણાથી ઝોકરાને આવું ભોગવવું પડેછે, મોટું હું એમને વારતો નથી. ધણીની મર્જી જોડેને મા પણ ડાની રહી. પછી તે ઝોકરા ઓડંકાર આવે ત્યાં હાસુધી જમ્યા, જમીને થોડીક વાર પછી કાશિરામ જીવીને કેહેછે, ચાલ મારી સાથે, એમ કહીને તેન તે વાડીમા લઈ ગયો આશારામા હલુવે હલુવે તે ન જાણે એમ પડ્યાડે જઈને ઓથે ઉભો રહ્યો. તે વાડીમા મોટો એક પાળાનો હોજ હતો, તેને કાઠે મ્હાનું શુ એક નાવડું હતું, કાશિરામને તેમાં બેસવાનું મન થયું, જીવી-એ તેને વાર્યો, અને કેહેવા લાગી જે, આપણે એમાં બેસવું નહા, બાપ રીશે ભરાશે. કેમ ન બેસીયે ? આપણ સ્વતંત્ર છીએ, એ તું વિસરી ગઈ ! જાણુજી, જીવી કેહેછ, હારે હા, સ્વરૂ ! પછી તે માઈનો હાથ ફાલીને નાવડામાં બેઠી. આશારામ કાંઈક તેમની પાસે પાસે આવ્યો પણ તેમણે દીઠો નહીં તેણે મનમા આપ્યું જે, હોજમા પાળી થોડું છે. જો તે માહે પડશે તો કાહાડવાને કાંઈ કઠિણ નથી, માટ તે ડાનો માનો તમાશો જોતો ઉભો રહ્યો ! નાવડું કાઠે બાપેલું હતું તે ડોડીને વચ ધકેલી લેવું મળ્યું તેણે મનમાં આપ્યું, પણ તે દોરીએ જબર બાધ્યું હતું તે છોડાયું નહીં; ત્યારે કાશિરામ બોલ્યો, વારુ, આપણથી આમા બેસીને ફરાતું નથી તો નહીં, પણ ઢોલવીતો જોડયે એમ કહીને આણિમર તેણીમર ઢોલાવેઝ એટલામા નાવડાના ઝોંકથી પાળીમાં પડવા લાગ્યો, તેને જીવી હાથે ફાલીને સમાલવા ગયી, તેટલામા બે જણ પાળીમા પડ્યા તે જોડેને આશારામ વાને વેગે દોડ્યા, અને પાળીમા પેશીને તેણે બે જણને કાહાડ્યા, તે ત્રામથી અદમુઆ જેવા થયા તેમને ઘેર આળીને શેક્ષ્યા સવર્યા એટલ અકરાત્યાની પેઠે સ્વાધુ હતું તેણે કરીને તેમના પેટમાં અમલાવા માડ્યું. માથું દુલવા લા-

મ્યું, મુઠ્ઠા આવી, કપ થયો, શ્વાસ ચઢ્યો, એવી એવી વિપત્તિમાં તેમનો વાકીનો દિવસ ગયો. રડતાં કરકઠ્ઠતા થાક્યા. તેમને રાત્રીએ થોડીક ડઘ આવી ન આવી. સવારમાં, આશારામ, તેમને પુછેછે, છોકરાઓ તમારી શી સ્વેચ્છ છે ? તે નવલ્લો ઘાટો કાઢાઈને બોલ્યો, સ્વેચ્છ ઘણી સ્વેચ્છ છે બાપા; રાત્રે અમને નિરાતે ડઘ આવી નથી. અમારું શ્વાસ, પેટ હજુ ડુસેછે. તે બોલ્યો વાપુડ્યાં, તમારી મને ઘણી દયા આવેછે. હશે, પણ આજ તમે તમારા સ્વતંત્રતામાં શું કરનાર છો તે મને કહેશો ? આજ પણ તમે સ્વતંત્ર છો એ સાબરેછે ની ? તે બોલ્યા, હવે સ્વતંત્રતા પડલી બાપા. તે બોલ્યો, એમ શામાટે ? મારાં છોકરાં બોલોછો ? કાલે તમેજ બોલ્યાં હતા નહીં, જે બિજાના હુકમમાં રહેવું તે ઘણું સારું છે ? કાશિરામ બોલ્યો, હમારી મુશ્કેલીનું ફક્ત હમને સારી પેઠે મળ્યું. જીવી બોલી, હમને એ વાત ઘણા દાઢા સાંભરશે.

આશા.— ત્યારે, આજથી તમે સ્વતંત્રતા ઇચ્છતાં નથી.

કાશિ.— ના, બાપા ના. તમે કહેશો તેમ કરવું, એમાં સારું છે.

જીવી.— તેમાં અમારું સારું થશે.

આશા.— એ વાતનો પુરો વિચાર કરો; કાંજે, જો હું મારો અધિકાર પાછો લેઈશ, તો તમને કહુંછું, જે હું તમને કહીશ તે તમને ટોટું લાગશે તો એ કરવું પડશે.

કાશિ.— કાંઈ ચિંતા નહીં બાપા ! તમને જે સારું લાગશે તે કરવાને અમે સિદ્ધ છીએ.

આશા.— વારું ત્યારે, મારી પાસે આ પિઠી ફાકી છે, એને મીઠી આવડે કહેછે, એનો સ્વાદ સ્વેચ્છ છે, પણ જેને અજીર્ણ થાયછે તેને ઘણી ગુણકારી છે. હવે જો તમે મારું કહું સામાનનાર તો આ ફાકી આ ક્ષણે ફાકો, મારું કહું તમે કેવું સ્વેચ્છો તે જોઈ વારું.

કાશિ.— ફાકુંછું. બાપા ફાકુંછું.

જીવી.— તે જો ક્ષેર સરસી કઢવી હશે તો એ હું ફાકીશ.

આશારામે તેમને તે ઓસડ આપ્યું. તેમણે ઓસડ કરતા ઢતા તેવું વાંકું વસમું મો કર્યાવિના તે ઓસડ લેવા કચુલ થયા. તે અધિકૃત સૂતેપે કોણ લેછે, એ ગાંધી તેમની સરત ચાલી, તે ઓપ-

ધે કરીને ગુણ વેહેલી થયો અને તે સારાં થયાં.’ ત્યારપછી તે મનાથી કોઈ દિવસ અન્યાયે થાય, ત્યારે શિક્ષાનો ધોકા દેવા ડહો પડે તો, તેના માબાપ તેને કેહે જો, અમે તમને સ્વતંત્ર કરી છોડીએ; તે શબ્દથી તેમને એવો ભય થાય જો, બંદીખાનામાં ના-સિયે એહું કહ્યાર્થી પણ તેવો ભય થાય નહીં.

કાંટાનાં જ્ઞાહ.

‘કોઈ એક અંચાઈદાસ નામે ગૃહસ્થ કાશ્મીર દેશમાં રહેતો હતો, તે વૈશાખ મહિનામાં, એક દિવસે સંધ્યાકાળે, પોતાના બાઝ-ગોવિંદ છોકરાને સંગાથે લેઈને, એક ન્હાની ટુંગરી ઉપર બેઠો છે, અને ત્યાહારથી સામે સારા રમણીય પદાર્થ જો દેખાયછે તે તેને દે-સાડેછે. તે વસ્ત્ર સૂર્ય અસ્ત પામતો હતો, ત્યારે તેમના મનમાં એમ આવ્યું જો તે સર્વ જગતને સોનરી રંગના વસ્ત્ર પેહેરાવીને જા-યછે શું ! અથવા ટુંગરજ સોનાનાજ છે કે શું ! એવી કલ્પના ક-રતાં તે સુષ્પ મોગવતાં બેઠા હતા, એટલામાં ત્યાહારથી એક ભરવાડ પોતાના ગાઢરાં સેતરમાં ચરાવીને પોતાના ઘરખણો ઘાઢીને ચા-લ્યો જતો હતો, તેણે સુસ્વર ગાયું, તે બાપ દીકરાને કાને પડ્યું એ-ટલે તે ત્યાંહા જોવા લાગ્યા, તે ચાલ્યો જાયછે તે વાટે એ બાજુ-ઓએ કાંટાના જ્ઞાહ હતાં, માટે જો ગાઢરૂ તે જ્ઞાહના થડ આગળ ચડીને જાય તેમ કાંઈ પણ ઝૂન તેને ભરાય; તે જોઈને બાઝગોવિં-દને સંતાપ થયો; અને કહેછે; બાપા, આ ગરીબ ગાઢરાંનું ઝૂન તે જ્ઞાહ કેવાં ઘોરછે તે દીઠું કે ? એવાં દુષ્ટ જ્ઞાહ પરમેશ્વરે શું કરવા પેદા કર્યાં ? તો સર્વ મનુષ્ય એક મત થઈને જગતમાંથી એમનું મૂઝા શામાટે કાઢી નાશતાં નથી ? હું જાણું જો, જો કરીને એક વાર ગાઢરાં પાછો એ માર્ગે જાય તો, તે ગરીબોનાં શરીર ઉપરના સઘડા ઓઢા જતા રહેશે. તો હું અન્યાયપછી એવું થવા દેનાર નહીં. કાલે દિવસ જગતમાં એક કોવાડી લેઈને આવું, અને તે સર્વને ખુ-દે બેરોબર કરી નાંરું. બાપાનું પણ મારી સંઘાથે એક કોવાડી લેઈને આવ, એટલે જમવાની વેઠા થઈ નહીં એટલામાં સઘડું કામ કરી નાંર્યાં.

અંચાઈદાસ— દીકરા, તારા મનમુચાનો કાંઈ લગાર વિચાર ન-

यों जोइये; ते विचार थाय न्याहासुधी तु ते झांड उपर अमथो
रीसे भराईश नहीं. तु समार जे, आश्विन महिनामा आपण
माणसज शु करीएछिये ?

बाळगोविंद— शु करीएछिये बापा ?

अबा०— ते दीठू नथी के, जे भरवाड लोक मोटी मोटी कातरो
लेईने गाडरानु सधलु ऊन कात्री लेछे. तेमना शरीर उपर ल-
गार पण रेहेवा देता नथी. ।

बाळ०— ते खरु, पण बापा, ते तो लुगडा करवाना काममा आ-
वेछे, अने आ झाडोने तेवु काई काम नथी, अने ए अमथा *
द्वेषथी एवु करेछे.

अबा०— ए ऊननु झाडोने शु काम छे, ए तनें हजु खबर नथी
अने तेमने काम हो के न हो, पण मने तु केहे जे, आपणने
जोइये एटला माटेज आपण विजानु लेइये, ए योग्य छे शु ?

बाळ०— पण बापा, तेज मने कह्यु छे जे, आश्विन महिनामा
एमनु ऊन एनी मेले खरी पडेछे. त्यारे ते अमथु. ज्याहा त्या-
हा खरीनें व्यर्थ मार्गे जाय, ते करता काई काममा आवे ते
सारु नहीं ?

अबा०— ते खरु कह्यु परमेश्वरे ए जनावरोनें ऊनना ओढा
आप्ता छे. ते पासेथी आपण माणस लेईएछिये; नहीं तो
आपणने ताहाडनु दुःख घणु सेहेवु पडत

बाळ०— पण झाडोने तो काई ओढवानु काम नथी त्यारे ते
झाड जुडा छे, माटे आपणे धार्यु छे ते कयांविना मेहेंलवु नहीं.
काले हु आ सगळा झाड कापी नाखनार; तमे मारी सधाथे
आवजो हो

अबा०— खरेखात आवाश. वारुं हमणा तो घेर जइये चालो,
कालनी वात काले.

ते चोटा झाड हु एकलो कापी नाखीश, एवे विचारे बाळ-
गोविंदना शरीरमा शूरपणु आव्यु पछो तेनें सचळी रात्री ऊघ
आवी नहीं. बिजे दाढे परारुम करवानी वात एना मनमा रमी
रही हती. माटे परोडमा, जनावर बोलवा लाग्या नथी एटला-
मा, बाळगोविंद पोते तैयार थईने अबाईदासनें उठाइयो; तेपण

ઊઠીને તૈયાર થયો; મનમાં એવું જે કાંઠાનાં ફાડોનું જે થાય તે
 થાઓ; પણ પ્રાતઃકાળની શોમા તો છોકરાની નજરે પડશે. પછી
 તે હાથમાં કોવાડીઓ લેઈને ચાલતા થયા. બાલગોવિંદ હુસે આ-
 ગલ આગલ ચાલવા લાગ્યો. તેને જઈ મલવામાં બાપને ઘણી
 મેહેનત પડે, તે જ્યારે ફાડોની પાસે પાસે આવ્યા, ત્યારે હજારો
 ન્હાનાં ન્હાનાં પક્ષીઓ ફાડો ઉપર આવેછે, અને જાયછે, અને
 ચારે કોરે ફરેછે, એવું તેણે દીઠું. અંવાઈદાસ બોલ્યો; બેઠા, હલુવે
 હલુવે ! હમણાં આપણ લગારેક કાપવાની વાત બોલવી નહીં; અને
 આ બચારાં જનાવરોનેં ઉપદ્રવ કરવો નહીં. પેહેલાં તો આપણ
 કાલને ટેકાળે બેસિયે જોડ્યે આવ, જે તે જનાવર અર્હાં આ-
 ટલા કેમ મળ્યા છે. તે ડુંગરી ઉપર જઈને બેઠા, અને જોવા લા-
 ગ્યા તો કાલે ફાડોનેં જે ઝંન વલ્લગ્યું હતું તે લેઈ જવાની પક્ષી-
 ઓએ ધુંગ માંડી છે. કાઢા, લીલા, પીઢા, રાતા, પંચરંગી, નાનાં
 પ્રકારના ચમત્કારી રંગના, સુંદર, સુસ્વર શબ્દ બોલનારા એવાં પ-
 ક્ષી આવ્યા છે. અને તેમણે ઝંનની મોટી, લુટાલુટ માંડી છે.
 તે વખત બાલગોવિંદ આશ્ચર્ય કરીને ચકિત થયો, અને બાપને
 પૂછેછે, જે બાપા, આ પક્ષી ઝંનેનું શું કરતાં હશે વાહ ! તે બોલ્યો
 બેઠા, તુ સમજ્યો, જે પરમેશ્વરનેં કીડીની પણ ચિંતા છે. તે જે
 જીવનેં જે જોડ્યે તે અનેક પ્રકારે કરીને આપેછે; અને સર્વનું સ-
 રક્ષણ કરેછે, અને સર્વનેં સુખી રાखેછે. એજ જો કેવો ચમત્કાર-
 ર છે ! આ પક્ષી વચાનેં માટે માઢા કરેછે; તેમનેં નરમ વિહાનું
 જોડ્યે તે તેમનેં આ ફાડો પાસેથી મળેછે. અહીંયાંથી તે ઝંન
 લેઈને તે માલનાં પાથરીને પોતાનાં ન્હાના ન્હાનાં વચાં સહિત
 સુખ પામેછે. એવાં આ મલાં, ઉદાર, કાંઠાનાં ફાડ, જેના ઉપર
 તુ કાલે અમથી રીસે મરાયો, તે આવાં ઉપયોગી છે; જોયું કે નહીં ?
 આ જેની પાસે ઘણું છે તેની પાસેથી લેઈને ગરીબનું ઓછું પુરું
 કરેછે. તો હવે આવેછે, આપણ તે કાપિયે ? બાલગોવિંદ ઓશિ-
 યાલો થઈને કહેછે. પરમેશ્વર પ્રારાધી એવું કામ ન કરાવે અંબા-
 ઈદાસ કહેછે, તેં સહું કહું છોકરા. એ પોતાની પેદાશ પરોપકાર-
 માં આણેછે, તેમાટે એમનું સદા કલ્યાણ હો, અને એ સુખી રહો.

देवजी.

पेहेला देवनगरमा एक गाडो रहेतो हतो, तेनु नाम देवजी, ते एक उपर एक, एक उपर एक, एम पांच छ टोपीओ माथे घालीने बाहेर निकले; अने केडे चार पाच लुगडा बाधे, अने बे वण फाटी काबळीओ स्वभे नाखे. तेनी अक्कल चळी हती, पण ते कोईने उपद्रव करतो नही. तेने घणोज खीजावे त्यारेज ते खीजे, ते रस्तामा चालतो होय, त्यारे केटलाएक नीच छोकरा तेनी पछवाडे पडे; अने केहे, देवजी अरे देवजी, तु आ टोपीओ अने काबळीओ केटला पैसामाटे वेचेछेरे ? ते बोले नही एटले तेनी फजेती करे. तेमा केटलाक दुष्ट छोकरा होय, ते तेना उपर ईटो पण नाखे. देवजी, घणु करीने ते सर्व सेहे, एकादी वखत खीजे त्यारे धुळनी अने काकरानी मुठी भराने छोकरा उपर नाखे. एक दिवस ते दयारामशेठना घर आगळ थडने जायछे, अने छोकरा पछवाडे पड्यां छे, अने बकोर करेछ, ते सामळीने दयाराम शेठ बारीमाथी जुएछे, तो, पोतानो छोकरो हरीयो पण ते टोळामा छे. ते जोईने बारी अडकावीने छानोमानो घरमा गयो. जमवानी वेळ थई ते वखत जमता जमता दयारामे हरीयाने पुछ्यु छोकरा ते कोण हतारे ? जेनी पछवाडे पडीने तमे बकोर करता हता.

हरीयो— बापा, ते घेली देवजी, तमे जाणता नही ?

दयाराम— ते गरीब बचारी ! घेली शायी थयो हशे वारु ?

हरी०— लोक केहेछे जे, तेनु मोटु वतन हतु, तेनो वाद घणा दाहाडा सुधी सरकारमा पड्यो हता, तेमा ते हार्यो ते दाहाडाथी ते घेली थयो छे.

दया०— छोकरा, तेनु जे वखत सघळु हार्यामा गयु, ते वखत ते जो तने केहत, जे अरे मारा हरी, मारु कर्म फुट्यु. घणा दाहाडा सुधी स्वस्थपणे जे वतन हु भोगवतो हतो, ते वतन आज मारे हाथथी गयु. अने मारु घरबार सघळु वादमा गयुं. मारे हवे गाममा के, गाम बाहेर पग मेहेलवानु ठेकाणु नही. शु करु, मारी पासे एक दमडी पण रही नही. एवु, जो तने केहत तो ते वखत ताराथी तेनी मश्करी करात ?

હરી૦—પરમેશ્વર મારે હાથે એવું ન કરાવે. એવો દુષ્ટ કાળ
હોય જે, જે વિપત્તીમાં પડ્યો હોય તેને હસે. હું તો એવાની
સહાય કરું.

દયા૦—તો શું, તેને તે ડાહ્યાડા કરતાં આજ કાંઈ તે સુસી દી-
ઠા ? તેનું સઘળું ગુણ અને અક્કલે ગઈ.

હરી૦—બાપા, આજ તો તેના ઉપર વૃત્તી દયા આળી જોડ્યે. એ-
વી દશામા છે.

દયા૦—ત્યારે જે ડાહ્યાડો હતો તે સમયમાં તારે જેના ઉપર દયા
આળવી જોડેતી હતી, તે આ દશાને પામ્યો તે સમયમાં તું તેની
મશ્કરી કેમ કરેછે અને તેના ઉપર ઈંટો કેમ ફેંકી ?

હરી૦—બાપા હું ભુલ્યો, મારો અન્યાય ક્ષમા કરજો.

દયા૦—તને પશ્ચાત્તાપ થયો માટે મેં તો ક્ષમા કરી; પણ મારીજ
ક્ષમાથક્કી કાંઈ નહીં થાય. બિજા કોઈની ક્ષમા મારી જોડ્યે.

હરી૦—એ તો હું સમજ્યો; તમારા મનમાં એવું છે જે, દેવજી પાસે
ક્ષમા માગવી જોડ્યે ?

દયા૦—દેવજી પાસે શામાટે ?

હરી૦—પટલામોટ જે, મેં તેનો અપરાધ કર્યો છે.

દયા૦—તે સરું, પણ દેવજી જો ડાહ્યાડો હોત તો, તેની ક્ષમા
તારે માગવી જોડેતી હતી; પણ ક્ષમા તે શું. તે આજ તેને માન
નથી; માટે આજ તેની પાસે ક્ષમા માગવી તે વ્યર્થ છે, પણ ત-
ને પટલી સ્વર છે જે જેનો આપણે અપરાધ કર્યો હોય તેની
પાસે ક્ષમા માગવી.

હરી૦—તે તમેજ મને શિષ્યવ્યું છે તો બાપા.

દયા૦—દીન ઉપર દયા કરવી. એવી કોની આજ્ઞા છે તે તને
સ્વર છે ?

હરી૦—હા એવી પણ પરમેશ્વરની આજ્ઞા છે.

દયા૦—ત્યારે તે તે આગી, માટે પરમેશ્વર તારા ઉપર રિસે નહીં
મરાયો હોય.

હરી૦—મરાયોજ હશે બાપા. માટે હું આજ રાતે તેની માર્થના
કરીશ અને ક્ષમા માગીશ.

હરીએ રાતે તેમ કરીને ઈશ્વરની પાસે પોતાનો અપરાધ ક-

હીને પશ્ચાત્તાપથી ક્ષમા માગી —તે પછી કેટલાક દાહોડા સુધી તે દેવજીને પછવાડે ગયો નહી. અને બિજા છોકરાને પણ તેને વાર્યા; એમ કરતા એક દિવસ દેવજીની પછવાડે છોકરા લગ્યા હતા તેમા તે ભલ્લ્યો. તેના મનમાં એવું નહતુ જે, દેવજીને સીજવુ પણ બિજાં છોકરા તેની શી શી ચેષ્ટા કરેછે, તે તમાશો માત્ર જોવામાટે ગયો. પછી છોકરા મેગો એણ દેવજી દેવજી હુયો! હુયો! કહીને આરડવા લાગ્યો; એમ કરતાં કરતાં સગળા છોકરાની સરદારી તેને આવી — છેલ્લી વારે ઘણો કલબલાટ થયો ત્યારે સ્ત્રીજીને, "દેવજીએ છોકરા ઉપર ઈંદો નાસીઓ; તેમાની એક મોટી ઈંદ હરીયાના ગાલને અડકીને કાને વાગી. તે કાંન તુટી જાત પણ થોડાકમાં બચી ગયો. પછી હરીયો ઘેર આવ્યો કાન રાતો ચોઢ થયો છે, અને હલુવે હલુવે રુણે. તેને બાપ કહેછે. પરમેશ્વરે તેને ઠીક શિક્ષા કરી. ✕

હરી૦— પણ બાપા, બિજા છોકરાંએ મારા કરતાં ઘણી તેની ચેષ્ટા કરી હતી, અને પરમેશ્વરે તેને શિક્ષા થોડી કરી અને મને વત્તી શામાટે ?

દયા૦— તેનું કારણ સામઢ, તેને બિજાં છોકરાં કરતા સારી સમજણછે જે, એમા પાપ છે; એવું સમજીને પણ તે તે કર્યું; માટે તેમના કરતા તારો અપરાધ વત્તો. માટે જે છોકરો પરમેશ્વરની, અથવા પોતાના માવાપુત્રી. અવગણના કરીને તેમની આજ્ઞા ન માને, તેને વમણી શિક્ષા થાય, એ યોગ્યજ છે.

.. ઢાંળા વીળનારી છોકરી.

નાટક એક અંકનુ.

પાત્ર.

અચકરાય.	. . . . .	જમીંદાર.
રામરાય.	. . . . .	તેનો છોકરો.
હિરાબાઈ.	. . . . .	તેની છોકરી.
જોડતીબાઈ.	. . . . .	
જમની.	. . . . .	જોડતીબાઈની છોડી.
હરજી.	. . . . .	જમીંદારનો ચાકર.

ठेकाणू — एक खेतर तरतज कोपेलु हतुं तेमा घणा बा-
जरीना भारा पड्या छे ते खेतरनी एकतरफ व्यक्करायनुं घरछे;
विजितरफ केटलाक सुपडा अने विजी गामडा गामनी रचना छे.

प्रवेश १.

जमनी

जमनी — (विजा खेतरमाथी भराने आणेली बाजरियांनी दो-
पली हाथमा लेईने, व्यक्करायना खेतरमा एक भारा आंगळ
बेठी हती) चालो सारुज काम थयु. आहा ! आज मारी मानें
केवो आनंद थरो ! (दोपली सामु जोईने मसन्न थायछे) ते
घरडा बाजरियालणनारा बापाए मनें एकी वारे दोपली भराने बा-
जरियां आप्पा, ते केटलो भलो कहु ओहो. ! हु आखो दाहाडो
अहीया त्याहा फरत दोए एनु अर्धु पण मनें मळत नही. परमेश्व-
र तेनु सारु करो ! हवे हु जाणुजु जे, आ खेतरमाना काई बा-
जरियां पड्या आप्पाड्या विणु. (ते दोपलीमाना बाजरियां बे
हाथे दाबेछे) आ, लगार दबाय तो एमा एक बे कडा विजा-
पण माय ; काईक सोळामा पण लेऊ, (ते उठीने खोळो
एक हाथे पोहीळी कराने विजे हाथे एकठा करेला बाजरियां
तेमा घालेछे, एटलामा बंगळेथी शब्द साभळीने केहेछे) अ-
रे देव ! पेलो कोण मारा उपर दोडेतो आवेछे ! हशे आवो,
पण में कोईनो अन्याय कर्मो नथी.

प्रवेश २.

जमनी अने हरजी.

हरजी — (तेनो हाथ झालीने) अरे चोटी छोटी, आज में
तनें भली चोरी करता पकडीछे.

जमनी — शु तमे कोहोछो महाराज ! हु चोर नथो, हु तो
शाहुकार नु.

हर. — साहुकार छ ! नु साहुकार ! (ते तेना हाथमाथी दोप-
ली झुटी लेछे) त्यारें आ दोपलीमा शु छे ?

जम०— बाजरीयां जुवोनी ?

हर०— त्यारे ए बाजरीया आ नारी टोपलीमा पेदा थया के शु ?

जम०— ओ हो ! जो एवु होत, तो पछी मागे खेतरमा मेहेनत करीने आटला एकठा कर्मानु काम नहतु.

हर०— त्यारे ए चोरीना एनी मेळे ठर्ग्या ?

जम०— महाराज, एवु केहेओ नहीं. हु भूखे मरु अने मारी मा पण भूखे मरे तोए मारे हाथे ए वात थवानी नहीं.

हर०— हु सम खाईने कहुंनु जे ए पोतानी मेळे तारी टोपली-मा आर्वीने पड्या नथी.

जम०— अरे परमेश्वर ! तमे सम खाईने मनें जिहिरावोछो ; पण मारु कस्तु सामळो तो खरा. हु ते सामा खेतरमा बाजरिया वीणवा गइ हती, त्याहा एक भलो डोसो हतो, तेणे मनें वीणता दीठी ; अने ते बोल्या, “गरीब बचारी छोकरी ! जो तेशो श्रम करेछे ! हु एने काई आपु .” त्यार पासे बाजरीना भारा पड्या हता. तेमाथी बाजरिया तोडीने बे खोचा तेणें मारी टोपलीमा नाख्यां. अने ते केहेवा लाग्यो के, जे गरीबने आपशे तेंने परमेश्वर घणु आपशे.

हर०— वारु वारु, ते तो हु सघळु समज्यो. अमारा खेतरमा-थी बाजरिया तोड्यां ते तनें पेला खेतरमा डोसो हतो तेणे आप्या, नहीं ?

जम०— एम नहीं, तमें पोते जईने तेंने पुछी आवो.

हर०— हु जईने. पोते तेंने पुछु ! हो ! वात जो, मे तनें अहीया . पकडी एटले पुछवानु शु काम छे !

जम०— पण हु कहुंनु जे तमारा एके भारानें हु अडी नथी. आ थोडाक बाजरियां मारा खोळामाना, एटला एज अहीया-थी वीण्या छे, शामाटे के में जाण्यु जे एवु कर्माथी काई अन्याय नथी तेमा तमें एम जाणता हो, जे, एपण लेवा नहीं तो ते हु पाठा नासवाने तैयार नु. आ तमें तमारा, लो.

हर०— नहीं, नहीं, हवे तेवु थनार नहीं. आ टोपलीमा नाख अने ए टोपली ज्याहा लई जाऊ न्याहा चाल. हांड मारी-साथे हवे चौकीमा.

જમ૦— (વિહીને) શુ માર્દ ! એવું શુ કીહોછો મારા દાદા.

હર૦— હા, હવે મારા દાદા. હેં, હુ તને જવા દેऊ તો તું એકર તા એ મને ઘણો સારો કહીશ, નહીં વારુ ? હુ કહુછુ જે તુ પાશરી ચોર્કીમા ચાલ, હાંડ સતાવઠ્ઠી.

જમ૦— ઓ મહારાજ ! મને પરમેશ્વરને વાસ્તે એવુ કરશો નહીં ! તમને દેલાદયા તેથી વત્તા મેં અર્હ્યાયાથી લીધા નથી; સ્વેચ્છા જ કહુંછુ. હુ આશો દાહાદો ઘેર નહીં જાऊ મ્યારે મારી મા મને શુ કેહેશે વારુ ? અને મને ચોર્કીમા બેસારી સામઠ્ઠશે, તો પછી તે મરીજ જશે.

હર૦— મ્યારે શો મોટો અનર્થ થશે ! તે મરી જશે તો ગામની પાંડા જશે.

જમ૦— (રોવા લાગી) તમને જો સ્વચ્છ હોય જે, તે કેવી ખર્લી મા છે અને હમેં કેવા ગરીબ છિયે તો તમને અમારા ઉપર દયા જ આવે.

હર૦— હું અર્હ્યા લોકો ઉપર દયા કરવાને રહ્યો નથી. મારા ધર્મીનો જે બગાડ કરે તેને પકડીને ચોર્કીમા નાસવાને રહેલો છું.

જમ૦— પણ, જો મજસરલીએ બગાડ ન કર્યો હોય તો.

હર૦— એક આલી ટોપલી ભરીને દાણા ચોરીને, વઠ્ઠી પોતાની ખલાઈ દેલાદેછે ! શી નવાઈ જો ! ચાલ ચાલ, ચાલવા માડ મારી સાથે.

જમ૦— ઓ મહારાજ ! મારા ઉપર દયા કરો ! જોડેય તો મારી સઘઠ્ઠી ટોપલી છે, અને લેશો તો એટલા દાણાથી તમે માતઘર થનાર નથી. પણ મને જવાદો ! હુ તમને પગે લાગુછુ. મારી મા ઉપર નજર રાખીને તો મને મેહેલો. મારી માને હુ એકની એકજ છુ.

હર૦— હુ તને મુકીશ તોપણ તારી માને વાસ્તે મુકનાર નહીં તે મરશે તેમા મારુ શુ જશે. પણ છોડી તને રોતી જોડેને મને દયા આવેછે હવે તુ જા, ટોપલીની આશા રાખીશ નહીં. ન્યાય થશે તે દાહાડે ન્યાય કરનાર તારો થોડો ઘણો દહ કર.

के तेठलो वंड मात्र आपजे; नहीं तो तारे चौकीमां जनुं पडशे,
अथवा ते तमनें गाम बाहेर काहाडी मुकशे.

प्रवेश ३.

जमनी.

जम०— (एकली भुईं उपर बेठी अने एक भारा उपर माथु मेहे-
लाने, केदलीक वारसुधी मनमाने मनमा रोई. पछी उठीने चा-
रेतरफ जुएछे) हरे हरे ! ते गयोज! नठारो मुओ, मारां बाज-
रिया, दोपली सघळुं लेई गयो; अने वळी मनें अने मारी मानें
कोण जाणे जे ए शु करशे ? (लंगार विसामो लेईने) आहा:
ते जनावरो केवां देखान् ! जे तेनें काई थोडा दांणा पण ले-
वा दे छे, अने हुं—पण कोण जाणे अहीयां पीछ्यो कोई न-
ठारो एमनी पछवोडे बंधूक लेईनें फरतीं नहीं होत, ए क्यम
जणाय. माटे हुं एमनें उडाडी मेहेलुं, पछी हुं जाऊं; नहीं
तो आ भारा उपर माथु मेहेल्यु तेनी वहीनी वळी काई शिक्षा
मळशे; शुं करुं वारु ! (कोई आवेछे जोऊ) ते बे छोकरीं
आवेछे, ते कोण हशे वारु !

प्रवेश ४

रामराय, हिरावाइं, जमनी, (आख्यो लुहेछे).

राम०— अरे तेंजु हमारं बाजरिया चोर्या के शु अने तनेज ह-
मरि चाकरे पकडी ? (जमनी निसासो नाखेछे, तेनाथी काई
उत्तर देवातो नथी)

हिरा०— (जमनीना साभुं जोईने भाईने एकतरफ लेई जायछे ;
आछोडी मनें भली लागेछे रामा, जो ते बचारी केची रुपछे !
तेनें घणु घणु रिजवीश नहीं, घणुं दुःख थशे; अने आपणे
आटलां थोडा बाजरियांसारु आवुं करवुं नहीं. (हिरावाइं
जमनीपासं आवी) छान्नी छोडी, छान्नी, तुं शामटे रुपछे ?

जम०— भारा उपर जुडी चोरी चबविछे. तमे जाणोछो जे मे
अन्याय कुर्या !

ગમ૦— ત્યારે તે શું અન્યાય કર્યો નથી ?

જમ૦— ના; એ તમે સરૂંજ માનજો. હું પેલા સેતરમાં ઢાંળા વીણવા ગયા હતા, ત્યાહાંથી એક ઘરડે ડોંસે મારી ટોપલીમાં બાજરિયા આપ્યાં, પછી તે લેઈને હું આ સેતરમાં આવી, જે ખુદ ઉપર પડ્યાં હોય તેમાથી થોડાંક વીણી લેऊ તે તમારા ચાકરે મને મારા આગલ્લ ઉપી દીઠી મઢે મારા ઉપર ચોરી ચડાવી; અને મારી ટોપલી લેઈગયો; અને મને પણ ચોંકીમાં લેઈ જતો હતો પણ હું રોઈ અને તેના કાલાવાલા કર્યા માટે મને મેહેલી.

હિરા૦— ઓરે ! તેણે હમારા દેખતાં તને ઇટલું કર્યું હોત, નો પછી જણાત, જે તેને પણ કેવી શિક્ષા થાયછે ! અમારો વાપ ઘણો મલો છે, ગરીબને દુઃખ દેવા દેતો નથી. તે અર્હાયા હોત, તો તને તે વસ્ત્રતજ જવા દીધી હોત.

રામ૦— અને હજુ તે તારી ટોપલી પાછી મોકલાવશે. એ હું સરેસરૂંજ કહેછું.

જમ૦— (આનંદ વામીને) તમને એ સ્વરૂ લાગેછે; મારા ન્હાના શેઠ !

હિરા૦— રામરાય અને હું જઈને તેની માર્યના કરીશું; તું સ્વસ્થ રહે, આપણી વાત કાઈ તેને કહીણછિયે ઇટલે તે ઘણો મસ-ન થાયછે. તારી ટોપલી તો અમે તેને કસાવિના તને આપણ આપશું.

જમ૦— વાઃ યાઃ મારી બેહેન ! શા તમે ભાગ્યવાન ! જે તમારે કોઈની ગરજ નથી તો એ તમે ડલડા વિજાની સહાયતા કરોછો.

રામ૦— ત્યારે શુ તુ ઘણો ગરીબ છે છોડી ?

જમ૦— અર્હાયા આવેને ઓટલી મેહેનત કરીને રોટલાને માટે જે ઢાળા પેદા કરે તે ગરીબજ હોયતો મહારાજ.

હિરા૦— શુ તુ રોટલામાટે ઢાળા વીણેછે ? મેં જાણ્યું જે તુ બાજ-રિયાં શેકીને પુંજ સાવા સારૂ લેતી હૈશ. કોઈ વસ્ત્રત જ્યારે કોઈ પાસે ન હોય, ત્યારે અમે પણ એમ કરીણછિયે.

જમ૦— ઓરે બેહેન ! તેવું નથી ! મારી મા કહે જે બાજરિયા

खांडीने दांणा काहाडीने, ते दळीने तेना लोटना रोटला करीशु.

हिरा०— तेना ते दांणा केटलाक निकळत ! अने तमारे केटला दाहाडा चालत !

जम०— एक बे दाहाडा चाले एटलातो निकळत, ते खांडीने बे दाहाडा जात, पछी आगळ परमेश्वर मोटो छे.

राम०— वारु न्यारे, हुं तनें एक पावली आपुंछुं, एटले तमारे एक दिवस वत्तो निकळशे. आ कोरी नवी छे माटे में खुसी थी मारीपासे राखी हती. आ ले.

जम०— अरेरे! एटला बधा पैसा ! माराथी लेवाय नहीं.

हिरा०— (हसीने) एटला पैसा ! लेतां तुं बिर्हायेछे कां ? मारी कोथळी मारी पासेहोत, तो हुंपण तने घणा पैसा आपत.

राम०— (हाथमा पावली झालीने जमनीने आपवाने साभी धरेछे,) लेछोडी ले ! (जमनी लगार लजवाईने तेनी पासेथी पावली लेछे, अने तेनें आशिर्वाद देछे) एटले काई थयुं नहीं. हुं हमणा कारभारी पासे दोडतो जाऊंछुं, अने तेनी पामेथी लईने तारी टोपली तनें आपुंछुं. जो ते नहीं आपे तो पछी तेनें.—

जम०— अरे महाराज ! तमें मारे वास्ते एटला दुःखी थशो नहीं. तमें मनें कोहोछो जे, हु तनें सहाय थईश एटलेथीज मारे घणुं छे.

हिरा०— तुं रेहेछे क्यांहां ते मनें कहीथ ?

जम०— गाममा पसताज माँ आगळ.

राम०— तो अमें आगळ कोई वार तनें दीछी नहोती. कापर्णीना दाहाडामा अमें बापनी साथे वर्षौवर्ष आवीएछिये.

जम०— गाममा आब्याने मनें हजु आठ दाहाडा थयाछे. अमें, माणकवाई डोशीने घेरे रहीएछिये. ते मारी मा उपर घणुं हेत राखेछे.

हिरा०— शु, तमे माणकवाई डोशीने घेर उतर्या छो ?

राम०— अमें तेनें ओळखाएछिये. अमारो बाप तेनें कदीकड़ी बागमा नीदवाने बोलावेछे.

હિરા.— તું મને તારી માપાસે તેડી જઈશ ?

જમ.— તમારાં જેવાં મોટાં માણસ અમસરલાં ગરીબને ઘેર !
ત્યારે અમારુ મોટું ભાગ્યજ તો !

હિરા.— ના, ના, અમારો વાપ અમને દુલ્હી મોટાઈ કરવા દેતો નથી; તે કેહેલું જે જેવાં વિજાં માણસ છે તેવાંજ હમેં છિયે પ-
ણ હું આવી તો તેમાં કદં તમને સંકોચ તો નથી ?

જમ.— કાંઈ નહી. તમે આવશો તો મારા બાજરિયાં ગયાં અ-
ને દોપલી ગયો, તે વાતનું મારી માનેં છોટું નહીં લાગે. તમે તે-
ના મનનું સમાધાન કરશો, અને તે કારભારીયે 'મો' દેવાડ્યો
છે તેનું.—

રામ.— તેનો કશો તું મો રાખીશ નહી. મારી વેહેન તારી મા-
પાસે આવશે. અને હું દોડતો તેની પછવાડે જાઉંછું. અને
હું જાણુંછું જે— તમે પાછા આ ઠેકાણે આવશો નહીં વાર !

જમ.— જો તમારી મર્જી હશે તો.

રામ.— તું પાછી નહીં આવે દુલ્હામાં તારી દોપલી અહીં આળી
મુકુંછું.

જમ.— હું મારી માનેં પણ અહીંયાં તેડી લાવીશ. તે તમને આ-
શિવાંદ દેશે.

હિરા.— ચાલ ઉતાવળી મારી સાથે (તે જમનીનો હાથ ફાળી-
ને તેની સાથે તેની માપાસે જાયછે.)

પ્રવેશ ૫.

રામરાય.

રામ.— (એકલો) હું અને મારી વેહેન કેટલાં મુશ્કીં છિયે !
જે આ છોડીની પેઠે અમારે ઢાંણા વીળીને પેટ ભરવું પડતું ન-
થી. મને એ છોડીના મોની આરુતીથીજ એવું દિસેછે જે, એ
આ કરતા સારી દશાને પામવાને ઉત્પન્ન થઈ છે, એમાં કાંઈ
સંશય નહીં. ગામની વિજી છોડિઓ, નઠારી દેલાયછે તેવી
આ દેલતી નથી. વાપા, મારુ કશું સામલશે તો સરા. ઓ:

हो: ! सारुंज थयुं हरजीनें साथे तेडीने एज आवेछे अने टोप-
ली पण पासे छे.

प्रवेश ६.

रामराय, च्यंवकराय, अने हरजी.

राम०— (बापपासे दोडतो गयो) बापा सारुं थयुं जे तमे आ-
व्या (हरजीना हाथनें वळगैछे) आप मनें ए टोपली.

हर०— हलुवे, हलुवे, भाई, मारो हाथ भागसो ?

च्यव०— रामा, तारे ए टोपली शाने जोडये ?

राम०— ए गरीब छोडीनी आ मूर्ख तेना बाजरियां सुद्धां खुंची
लीधी छे. हवे हुं तमनें सघळी वात कहीश बापा.

हर०— ए ते शुं ! जे कोई आधी पांशरी चाकरी करे अने चोरी
न करवादे ते मूर्ख थयो का ! पछी त्यारे सारुं छे ! अने त्यारे
देशाई मनें माहिनो शु करवा आपेछे !

च्यव०— हरजी, हुं तनें रोज कहुंछुं जे, नवरां लुच्चां माणस
खेतरनां आवीने बगाड करे तेनें तुं वारजे पण बचारां गरीब
भिखारीने पकडीने चोकीमां घाल एवं कलुं नथी. कोई भ-
लु माणस दरीद्रनी पीडार्थी पीडाईने मारा खेतरमांथी अन्न ले-
वानी इच्छा करे, अथवा ज्यांहां त्यांहां फरीने पडेलं बाज-
रियां वीणे तेनें सर्वदां तुं उपद्रव करीश नहीं.

हर०— आपणे दांणा काहाडी लेइये, पछी मनमां आवे तेडलां
वीणी लो, कोण ना केहेछे; पण हजु तो सघळो एक भारो
त्यांहां पड्यो छे: *

राम०— (मश्करीमां) दाणा घेर आणीने फरीने खेतरमां हळ
फेरव्या पछी, एम कां केहेतो नथी ? त्यारे पछी तेमनें घणुं
वीणवानुं जडशे खरे !

हर०— भाई, ए वातमां तमें समजो नहीं. तमें छांना रोहो.
ते चोर नथी ते साथी जाण्युं ?

राम०— रामराम ! चोर चोर ! तेणीऐ मनें कलुं, जे में एक दां-
णो अहीयांथी लीघो नथी, एक डोसो-पेला खेतरमां हतो.
तेणे मारी टोपली बाजरियाऐ भरीने आपी.

हर०— ए वात घणो सारो ! तेणोए तमनें कसुं ! ते केटली सा-
ची पण जाण्यु, में तें भारा आगळ पकडी छे.

त्र्यंब०— भारामाथी बाजरियां तोडतां ?

हर०— ते हु नथी केहेतो. ते मारा पेहेली शुं करता हंती ते
मनें खबर नथी. तमें ते जुओ जे एटलां ते डोसाए आप्यां
एम ते केहेछे, पण गामडीओ एटलो तें धर्म करे ए वात तम-
नें खरी लागेछे ?

राम०— पण हुं कहुंछुं के नही, जे ते बाजरियां तेनें एक डोसे
आप्यां एम तेणोए मनें सरेखरु कसुं. अने एवी भली छोडी,
जुहु बोलमार नही. ए मनें निश्चय छे.

हर०— भाईसाहेब खरु बोलजो, वारु, तमें आजसुधी कोई दा-
हाडो जुहु बोल्या छो के नही ! तोए हमें तमनें भलाज कही-
एछिये.

राम०— बापा तमें सांभळोछो. आ हरजी मनें केवो दयावीने
बोलेछे ते ? (हरजी उपर रीस चडावीने) हुं जुहु बोल्यो
होऊं तो हुं लुच्चो खरो. पण हुं कोई दाहाडो बोल्यो नगी;
अने आज ते न्हानी छोडी पण बोली नथी. म्यारे हवे एमां
जुहु कोण ते उघाडुं दिसेछे.

त्र्यंब०— भाई हळुवे, तां बोलवु सांभळीने मनें निश्चय भयो.
कोईने चोरी करता दीठो नथी त्याहासुधी आपणे तेनें आपणी
तरफथी साहुकार करीने मानिये. पण बिजां कांई तेनें चो-
र केहेतो होय, तो तेना उपर रीस पण करीए नही. आप-
णु चाले तो नम्रताए करीने तेना मननें निश्चय करी आपिये
अने ते खरी रीतीए तेना स्वरूपनें जाणे एनुं करिये.

हर०— एम नही महाराज ! तमें कसुं ते करता मनें आ मारु
लागेछे जे. प्रथम तो सर्वने लुच्चा एम जाणिये; पछी जेटला
भला एवु नजरमां आयुं तेटलाभात्र भला ! रस्तामां जतां जो
चळद सामो आवे तो हु तेनें मारकणो जाणीने वेगळो जाऊं-
छु, पछी ते मारतो हो अय्या न हो. पण आपणे चीकस रे-
हेवुं, तेमा कांई चिंता नही. जेमा संदेह नही ते मांग सारो.

त्र्यंब०— घणु सार ! तारी पेठेज सघळां मानें तो समागने का-

નો કરે ? અને મેં તેવું જાણ્યું હોત તો તને હું ક્યમ રાખત ? પછી તજસરસા ઘયડાનો નિર્વાહ થાય માટે મેં તને આ ગામ ઉપર વિશ્વાસની ચાકરી આપી છે તે ક્યમ આપત ? તને શિ-પાઈગરીનો ચાકરીમાંથી સરકારે કાઢાડી મુક્યો હતો, અને તેમનું રાજીપત્ર પણ તારી પાસે નહતું તે ઉપરથી મેં તને લુચ્છો જાણીને કોટવાળને સ્વાર્ધાન કર્યો નહોત ?

હર૦— તે સરં અને હું લુચ્છો નથી પણ સરં.

ઝ્યંબ૦— હા રે, મેં તને મલો જાણ્યો માટેજ હજુ તું મારી ચાકરીમાં ટક્યો છે. પણ જે ઢાહાડે મેં તને રાખ્યો તે ઢાહાડે તો વાહં છો જોઈને અને તારા વચન ઉપરજ રાખ્યો છે કે નહીં, કે તે વખત કાંઈ બિંજું મમાળ હતું ?

રામ૦— બાપા, જો તમે છો જોયાથી અને શબ્દ સાંભળ્યાથી પ-રાંક્ષા કરાં તો જેટલું છોડીનું કહું સરં માનશો તેટલું હર-જીનું નહીં માનો.

હર૦— હૈં, માઈ ! એ તે શું બોલો છો ! મારું છો જોઈને બાપાને જેવો મરોસો આવેછે, તેવો તેનું જોઈને આવશે તો હું તમારું કહું સરં માનીશ.

રામ૦— હં: હં: શો આ વાંદરા સરસો સારો વેસાય છે !

ઝ્યંબ૦— છી: રામા, એવું બોલિયે નહીં હો. પણ હરજી તું તે છોડીને ઓલ્લે છે ?

હર૦— હા, સાહેબ. કાંઈ ઓલ્લું છું અને કાંઈ નહીં. 'આજ દશ ઢાહાડા થયા હું તેને તેની મા સાથે ફરતી દેસું છું. પણ તે ગામમાં ક્યાંહાંથી આવી અને શામાટે આવી, એ તમને ગા-મનો ચોકશીદાર છે તે ઠીક કેહેશે. અને મને જો સરં પુછો તો એવાને ગામમાં પેસવા દેઈને ખિલારી વધાર્યા, એ કાંઈ સારું કર્યું નથી.

રામ૦— વાહ, તો તેમને માટે જે સરચ થશે તે હું કરીશ. હા હું કરીશ જા !

હર૦— માઈ, તમારી પાસે તમારા પરાક્રમનું કાંઈ છે ?

રામ૦— મારી પાસે નથી. પણ મારા બાપની પાસે તો ઘણું છે.

હર૦— માર્કસાહેબ હું સ્વરૂંજ કહું છું. જે આ મૌઝો વાસ્તે સંઘડુ ગામ કરકલે છે. અને અમલદારને એવી લાંચ લાવવા દેશો (અંગુઠો તર્જની ઉપર ચોઢીને રૂપેયાની નિશાની દેવાડે છે) શામાટે જે મને સ્વાતર જમે છે, ચોકશ નિશાની હો. —

રામ૦— વાપા તમે જુઓ ! આ ચોકશીદારને પણ ખુંડો કહે છે. હું તેમને એ જણાવીશ.

અંબ૦— હલુવે બેઠા. હરજીને (હરજી મારા મનથી તારી આવી સંશય મરુતિ સારી નહીં. ત્યારે હવે મારેપણ તારા ઉપર સંદેહ આણવો યોગ્ય છે. શામાટે જે તે છોડીને તે સ્વેતરમા મારા આગલ દીઠી માટે તું અટકલ કરે છે જે તેની ટોપલી ત્યાંહાંથી ખરી; અને તે ગરીબોને ગામમાં વસ્તીમા આવવા દિધાં માટે કુમાવીસદારે લાંચ લીધી એવું કહે છે. વારુ ત્યારે હવે હું પણ કહું છું જે તે છોડીપાસેથી તને તમાકુ કે પૈસો કાંઈ મળ્યું નહીં માટે તે તેની ટોપલી લીધી; નહીં તો તું તેને જવા દેત.

હર૦— શેઠ સાહેબ, તમને એવું લાગે છે જે. —

અંબ૦ — તારા મનમાં જેવાં લોક આવે છે તેવા લોકનાં મનમાં તું ક્યમ ન આવે ?

હર૦— વારુ ત્યારે, હવે તમારે કાંઈ બોલવું જ નહીં. સઘલા બિચારુ આવીને તમારું સ્વેતર, વાડી, ગામ હુડી કાં ભેડે જતા નથી ! મારુ શું જશે. પણ હવે હું આ ટોપલી કોટવાલને આપીશ.

રામ૦— નહીં બાવા નહીં, ઇટલી મારા ઉપર દયા કર.

અંબ૦— હરજી, તારે એ ટોપલી ભેડે જડેને તે છોડીની પાસે સં. મા માગવી પડશે.

હર૦— ક્ષમા માર્કસાહેબ ક્ષમા ! તમારે એવું બોલવું ! શું હું જાઉં અને ક્ષમા મારું ? શાવાસ્તે ? મેં તેનો કાંઈ અપરાધ કયવા અન્યાય કર્યો એવું મને લાગતું નથી.

રામ૦— ઇટલા માટે, જે હકનાહક તે તેને દુઃસ્વી કરી. અને તેના ઉપર ચોરીનું નિમિત્ત મેહેલ્યું, માટે તાર ક્ષમા માગવી પડશે સમજ્યો !

હર૦— અને ટોપલીનું ન આપિયે, અને ક્ષમાનું ન માગિયે તો શું થાય ?

અંબ૦— મેં જો તને હકનાહક છઠ્ઠ્યાં હોય તો મારે પણ તારી પાસે ક્ષમા માગી જોડાયે. હવે જો તને લાજ લાગતી હોય તો હું આ ટોપલી-લેઝું, અને તારી વતીની ક્ષમા માગું.

હર૦— ત્યારે રામરાયજી, ઇટલું કામ તમેજ કરશો ?

રામ૦— હા ! હું તૈયાર છું. પણ ઘાપા, મારી બેહેન તેની માને ઓઢાવવા સારુ તેની સાથે ગયી છે. તે તેને તેડીને ઉતાવળી પાછી આવનારી છે, હું લગારેક તેની વાટ જોઈ જુ.

હર૦— એવું છે તો હવે અહીંયાં મારું કામ નહીં (તે ફરફટતો ચાલતો થયો) હવે આ ગામમાં ઇટલાં ખિલારી થશે જે હમારેજ ઉતાવળી ખીસ માગવે પડશે.

પ્રવેશ ૭.

અંબકરાય અને રામરાય.

રામ૦— ઘાપા, તે શું બોલ્યો તે સાંભળ્યું કે નહીં ?

અંબ૦— હા બેટા, પણ હું તેનું કહ્યું કાંઈ મનમાં આણતો નથી.

રામ૦— ત્યારે એવું છોટું માણસ તમે શાવાસ્તે રાખ્યું છે ?

અંબ૦— તે છોટો નથી બેટા, તે આપણું સારું કરવાને ઘણુંજ ઇચ્છે છે; માટે એ કોઈ વસ્તુ આવું બકે છે. બાકી તે ઘણો સાચો છે. અને એક મને કરીને ધાકરી કરનારો છે.

રામ૦— પણ તે વાંકો ચાલે છે ત્યારે ?

અંબ૦— તે સાંભળ્યું નહીં, પણે કહ્યું જે મેં તેનો અન્યાય કર્યો એવું મને લાગતું નથી. માટે એનો અપરાધ ઇટલોજ, જે એ મારા હુકમ પ્રમાણે કરવા જાય છે. પણ માણસ જોઈને, વાતનો વિચાર કરીને કામ કરવું એ તેને સમજણ નથી.

રામ૦— હું એ સમજ્યો નહીં. મને ઠીક કરીને સમજાવશો ?

અંબ૦— હા બેટા. તે એવું જે મેં તેને જારે રાખ્યો, ત્યારે કહ્યું હતું. જે ગામમાંથી લુચ્ચા, ચોટ્ટા જે હોય તેને કાહાડી મેહેલ અને તેમને, કોટવાલ પાસે લેઈ જઈને શિક્ષા કરાવ, એટલે ખીલારીને બાહારીને જે ચોરી કરીને પેટ ભરે છે, અને ગામમાં આ-

વીને મારાં સગાનેં જે ઠગેલે તેનેં માટે એવો હુકુમ આપ્યો હતો. રામ— હા ! હાં ! હવે હુ સમજ્યો. તે સ્વેચ્છા મિલારીને પા ચોરમાં ગણેલે. કોઈ ઘરહું હોય માટે, કોઈ દુઃસી હોય માટે, કોઈ ગરીબ હોય વાસ્તે, ખીસ્ત માગેલે પણ તે એ મનમા આજ તોજ સૂચી.

અપ્પવ— સ્વેચ્છા બેટા. એકજ વાત હોય પણ તેનેં પ્રસંગ વચ્ચે જુદો માનિયે તો જુદો જણાય. હવે જો; હુંજ તનેં પુછું, જે તુ હરજાની સાથે લડીશ નહીં, તેં સારો વિચાર કર્યો નથી, અને તે છોડીની મા જુઠી નથી, અથવા તે છોડીએ તનેં જુઠું કર્યું નથી, એ નુ શાઉપરથી કહીશ ?

રામ— ના બાપા, તેવું થાય નહીં.

અપ્પવ— કા થાય નહીં ? તે છોડી કોણ છે; અને અહીંયાં શું ધારીને આવીલે. તે તું સહ જાણેલું !

રામ— બાપા જો તમે તેનું હો, અને તેનું રોવું, તેની ગરીબાઈ જો દીઠાં હોય, અને તેનું બોલવું જો તમે સામઝ્યુ હોય, તો તમનેં નિશ્ચય થાય. ઈથી વિર્જું શું વત્તું જાણ્યું જોડ્યે ? અને તે સારી છે કે નહીં, એ સ્વેચ્છા જાણિયે ત્યાહામુધી તેનેં મુલ્કે મરવા દેવેયે !

અપ્પવ— શાબાસ છોકરા, શાબાસ, ગરીબના ઉપર સ્વીચ્છા નજર રાખતો જા, એટલે પરમેશ્વર તારા ઉપર રૂપા કરશે. તારા સરખો ગુણવાનું છોકરો આપીને તેજે મારા ઉપર રૂપા કરી છે. કટોરતા કરતાં દયા સારી; નઠારું માણમ અનીતિમા પેતેલે. જે કામમા કોઈ આપણી રૂપા રચેલે, અને તે તેના ઉપર આપણાથી કરાતી નથી એવી વાત ચાલેલે, તેમા તેનો વાક, આપણો નહીં.

રામ— પણ બાપા, હરજી સરખા માણસને સ્વાધીન અધિકાર કરવો એ મનેં ઠીક લાગતું નથી. તે એકાદ દાદાદો અનર્થ કરવાનાં.

અપ્પવ— તું કેહેલે તે સ્વેચ્છા; પણ મેં તેના હાથમાંજ સઘડી સત્તા આપી નથી. તેનાથી થયો તો થોડોજ ઉપદ્રવ થશે. કદાચ થયો તો તેનો મદલો વાલ્લવામાં આવશે. તેના માથાઉપર

આપણો કુમાવિસદાર છે, તે રૂડી સમજણની અને મલો મા-
ણસ છે; તે ન્યાય અન્યાય જોઈને સરું હશે તેજ કરશે. તે-
જેન મને તે મા દીકરીનું વર્તમાન જાણ કર્યું, કે તે મલાં છે,
અને તે માણેકવાઈ ડોશીના ઘરમા રહેછે, એપણ.

રામ૦— પણ બાપા, હરજીએ તે વસ્તુ જો તે છોકરુંને મારી
હોત તો કેમ થાત ?

અંબ૦— એટલું તેનાથી કરાય નહીં. મેં તેને સરેસરી તાકીદ
કીધી છે, કે તને કોઈ કેવો પણ અન્યાય કરતાં જણાય, તો-
પણ તેના શરીરને હાથ અરકાડી નહીં; તેને કુમાવિસદારની
પાસે લેઈ જા.

રામ૦— બાપા, પેલી તે ન્હાની, છોકરીને લેઈને મારી બેઠેન
આવી.

પ્રવેશ ૮.

અંબકરાય, રામરાય, હિરાબાઈ, જમની.

રામ૦— (ટોપલી લેઈને જમનીપાસે દોડેછે.) આ લે છોકરી.
આ લે તારી ટોપલી. તેમાંથી તારા એકે બાજરિયાંને પણ કો-
ઈએ હાથ લગાડ્યો નથી વારુ ?

જમ૦— (અરે મારી ટોપલી ! અરે મારા ન્હાના શેઠ, હું તારી
કેટલી ઉપકારી થઈ ! અંબકરાયને જોઈને) આ કિયા ગુ-
હસ્થ છે ?

હિરા૦— (બાપપાસે દોડીને તેની કેડ ઉપર ચઢેછે) જમની, જો
અમારો આ વાપ.

રામ૦— હું તને સરેસરુંજ કહુંછું જમની. હમારો વાપ સારો
છે. તું કાંઈ બીહીશ નહીં. આવ હું તારી અને તેની ઓઢ-
લાણ કરી આપું. (જમની આગળ જાયછે) તને દુઃખ દી-
ધું માટે વાપાએ હરજીને સારી શિક્ષા કીધી, સાંભળ્યું ?

જમ૦— (બીહીતી બિહીતી અંબકરાયપાસે જાયછે, અને તેને
નમેછે) મહારાજ, હું આટલી બરાબરી કરુંછું માટે ક્ષમા કર-
જો. તમારા છોકરાં કેહેવાં મલાં માટે કહુંછું.—

અંબ૦— (એક તરફ વળીને હલુવેજ) રામરાય કેહેતો હતો

ते खरुंज. एना मोहोडासामुं जोतां ए जुठी एवो बेहेम कोईनें आवशे ? एनी रमणीय आरुती, बोलवानी चतुराई, ए एना मोटपणानें देखाडेछे.

जम०— (रामरायनें अने हिराबाईनें हलके शब्दे) में तमारा बापानें रीस चढे एवुं तो नथी कर्युं ?

अयंब०— (ते सांभळीने) ना मारी लाडकी ! मारां छोकराए तारो सत्कार कर्यो. तेमां काई वस्तुं कर्युं नथी. तुं तेमनें योग्यज छे.

हिरा०— खरुं बापा. ए तेबीज छे. पण जो तमे एनी मानें जोई होय तो !

अयंब० तारी मा कोण छे छोकरा ? आ गाममां तमें क्याहांथी आव्यां ! अने तमें पेट केम भरोछो ?

जम० पेट केम भरीएछिये, हुं शुं कहुं ? कदि मळेछे कदि भुर्यां रहीएछिये. हमें साखो दाडाडो कोईवार आखी रातपण सुतर कांताएछिये, शिवीएछिये, अने पेट भरीएछिये. माणेक-बाईए पोताने घेर अमनें रेहेवाने जग्या आपी छे. तेणे मनें खेतरमां बाजरियां बीणवा आनज मोकली हतीं; ते पेहली खेपेज एम थयुं.

राम०— (जमनीना काममां) आज तारुं भाग्य सारुं. बेहेन बापानी आज्ञा लेई मुकनार छे; पछी तनें विण्यावगरज दांणा मळशे.

अयंब०— पण आगळ तमे क्याहां हतां ?

जम०— अर्हीपांथी थोडाक गाउउपर रेणुकापुरीमां हतां, ग्याहां घणी मोहोंगाई थई, मटे माणेकबाईए मारी मानें कसुं, के तुं अर्हीपां आव; हु तनें जग्या आपीस.

अयंब०— (एक तरफ जईने) लोक जारे एक बीजानें एवा सहाय यायछे ग्यारे पछी मातबरे केटली सहाय करयीं ? (जमनीनें) छोकरा, तारो बाप जीवेछे ? ते शो धंधो करेछे ?

राम०— हुं सरत करुहुं, के ते यदतरो नर्हा होय.

हिरा०—अने एनी मानें जोयापछी हु पण करीस.

जम०— (जराक घबराईनें) मारो बाप ? मारे बाप नथी. सः

रेखात में जोयोज नहीं. हुं उपजतां पेहेलांज ते मुझो. ओः
होः ? जो आज ते जीवतो होत तो.

अ्यंब०— ते कोण.हतो ए तुं जाणेछे. अने तेनुं नाम शुं ते केहे?

जम०— मारी मां तमने ते छीक केहेथे.

अ्यंब०— ते मारी साथे बोलथे ?

हिरा०— हा, ते हमणां अर्हायां आवथे. हुं लगारेक पाछळ-
थी आवुंछुं. एम तेणीए अमने कहुं.

अ्यंब०— छोकरी तनें शिखामण कोहोनी ?

जम०— ते सघळु मारी माए कर्युं. मनें लगतां बांचतां, तेणी-
ए शिखर्युं; हमणां ते मनें परमेस्वरनो भजनमार्ग शिखवेछे;
अने चित्र काढतांपण शिखवेछे.

अ्यंब०— चित्र काढतां ! तो हवे मारी निशा थई के, ए कोई
मोटा कुटुंबमाना दरिद्रथी आवी दशाने पांम्पा छे.

हिरा०— ओः होः ! ते पेली, आवेछे.

राम०— एज ते ?

अ्यंब०— (एक कोरे) एमनुं वसमान सांभळवाने हुं घणो इ-
च्छुंछुं. आ छोकरीनी आकती उपरथी मनें एना बापनुं भा-
न थायछे, पण पछुं साभरतुं नहीं.

प्रवेश ९.

अ्यंबकराय, जोईतीबाई, रामराय, हिराबाई, जमनी.

जम०— (माने भेटवाने दोडेछे. मा अ्यंबकरायने देखीने घघ-
रायछे) आव.मा आव, बीहीश नहीं. आ ते बेउ छोकरांना
बाप. जेणे आपणा उपर घणी ममता करी. अने जेवां ए-
मना छोकरा तेवाज एओपण दयावान् छे. (जोईतीबाई ह-
लुवे हलुवे आगळ आवेछे, हिराबाई आगळ जईने हेतथी
तेनो हाथ झालीने तेनें बापनी पासे लावेछे.)

हिरा०— मारा, बापनें सर्व समाचार मालम पड्या; हवे नवुं नहीं
केहेवुं पडे.

जोई०— महाराज मारी जमनी चोर एवं तो तमारा ध्यानमां
आव्यु नहीं ?

त्र्यंब०— बाई, तमारी छोकरीनें अने तमनें जोईनेज तमार भ-
लापण स्पष्ट देखायछे.

राम०— तेनु नाम जमनी ? ए नामज केहेछे के ए दांणा वीणी-
ने पेट भरवा सारु अवतरी नथी.

जोई०— शु करिये, दरिद्रावस्था घणी कठण छे, पण ज्याहांसु-
धी हमारे हाथथी खोटुं कर्म थयुं नथी न्याहांसुधी हमें—

त्र्यंब०— गरीबीनी लाज कोईए राखवी नहीं. सटुण छे न्या-
हांपण ते जणायछे. बाई, हवे हु बराबरी करीनें पुछुछुं, क्ष-
मा करजो; तमारु नाम शु ?

हिरा०— एनु नाम जोईतीबाई मेडतणी.

जोई०— हवे हुं तमाराथकी भारी खरी हकीकत छानी राखती
नथी. हुं एवा दाहाडा कादुंछु, अर्हीयां मारो उपाय नथी.
एवु रायजी साहेबना मनमां आवे माटे कहुछुं;—मारा मनमां
छे के तेममो अपवाद थाय नहीं. (छोकरां तरफ जुएछे)
गरीबीनी लाजसारु नहीं, पण जो मारु नाम मगट थयु तो
पछी हलकी जातीना लोक जे कोई नीच हशे ते, मनें हसी-
ने संतोष पामथे; शामाटे जे कोई समये मोल माणसथकी ते-
मना गरीबपणानो तेवोज तिरस्कार थायछे.

राम०— वारु न्यारे हुं सांभळतो नथी.

हिरा०— हुं कोईने ए बात कहीना नहीं. हुं खरंज कहुंछु जे
तबे गमे ते होओ. पण जमनीनें हुं मारी बेहेनपणी करीश.

त्र्यंब०— बाई, कहुंछुं ते खरंज मानजो. मारा मनमा एम आ-
व्युं छे, के निश्चय तमारु कल्याण करवुं, माटे हुं आदलुं लं-
वावीने पुछुछुं.

जोई०— हु गरीब पण मोटा कुळमां उत्पन्न अई छुं. आठ वर्ष
थयां मारा चापें मनें वीरसिंह मेडतीया लश्करी सरदार एमनें
आपी.

त्र्यंब०— वीरसिंह मेडतीया ! वीरसिंह !

जोई०— अमारु लग्न थयापछी अमें रतनपुरमां आव्या, न्याहां
मेडतीयानुं वतन हनु.

चाप नथी.

अं०— हा तेज ! तेज ! आ छोकरीना चेहेरा उपरथी तो सा-
फ देखायछे के तेज.

जोई०— ते केम रायजी ?

अं०— आगळ बोलो बाई.

जोई०— हुं हवे थोडापांज कहुंचुं. हमें संसारना सुखनो अ-
ने पोतामा परस्पर शोतीनो अनुभव लेवा माड्यां एदलामां,
अरे देव ! कठण चाकरीए केरीने तेमनुं शरीर बगड्युं. अ-
ने मांहुं कर्म फुट्यु तेथी एम थयुं. (ते रडेछे.)

हिरा०— (जमनीने) बहेन, तुं वेहलीज बाप विनानी थई.

जम०— अरे देव ! जन्मता पेहेलांज.

जोई०— घरधणी मुआ त्यारे आ छोकरी मारा पेटमां. मारा
निर्दय दिवरे मनें पेटे छोकरो नही जाणीने घरमांनु सर्व ठे-
काणे करीने पछी तेणें जे उठावीने आव्युं ते लेवुं पड्युं.

अं०— ए उपरथी तमनें घणुं थोडुं आप्पु हथे एम देखायछे.

जोई०— ते उपर हमें थोडा वर्ष रतनपूरमा काढ्या, पछी सर्व
वेचीने नाम छुपावीने अमरपूरमा आव्या. त्याहा माणेकबा-
ई मळी तेणीए आ गाममां आप्यां.

हिरा०— अरे, ते आपणी माणेकबाई, बापा.

जोई०— पेहेला मारे हाथे तेना उपर काईक उपकार थयों ह-
तो, ते संभारीने तेणीए मनें पोतानें घेर बोलावी. ते अमारी
घणी खयर लेछे के तमे मारो अंतकाळ साचवजो अने आ
मारी झुपडी छे, ते मारी पाछळ तमेज लेजो. एवी मारी
वात छे.

अं०— थयुं बाई. हवे ते माणेकबाईनें रुतज्ञता विषये मारा
करता वत्ती हुं थवा देणार नही. आजने दिवसे बाई मनें
घणो आनंद थयो; के तमारा धणीए मारा उपर जे उपकार
कर्याछे, ते वालवानो योग परमेश्वर आप्यो.

जोई०— ते केम रायजी साहेब ! तमे मारा घरधणीनें ओळख-
ता हता ?

राम०— आ जमनीना बापनें ?
— नथी !

हिरा०— अरे मारी जमनी. हवे मनें जणायले के तनें अमे अ-
मारे घेर राखिये. पण तनें शु ययु ! तु केम रडेछे ?

जम०— ना, मनें आनदना आसु आवेछे.

अय्य०— तमारा अतारे तो मारो माण बचाव्यो छे. ओः हो !
हु आज केवो तो सुखी, जे ते पुरुषनी बायडीनी अने छोक-
रीनी सेवा मारा हाथथी थशे. पेहेला लडाईमा हु तेना हाथ
हैठळ चाकरी करतो हतो. एक समये शत्रुना हाथमा जई
पड्यो, त्याहा मारा उपर एक बारंगिरे घोडो उठाव्यो, अने हु
तो अमर्था छेक थाक्यो हतो, ते वस्रते जो मेडतीया ठकोर
आगळ न आव्या होत, तो हु आज लगण जीवतो क्याहां-
थी रेहेत.

जोई०— हु पण तेमनु गुरापणु साभळती हती.

अय्य०— त्यारपछी एक समये हु पोतानी पायगासाथे काम उ-
पर हतो त्याहा शत्रुए एकाएक अमारा उपर छापो मारीने
पकडी लीधा, अमारु सर्वस्व लुटी लीधु, मनें जगम लाग्या—
ए खबर मेडतीया ठकोरनें मालम पडताज, तेणे शत्रुमणीना
सेनापती जादवराय हता, तेमनें शिकारस पत्र मोकलीने मारी
आबरु रखावी. मारा घा रुझाता बे वर्ष थया. पछी हु
त्याहार्थी छुटीने घेर आव्यो. अने वीरसिंहजीने मळवा
आववानो हतो, एटलामा एकाएक अमारी रवानगी हिंदुस्था-
नभर्णी थई, त्याहा हु परण्यो, अने छ वर्ष रहीने पोताना दे-
शमा आव्यो अने शोध काढ्यो त्यारे. साभळपु जे मेडतीया
ठकोर वैकुंठासी थया एवा पुरुषना बायडी डोकराने वि-
पत्ती ! ए मारा ध्यानमा नही—तेमा आज तमनें जोईने मारी-
छाती फाटी गयी नाई.

जोई०— ओ परमेश्वर ! ते अहीयां मनें लावीने शो चमत्कार
करो आ !

राम०— (जमनीने) शु ! तारा बापाए मारा बापानो माण ब-
चाव्यो ?

हिरा०— हवे अमे केटली बत्ती तमारी ममता करिये !

अय्य०— जमनी, बेदा आव अहीया, हु छु त्याहा सुधी तु पो-

तानो बाप जीवतो छे एम जाणजे हो. 'मारां छोकरांओ, त-
मारी मा मुई, तेनी जग्याए तमे आ बाईनें मा कहो. बाई,
तमे जमनीनें शिखवी (जमनी तेनीपासे जायछे अने तेनो
हाथ पकडेछे) ते उपरथी मनें जणायछे के तमे मारां छोकरां-
नें विद्याभ्यास कराववाने योग्य छी. हुं तमारी संभाल क-
रीश. फरीथी दरिद्रनी पीडा तमनें थवा देनार नहीं (ज-
मनी हजो तेनो हाथ झाली रही छे) हा छोकरी, हुं तनें मा-
री छोकरी ममाणे पाळीश. तुं पोताना उदार बापनी भीति-
मा छे माटे मारी अत्यंत भीतिपात्र छे केमके ते मारे गुरुने ठे-
काणे हतो.

जोई०— (ओडकार आव्यो छे) रायजी साहेब, तमारा उप-
कारनुं वर्णन केहेवाने मनें शब्द मळतो नहीं. पण मारा
अंतरमां जे थायछे, ते आ मारां आनंदना आर्तु केहेछे.

हिरा०— (तेनें मळेछे) मारी माण सरखी, मारी नवी मा ! तो
हवे तु नित्य अमारीपासे रहीश नहीं बार ! तुं जो हमे सारी
आज्ञामों केवां रहीएछिये ते.

राम०— हा, अने जमनीनें बिजी बेहेनपण थई. हवे एनें.दां-
णा विणवा जवुं नहीं पडे ! अरे दुष्ट हरजी, हवे हुं तारा.चा-
ळा पाडीश.

जोई०— मारा लाडकां छोकरां ! तमे मनें केटलो आनंद उपजा-
वोछो ! हवे मनें एकलीनें तमे ग्रंण छोकरां थयो, माटे तमारो
आदर सत्कार हुं मारा मनयकी करीश (अय्यकरायनें) रा-
यजीसाहेब, आज्ञा आपशो तो आ सुख समाधाननुं वर्तमान
हु माणेकबाई डोशीनें जईने कहीश; ए सांभाळीने तेनें हर्ष-
नो वायु थशे.

अय्य०— ठीक छे बाई. एटलामां हुं पण घेर जईने तमारें सा-
रु एक ओरडी तैयार करारुंछुं.

हिरा०— बापा, हुं मारी नवी मा साथे अने जमनी साथे जाऊं?

राम०— अने हुं पण जाऊं बापा, मनें एमनी साथे जवुं गमेछे.

अय्य०— सुखे जाओ मारां छोकरां. अने पछी जोईतीबाईने
अने जमनीनें आपणे घेर तेडी लावजो, हो. अने माणेकबा-

इने पण आज आपण घेर जमवाने नीतरं देजो.

राम०— (जमनी टोपली लेवा जती हवी तेनें) नही, नही जमनी तेनें तु हमणां अडीश नही, त्याहाज रेहेवा दे.

जम०— रायजी, हुं, ए टोपली कोड रुपैयासारु पण कोईने अपनार, नही. मारुं अने मारी मानु जे आज भाग्य उदय थयु तेनुं मूळ ए टोपली छे. ना, मारी वाहली माण सरखा टोपली, तेनें माथाउपर लेवाने हु लाजाश नही.

(ते घणुं बळ करीने उंचकेछे)

हिरा०— एटलु तो कर, के माहेलां बाजरियां काढ, एटले ते हलकी थथे.

जम०— केम काडीश ? ते बाजरियां मारां छे, मनें ते पेला होसाए आप्यां छे. ए विषये तमारो हरजी गमे ते का केहे नही; ते तो हु माणेकचाईने भेट करीश.

जयव०— तेनें हु विसरनार नथी. आजथकी जन्मसुधी हुं तेनें निन्य अन्न आपीश.

जोई०— परमेश्वर तमारु कन्याण करो, अने तमारा छोकरा तमारा जेवा धार्मिक यईने तमनें सर्वदा आनद करो.

(सघळां रटीने जायछे)

गंगा अने जमना.

वसंत ऋतुमां, एक दिवसे मोदी मवारमा एक श्रीमंत पटेलनी छोकरी गंगा, हाजरीने सारु सुखडी साथे लेईने पोताना बापनी वाडीमां गई होती. मनमा एवु के, चार घडी अहीतही करीने हाजरी करी तो रुथी बनी थाय.—ते त्याहां सघडी वांती आनद पायी. पदार्थमाय चढता दाहाद्यानी शोमाने अनुकूल थया तेणे करीने तेनी सर्व इंद्रियोनें सुख थयुं. मद सुगंध, शीतल वायुना स्पर्श थकी, श्वचाने; मधुर फळना रसगकी, रसमाने; पुष्पना सुगंधगकी, घ्राणने; पक्षिओना मधुर शब्दगकी, कर्णने; एवी ते गंगा त्याहां सर्व विषयगकी आनद पायीने सांगिक भाव पायी छे, एटलामां त्यांही कोईनां पगलां वाग्यां. ते समये चकित यईने जायछे तो सापिथी एक छोकरी हाथमा दुसरी बा-

जरीनो रोटलो लेईने, मोठी रुचीथी खाती खाती पोतानी भणी आवेछे, एवुं जोयुं. ते पण त्यांहां रमवाने माटे आवती हती. तेनी दृष्टि अही नहीं जोयार्थी चंचळ हती माटे ते पासे आर्वी थारि तेणीए गंगानें जोई; जोतांज ते नीच घाली स्तब्ध रही, पछी जेवी हरणी भय पामे तेवी बिहीने पाछे पगे नासवा मांड्युं. ते समये गंगा केहेछे, उभी रेहे, उभी रेहे छोकरी, लंगार उभी रेहे, अली नासेछे केम ? ते सांभळीने ते वत्ती दोढी, गंगाए तेनी पछवाडे पडीने मोठा कष्टथी तेनें आडीवाटे पकडी. अने तेनें केहेछे, तुं अंते मारे हाये पकडाई, के ? हवे क्यांहां जईश ? में तनें जोरथी पकडी छे; तुं हवे छुटवा पामीश नही. ते वेळा ते छोकरी नासी जवामाटे संचताण करवा लागी, तेनें गंगा केहेछे, छोकरी, तुं एम नही कर; हुं काई तनें दुःख देती नथी. ते स्नेहार्द अने कोमळ शब्द सांभळीने छोकरीने धीरज आवी; पछी ते गंगासाथे पासेना बंगलामां गई. त्यांहां तेनें पोतानी पासे बे-
सारीने गंगा पुछेछे.

छोकरी, तारो बाप जीवेछे ?

जमना— हा बेहेन.

गंगा०— ते शो धंधो करेछे ?

जम०— पेटने सारु गमे ते काम करेछे. आजने दिवसे ते त-
मारा बागमां काम उपर रह्यो छे. ते मनें पोतानी साथे तेडी लाव्यो. छे.

गंगा०— हूं ? पेली जाडो भीमो तारो बाप ? पण तुं आ हाजरी शानी करेछे ? मनें जोवादे शुं खायछे ते. (ते तेमांनो थोडो-
क रोटलो खाई जोयछे) अरेरे ! शो जाडो अने भारे छे आ !
मारा गलामा खुंचतोज गयो. तारो बाप तनें एथी सारो केम आपतो नथी ?

जम०— तेनी पासे तमारा बापा जेटला पैसा नथी माटे.

गंगा— पण ते मजुरी करीने मेळवेछे के नहीं ? तेडलामां तेना-
थी तनें ताजो रोटलो अपाय नहीं ? एनी साथे काई शाक तो-

जम०— हा, जो हुं तेनें एकलीज होत तो. पण हमें पाच ज-
णा छिये, सघळा ए घणुं खानारां. वळी कोईने झबलुं जो-

દયે, કોઈને અગર સ્વો; કોઈને ટોપી; તેનો પળ સરચ છે. કોઈ વેળાએ મારા વાપને, શુ કરુ ? એવુ થાય છે. તે કેહે છે સઘળી મેહેનત કરી તે વ્યથા મારાથી એમને જાડુ મોટુ વસ્ત્ર પળ પુરુ થતુ નથી.

ગગા— ત્યારે તમે કદિ મુશ્કેલી સાર્થા નહીં હોય.

જમ— મુશ્કેલી તે શુ છે ?

ગગા— આ જો મારા હાતમા પ્રત્યક્ષ.

જમ— અરે બેહેન; મેં એ કદિ મારા જન્મમાં જોઈ નહીં હતી.

ગગા— થોડીએક સાર્થ જો વિહીમાં આ જો હુ સાઝુ.

જમ— (આનંદે) ઓ હો ! બેહેન ! કેવી તો સારી છે !

ગગા— સરજ— વારુ તારુ નામ શુ છોકરી ?

જમ— (હસીને તેને નમે છે) તમારી સર્વા જમના.

ગગા— વારુ ત્યારે, જરાક અર્હાયા ઉમી રહે હુ મારી મા પાસેથી કાઢ તારે સારુ માગી લાવુ છું—આ આવી. પળ તુ જાણે નહીં હો ?

જમ— નારે બેહેન હવે હુ શામાટે જઈશ ?

ગગા દોઢતી ગઈ, અને તેણીએ મા પાસે કાઢ તે છોકરીને સારુ શાંક ખાંચી માગ્યા. મા તેની ધર્મવાસના જોઈને મુલ પામી તેણીએ ઘાઢકીમા થોડી સ્ત્રી અને પોલી તેના હાથમા આપી. ગગા તે છેડેને જમનાપાસે દોઢતીજ આવી. અને કેહે છે, કેમ છોકરી, તને મેં ઘણી સોટી તો નથી કરી ! આ લે. હવે તારો જાડો રોટલો પડતો મુક, તે પછી તુ ગમે તેટલી સ્વાજે.

જમ— (સ્ત્રી મોઢે માઢીને ઘુટ્ટા ભરે છે) અરે બેહેન, આ અમૃત-સરસુ ગલ્યુ છે ! એવું મેં કદિ સ્વાધુ નહોતું !

ગગા— તને ભાવે છે એ જોડેને મને સતોષ થયો. મધમજ મારો નિશ્ચય હતો કે તને તે ભાવશેજ

જમ— શુ બેહેન ! તમે આ આવું નિશ્ચય સ્વાઓ છો ! હમેં ગરીબે હાવું કદિ પળ ચાલ્યું સરસુ નહોતું

ગગા— સામાજી ત્યારે, જ્યારત્યારે તુ મારીપામે આવતી જા. હુ તને હાવું નિશ્ચય આપતી જઈશ. પળ તુ નિરોગી કેમ રે-સાય છે અહીં ! અરે તને કદિ હુ સ્વ થતુ નથી ?

जम०— दुःख ? शुं मने ? ना कदि नहीं.

गंगा०— तने कदि सळेसम थतो नथी ? अथवा तारुं माथु दुःख-
तुं नथी ?

जम०— ते रोग केवो होयछे बेहेन ?

गंगा०— कोइं खें खें करवा लाग्युं अने नाक नाशकवा लाग्यु
एटले जाणवु जे एने सळेसम अने उधरस थयां छे.

जम०— हें हें ! तेवुं मने पण कदि थायछे. पण ते शो रोग छे.

गंगा— पछी तु शु करेछे; खाटलामां पडी रेहेती हईश ? एम ज-
णायछे.

जम०— खाटलामां पडी रहुं ! हा, पछी थयुं ! बळती मारी / मा
क्रोध करशे, के हुं आळसुं यई.

गंगा— नहीं तो ताराथी शुं काम थवानुं हतुं ? तुं छेक प्हानीछे.

जम०— का ? मारे गायनें सारु घास लाववानी नथी शुं ? अने
बाळवाने सारु लाकडां ? खेतर निदवानुं; दाणा वीणी लाव-
वानुं; एमारु काम. अरे बेहेन; अमारथी काम कर्पाविना
रेहेवानुं नथी.

गंगा— अने तारी बेहेनो तारा सरखीज निरोगी छे ?

जम०— हमें सघळां निरोगी छिये; अने उंदरना जेवां उद्योगी.

गंगा— वारु न्यारे, मने ए वातनो घणो सतोष थयो. पेहेलां
में एवु जाण्युं हतु जे परमेश्वर तमारा गरीबना समाचार लेतो
नहीं होय, पण ज्यारे तुं निरोगी छे न्यारे परमेश्वर तमने वि-
सर्पो नथी ए में पण जाण्यु. हुं पण सारीज छुं; पण तारा
जेवी बळवान् नथी. पण छोकरी, तु अडवाणी केम चालेछे ?
पगरखा केम नथी पेहेरती ?

जम०— जो अमनें सगळाने अमारो बाप पगरखां आपवा लाग-
शे, तो खरचमा बुड्यो जशे.

गंगा— तो तारा पगनें काई खुंचशे माटे तने चालतां भो नथी
लागतो ?

जम०— तेवु एकवार पण मारा मनमां आण्युं नथी. परमेश्वरे
मारा पगना बळियां पगरखा जेवां कठिण कर्पी छे.

ગંગા— મારાં પગરખાં અપાત તો, હું તને આપત. પણ તેં જવાનું કેમ મુક્યું ?

જમ— વાતોમાજ વસ્ત્ર જતી રહી. હમણાં મારે ગાયને કાજે ઘાસ શોધી લાવવાને જવું જોડ્યે. ચારણે પોહોર દાદો ચડ્યો.

મારાં માંડુ ઘેર હાજરી કરવા માટે વાટ જોતા હશે.—

ગંગા— વારુ મ્યારે, તું આ ઘેર લેડંજા.

જમ— વારુ, એ હું ઘેર લેડંજડંને મારીં બેહેનોને આપીશ.

ગંગા— આ તારી વાત મને બહુજ ગમી.

જમ— મને જે જે સારી વસ્તુ મળેછે તેમાંથી હું તેમને આપું.

એવી મારી ચાલ છે અને તેઓ પણ તેમજ કરેછે.

મ્યારે હવે હું જાઉં. (તે નમિને જાયછે.)

ગંગા— (નમેછે) પણ કાલે આ વેળા અહીંયાં આવવાને વિચારીશ નહીં હો.

જમ— (વાર લગાડીને) જો મારી મા મને કહીં મોકલશે નહીં તો હું ત્યામુલા આવીશ.

૧૧ પરોપકારના સુસનો ગંગા આ વેહેલોજ અનુભવ લીધો. પછી તે લગાર વાડીમાં ફરીને મનમાં કેહેછે, મેં આજ જમનાને કેવી સુખી કરી ! તે મારી કેટલી ઉપકારી થઈ હશે ! તેની બેહેનો સ્વીર સ્વાઈને શો આનંદ પામશે ! હું તેને જો ચળીયો કાંચળી આપું તો કેટલો મોટો આનંદ થશે ! બેહેને મને થોડા દાઢા ઉપર ચળીયો કાંચળી આપેલા છે તે ઘણાં સારાં છે; પણ મને તેનો હવે અભાવ થયો છે. મારી પેઢીમાં કાંઈ જુનાં લુગડાં હશે તે હું સઘળાં શોધી કાઢીશ. તે મારા જેટલીજ સંચીં છે. મારી કાંચળી તેને શરીરે ઠીક આવશે. ઓઃ હોઃ મારો જીવ સ્વરસરેછે, કે હું તેને સારાં લુગડાં પહેરેલી ક્યારે દેસીશ ? ૧૧

ચિજે દાહાડે જમના ફરીથી વાડીમાં આવી; તે વેળા ગંગા તેને ચરફી આપી. એ રીતે જમના ત્યાંનાં નિત્ય નિત્ય આવે, અને ગંગા તેને નિત્ય નિત્ય નવા પદાર્થ આપે. તેની પામેના પેસા થઈ ચુક્યા. મ્યારે તેણી કાંઈ માનીપાસે માગ્યા. તે તેને માણ મોઠા હેતથી આપ્યા. એક દિવસ માણ તેને ઉત્તર દીધો, તેણી તેને ઘણું મારું લાગ્યું. તે મારને કેહેતી હતી જે મને પેસા આપ; જમના

अडवाणी चालेछे, ते हु तेने पगरखां लेई आपीश. माए कसु, हुं पैसा आपती नथी. गंगा बोली केम ? माए कसु, हु एनुं कारण तने पछी कहीश. तुं पोतानी वाहाली उपर एटली धोता-ल थईश नही. ते गगाने माहुं लाग्युं. ते दिवसे तेने जमवु पण सुजे नही. ते जमती वखत संजुरीओ पिरसवाने लावी, ते निमित्ते माए जमनानी वात काढी.

रूपवाई— हु जाणुछुं जे तजकरतां आ संजुरीओ जमनाने व-त्ती भावशे.

गंगा— हा मा, ए तेणीए कोई दिवस जोई नहीं होय. एनी कागरा पाडेली कोर जोईने तेने अचरत लागशे. मा तुं केहे तो हुं तेने सारु ए लेई जाऊ; आ बेज लेई जाऊछु; जाऊ ?

रूप०— ते मारा मनमा आवतु नथी.

गंगा— केम वार ? मा, तु धर्मात्मा थईने एवुं केम बोलेछे ? स-वारे में पगरखाने सारु पैसा माग्या तेपण ते ना आग्या. ए उपरथी एम जणायछे, जे जमनाए तने काई दुःख दीधुं छे. वाडीमा तेणीए काई आपणो बगाड कर्यो छे के शुं मा ? तेवुं हशे तो तेना कानमा काकरा घालीश.

रूप०— ना, ना, मारी लाडकी. जमनाए मने दुःख दीधु. नथी पण तेना उपर तु एटली ममता करिने तेने सुखी करनार के दुःखी ते केहे वार ?

गंगा— सुखी करवानी एमा संशय शो ? परमेश्वर करे अने म-ने तने विषये विपरीत वासना न थाय.

रूप०— हुं पण जाणुछुं जे ते सुखी रेहे. पण छोकरी, आ स-रु के ते सुको रोटलो चावीने हाजरी करती हती ?

गंगा— सरु मा, हु तने खोटु शाने कहु ?

रूप०— अने ते हजु पण तेवा रोटला उपर संतुष्ट छे के नहीं ?

गंगा— अरे मा, एमा शु केहेवानु. हुं जेम दर्ही भात रुचीथी जमुछुं, तेथकी वत्ती रुचीए ते पोतानो जाडो रोटलो खायछे.

रूप०— ए उपरथी मने जणायछे के तेने भूखन सारी लागेछे. पण ते अडवाणी चालेछे ए मने खरु लागतुं नथी.

ગંગા— હું તેને સદા આઢવાણી દેહુછું. જોડ્યે તો તું માર્છનિં પુછ, સરુ છે કે નહીં તે. ૯

રૂપ૦— ત્યારે તે કાંકરા ઉપર, ઘાસ ઉપર ચાલતી હશે, તેવારે તેના પગને ઢેશો વાગીને, કાંઘ માર્ગનિં, લોહી નિકઝતું નહીં હોય ? ૬

ગંગા— તે કાંઈ થતું નથી. તે હરૂણી સરસ્વી અર્હાથી તર્હી દો-
ડેછે; અને કેહેછે, પરમેશ્વરે મારા પંગનાતઢિયાં પગરસાં સરસા
કઠણ કર્યાં છે, એ વાતે શી સારી કરી છે !

રૂપ૦— હશે, તું કાંઈ જુઠું વોલવાની નથી; પણ તું કેહેછે તેવું
હોવું મને કઠણ દેહાયછે; તનેજ જો મુકો રોટલો આપ્યો તો
તે સ્વાતાં તુ વાકું અને ચુંકું સ્ત્રી કેવું કરીશ ? એકાદો કડકો
મારા દેસતાં સ્વાત તો હું મોજપણ જોત.

ગંગા— તે મારા ગઢામાંજ મરાઈ રેહેશે.

રૂપ૦— અને તું ઉઘાડે પગે કેવી ચાલેછે તે મારે એકવાર જો-
વું છે.

ગંગા— રીશે નહીં મરાય તો કહુંછું. કાલે મારા મનમાંતેવું આ-
ધ્યું. અને વાડીમા હું જોઢા કાઢીને અઢવે પગે ચાલવા લા-
ગી. તે મને ઘણું કઠણ લાગ્યું. તેમજ ચાલી એટલામાં ઢેશ
વાગી અને પગ ઢુસાયો; તેની મને એવી કઢ આવી, જે શુ ક-
હું ? પછી તેવીજ હઢવે હઢવે પાછી જડને મેં ફરીથી જોઢા
પેહેર્યા, અને નિયમ લીધો, જે હવે ફરીને કદિ આઢવાણી ચા-
લીશ નહીં. અને ગરીબ બિચારી જમનારે ! તે વારે મહિના
આઢવાણી ચાલેછે.

રૂપ૦— પણ એ કેમ વારુ, કે તેના જીવોજ મુકો રોટલો તારાથી
સ્વવાતો નથી. અને તેની પેઠે તારાથી ઉઘાડે પગે ચાલતું નથી ?

ગંગા— દેવ નથી માટે મને જણાયછે.

રૂપ૦— તો હવે સામઢ. જો તું તેને તારા જીવી સારું સારું સ્વા-
વાની અને જોઢા પેહેર્યાની દેવ પાડીશ, તો પછી તેને જાઢો
રોટલો સ્વાધો, અને ઉઘાડે પગે ચાલવું કઠણ પડશે. ત્યારે
હવે તને જાણયછે કે આપણે તેનું સારું કર્યું.

ગંગા— પણ હું તેને જન્મસઘી પઠું કરીશ.

રૂપ૦— ઘણી સારી વાત છે, પણ તેને જે પેસા મળે છે તેટલામાં તું તેને પાલીશ કે ?

ગંગા— શી ચિતા છે : થોડું થોડું તું પણ આપજે.

રૂપ૦— આપણે ગરીબને ધર્મ કરવો એ ઘણું સારું છે; પણ તે ધર્મ કરવાને તેને એકલી જમનાજ છે શું ?

ગંગા— ના; મને વિજાંપણ ગરીબ ઘણાં દેસાય છે; બે છોકરીઓ તો આપણા ઘરની પાસેજ છે; તેમને વાપ નથી અને મા નથી.

રૂપ૦— અને તેમને વિજાના ધર્મનો વહુ ગરજ છે નહીં ?

ગંગા— સારી વાત.

રૂપ૦— ત્યારે; જો તું પક્કાન અને મીઠાઈઓ સઘળું જમનાનેજ આપીશ અને વિજા મૂંઝે મોંછે તે ગરીબનો સમાચાર લેઈશ નહીં; તો તે નીતિ નહીં. એવું જે કોઈ કરે છે તેને અઘટતુ કહે છે.

ગંગા— કોઈ દાહાજે હું તેમને પણ આપીશ. પણ જમના મને ઘણી વાહલી લાગે છે.

રૂપ૦— વારુ પણ, તેનું પુરુ કરતા તું મુઠ્ઠા ત્યારે—

ગંગા— ત્યારે તે મારું નામે ઘણું રડશે, એમા શી સદેહ !

રૂપ૦— હા; તે મને મારામ છે. પણ તે પાછી દરિદ્રીમાં પડશે નહીં શું ? અને સારું સાવાની અને પેહેરવાની લાલચે એકાદું જોડું કર્મ આચરશે નહીં ? પછી તેનો દોષ કોને માથે ?

ગંગા— (હાથ લેણી લઈને) તે દોષ મારે માથે આવે પણ જાણાય છે મા. તો એવું થાય છે જે હું તેને આજથી કાંઈ ન આપું; કેમ વારુ ?

રૂપ૦— હું હેઠ એવું કહેતી નથી. તું તેને કોઈ કોઈ દાહાજો ગળ્યા પદાર્થ આપતી જા. તેને એકાદું ઓડવાનું વસ્ત્ર પણ આપ.

ગંગા— હા. તે મારા મનમાં આવ્યું છે. તું કહે તો હું તેને મારી ઓઢણી આપુ.

રૂપ૦— સરજ; તારી વારીક ઓઢણી તેને ઘણીજ કામ આવશે તેના વિજા લુગડા સાદીના, અને ઓઢણી માત્ર—ઓ. હો ! શી સારી શોખશે !

गंगा—तरी बात मा; पछी एनो विजोड थाट जोईने जे ते तेनी भणी आगळी देग्याडवा लागशे. तो हवे केम करवुं वारु ?
 रूप०—हु तो एम करुं के, केटलाक दाहाडासुयी पैसा साचवु, अने जमनाने जे तरत जोडयेछे, ते सर्व एकी वारे लेई आपु. गरीबनां छेकरा लुगडां वापरेछे तेवाने वधता पेशा पडता नथी.
 गंगाए भाना उपदेश साभळी लीधो; पछी आगळ ते जमनाने, खावाना पदार्थ करता तेनें काम आवे एवा पदार्थ वधता आपवा मांड्या. कांई वेळा ते तेनें कामळी आपे; कांई समये घणीयो, तेनें शिखववासारु गामना मेहेताजीनें ते कांई आपती. ते उपकार संभारीनें जमनानी पण ममता गंगा उपर घणी थई. ते ज्यारे आवे स्यारे गंगाने पुछे, मनें कांई काम कौहो ? मारा हाथी थई शके एवुं कांई काम छे ? तेनें गंगा ज्यारे एकादु काम केहे, स्यारे जमना गंगाने वधती मसल करवामाटे ते काम मोटी मीतीथी करे. एक दिवसे चाडीना दरवाजासे आवीने जमनाए गंगानी वाट जोई. ते दिवसे गंगा त्याहां आवी नहीं. बिजे दिवसे फरीथी त्याहा गई; ते दाहाडे पण आवी नहीं; एम चार पाच दाहाडा गंगानो मेलाप थयो नहीं, माटे ते घणी घाबरी थई; अने मनमां विचार करेछे, परमेश्वर, एवु तो नहीं होय, के गंगानी ममता आज मारा उपर ओछी थई ? में अजाणे तेनें कांई दुखवीतो नहीं हांय ? शुं ते मनें जणाय तो हु तेनी पासे जईने क्षमा मागीश. तेना बेहेनपणा वगर हु जीवती रेहेनार नथी. पछी जमना गंगाने घेर गई. तो रूप बाईनी कळमण घरमाथी बारणे आवी, तेनें ते उभी रहीने पुछेछे; आज गंगाबाई क्यांहा छे ? तेणीए उत्तर दीधो, गंगाबाईनो भरोसो जणातो नथी बाई; ते हवे घणा दाहाडा बचवानी कळण; बाई मनें घणो भो लागेछे, कोण जाणे, ते आ वेळाजे जीवती हथे के नहीं होय, एनो भरोसो अपातो नथी. तेनें शक्तिदेवी आवी छे, ते सांमळीने, “अरे परमेश्वर ! तु तेनें मरवा देईश नहीं,” एवु केहेती केहेती जमना रूपमाईनी ओरडी मणी दोडी. तहीं जईने केहेछे, “बाई परमेश्वरने सारु, ‘मारी गंगाबाई क्यांहाछे ते देमाडो, मोर तेनें जीवी जोडये !’” रूपमाईए तेनें वारी, तोपण ते ओरडीमा पेठीज, त्याहां

तेनो उपाय नही. गंगाना शरीरमा ताव घणो भरेलो हतो; आम-
था तेम वळवानुं सामर्थ्य रहुं नह्येतुं. तेना सगामांनुं कोई तेनी
पासे उभु रहे नहीं, ते जोईने तेनें घणुंज दुःख थयुं. गंगाने जोई-
ने जमनानी आंख्योमांथी आंसुनी धाराओ चालीओ; तेणीए ते-
नो हाथ झालीने तेनुं चुंवन कर्युं अने केहेछे, “अरे मारी अन्न-
दाता ! मे तनें आज आवी जोई ! मारी बेहेन, तुं मरीश नहीं; हु
तनें पंग लागुंछु ! तुं गईतो मारी समाचार कोण लेशे वारु ! हु ता-
रीपासे रात दाहाडा रहने चौकी करीश, तारी चाकरी करीश.
ए तुं मनें करवा देईशके ? गंगाए आवे करीने अने हाथ दावीने
तेनें जणाव्युं, जे, “तुं मारी पासे रहीश तो मनें घणुं साह लागशे.”
पछी रूखाईना विचारथी जमना गंगानी चारुरी करवा रही. ते-
णीए घणुंज वय ममाणे तेनुं जतन कर्युं. पोतानी पथारी गंगाना
खाटला जोडे पाथरी. ओरडीमांथी एक क्षण पण दूर जती नहीं.
गंगा लगार खोखारे एटले जमना “शुं थयुं ? शुं जोईयेछे ?” माटे पु-
छवाने पासे तैयारज छे—वैद्य केहे ते औषध ते पोताने हाथ
तैयार करीने आपे. करीममाणे खावाने आपे. बळी कोई
वार काई कंडीया, घीजणा करीने अथवा चित्र काढीने, अथवा
गीत गाईने, अथवा जे जे कल्पनामां आवे ते ते करीने जमना
गंगानु दुःख बीसारीने जेवी गमत थाय तेम करे. गंगानी आं-
ख्यो आठ दिवससुधी मीचेलीओ हतीओ. ते दाहाडा तेना घणा-
ज कण गया. तैवारे गंगाने जे गमे ते वात जमना पुस्तक वां-
चीने तेनें संभळवे. गांममांनी वातो, केहेणीओ केहे. तेनें वारे
वारे धीरज आपे. अने केहे के, “तुं बीहीश नहीं. जेवी ते मारा
उपर दया करी, एवी परमेश्वर तारा उपर करशे अने तनें बेहेलो
करार करशे हो, मारी अन्नदाता गंगावाई.” ए शब्द बोलतां तेनी
आंख्योमांथी आंसुनी धारा चाले; तेडलामां ते लुछीने ते गंगाने
केहे, “मारी गंगावाई, हुं तारी वखत जवाने एकाहुं गीत गाऊ ?”
गांगा अणसारे मात्र केहे. पछी जमनाने जेडला गीतां आवडतां
होय तेडलां गाय. एममाणे गंगाने आनंद पमाडीने तेनी वखत
मुखे कढावे. आगळ हळवे हळवे तेना शरीरने करार थयो. आं-
ख्यो उघडवा लागीओ. ‘नवळी गई. फोछा सुकाया. चारा

પડ્યાં. મૂંઝ લાગવા માંડી. મોઢા ઉપરના ફોહા માત્ર લગાર લીલા હતા. એવો તેનેં દાહાડિ દાહાડે ફેર જોઈને જમનાનેં આનંદ થયો, કે “એહવે જીવતીં રહી; નહીં તો મારી નહીં એવી થઈ હતી. પછી ગંગાની પળ તેના ઉપર ઘણીજ માયા થઈ. તે વારે વારે તેનેં કેહે, કે તે મારા ઉપર જે ઉપકાર કર્યા છે, તેનો ગુણ હું કેવો માનીશ? તે- ણીએ માનેં પુછ્યું કે, જમનાનેં શું આપવું? મા બોલી, તે હું આપિ- શા છોકરી. તું રાજી થઈશ પવું આપીશ. તેના ઉપકાર તારા ઉપ- ર અને મારા ઉપર પણ ઘણા થયા છે. પછી રૂતઘાઈએ જમનાને કાજે ઘણીયો, ચોઢી, ઓઢણીઓ, સાડીઓ, ઢાંગલીઓ એવું લાવ- વાને કહ્યું. ગંગા બોલી, હું તેનેં તે મારે હાથે આપીશ. જમનાનેં આપવાનાં રમકઢાં, લુગડાં આપ્યાં તે દિવસે ઘરનાં સર્વનેં આનંદ થયો. ગંગાનાં સગાવાહાલાં સઘઢાં આવ્યાં હતાં. તે સર્વ ગંગાનેં જોઈને રુચી થયાં. ગંગાના મનમાં મોટો હર્ષ કે “જમનાનેં ઘ- ણીસ આપવાને અને તેના ઉપકાર વાઢવાને પરમેશ્વરે મનેં મોટું સામર્થ્ય આપ્યું છે !” એવો સર્વનેં આનંદ થયો અને તે સર્વે વાડી- માં ગયાં, જ્યાંહાં ગંગાની અને જમનાની પેહેલી ઓઢલાણ થઈ હતી ત્યાંહાં ગંગાએ જમનાનું મોટું સન્માન કરીને તેનેં ઢાંગલીઓ આપીઓ. અને પોતાને હાથે તેને લુગડાં પેહેરાવ્યાં. જમનાપણ પગથકી માથાસુધી તે સુંદર વસ્ત્ર પોતાને પેહેરાવ્યાં જોઈને ઘણો સં- તોષ પામી.

ન્હાનો જગુ.

મગવંતરાય દેશાઈ એક દિવસે પોતાની વતનદાડીની ચોકમા- ઈ કરીને ગામથકી પાછા આવતા હતા. વાટમાં આવતાં, તેમણે કોઈને મસાળના ચોતરાપર વિલાપ કરતાં સાંભળ્યો. તે મોટા મા- ણસ ઘણા દયાવાનુ હતા. તેમણે વિલાપ કરનારાની મદદનેં સારુ જવું, એ જુદીએ ઘોડાઉપરથી ઉતરીને ચોતરા ઉપર ચઢ્યા માંડ્યું; ત્યાંહાં જાયછે તો, કોઈ માણસનેં તગતજ દાટી મળું છે, તે ઉપર એક કઢમીનું છોકરું પાંચ વર્ષનું રહતું બેઠલું છે. મગવંતરાય તેની પા- સે ગયા અને કેહેછે, છોકરા, તું અહીંયાં શું કરેછે ?

छोकरुं— हुं मारी मानें बोलावुंछुं. लोकीए तेनें काले अहीयां सुवाडी ते हजुए उठनी नथी.

भगवंतराय— छोकरा, ते मुई; ते हवे उठनार नथी.

छोक०— हंवे? ते एमज केहेछे, जे ते मुई; पण मुई माटे तेनें मनें भेटवाने शी चिता छे? परम दाहाडे ते मनें सोनवाई पासे मुकी गई, प्यारे तेणीए मनें कसुं के, हुं तनें लेवानें आवीरा; पण ते आवी नहीं. मारो बाप पण कही जतो रहो; मारा न्हाना भाईनें पण कोई लेई गयुं. हवे गामनां छोकरा मनें पासे जवा देतां नथी.

भग०— पासे आवा देतां नथी, केम वारु?

छोक०— ते हुं जाणतो नथी; पण हुं तेमनी पासे जवा मांडुं एटलें ते मनें काडी मुकेछे; अने मारा माबापनें माहुं केहेछे. ते मनें घणुं लागेछे. अरे मा! अरे जी जी! उठ उठ, वेहेली उठ!

भगवंतरायनी आंखोमाहे पाणी भराई आव्यां. ते छोकरानें केहेछे, अरे तारो बाप अने भाई क्यांहां गया ते तुं जाणतो नथी.

छोक०— मारो बाप क्यांहां छे ते हुं जाणतो नथी. मारो न्हानो भाई कालेज बीजे गाम गयो; एक माणस आवीने तेनें लेई गयो.

भग०— अने तुं कोहीनी पासे रेहेछे?

छोक०— सोनवाई पडोसणनी पासे. मारी मा पाछी, आवे त्यांहांसुधी हुं ब्यांहां रेहेवानो हतो. तेणीए मनें वेहेली आवुंछुं एम कसु, अने न आवतां अहीयां मुई रही. सोनवाई पण मन वाहली लागेछे; पण (स्याडामणो हाथ देखाडिछे) आमां मारी मा छे ते मनें मारा जीवकर्ता वत्तो वाहली छे अरे मा! मारे! तुं हजु केम मुर्तछे? क्यारे उठीस?

भग०— छोकरा तुं अमयोज हांको मारेछे. ते हवे उठनारी नथी.

छोक०— वारु न्यारे, हुं पण अहीयां तेनी पासे मुडंछुं: तेमणे तेनें ठाठडी उपर सुवाडी हती तेवारे में जोई. ते करा जेवी

ટાકો થઈ ગઈ હતી. હું અહીંયાંજ પડીસ અને તેનેં સોલે સુઈશ.

તે કરુણારસ સાંભળીને મગવંતરાયની આંધ્યોમાંથી પાળી રહે નહીં. તેમણે નીચાં વળીને છોકરાને ડંચકીને છાતી સરસો લાવ્યો, અને વર્ષા કરી; તેનેં પુછેછે છોકરા, તારું નામ શું? મારી દીન બોલા છોકરા!

છોકરો.— હું સારો છોકરો હોઉં ન્યારે મનેં જગુ કેહેછે. અને સોટો હોઉં ન્યારે જગો કેહેછે.

મગવંતરાય આંસુ પાડેછે તોપણ તે સાંભળીને હસ્યા; અને છોકરાનેં કેહેછે, “ છોકરા, તું મનેં તે તારી સોનવાઈ પાસે તેડી જઈશ?” છોકરો બોલ્યો, “ હા ચાલો. ” પછી તે છોકરો તેવો જ ડાહ્યો, અને મગવંતરાયની આગળ દોડતો દોડતો જઈને તેમનેં સોનવાઈના વારણા પાસે તેડી લાવ્યો. તે આંટલા ઉપર બેઠી હતી, તેના મળી આંગળી કરીને કેહેછે. આ મારી ધીજી મા. એમ કહીને તેના સોલ્લામાં જઈને બેઠો. મગવંતરાયનું અકસ્માત આબ્બુ જોઈને સોનવાઈ વિસ્મિત થઈ. પછી મગવંતરાય, છોકરાને કરેલા સર્વ ચરિત્ર કહીને તેનેં કેહેછે, “ સોનવાઈ, એના માબાપ કોણ છે, અને તેમની શી અવસ્થા છે તે કહીશ? સોનવાઈ, હા મહારાજ કહીને, બોલેછે, “ આ છોકરાનો બાપ શાહ-વીછે. તેનું ઘર આ મારા પડોસમા છે. તે ઘણો મલો, નિર્ધન-મની. ડાહ્યો, મમાણિક, ત્રીસ વર્ષના માદે વય છે. ” એની મા પણ સારી હતી; શરીરે નિરોગી નહોતી. પણ સુદર અને સંસાર કામમાં રૂઢી હતી; તે યેજનનું લગ્ન થયું તેનેં વર્ષ સાત થયાં, ન્યારમકી હું જોઝુલું કે વેડની માંહોમાહે મોઠી માંતિ. તેમનો ધધી જો સારો ચાલ્યો હોત, તો હું જાણુલું કે તે વેડ સરસાં ઘુમ્વી આ લોકમાં થોડાંજ નિકળત. વરનું નામ દરીમાઈ, અને વઢુનું નામ ગલાલવાઈ. ગલાલવાઈના બાપ પાસેથી. કાંઈ આધ્યુ હતું તે તથા કાંઈ દરીમાઈ પાસે હતું તે શકુલું કરીને તેનાં વાસણ કુતળ તથા સાલબીના ધંધાનો સામાન લેઈને તેઓ સંસાર કરવા લાગ્યા, પછી તેમની પાસે કાંઈ રહ્યું નહીં, પણ તેમણે પોતાના ધંધા ઉપર મેહેનત કરીને વે વર્ષ સાગં કાઢ્યાં. આગળ છો-

करां थवा मांड्या, त्यारे तेमने संकट पडवा लाग्युं, तेमां पण तेमणे वमणी मेहेनत करीने निभाव कर्यो होत, पण लुगडां वणीने मेहेले तेमां सोड आव्या लागीं. पछी गलालचाई का-
पणीना दाहाडामां खेतरमाथो काडं दांणा पेदा करी लावे,
त्यारे तेमने खावानु मळे. ते मेहेनतर्गो गलालचाईने, रोग उत्प-
न्न थयो. तेने ओपडने सारु पासे पैसो नही; तेण करीने
हरिभाई घणोज हेरान थयो. तेवारे तेणे गांधीनुं करज कर्पु
आगळ गलालचाई लगार सारी थई. एटले हरिभाईनो धंधा छं-
कज बुद्ध्यो. घराक छुट्या; त्यारे घरनुं भाडुं तथा करज थयुं ह-
तुं, तेनु व्याज आपतां तेओ अकळया. पछी तेमने उपवास प-
डवा लाग्या. तेमा पण, ज्यारे तेमने अन्न मळे, त्यारे ते छोक-
रांने वेहेचीने ते बेड देववान् एम गणे. (ए शब्द सांभळीने जगु
शुणामा जईने निसासा मुक्तीने रोवा लाग्यो) आगळ ते उपर छ
महिनानुं घरभाडुं चढ्यु. तेवार घरधर्णी घणो निर्दय हतो, तेणे
हरिभाईने धमकावीने कसुं के, हुं तने बदिखानामा बेसाडीश.
तेना घणा कालावाला कर्या, त्यारे तेणे एरु महिनानो वायदो
ठराव्यो; अने कसु के, हवे आगळंना हु सम खाऊळु के, घरना
वासण कुसण बेचीने, चाक्री रेहेशे, ते सारु हरिभाईने बंदिखा-
नामां नखावीश ते घरधर्णी मातबर छे, पण तेने दया मुळगी न-
थी. ते हरिभाईनी अवस्थां जोईने जेनी पथ्यर जेवी छाती होय
ते पण पत्तले. हु पडोसण मने तेमनी विपत्ती जोईने दया आवे
पण शु करु ? तेमनु दु.स टाळया मने सामर्थ्य नथी. एक वख-
त हुं पेते घरधर्णीपासे गई, अने तेनी मार्यना करी जे, तेना द-
रिद्रसामु जो. अने कसु, जे मारीपासे जेटलुं छे तेटलु हुं तेना
देवाने पेटे घरेणे आपुंनु. एजे एवे घणे मकारे विनव्यो; पण ते-
ने दया आवी नही. तेणे मने उत्तर दीधो जे, तारी-केटली सा-
स छे ते हु जाणुं. एम हु करीश तो पछी सारो वेमार (एम
केहेता केहेतां सोनबाईनो आख्योमा पाणी भराई आव्या) एवी
तेणे मागी शोभा लीधी. ते सघलुं हु ते वेळा पीई गई. मनमां
विचार्यु जे हवे जो हु एने कांड वचु बोलत तो ए हटे चढीने ह-

राभाईने वतुं दुःख देत. शुं करुं जते बाई मनिश, अने गरीब पडी. ओः होः ! हमारा गरीबना जेवी वासना जो मात-बरोने होत तो, तेमने हाथे केटलां धर्म कृत्य थात ! पछी में गला-लबाईने बुद्धि बतावी, ते शाहपूरमां रामचंद्र शेठने घर, पेहेलां म-माणिकपणे, चाकरी करीछि, तो आ वेळा तेनी पासे जईने काई-क उछिना पेसा माग. तेणीए मने उत्तर दीधे के, ते हुं मारा वरने कहुंछु. माराथी थाय नही, शामांटे जे शेठना मनमां आ-वशे के एणे काई धोताळपणुं करवां मांडुं. माटे ए आ दिशाने पास्यां. आजथी त्रण दाहाडां उपर नित्यममाणे पीताना बे छो-करां लेईने मारापासे आधीं अने बोली जे, "संध्याकाळसुधी आ-मने संभाळ, हुं पासेनां गाममां जईने आवुंछु." अने सुतर का-हाडवासार काई रु मळे तो जोऊं. "मारा वर बोल्यां, हुं रामचं-द्रशेठ पासे जाऊंछु; ते माटे ते सवारेज उठाने बाहार गयां छे." ते मारथना सांभळीने में छोकरां मारे स्वाधीन कीधी. गलालबाई जवा लागीं ते वेळा, तेणीए तेमने छाती साथे भेटाड्या. तेमने बच्ची कीधी, जेम कोई केहेशे जे छेली भेट करी लेछे. तेनी आख्योमांथी आसु चाल्यां छे, अने ते बडा छोकरांने केहेछे, "जगु हुं वेहेलीज आवुंछु; पछी हुं तने लेईश. रंडीस नही हो !" तणे मने कसु के, "बाई, मारा छोकरानी संभाळ तमें ध-णीं करोछो; हुं तमारी ओसिगण लुं." एम कहीने तेणीए फ-रीथी छोकराने बच्ची करी, अने गइ. थोडीक वार गया पछी तेना घरमां में काई गरबड सांभळी, पण मनमां जाण्युं जे ते ब-हार गई छे, तेमाटे बिलाडीए काई पाड्युं हशे. एवुं समजीने में तेनो शोध कीधी नही. सांज पडी; अंधार थयुं ! तो पण, छो-करां लेवाने कोई आवे नही. पछी में जाण्युं जे आपणे तो ते-ने घर जइये, अने शुं करेछे ते जोइये. एवुं घारीने गई तो बा-रणे सांकळ नहोती दीधी. ते उघाडीने माहे गई अने जाउलुं तो, हरे भगवान् ! गलालबाईनुं मड्डुं दादरना बांरणापासे पडेलुं छे, ते वेळा हुं स्वप्न रही; शुं करवुं ते सुझे नही. पछी तेने सावध करवामाटे में नामा मकारना उपाय कयां; पण मुईज ते केम उडे. पछी जईने वैथने तेडी लावी; तेणे नाइ जोईने मने

નિરાશ કરીને સરકારનાં માણસ બોલાવ્યાં તેઓએ ચોકશાઈ કર-
તાં ઠરાવ્યું જે, તે ચક્રી સ્વાઈને મરણ પામી. પછી તેઓએ, મેતને
મુઠી માઠી આપવા માટે હુકમ આપ્યો; અને તેના ધર્મી. હરિભાઈ-
નો શોધ કરો એમ કહ્યું. મેં સરકારમાં કહીને બેઠ છોકરાં મારે
સ્વાધીન કરી લીધાં. મનમાં વિચાર્યું કે, મારી પાસે કાંઈ નથી
એ ભગવાન જાણે છે; તેજ એમના પેટનું ઢેકાણું કરશે. પછી જો-
વા લાગી તો, આ છોકરાનો ન્હાનો ભાઈ મારી પાસે રહેવાને
અડ કરે છે; એટલામાં કાલે ગલારાઈના જુના મુરબ્બી રામચદ્રશે-
ઠ પણ તેને મઠવાને આવ્યા; તેમણે બારણાં દીધલાં જોઈને મારી
પાસે આવ્યાને પુછ્યું જે, હરિભાઈ સાલ્બી, ત્યા તેની બાયડી ક્યાં-
હાં ગયાં છે? મેં તેમને ઘરમાં તેડીને સર્વ સમાચાર કહ્યા; અને
બોલી કે, હરિભાઈ તમારી પાસે કાંઈ ડહીના પૈસા માગવા માટે
ગયો છે; તે બોલ્યા, મને મલ્યો નથી. પછી તેમણે બેઠ છોકરાં
છાતીસાથે દાબિને તેમનું લાડ કર્યું. તેમણે જગુએ પુછ્યું “બાપા
મારી મા ધર્મીવાર થઈ સુતી છે તેને તમે ડહાડશો?” તે સાંભળીને
તેમને દયા આવી; અને તેમણે મને કહ્યું, જે આ બેઠ છોકરાં હું
મારે ઘેર લેઈ જાઉં છું. એમનો બાપ પાછો આવે, અને તેને એમનું
પોષણ કરવાનું સામર્થ્ય હોય, તો હું આ તેને સ્વાધીન કરીશ; ત્યા-
ર લગણ હું એમને લેઈ જઈને પેહેલાં વિદ્યાભ્યાસ કરાવું છું. એ
માપણ મને ગમ્યું નહીં; શામાટે જે, પેટનાં છોકરાં મમાણે એમના
ઉપર મારી પ્રીતિ. મેં તેમને કહ્યું જે, મારાથી એ છોકરાં છોડાય
નહી. મને એમની ધર્મી મમતા લાગી છે, અને એમને પણ મારી
લાગી છે. તે સાંભળીને તે બોલ્યા, “વારુ ત્યારે, એક તું સંભાલ
અને એક મારી પાસે આવ. તું રાખીશ તેનો પણ સર્વ પ્રકારે સ-
માચાર લેતો રહીશ.” એવું બોલ્યા ત્યારે મારાથી તેમને ના કેહે-
વાઈ નહીં. તેમણે જગુને પુછ્યું, કેમરે મારીસાથે આવે છે? જગુ
બોલ્યો, “શું મારી માપાસે મને તેડી જતા હો તો ચાલો, હું આ-
વું છું.” તે બોલ્યા, “છોકરા, માપાસે નહી. તને હું મારે સારે ઘેર
તેડી જાઉં છું. તને સારું સારું સ્વાવાને આપીશ, અને મારી સારી
વાઢીમા તેડી જઈશ.” તે બોલ્યા, “ના, ના, હું તો મારીમેલે સો-
નવાઈ પાસે જ રહિશ. મારી મા છે, ત્યાહા હું અર્હાંથી નિત્ય જ-

તો જઈશ. તમારી સારી વાડીમાં જાઝું તેકરતાં, હું મારી સારી માપામે જાઝું તે સારું.” એમ આ છોકરો બોલ્યો. અને મારા ચાટલાની પેલી તરફ સંતાવા ગયો; તે જોઈને રામચંદ્રશેષે એની વાત મુકી. પછી તેણે મને કહ્યું કે “હાંનાં છોકરાને નેહવાસારું હું માણસ મોકલીશ. શામાટે જે, તે તારી પાસે રહેશે તો વર્તી મે-હેનત પડશે. એવું કહીને જતી વખત તેણે મને કાંઈ પૈસા આ છોકરાને સારું આપ્યા. એ પ્રમાણે એમનું વર્તમાન.”

હમણાં વઢી એક દુઃસ મને એવું થયું છે જે, આ છોકરાનો વાપ તો હજુ આવતો નથી; અને ગામમા બોલેછે જે, તે ચોરીની ટોળીમાં ભગ્યો છે, અને ગલારાઈએ તે લાજથીજ જીવ આપ્યો. આ ગામમાં જ્યાંહાં ત્યાંહાં છોકરાને મોઢે પળ એજ વાતો. અને આ છોકરો છોકરાઓની મઢચીમાં ગયો પરંતુ તેઓ એને હાકી મુકેછે. અને પરીથી આવશે તો મારીશું એમ કેહેછે. તેણેકરી-ને આ છંક ઘેલો થયો છે, બાહાર પગલું કાઢતો નથી. જાય તો, માનેં દાટી છે ત્યાંહાં માત્ર જાયછે.

ભગવંતરાય તે સર્વ સમાચાર સામાજીને ઘણો હેશ પામ્યા. જગુ જઈને સોનવાઈને ઢીલે વઢ્યો; તે તેની પાસે કાલાવાલા જે-વું મોં કરીને જોય. અને તેને મા મા કહીને બોલાવે. તે સમ-યે ભગવંતરાય બોલ્યા, સોનવાઈ, તું ઘણી મલી વાયડી છે; તે ઉ-દાર બુદ્ધિ આ અનાથ કુટુંબના સારા સમાચાર લીધા, પરમેશ્વર તને એનું ફરૂ સારું આપશે.

સોનવાઈ—મેં આ વાતમાં, મને જે ઘટારત છે તેકરતાં કાંઈ વધારે કર્યું એવું નથી. એક બીજાને સહાય થવામાટે આપણ-નેં પરમેશ્વરે આ લોકમા મોકલ્યા છે. હું મારા મનમા નિન્યં એમ જાણું છું જે એમતા, સુતા, જમતાં, ચાલતા, જે હું સુખ અ-નુભવું છું તે વિશે હું સર્વ પ્રકારે પરમેશ્વરની દેણદાર છું; તો આપણાથકી થશે તેટલો પરોપકાર થાય; એમરડું વીંજું કીયું પણ તે પરમેશ્વરને સંતોષ આપનારું કર્મ નથી. ઓઃ હોઃ ! મારાથકી એથી અધિક થયું હોત તો કેવું સારું થાત ! પણ હું શું કરું ? મારી પાસે આ એક ઝુપડી અને એક ન્હાની સરસી ફુલવાડી છે, તેમા મેહેનત કરું છું તેણે પેટ માત્ર ભરાયછે. મ-

नें रंडायानें आठ वर्षे श्यां पण आजमुधी में थावस्थी दाहाडा काढ्या. हवे आगळ पण भगवान मारुं एज मनाणे चलावे एटले थयुं.

भगवंतराय— पण तें आ चोकरो पोतानी पासे सारव्यो छे, तो ए जाणितो शाय म्यांहांमुधी तनें एना सरचगुटणनें सार मोटुं दुःख वेठवुं पडशे, नही ?

सोन०— एनें ओलुं हु कदि आववा देनार नथी. हुं कोळीयो ओलुं ग्राईश, पण एनुं पेट भरीश.

भग०— एनु पेट भरीश पण लुगडां क्यांहागी पुरा करीश ?

सोन०— ते हुं परमेश्वर उपर नार्साश, जे भुईनें तंणानुं वख पेहेरावेछे, अने झाडोनें पादडानुं, तेणें मनें सुतर कांतवाने अने शीववाने आंगळां आप्या छे, ते एना लुगडाने सार मेहेनत करशे. जे परमेश्वरनें भजशे, अने सामर्थ्य मनाणे काम करशे, तेनें खोट आवनार नहां.

भग०— तो आ चोकरानें पालीश एवो तारो निश्चय छे ?

सोन०— एवो मारो दढ निश्चय छे. दुर करीने मारो भाण बचावनार नथी.

भग०— हुं जाणुलु जे एनी तु काई सगी हडंश ?

सोन०— सगपण एटलुंज के, हमें एक परमेश्वरनां चोकरां.

भग०— त्यारे हु पण ते परमेश्वरनु चोकरुं; मादे आ बाळकनुं सार करवानुं सर्व पुण्य तनें एकलीनें लेवा देनार नथी, केम-के, ईश्वरे ताराकरतां मनें पुष्कळ सामर्थ्य आप्युं छे. तो एनें विद्या भणवानुं ठेकाणु तो हु करीश. आ चोकरानी भक्ति मा उपर जोईने जेवो ए मारी मीतीनें पात्र छे, एधीज तारी भक्ति एना उपर जोईने तारा उपर पण हुं संतुष्ट छु. एटला माटे हुं तमनें वेऊ जणनें मारे घेर लेई जाऊ, तु पोतानुं झुपडु अने फुलवाडी वेचीने मारे घेर आवी रेहे. त्याहा तने अन्न वख, तथा जग्या, एओनी जीवतामुधी खोट पडशे नही.

सोन०— (तेनी सामु ममताथी जोईने) तमें रीश चढावशो नही. भगवान् तमारु कल्याण करो ! पण भाराथी तमें को-होछां. तेनी हा केहेवाती नथी.

મગ— શામાટે ?

સોન— એક તો, જ્યાંહા મેં ઘણા દિવસ કાઢ્યા તે મારી જન્મ-
ભૂમિની મમતા મને છુટતી નથી. વઢી, આંમતને ઘેર લોકો-
ની ગરવડમાં મને રહેતાં આવડશે નહીં. એકલી રહેવાનો અ-
ભ્યાસ તેમણે તમારે ઘેર માળમોના સેહેવાસથી મને મંકોચ પ-
ડશે. મને સારુ સ્વાવાની, અને નકામું રહેવાની ટેવ નથી.
કામ નહીં કર્યું તો અથવા સ્વાર્જનું તેથી સારું સ્વાધુ તો, હું ત-
રત માંડી પડીશ. એમણે મહારાજાપાસે હું માગી લેજું છું જે,
મને આ છોકરાસુઝાં મારી શુંપડીમાજ રહેવા દો. તમારી મ-
ર્જામાં આવે તો ક્યારે ક્યારે કાંઈ પૈસા મોકલજો, તે અને વિ-
ધા શિશુવવામાં તથા એ જે ધંધો કરશે તેના કામમાં આવશે.
અને આપણો તેથી સોગળુ તે રૂપાણુ પરમેશ્વર તમને આપશે; અ-
ને તમને આપે એવી, આ છોકરી અને હું નિશ્ચય પરમેશ્વર પાસે
માથંના કરીશું. મારે છોકરું નથી, આ મારે પેટનેજ ઠેકાળે
છે. જ્યારે મને પરમેશ્વર પોતાની પાસે બોલાવવાની ઇચ્છા કર-
શે, તે સમયે મારીપાસે જે થાંડું ઘણું છે તે એનું છે.

મગ— વારું ત્યારે તેમ. હું તમારા સારામાટે કરનાર; જેથી
તમે દુઃખીયાં થાઓ તે હું ઇચ્છતો નથી. જગુને તારીપાસે રે-
હેવાડે, અને તમે બેઠ સુખી રહો. તું એનીપાસે મારી વાત નિ-
શ્ચય કેહેતી જા. તેને કેહેતીજ છે, હું તેને વાપની જગ્યાએ છું;
અને જે માટે તે પટલો દુઃખી છે, તે માને ઠેકાળે અને તું છે.
તમને પેટને જોઈશે તે હું દર મહિને મોકલતો જઈશ. હું પણ
પોતે આવીને તમારા સ્વર લેઈશ. એમ જાણ કે, મારું આ-
ધ્યુ જેટલું આ છોકરાને સારું તેટલુંજ તારે સારું થશે.

સોનનાઈએ સુપર પરમેશ્વર સામું આંખ્યો કરીને મગવતરાયનું
સારું માગ્યું. પડી તે છોકરાને બોલી, “જગુ, અહીંયા આવ,
અને એમને પગે લાગ, અને આશિર્વાદ માગ. આજયકો તારે
એ વાપને ઠેકાળે છે.” જગુએ તેમ કર્યું પણ સોનનાઈને પુછ્યું
જે, “આ મારો વાપ કેમ થશે ? એને પોતીયું ક્યાહો પેહેરે-
લું છે ?” મગવંતરાય તે મગ સાંમઝીને આશ્ચર્ય પામ્યા અને
પાસે રહેવાની કોથલી હતી તે સોનનાઈની શુંપડીમાં સ્વાલી

કરીને તેને કહ્યું, “શાન્નાસ સોનવાઈ, હવે હું આજ્ઞા લેજીશું!”
છોકરાને કહ્યું, “મારા ન્હાના મિત્ર જગુ, હુ તારી આજ્ઞા મા-
ગુજી!” એવું કહીને તે ઘોડાઉપર બેઠા, અને જગુનો ન્હાનો મા-
ઈ રામચંદ્રશેઠ રાહ્યો હતો તેના ઘરમળાથી ગામ જવા માટે
નિકળ્યા. રામચંદ્રશેઠ ઘેરજ હતા, તેનું અને તેમનું મલ્લયું ગ-
યું અને અરસ્પરસ આગતા સ્વાગતા થયા પછી ભગવંતરાયે પો-
તાનું અઘ્વાનું કારણ રામચંદ્રશેઠને કહીને પુછ્યું, કે આ અ-
નાથ છોકરાના બાપનું ઢેકાણું કહીં લાગ્યું છે? તેણે ઉત્તર દી-
ધો જે, હમણાજ અંધ થઈ ગયું, તેનું પત્ર મને આવ્યું તે આ
મારા હાથમાં છે; એમાં તેને પોતાની બાપડીને પત્ર લખીને વિ-
ડ્યું છે. તેની જોડે થોડાંક રૂપિયાની હુંડી પણ મોકલી છે,
તે તેને આપીને મારે તેનું સમાધાન કરવું માટે મને વિનંતી છે.
તે મુઠ્ઠા માટે તેનું પત્ર મેં ઉકેલ્યું, તે આ રૂપા કરીને વાંચો.

ભગવંતરાયે ઉલટમેર તે હાથમા લેઈને વાંચ્યું.

આ પ્રમાણે.

“મારી પરમ મિત્ર સ્ત્રી.”

“મારે વિરહે કરીને તું ઘણું દુઃખ પામતી હૈશ એ મનમા
“જાણીને મને ઘણી પીડા થાયછે. હવે મારા સમાચાર સાંભલ.
“હું રામચંદ્રશેઠ પાસે જવાને નિકળ્યો, તો વાટમાં ચાલતાં આ
“વાતો મારા મનમાં આવીઓ; જે મારે એવા પૈસા માગવા જવાનું
“શુ કારણ? તેમાં ણટલું માત્ર થશે જે, એકનું કરજ વાળીને દી-
“જાનું કર્યું; પાછી કરજની ચિંતા તો છે તે છેજ. જે હું આજ
“જવાન અને કામ કરવાને શક્તિવાન છું તે મારે જઈને એટલા પૈ-
“સા દીનપણથી માગવા એમા મારી શોખા છે? મને તે આજ્ઞા-
“માં અથવા બ્યસનીમાં નહીં ગણે? રામચંદ્રશેઠે આપણને પરણા-
“વ્યાં સ્વરાં, અને તેઓ મને પુત્ર પ્રમાણે ચાહાયછે એવું સ્વરૂં, પણ
“જો તેમના મનમાં વાંકું આવ્યું, અને તેમણે મને ના કહી, અથ-
“વા આપણું સકટ નિવારણ કરવાને તેમને સામર્થ્ય નહીં હો-
“ય તો? વાહ કાદિ તેમની પાસેથી વર્ષની બોલીએ મને પૈસા મ-
“ળ્યા, તો તે બોલીએ હું વર્ષની માંહેજ વાળીશ, એવી પણ મને
“સાતરનિશા છે? અને જો મેં વાળ્યું નહીં તો, ચોરમાં અને મ-

“જમો હરણ કરવાવિશે અંતર શું ?” એવો મેં વિચાર કર્યો અને
 “ધારવા લાગ્યો જે સારે માર્ગે હું આ સંકટમાથી છુટીશ એવો કી-
 “યો ઉપાય કરવો! તે લેલા મારી આંખોમાં ઘરે વારે આંખપડવાં
 “જાય, અને મેં ઉપર પરમેશ્વર મળી દ્રષ્ટિ કરી; તેટલામાં એકાદ-
 “ક મારા મનમાં આવ્યું, અને હું પોતાના મનમાથે બોલ્યા લા-
 “ગ્યો, “ ઘરે, તું હજુ જવાન છે, અને ગર્ભિર જણાય છે. થોડા
 “વર્ષે દેશોતર ગયો તો શી ચિંતા છે? તને લાગનાં વાચતાં આવડેછે
 “તથા હતાથ સારાં રાગ્યતાં આવડેછે. દેવયોગે કરી સારાં ગેજ-
 “ગાર મળ્યો તો તું પોતાના વાઘડી છોકરાને મુગ્યાં કરી શકીશ
 “વારુ ન વચ્ચું તો પોતાનું દેવું તો વાઝીગ. વિચાર કર, જે
 “ત્યાંહાં તારુ દેવ ઉઘડનું તો એકાદો મોટો લાભ થઈ શકશે, એવો
 “એક ઘડી સુધી વિચાર કરતો હતો, એટલામાં કોઈ લોક મારી
 “પાછલ આવેછે એવું મેં જોયું. તે મારી પાસે આવ્યા, સ્યારે તે-
 “મણે મને પુછ્યું તું કોણ છે? ક્યાંહાં, શું ધારીને ચાલ્યો જાય
 “છે? અમારી સાથે લખરમાં આવીશ? મેં પેહેલાં આનાકાની કરી
 “ત્યારે, તેમણે, ફરીથી મને પચાસ રૂપયા ઇનામ આપવા કરીને
 “બોલાવ્યા. મેં તેમને કહ્યું, જે એટલા ઉપર તો હું લડાઈ થઈરેહું
 “ત્યાંહાં સુધી ચાકરી કરીશ.” તે બોલ્યા, “વારુ ત્યારે, તારુ
 “અનારું ટપુ, હવે ચાલુ તું અમારી સાથે. આગલનું અમે તારું સઘળું
 “ઠીક કરીશું.” પછી તેઓ મને પોતાના સગદાર પાસે તેડી ગ-
 “યા.” તેણે મને કાંદિરુ મશ્ક કર્યા; તેના હુત્તર દીધા તે તેના
 “મનમાં ઉતર્યા ત્યારે મેણે મને તત્કાલ પચાસ રૂપયા આપ્યા.
 “મારી પ્રિયા, એ રીતે હું કરજથી દૂર થવા માટે ચાકરીનાં વધા-
 “યો ગયો. મેં તે પચાસે રૂપયાની દુડી તારી પાસે મોકલી છે.
 “તેમાંથી એક દમડી રાસી નથી. તો એ લેઈને વાંમ રૂપયા કરજ
 “છે તે પેહેલાંથી વાલ; વાકી જે રહે તેનું તારા મનમાં આવે તે
 “કર. તુ રુડી રાંતે રહે. પોતાના શરીરનું જીવન કર. છોકરાને
 “લુગડા કમાવ. તેમને નિગાહમાં મોકલ. તું શાચર્યાને સ્વરૂપ
 “કરીશ તોપણ એટલા પેસા ઘણા શહાડા ચાલશે નહીં એ હું જા-
 “ણું છું, પણ ધીમજ રાગ. મારી જાનમાં મહિનો પોંચ રૂપયા છે. તે-
 “માથી કાંઈ વચાવીને થાંડા એક મહિના પછી તને વઢી હું મા-

“કલીશ. લશ્કરસાથે પાછો આવીશ ત્યારે દોડતો પેહેલો હું તને
 “મળવા આવીશ. મારી સામ્રાજી સ્ત્રી, તું દુઃખ માં કરીશ.
 “પરમેશ્વર ઉપર વિશ્વાસ રાખ. તે આપણને વેહેલાંજ સુખી ક-
 “રશે. છોકરાને સારે મારગે લગાડ. તેમને વહાર નઠરાં છોકરા-
 “પાસે જવા દેશ નહીં. તું પોતે સ્વયં કરતી જા. છોકરાં સ-
 “હિત પરમેશ્વરને ભજ. તેમને સારો મારગ શિખવ, જેણે કરીને
 “તે મળાં થશે. તુ એ સર્વ કરવાં ઓગ છે, એવો મને સંદેહ નથી
 “હૈશ્વરને ભજતી જા. તેની પાસે તું મારે સારું માર્થના કર, અને
 “હું તારે સારું કરીશ. કાગલનો ઉત્તર વેહેલો મોકલજે. તું રા-
 “મચંદ્રશેઠ પાસે કાગલ આણોને આપ; તે હું હૈશ મ્યાંહાં મો-
 “કલશે. એક છોકરાને મારો આશિર્વાદ કેહેજે, જગુને, કેહેજે,
 “જે, તું સારી રીતે ચાલીશ તો હું આવતી વચ્ચે કાંઈ તારે
 “સારું લાવીશ. પરમેશ્વર તમારું કલ્યાણ કરો. મારા ઉપર તા-
 “રી છે તેવી મીતિ રહો.

સહી હરિભાઈ.

કાગલ વાંચતાં વાંચતાં ભગવંતરાયની આલ્ખોમાં પાળી મ-
 રાઈને વેહેવા લાગ્યું. વાંચી રહ્યા પછી તે બોલ્યા, એ પુરુષને મારું
 અતાર, સારો બાપ, અને સજ્જન પુરુષ એમ કેહેવું. એવા માણસને
 સુખી કરવામાં ઘણો સંતોષ છે. તો હવે હરિભાઈનું દેવું હું આપી-
 શ; અને તેને ફરીથી સારે રોજગારે વઢગાડીશ. છોકરા સમજ-
 ણા થાય ત્યાંહાં સુધી પેસા આવ્યા છે તે તમારી પાસે રહેવા દો,
 અને વ્યાજ હું મતિવરે તમને આપીશ. તે તમે મુદલમાં મેઢવતા
 જાઓ. એ સાંમઢીને રામચંદ્રશેઠની છાતી ભરાઈ આવી તેણે ક-
 રીને તેનાથી ભગવંતરાયને ઉત્તર દેવાયો નહીં ભગવંતરાય પણ તે-
 ની સ્તબ્ધતાનું કારણ જાણીને તેને નમન કરીને નિકઢ્યા. પછી,
 ભગવંતરાય હરિભાઈને સારું જે મનમાં ધાર્યું હતું, તે સઘઢું ઠીક
 કર્યું; હરિભાઈને લશ્કરમાંથી તેડાવીને તેને રોજગારે વઢગાડ્યો
 અને સર્વ રીતે સુખી કર્યો; તેવો તે પેહેલા કદિ નહતો. તેની
 તેડી વાયડી જીવતી હોત તો તેના સુખનો જોડો વીજો ન થાત
 તે સોનવાઈ સાથે ગલલવાઈના ગુણની વાતો કરે, અને સંતોષ
 પામે. તે ઢાહી વાયડી સોનવાઈ પણ; તેની સાથે વેહેન મમાળે

चाली, अने माता भगवाने तेणीए तेना छोकराजुं संरक्षण कर्युं, जगु नित्ये मसाणमां जईने मानी जग्यानुं दर्शन करे. भगवंतराय तेने सारु जे खरच कर्यो तेनुं तेणे विद्याभ्यास करीने यथास्थित सार्यके कर्युं, तेने योग्य जोईने भगवंतरायना मनमां आव्युं जे, एन् कोई मोटुं काम केहेवुं. जगुना न्हाना भाईनो पण भगवंतराय तेवोज समाचार लीधो. तेपण छोकरो सारो गुणी निपज्यो. भगवंतराय ज्यारे ज्यारे घोडाउपर बेसवा जाय, त्यारे त्यारे तेमने धर्मरुत्थनुं स्मरण थईने संतोष थाय. ज्यारे ज्यारे तेमने दुःख थाय, त्यारे त्यारे ते पेति सुखी करेलां माणसो पासे जईने अने तेमने जोईने दुःख दूर करे अने घेर स्वस्थ थईने आवे.

कडीयो तथा मजूर.

कोई एक दिवसे द्वारकानाथभट्ट, पोतानो छोकरो हरि एन् तेडीने, बजारने रस्ते चाल्या जाता होता, त्याहां एक मोठी हवेली बाधता होता, ते कीतुक जोवाने तेओ जराएक उमा रहा. ते काम बीजा माळसुधी चढ्युं हुं. हरिए जोयुं जे, तेने पालको बांधीओ छे, तेना उपर निसरणीओ मुकीओ छे; ते निसरणीउपर एकना उपर एक ए रीते माणसो छे, तेओ अनुक्रमे भांचा उंचा हाथ हलावेछे. ते जोईने हरी बापने पुछेछे, “बापा, आ माणस शानी रमत रमेछे! आपणे लगार निसरणी पासे जइये आवाओछो.”

पछी तेमणे लगार पासे जईने जोयुं के एक माणसे दगला-माथी एक पथरो उंचकीने निसरणीना हेठळना पगथीया उपरना माणसना हाथमा आप्यो; तेणे ते लेईने हाथ उंचा कर्यो, तेदळे ते तेनी उपरनाए लीधो; तेणे हाथ उंचा करीने विजाना हाथमां आप्यो. तेणे पण तेमजे करीने चोथाना हाथमां आप्यो. एवो एकना हाथथी बीजाने हाथे जाता जाता ते पथरो-क्षणमां पालक उपर गयो; त्याहां कडीया होता तेमणे ते तत्काळ काममां लगाड्यो.

द्वारकानाथभट्ट हरिने केहेछे, “छोकरा, आ जोईने तने एवुं जणायछे के नही! जे आदलां माणस आ घरउपर शामटे राख्यो छे! एथी एम कर्युं होयतो सारु, जे आ सर्वेने काडीने आ

घर जेनुं तेणें जाते बांधवुं, अने एमज जेणें तेणें करवुं ?”

“खरीवात बापा, एम शाय तो हमणां छे ते करतां घर पण घणां थाय.

द्वारकानाथभट्ट हरिने पुछेछे, “छोकरा, तें तूं कहुं तेनो प-
छो विचार कर्यो ? एवुं एक घर बांधवाने केटला मकारना कस-
बी, अने केटला मकारना उद्यमी जोडयेछे, ते तनें मालम छे ?
जे एकलो घर बांधवा माडे; तेनें ते सघळा कसब आवडवा जोडये
ते पुरा आवडतां सघळुं आयुष्य पोहोचये नहीं. पछी घरनें
आरंभ क्यांहांनो ? वारु, जो घर बांधवा जेटली सर्व विद्याओ
एने थोडा दाहाडामां आवडीओ, तोपण जो जे, तेणें जाते पेहेला
तडकामां मेहेनत करवी; पायाने सारु भुई खोदवी; पछी पथरा-
नी खाण खोदवी; त्यांहां सुरंगफोडनार, अने बेलदार थवुं. चु;
नाना पथरा मेलववा, ते पकेंववासारु लाकडां कापी लाववां;
तेनो चुनो थयो एठले खांडवो; पछी कडीया थवुं; पायो पुरवो-
लाकडां कापमार थडने लाकडां कापी लाववां; ते सुथार थडने
घडवां; कराई थडने वेहेरवां; ते उभां करवां; भीडी बाबीने तेना
दोरडां करवां; पथरामांथी लोडुं गाळवुं; ते लुहार थडने घडवुं; सु-
थार कडीया इत्यादिकीना कामने सारु हथियारी करवां. आ-
गळ बाबांनी गरज पंड त्यांर ते खाण उत्पन्न करवामाटे देशांतरे
जवुं. रंग मसाला जोडये ते सारु द्वीपांतरे जवाने वाहाण बांध-
वां; वणकर थडने कापड वणवुं; तेना सड करवां; खलाशी थडने
वहाण हंकारवां. घर बांधती वेळा एकलाएज लावुं दुकुं भापवु-
निसरणीओ मुकवीओ; पालको बांधवीओ. एममाणे सघळां काम
एकलो जे करवा लाग्योतो ते केटला दाहाडामां घर पुरु करशेवारु.”
हरि— ओहोहो ! बापा, तूं जाणुंछुं जे एवे मकारे घर क्यांरे,
पण पुरु थनार नहीं.

द्वारकानाथ— खरुं के नहीं ? तो तूं सघळो व्यवहार एवोज
जाण. जो माणस केहेसे जे मारे कोईनी गरज नहीं; मारे
जे जोडये ते तूं एकलो करीश; मनें कोई सहाय थाय नहीं;
अने तूं कोईने थनार नहीं; तो एवुं थसे जे, तेनी शक्ति
वेहेलांज क्षीण थसे, अने जे काम लेशे ते अधुरुं मुकी देवु.

પડશે. માણસ જો એક વીજાને સહાય થયાં, તો કેવું પણ
કઠણ અઢચણનું કામ હશે, તોપણ થોડી વારમાં પાર પડેલે.
તેજ જો એકલો કરીશ એમ કેહેશે તો સેના જન્મારામાં પણ
થનાર નહાં. એવાજ આ લોકના સઘડા સુર; જે કોઈ કેહેશે
કે મારું હું એકલોજ મોગવીશ તો તેને તે થોડાજ માત્ર થશે.
અને જો એક વીજાને સુર આપ્યું તો સર્વના સુરમાં એક
એકનું સુખ સહજ છે. આપણે આપણાં માથાપ, માઈવધ, વાયડી
છોકરા, વાહાલો, ઓઢાપીતો, ચાકર, દાસી, ગામવાડા તથા
સઘડા લોક, એઓને આપણી શક્તિમણે સુર આપ્યું તો
તેમવં મઢોને આપણને સુર આપશે; તેટલું આપણા એકલાના
મયત્ને કરીને થનાર નહાં. છોકરા, તારે આગળ મંસારમાં
આવનાનો મમંગ છે, માટે આ કામ કરનારા ઓતુ દૃષ્ટાત
પોતાના મનમાં પછું સમજી રાસ તેણે કરીને તું સુખી થઈશ.
તું જો; તે પરસ્પર એક વીજાને અનનો માર કેટલો હલકો
કરેલે. આપણ વઢી થોડાંક વાહાડાપછી અંધાયા આવીશું ત્યારે
તું આ ઘર પુરુ થઈ જાઈશ. એમાટે જો તું ડચ્છેલે જે મારે સારું
લોકોએ મેહેનત કરવી; મારું સારું કરવું, મને સહાય થવું તો
તારેપણ લોકને સારું તેવું કરવું ઘટારત છે.

તરવાર.

નાટક એક અંકનું.

પાત્ર.

અમરસિંહ રાઠોડ.

તરસર્વસિંહ. . . . . તેનો છોકરો.

કેસરવા. . . . . તેની છોકરી.

અનોપામિહ ચોદાણ

અમયાસહ ચોદાણ

મગાનોમિહ દેવડા

રુઆમિહ દેવડા

} • તરસર્વસિંહના મિત્ર.

માવોજી. . . . . અમરસિંહના મિત્રમતગાર.

स्थलः

तखतसिहनी ओरडी.

प्रवेश १.

तखतसिह.

ओहो ! आज मारी जन्मगांठनो दिवस ! सारु थरुं जे तेणें मनें कहुं; नही तो मनें स्मरण थात नही. आज मनें बापा पासथी काई भेट मळशे. वारु जोडये आवो ते शुं मनें अपेछे. भावोजी तरतज केई बगलमां मारीने अहीयांथी गयो. लगार हुं तेने गळे पडत तो, शुं हतुं ते मनें जोवा देन. पण अं: ! शुं छे ते हमणा मारी पास आवशे. आ मारा बापा आव्या.

प्रवेश २.

अभरसिह, तखतसिह.

अम०— (हाथमां तरवार लेईने) तखतसिह, तमें अहीयां छो शुं ? आज तमारी जन्मगांठ माटे तमनें हु आनद पमाडवा आव्यो छुं. पण हु जाणुछु जे, गला आनद करतां तमारें वळी काई जोडये नही वारु ?

तख०— पण बापा, ते तमारा हाथमा शुं छे ?

अम०— छे ते तनें शोभशे नही एम मनें जणायछे. आ तरवार छे जो.

तख०— शु ? ए मारे सारु आणी छे ? आपो न्यारे, आपो न्यारे वेहेला आपो न्यारे मारा बापा, आजथकी तमे जुओ के हु सारो चालीश.

अम०— पण तु जाणेछे ? तरवार छोकरानें घटे नही. ते मोटा माणसेज राखवी. एना राखनाराए मोठी चोकशार्दीथी अने मोटाइथी रेहेवु जोडये. साराश, तरवारना योगथी माणसनें शोभा जोडये नही; माणसना योगथी तरवारनें शोभा जोडये.

तख०— तमें तेनी केई चिता करशोमा बापा, हु वचन आपुछुं, लो आ, जे मारीने हुं शोभावीश. पछी हुं ते हलकां लोको जोडे बोलनार नही.

અમ૦— હૈં, હૈં, તું હલકા લોક કોને કહેછે ?

તરવ૦— હુ હલકા લોક તેને કહુછુ, કે જેને આપણા જેવી તરવાર રાખવાનો અધિકાર નથી.

અમ૦— મારે મતે તો, જે અર્થિય ચિતેછે; જે અકાર્ય કરેછે; જે માચાપત્તી અવજ્ઞા કરેછે, લોકોસાથે વિનયથી, મોઢાઈથી ચાલતા નથી; તે હલકા લોક હોય. તો એવા હલકા માણસ શ્રીમત લોકોમા પળ ઘણા દોષિય પડેછે, અને જેમા ૫ દુર્ગુણ નથી એવાં મોઢા માણસ ગરીબ લોકોમા પળ ઘણા દેસાયછે.

તરવ૦— ત્યારે, મારુ પળ મત એવુંજ બાપા.

અમ૦— તો તુ હમણાં શુ બોલતો હતો. એરે એવી ફિશીયારી-ઓમા મોઢાનું લક્ષણ છે, એવું તું જાણેછે ?

તરવ૦— ના, ના, બાપા, તમે કોહોછો તેજ સ્વર. પળ હુ તરવાર રાખુ તેમા મને દુષણ તો નથી ?

અમ૦— ના, હું ઇટલુંજ કહુછુ જે તારે સારા ગુણ કરીને તરવાર ધરવાને યોગ્ય થવું, હવે હે આ, પળ સ્મરણ રાખ હો.

તરવ૦— હા બાપા; હા બાપા; તમે જો જો વારુ (તે તરવાર ગલ્લ પડામા ઘાલીને કેડે બાધેછે)

અમ૦— તો હવે હુ જાઝુછુ. બોલ્યો છું તેનુ સ્મરણ રાખ હો. જાઝુછુ તને કુશલ થાઓ. (તે જડેને પાંછો કરેછે) હુ વિસરી ગયો. આજ તારી સાથે રમવાને મેં હમણાજ તારા સાથીઓને તેહુ મોકલ્યુ છે; તેમની સાથે તુ ઠીક ચાલજે હો.

તરવ૦— હા બાપા, ચાલીશ.

પ્રવેશ ૩.

તરવતસિંહ.

(અહીંથી તહીં જાયછે આવેછે; પછવાડે તરવાર તટકેલી છે કે નહીં તે વારે વારે જોયેછે) વા વા, આ સારુ કામ છે ! ૫ બાંધ્યાથકી મારી મોઢાઈ દેસાયછે સ્વરી ! કોઈ પળ ગામવાઘાને કહેવુ, હવે તમે મારા સામા આવો જોડ્યે. જો તેમનીપામે તરવાર નહીં હશે તો, તે મારી માથે બરાબરી કરવાને અતઃપર યોગ્ય નથી, ૫ હુ તેમને સામુગ્યા કર્હાશ; અને જો તેમને ગદગદ કરી તો

हुं धीधी नाखीश. पण रेहे, एनी धार केवी छे ते जोऊ ! (तरवार म्यानमाथी काढेछे, अने आख्यो फेरवीने क्रोधथी जायछे)
शु ? तु कळमी मारी अमर्यादा करेछे ? (तरवारना झटका मारेछे)
एक ! बे ! व्रण ! तमें मारा सामा उभा रहेनार; हा ? मरो राडना-
ओ हवे; पडो दात भीडीने.

प्रवेश ४.

केसरबा, तरवतसिह.

केस०— (ए छेला शब्द सामळीने चीश पाडतीज आवेछे) शु
तरवतसिह, ए तु शुं बोलेछे ? तने धेलु तो लाग्यु नथी ?

तरव०— कोण ? बा, तुं छे के शुं ?

केस०— हा जोईश तो हुज छुं. (तरवार भणी आगळी करी-
ने) आ हथीयार लेईने आगळ तु शुं करनार ?

तरव०— शु करनार ? मोटा माणस करत हशे ते.

केस०— जेमने ते मरो एवु कहीने हमणाज परलोक मोकल्या.
एवा ते देववान् कोण हता वारु ?

तरव०— अः ते अमस्तुंज; पण बा, हु तमने खरुज कहुछुं, जे
अमारा आगणा माहे आवशे, तेनु, हो—हु मूळ काबीश.

केस०— तो आज घणाएकना माण सकृत्मा छे एम मने जणा-
यछे; पेहेले तडाके तो हुज मळीछु.

तरव०— तु ? एवु थाय नही. पण हु हवे समशेर बाहादर थ-
यो, समजी ? बापाए मने आ तरवार हमणाज बक्षीस आपी
छे.

केस०— लोकोने मारवानें सारु ?

तरव०— शुं ? हु हवे बाहादर नही थयो ? हवे लोकोए मारी
अदब राखवी; नही तो, जोताज पेहेलां फडकरीने मोडामा
मारीश. ते उपर जो तेणे उत्तर कर्यो, तो पछी आ तरवार-
नो झपाटो जोयो छे ? (ते तरवार बाहार काढ्या मडिछे)

केस०— भाई, मारु सामळीश तो ते एक कोरे मुक. अने मने
कही राखजे तारी अदब ते केवी राखवी. अजाणे एकादि
वेळा चुकीने तेवी बात थाय माटे समजी लेवु जोइये.

તરવ૦—તે તને હવે વેહેલુંજ સમજાશે. વાપાએ મારા સાર્થાઓને તેડું મોકલ્યું છે. જો તે છોકરા મારી સાથે અદવર્થી ચાલ્યા તો સારું નહીં તો પછી જો હું કેવું કરીશ તે ?

કેસ૦—વારુ પળ, તારી મર્યાદા કેવી રાખવી તે તો કહીશ ?

તરવ૦—પેહેલાં તો મને નમવું. ઘણું નીચાં વર્ડાને નમવું.

કેસ૦—(તેને ઘણું નીચાં વર્ડાને નમેછ) સમશેર વાહાદર મહારાજ બંદે જાઓ, હું તમારો દાસી છું. મનઊપર નજર રાખે. કેમ ? એ ઠીક ઉતર્યું કે નહીં ?

તરવ૦—કેસર મશ્કરી ન કર, નહીં તો—

કેસ૦—મશ્કરી નહોય, એ સ્વરું પુછું. શામાટે જે, મોઢા માળસ સાથે કેમ ચલાવું એ સમજ્યુ જોડ્યે. અને તારા વાઝમિત્ર આવશે તેમને પણ પેહેલુંજ જણાવ્યું હોય તો ઠીક પડે.

તરવ૦—હું તે છોકરાઓનો ભગાર તમાશો કરનાર છું. એકને સ્વેચ્છીશ, એકને વાચકા ભરીશ, એકને ટપલાવાળી કરીશ, એવી એવી તેમની મશ્કરીઓ કરીશ.

કેસ૦—એવી વાતો કરવાંઓ એ સમશેર વાહાદર લોકોની રીતી છે ? પણ તે છોકરાઓને તે તમાશો ગમ્યો નહીં અને તેમણે સમશેર વાહાદરની ડલટી પૂજા કરી તો ?

તરવ૦—શું ! તે મગત્રાથી ! તે નીચથી ! અરે જારે તે ગરીબોથી શુ થવાનું થતું ! તેમને છાતી અને તરવાર બેઠણ નથી.

કેસ૦—સ્વરુંજ, વાપાએ તને આજ ઘણી ઉપયોગી વસ્તુની મેઢ આપી તેણે જાણ્યુ જે છોકરાને સ્વે આપણે પેટ આ કોઈ મહા ધીર જન્મ્યો છે. એના ગુણ પ્રસિદ્ધ થવાને એક તરવાર માત્ર ઓછી છે.

તરવ૦—સામઝ વા, આજ મારો જન્મ દિવસ, કેંઈ ગમત તો કરી જોડ્યે. હશે, તું એમાહેલું કાંઈ વાપાને કહીશમા હો !

કેસ૦—શામાટે નહીં ? તારાથર્કી આવા પરાક્રમ યવામાટેજ તેણે તને તરવાર વર્ણીત કરી હશે. અને પૂર્વો તેનો તને ઉપદેશ પણ હશે.

તરવ૦—એમા શો સદેહ—તે મને નિરંતર એમજ કહેછે.

કેસ૦—કેમ કહેછે ?

તરવ૦— કોણ જાણે, મને હવડાં સારીપેઠે સાંભરતું નથી. મને જણાય છે જે એ હશે, “તરવારને આપણે શોભાવીએ, તરવાર આપણને શોભાવે નહીં.”

કેસ૦— એનો અર્થપણ તું સારોજ સમજ્યો હર્દશ જે, તરવારને શોભાવવી એટલે તેનો ઉપયોગ કરવાને જાણવું; તે તું ઠીક જાણે છે.

તરવ૦— તને સઘળી મશ્કરીજે જણાય છે. પણ બા સાહેબ, તમે જાણજો જે—

કેસ૦— ઓ: હો ! તું કેહેનાર તે હું વેહેલાંથી જાણું છું. પણ તારી આ તરવારને મુખ્ય ભુષણ હજુ જોડ્યે તે નથી, એ તું જાણે છે ?

તરવ૦— તે શું ? (તરવાર ગલપટામાંથી કાઢીને નિરખીને જોય છે) એમાં કંઈ ઓછું છે એવું મને દિસતું નથી.

કેસ૦— સરંજ ! તો તું મોટો શાળો તરવાર ધરનારો છે. એને હવે એક ફુમતું ન જોડ્યે ? તે થયાપછી કેવી ડોલદાર દેખાશે.

તરવ૦— ત્વરી કલ્પના કાઢી. સાંભળ્યું, તો વેહેન, તારી પેટીમાં કલાવતુ તથા રેશમ પુન્કલ છે તેમાંનું—

કેસ૦— હું પણ તેજ ધારું છું. પણ જો તું મારી આગલ પોતાની કવાયત કરી દેલાડે નહીં; અને તરવારની ધાર મારા ડીલ ઉપર મુકીને ઉપકાર વાંઝે નહીં તો.

તરવ૦— ઘેલી વાત સઘળી ! આ લે હાથ ઉપર હાથ; થયું. હવે તને કાંઈ ભય નહીં. પણ વેહેલી કર, એક ડોલદાર ફુમતુ ! જરીનું; મારા મિત્રો આવીને મારો સઘળો વેભવ જુએ તેમાં ચમત્કાર છે.

કેસ૦— ત્યારે તરવાર મારીપાસે આપ.

તરવ૦— (તેની પાસે તે આપે છે), આ લે; જલદી કર. કામ થયું એટલે હલુવેજ આ સવ્રજી ઉપર આળીને મુક, કે જોડ્યે ત્યારે મને જોડે.

કેસ૦— તે સારું તું ચિતા કરીશમાં.

પ્રવેશ ૫.

તત્પત્તસિંહ, કેસરવા, ભાવોજી.

ભાવો— આપણા મિત્ર બેઠુ ચોહાણ, અને બેઠુ દેવડા, હેઠ્ઠા આગ્યા છે.

તત્પત્ત— પછી ? તેમનાથી ઉપર શ્રવાતુ નથી શું ? તેમને તેડવાને હેઠે સુધી મારે આલ્લુ જોડયે ?

ભાવો— આપ હેઠ્ઠા આવીને તેને માન આપો, એવું મા સાહેબે તેમને કહ્યું છે.

તત્પત્ત— ના, ના, હું તેમની વાટ અહીં જોઈ તે સારું.

કેસર— સર પણ, મા સાહેબ કેહેછે તે માટે તમારે હેઠે જવું તેમાં—

તત્પત્ત— એ સર ? તેમને ઇટલી સત્કાર યોગ્ય છે ? વારુ મ્યારે હું આ આગ્યો. કેસર, અલી ચાલ બેહેલી, ત્યાંહાં શું કરેછે ? એમ તરવારનું કુમતુ થશે કે ? ઘાલ દોડતી, સ્વચ્છદાર કુમતું સારું થયું અને તરવાર સારી દેખાઈ તો સારું છે; નહીં તો દેખાડી-શ કેમ તે. તરવાર મારા ઓરડામા લાવીને મુક. (બાહાર જઈને) સામલેછે ?

પ્રવેશ ૬.

કેસરવા.

(પોતાના મનને) છોકરો અમર્યાદ ! જુઓ તે મને કેવું બોલ્યો ! સારું થયું કે તરવાર મારી પાસે છે. એવું હાગિયાર અને લડાઈપોરના હાથમા, પછી શું ! (મોટેથી તત્પત્તસિંહને) હાહા ડાહો રહે મારું થતા સુધી. હું તને ઓલસુલું નેમ માપા તને ઓલસતા નથી. આ તારા ગુણ તેમને કેહેવા જોડયે—ટીક થયું. આ વાપા આગ્યા.

પ્રવેશ ૭.

અમરાસિંહ, કેસરવા.

કેસ૦— બાપા, તમે આવ્યા તો સારું થયું. હું તમારી પાસેજ આવતી હતી.

અમ૦— એવું નાજુક કામ શું છે? તે તારા ભાઈની તરવાર ક્યાં-
હા મેલી?

કેસ૦— મેં તેને કુમતું લગાવ્યા સારું કહીને તેની પાસેથી લીધી
છે; પણ તેની પાસેથી તે ઘાતક હથિયાર કાઢી લેવાસારું મેં તે
અમથું મિસ કન્યું. હવે ગમે તે કરીને પણ તેને તે આપણો
નહીં બાપા.

અમ૦— તેને મેં વક્ષીસ કરી તે પાછી કેમ લેऊં?

કેસ૦— તે સારો સમયે ત્યાંહાં સુધી તે તમારી પાસે તમે રાखો.
મેં તરતજ તેને જીયો તે એકલોજ શિક્કલીગરનીપેઠે તરવાર ઘ-
સતો હતો, અને તેના સોચતી આવવાના, તેમની સામું ફેરફર-
કો કરવાની વાતો કરતો હતો.

અમ૦— એમ કે? કાજિઆદલાલ છોકરો? તે મથમજ એવું કરશે
તો તેમા તેને આવરું મલ્લશે નહીં; સ્વરું કહુંછું. આપ મને તે
જોऊ.

કેસ૦— (તેનીપાસે તરવાર આપેછે) આ લો બાપા. હમણા તે ત-
રતજ દાદરપાસે બઢબઢતો હતો.

અમ૦— અને વેહેલી કુમતુ કરીને મારી પાસે લાવઃ (તે બા-
હાર જાયછે.)

પ્રવેશ ૮.

તરવતસિંહ, વડો ચોહાણ, ન્હાનો ચોહાણ,
વડો દેવડો, ન્હાનો દેવડો.

(તરવતસિંહ જોડા પગમા પેહેરીને તેમની આગલ ચાલેછે. તે
પાછલથી જોડા કાઢીને આવેછે.)

વડો ચો૦— (વડા દેવડાભણી વઢીને હલ્લવેજ) આંજ આપણ-
ને આ મોટો વિનયયુક્ત સત્કાર થયો.

बडो दे०— (बडा चोहाणभणी वळीने हळवेज) आज काल
सत्कारनी पण एवी नवी रीतज निकळी हरो, के घरमा जो-
डा पेहेरने आगळ चालवु.

तरव०— केमरे, तमें त्याहा शानी कचकच मांडी छे ?-हें ?

बडो चो०— ना, कइं नही सिहजी.

तरव०— हुं साभलु नही एवु काई छे शुं ?

बडो दे०— तेवुज काई हरो.

तरव०— बाहू त्यारे, तमे ते आ क्षण मनें कहो. कसुज
जोइये.

बडोदे०— एटलो अधिकार तारिपासे आवशे त्यारे तेम कराशे.

बडोचो०— (भवानीने हळवेज) पारके घेर आवीने एवु के-
हेवुं अयोग्य नहीं.

बडोदे०— त्यारे तेणे पोताने घेर आटली दाडाई करवी ए पण
योग्य छे ?

तरव०— (गर्व करीने) हुं दाडीयो, दाडीयो ! हुं तमागी आग-
ळ जोडा पेहेरने चाल्यो मोटे ?

बडोदे०— हा मोटेज तुं अथवा बिजो कोई अमारे घेर आवे
त्यारे अमे एवु करवाना नहीं.

• तरव०— तमे गमे तेम करो. पण अरे तमे शुरे मनें रीत सिख-
वनारा ?

बडोदे०— त्यारे शुं, तुं हमनें सिखवनारो ?

तरव०— पण तमें सिंह छो शुं ?

बडोदे०— (बेऊ चोहाणोने तथा पोताना आईने) तमे मारु
साभलशो तो, चालो आपणे अर्हायी जइये; पोतानु सिंहपणुं
लेइने एनें आनदयी बेसवा दो.

बडो चो०— छी, तरतसह ! अमे तमारी सगती योग्य नहीं
हाता त्यारे हमनें पेहेलायी तमागे बोलववा नहता. अमे ता-
रे गळे तो नहीं पड्या हता.

तरव०— तमनें में बोलाव्या नहीं; मारा बापे बोलाव्या.

बडो दे०— एम के ? त्यारे अमे ताग बापापासे जईण्छीये, अ-
ने तेमनें कहीशुं के, आपे बोलाव्या तणेकरने अमे मोठा उप-

कारी थया, पण अमारो सत्कार करवानां तमारा दीकरानें भु-
पग देखातुं नथी माटे अने जईपछीये. चालेरे तहां.

तरव०— (तेमनें अटकावेछे) भवानी, मश्करी उतर आटलुं शुरे
रीमावुं ? तभे आच्या तेणेकरीने मनें मोठी रागी थई. आज
मारी जन्मगांठनो दिवस छे, तमारे मनें संताप आपवो मांढ
बापाए तमनें बोलाच्या छे ते माटे रुपा करीने मारी संगाथे
रहो.

वडो दे०— एम केहेयार्थी ते बात जुदी पण अतःपर तारे जरा
नम्र रेहेवुं; जो मारीपासे सहपणु नथी तो पण हुं कोईनो अ-
नादर सोसनार नही.

वडो चो०— थयुं भवानी ! हवे आपणे फरीथी मारी करिये.

न्हानो चो०— तसर्तासह आज तारी जन्मगांठनो दिवस छे गुं ?

वडो चो०— हुं इच्छुंछु के तनें सघळां सुख हो.

वडो दे०— हुं पण तेगुंज इच्छुंछु. अजे वळी तनें सर्व संपत्ति
माम हो— (एक कोर) तारे अंगेलगार अधिक नम्रता आवे.

न्हानो दे०— आज तनें सारी सारी भेटो पुष्कळ आर्वाओ हशे.

तरव०— हा सरीज.

न्हानो चो०— पुष्कळ सुखडी, साकेर, बदामो आच्या जोडिये
एमां संशय नही.

तरव०— मनें सुखडी ? पछी सारुं काम ! अरे ते तो हु नित्य
खाऊंछु.

न्हानो दे०— त्वारे हु सरत मारुंछु के पैसा हशे. •वे व्रण मो-
हीरो ! हें ! ••

तरव०— (गर्व करीने) तेथकी वत्ती सारी कांड वस्तु छे. अने
खरंज कहुंछु, आपण सघळां अहीया छिये ए मध्यें ते योग्य
छे.

(वडो देवडो अने चोहाण एक कोरे बोलेछे)

न्हानो दे०— तारा सारखुं मनें मळ्यु होतो तो एदलो गर्व थात
नही.

तरव०— (तेमनीभणीं आवगणाए करीने जोडछे) गरीब वि-
धारा ! (वेठ वडाओने) केमेरे ! त्यांहा हवे फरीने शुरे बढ-

વડો છો ? તમારે પાસે રહીને મને રમડવો એ આજ તમારું કામ નહીં ?

વડો ચો.— તને રમાડવાનું અમને પ્રયોજન શું તે દેસાડ ?

વડો દે.— જે મિત્રોને તેડેછે, તેણે તેમને રમાડવાની ચિંતા રાસવી; રીતી તો એવી છે —

તરવ.— ભવાની, તું બોલ્યો તેનો અર્થ શોરે ?

વડો દે.— તેનો અર્થ ડાહડો છે

પ્રવેશ ૯.

વડો દેવડો, ન્હાનો દેવડો, વડો ચોહાણ, ન્હાનો ચોહાણ તરવતસિંહ, કેસરબા.

કેસ.— (તબક ભરીને ચરફી આગળ લાવેછે) અહો ગૃહસ્થો તમને આનંદમા જોઈને હું હરખ પામુ છું.

વડો દે.— (નમીને) બાઈ હું તમારો સેવક છું.

વડો ચો.— તમને અહીં જોઈને અમને ઘણો આનંદ થયો બા.

કેસ.— તમે વધુ યોગ્ય છો— (તરવતસિંહને) બાઈ, માણ આ તમારા મિત્રોને સારું મોકલી દિધું છે, દુધ તૈયાર થાયછે તે પાછળથી ભાવોજી લેઈને આવશે; તે તું અને હું એમને પિરસીએ.

વડો દે.— બા, આ તમે અમને મોટું માન આપો છો.

તરવ.— તું જા હવે તારું અહીંયા કાંઈ કામ નથી ! મારી તરવારનું કુમતું ક્યાં હાટે ?

કેસ.— તારી તરવાર કુમતાસુદ્ધા તને તારા ઓરડામાં નજર આવશે ગૃહસ્થો, હું પાછી આવું ત્યાંહા સુધી તમે કુશલ રહો. (તે તેમને નમેછે અને જાય છે.)

વડો દે.— તમે વેહેલાજ રૂપા કરીને આવશો ની બા ?

કેસ.— હું આ માની આજ્ઞા લેઈનેજ આવુ છું.

પ્રવેશ ૧૦.

વડો દેવડો, ન્હાનો દેવડો, વડો ચોહાણ,

ન્હાનો ચોહાણ તરવતસિંહ.

તરવ.— (પેતે પેહલો બેશીને પછી તેમને કહેછે) આવો તકિ-

યે બેસો. (તે એક બીજાં મળી જોયછે, અને ન બોલતાં બેસેછે તત્કાલસિંહ ન્હાનાઓને પુષ્કળ વરફી પિરસેછે, અને પોને લે-છે. વેડ વડાઓને સારુ કાંઈ રાખતો નથી ; તેમને કહેછે) જરા રહો, વિજી આવશે પછી હું આપીશ.

વડો દે.— નહીં ; તેની અમને ઇચ્છા નથી.

તરવ.— વારુ ત્યારે, નહીં તો નહીં.

વડો ધો.— સિંહલોકની સંસ્કાર રીતી એવીજ છે જાણે—

તરવ.— તમે ગરીબોને દટલી મતિપ્રા શાને જોડ્યેરે ? મેં તમને પહેલુંજ કહ્યું નહીં કે, બીજી આવેછે ત્યાંહાં સુધી સ્વમી ! તે આવી દટલે જોડ્યે તો લો, નહીં તો ન લેશો. સમજ્યા ?

વડો દે.— હા, બોલ્યો તે સમ્ય છે. એવુંજ આજ અમે કોહોની સંગતીએ બેઠાછીયે એણ અમને સ્પષ્ટ સમજાયું.

વડો ધો.— અરે તમારા મનમાં ફરીથી કચ્ચો કરવાનું છે શું ? તત્કાલસિંહ, ભવાની, છી યારો ! (તત્કાલસિંહ ડોળે, બીજાપણ ડોળે.)

તરવ.— (વડા દેવડા પાસે જાયછે) ગામડીયાના છોકારા, તું કોની સાથે છે એવાતનો કાંઈ સુમાર રાખેં.

વડો દે.— અમે દાંડ અને નિર્લજ્જ એવા એક સિંહના સંગમાં છીયે ; જે પોતાને ઠામે નથી મોટાઈ તે આણેછે, અને જે એક બીજાનું આગત સ્વાગત કેવું કરવું એવિષયે મુરસે.

વડો ધો.— સ્વરંજ, તું કહેછે એવુંજ અમારાં સર્વેનું બોલવું :

તરવ.— શું ? હું દાંડા હું નિર્લજ્જ ! મને સિંહને તમારે એવું કહેવું.

વડો ધો.— હાં ; સ્વરંજ, ફરી કહુંછું કે, તુ મોટો દાંડ, મોટો નિર્લજ્જ છે. તું મોટો મુલ્ય મધાન હોત અથવા રાજા હોત તો પણ હું તને એમજ કહેત.

તરવ.— એમ નહીં ? ત્યારે તું કોની સાથે બોલેછે તે હું તને હમ-ણાં દેલાહું ! (તેના ઉપર હાથ નાંખેછે, વડો દેવડો તેને પક-ડેછે. તે છોડાવીને ઓડામાં નાંખેછે, અને બારણા સાચવી દેછે.)

प्रवेश ११.

वडो देवडो, न्हानो देवडो, वडो चोहाण
न्हानो चोहाण.

वडो चो०— भवानी, आ तें शो अनर्थ कच्यो ? हवे पोताना
वापापासे जसे, अने तेमनें नाना मळारनु समजावरो.

वडो दे०— तेनो वाप मोटु माणस० छे. ते नर्हा गया होय पण
हु तेनीपासे जईने पुछीश के दीकरापासे ह्मण एवु मान उ-
तारवा माटे तमें हमनें अर्हिया बोल्वा लाब्या शु ?

न्हानो चो०— सरुज, एमा भाईनो काई वाक नथी ; ए सर्व
वर्तमान अमारा वापनें कसुं तो, ते ठीक कच्यु माटे मनारो.
अमारी लोकोए अमतिष्ठा करवी ए तेनें सहन थनार नर्हा.

वडो दे०— चालो मारी संगाये. आपणे सर्व जइये अने अम-
रसिहनें ए सर्व कहिये.

प्रवेश १२.

वडो देवडो, न्हानो देवडो, वडो चोहाण, न्हानो चोहाण;
तरवतसिह.

(तरवतसिह तरवार छेईने बाहर आवेछे. बेज न्हाना तेनें
जोईने एक एक खुणामा अने बीजो, थाचलान ओथ भराय-
छे; वडो देवडो अने वडो चोहाण म्याहांज धीरज पकडीने उ-
भा रेहेछे)

तरव०— (वडा देवडाना शरीर उपर जायटे) हवे हु तनें शि-
सबुछु, दोंगा छोकरा ! तरवा खेंचेछे एटले तरवारना पानाने
टेकाण लावु मारनुं पीलु जोईने ओशियाव्यो थईने डबकछे
न्हाना छोकराओ मोट्थी हसेछे अने तेनी पासे आवेछे)

वडो दे०— चाल आव हमारा अग उपर, मारी तरवारनु पाणी
केवु छे ते जोईये तो सरा !

वडो चो०— ते शरमायो छे, तेनें बळी लज्ज नर्हा.

न्हानो दे०— हायरे ! तनेज लगानो अधिकार छे ते आजके
जनस ?

न्हानो चो०— आ भयंकर शस्त्रे करीने एनाथी कोइनें उपद्रव कराशे नहीं, एटलुं सारु छे.

वडो दे०— शुं करु, तारी दोंगाईनें में आ क्षणे पारिपत्य कन्धुं होत; पण हावा समये तारा उपर पराक्रम करवाने मनें लाज लागेछे.

वडो चो०— आन्यार पछी ए आपणी सोवतनें योग्य नहीं. चालो आपण जता रहिये.

न्हानो दे०— मोरपीछ फेरवनारा फाकडा सिपाई थावा, रामराम, रामराम सिंह साहेब, हमें हवे जईशुं!

न्हानो चो०— तमारा हाथमाथी जे हथियार कोई लइले त्यां हालगण अमे अहाँया आवनार नहीं; केमके तमे अमनें घण्टा बिहामणा देखाओछो.

(ते जायछे एटले वडो देवडो तेमनें राखेछे.)

वडो दे०— आपणे एना बापनें सर्व कहीशुं. नहीं तो वाक आपणो छे.

वडो चो०— तु सरुं केहेछे, आपण तेमनें पुछ्यावगर जइये त्यारे ते आपणनें शुं केहेशे ?

प्रवेश १३.

अमरसिंह, तखतसिंह, वडो देवडो, न्हानो देवडो,

वडो चोहाण, न्हानो चोहाण.

(अमरसिंह आब्या जोईने सघळा मयांदाथी उभां रेहेछे. तखत सिंहनी फर्जेती थई छे माट, ते एक कोरे जईने रोयछे)

अम०— (तखतसिंहनी भर्णी क्रोधयुक्त जोईने) तारु एनु शुरे थनुं हतु सिंहनी. (तखतसिंह झसवायछे, तेनाथी एक शब्द पण बोलातो नहीं.)

वडो दे०— सिंहसाहेब, टंटो थयो ए चावन अमारा उपर रीश न करवी. हमें काई कन्धु नहीं. आब्या त्यारथी तखतसिंह हमारा चाला जे मांड्या हता ते शु कहु !

अम०— स्वस्थ रहो मारा मित्रो, हुं सर्व जाणुंछुं, हुं ओरडामाथी सर्व तेना चरित्र जोतो हतो. सघळो वाक तेनो छे. तेना

પણ તે મારી સાથે કતુલ થયો હતો કે હું સારી રીતે ચાલીશ માટે તે વત્તો અન્યાયી. એ દોંગો એ મને ઘણા ઢાઢાડા થયા મારા છે; પણ તેજ દોંગાઈ કિયા પરિણામને પોહોંચેછે તે મારે જોવાનું હતું, તે ધ્યાનમાં આવતાજ, મેં તરવારનું પાન કઢાવીને તે ઢેકાળે પીછું ઘલાવ્યું; જે કોઈના ઢીલ ઉપર પડ્યું તો લો-હી નિકલવાનું જરાપણ મય નહીં. (ચારે છોકરા મોઢેથી હસેછે!)

વડો દે.— પણ અમે ક્રોધ કરીને તેની સાથે જરા અમયાંદાએ બોલ્યા તેનું કાંઈ આપણા મનમાં આણવું નહીં એ અમારી માર્ય ના છે.

અમ.— તેવિષયે તો મારા ઉપર તમારા ઉપકાર થયા. તમે સારા છોકરા છો, એમટું આ તરવારનું ભૂષણ તમને શોભે. મવાની, મારું સંભારણું રહે એ સારું હું આ તરવાર પાન ચઢાવીને તને વક્ષીસ આપુંછું. એનો તમારે અગિકાર કરવો. તારા જીવાને એ યોગ્ય છે.

વડો દે.— સિંહ સાહેબ. આપનું મોટપણું જોઈને અમે આનંદ પામ્યા. આજ્ઞા આપો તો હવે અર્હીયાં જડ્યે. અમારું અર્હીયાં રહેવું તરતસિંહને આજ સેહેવાશે નહીં.

અમ.— ના ના, મારા માણા-માઓ. તમે અર્હી રહો. હું પાસે રક્ષાથી મારો ઢીકરો તમારા આનંદમાં વિશેષ કરવા પામનાર નથી. તમે સગલા અર્હી રમો. મારી ઢીકરી તમારી પાસે આવીને તમને જે જોઈશે તે પુરવશે. ચાલો મારીસાથે બીજા દિવાનખાનામાં. (તરતસિંહ મળી જોઈને કેહેછે) છોકરા, તું જો અર્હીયાં હાલ્યો તો સ્વરદાર; અર્હીયાં એકલો રહીને પોતાની જન્મગાંઠનો દિવસ જોડ્યે તેમ કર, તું ઘરડો થશે તો પણ તારે અંગે યોગ્યતા આવતા સુધી, તને તરવાર મલ્લવાની નથી.

(સર્વે ડઠીને જાયછે.)

વાહાલી અને મીઠો.

ગંગાવાઈ કરીને એક રાઢેલી સ્ત્રી હતી; તેનાં બે છોકરા, વાહાલી અને મીઠો. બેઠુ પણ તેની મમતાને યોગ્ય હતા; પરંતુ તેની

मीति मीठा उपर घणी. मानें मीठो घणो गमे ए मनमां आणीने वाहालीनें दुःख थाय पण तेणीए ते बाहार देखाड्युं नही. ते रू-
पे साधारण पण गुणे करीने घणी उन्कट हती, अने-तेनो भाई
कामदेव सरखो सरूपवान्, ते उपर मानी रुची हती ते माटे ते ते-
नुज घणुं लाड करे. मीतीथी तेनें वारंवार ले. दासी, चाकर,
पण धर्णीयाणीनी मर्जी जोईने तेनुं समाधान राखे. - मानी अमी-
ति माटे, वाहालीनें कोई गणे नही. तेनें जोइये ते पदार्थ मळे
नही. अन्न वस्त्रादिक जेनी जरूर तेना पण तेनें हाल पडे. ते
एकांते जईने ठुठवे ठुठवा मुर्काने रडे; पण बाहार कदी पोताना
दुःखनो एक अक्षर बोली नथी, के.तेणें असंतोषनुं चिन्ह देखा-
ड्युं नथी. पोते सुंदर नथी माटे जे पोताना उपर माना अनादर
छे, ते तेना मनमांथी जवो एमाटे वाहालोए घणा घणा उपाय
कन्या; वर्ताव्युं तेम वर्ती; साधुपणाए चाली; आज्ञा पाली; पण
व्यर्थ. जे आख्यो बाहारना रंगने भूलीओ, तेमनी दृष्टी तेना अं-
तर गुणभणी पोंहोंचे नही. X कहेलुं काम वाहाली जीव देईने क-
रे, पण गंगाबाईना ध्यानमां ते आवेज नही. वाहाली जन्मीने
तरतज गंगाबाईनो, भाईडो मुओ, ते दाहाडाथकी तेनें तेनो अभा-
वज आळ्यो. ते तेनें नित्य खांढे अने जे गुण मोटी बायडीओमां
पण विरला ते तेमां नही माटे तेनें मेहेणां दे.

एवी ते नठारी मा, एक समये मांदी पडी, तेनुं दुःख जोईने
मीठो घणो विव्हल थयो. तेनी दीनवाणी मुखेचर्या, कालावा-
लानुं बोलवु, एवी तजर जोईने वाहालीनें जणायुं के. तिना खोटा
स्वभावमा फेर पड्यो., ते मनमां आणने तेणें भाई कर्ता सोग-
णी वर्ती तेनी चाकरी आरंभी. तेनें जे जे जोइये ते मागवानें,
तेनें बोलावानो श्रम पडे, माटे वाहाली पोताना डाहापणथी शोधी
काडे; अने तेनी आसना वासना राखे. मंदवाड भारे हतो त्यां-
हा लगण तेणें तेनी पथारी छोडी नही. मा तेनी विनती करे,
छेछे धाक देखाडीने पण केहे, तोयपण ते एक क्षण उघ ले नही.
छेछे गंगाबाई सारी थई, ते वारे वाहालीनें निरांत थई. एवुं थ-
ता पण भाए पेहेलांनी पेठे तेनी साथे कठोरपणुं आरभ्य: ते जो-
ईने वाहालीनें फरीथी नवी चिता उत्पन्न थई.

एक दाहाडो गगाचाई छोकरा साथे पोताना मंदवाडनी वातो करती वेठी. हती अने बोली के छोकराओ तमे मारी घणी सभाळना करी, हु तमारी उपकारी थई छु; एमार तमनें गमे ते वस्तु मारू सामर्थ्य जोईने मागो हु आपीश. तेणीए मीठानें पेहेलां पुछ्यु "मीठा, तारे शु जोदये." मीठो बोल्पो, "एक कठी अने चोक्डु" ते बोली, "तनें हु ते काले सवारे आपीश." "अने वाहाली, तनें अली" वाहाली धुजती धुजती उत्तर दे छे. "शु ! मनें ? मनें ? तु मारा उपर हंत करे तो मनें बीजु काई नहीं" मा बोली ए उत्तर नहीं । हु तनें काई बर्सीस आपीश तारे शु जोदये ते केहे वेहेली ?

वाहालीनें माना नित्य कठोर भाषण साभळवानी देव हती तो पण, ते शब्द करीने तेनें घणुज हु स लाग्यु. तेणीए माना पग सारी पंढे दाबीने आसूए करीने नव्हाड्या. पछी, पाणीना भरेला डोळ्याए माना मोढा सामुं जोईने तरतज तेणीए बे हाथ पोताना मोढा उपर दाक्या, अने हळवेज आ शब्द बोली, "मनें बे बोकीओ माच दे, जेम तु मीतीथी मीठानें देखे."

ते शब्द साभळीने मानु कठोर न्दय तरतज पिगळ्यु. पछी तेनें धाथ भीडीने छाती सरथी लईने तेणीए बोकीओनो सुकाळ कच्यो. वाहालीनें ते मथमज लाभ. तेणीए ते समए आनदमां निमज थईने माना मोढानें, गालनें, आख्योनें, उरनें, हाथनें, पुष्कळपणार्थी बोकीओ दीधीओ. ते जोईने मीठानें घणो आनद थयो. तेपण तेनें बोकीओ देवा लाग्यो. ते दाहाडे मानें एवु थयु के हु आज स्वर्ग सुखज भोगवुछु के शु ! अमृत पानज करुछु शु । छोकराओए एम जाण्यु के मा नहीं, ए हमारु कोई कल्पवृक्ष छे. ते जे जे इच्छा करे ते ते मा तत्काल पुरी करे. ए ममाणें ते कुटुब ते दिवस थकी घणु सुखी थयु. गगाचाईए वाहाली पासथी घणा दाहाडा भेम रासी मेहेल्यो हतो ते तेनें घ्याज-सुद्धा आप्यो वाहाली पण मानें नित्य नवो भेम करीने तेनें सतुष्ट करे. मीठानें पण ते वातनु खवमाच हु स थयु नहीं. बेहेन सुखी थई जोईने ते आनद पाय्यो माए पेहेलां तेनु अतिशय लाड कच्यु तेणें करीने तेनो मूळनो सारो स्वभाव लगरिक बग-

ड्यो, अने ते आगळ कई सोटो गुण करवा लाग्यो, ते माटे वे चार वार मानी माया ते उपरथी छेक उतरवानो मसग आव्यो हतो; पण वाहालीए ते बावत साची जुठी करीने तेनें सभाळी लाधो. ते तेनें वारंवार शाणपणानी बुद्धी शिखवे. तेणे करीने ते छोकरो पछी सारो थयो. अने ते त्रंणानो अनुभवमा पकु आव्यु के भाई वेहेननी, मा छोकुरानी, परस्पर ममता थयाविना कुटुबमा खरेखरु सुख वसतु नथी.

घेदानु बच्चु.

// एक गरीब गामडीयानी छोकरी लाडी, एक सवारे रस्तानी कंरे बेठी हती; तेना हाथमा दुधनु वासण हतु. अने तेनी साथे हाजरीने सारु काई रोटलो हतो. तेटलामा त्याहाथी एक भरवाड गाडु भरीने घेदाना बच्चा वेचवाने लेई जतो हतो; ते घेटा पग बांधीने एक उपर एक गांठव्या हता. केटला एकना डोंकां हेंठ लटकतां हता. ते बचारा ते पीडाए करीने बराडे, तेणे करीने तेटली सघळी जग्या गाजे. ते साभळीने लाडीनु हृदय भेदायु, पण भरवाडना मनमा काई दया आवी नहीं. तेणे पोतानी राध उपरपण एक घेटु उचक्यु हतु. //

ते लाडीनी पासे आव्यो तेटलामा तेने खाव उपरनु घेटु मुऊं जेवु जणायु तेथी तेणे ते ते लाडी भणी नाख्यु अने बोल्ह्यो, “छाकरी, ले आ तने हु हाजरीने सारु आपुछु. ए राडनाए मरीने मनें वे रुपयानो तोटो दीधो.” एम कहीने ते आगळ चालतो थयो. //

छाडी पोतानो दुध रोटलो मुकी देईने तत्काळ ते बच्चाने उपाडीने छातीसाथे लेईने दयाळु दृष्टीए तेनी भणी निरखेछे अने केहेछे. “रे घेदाना बच्चा, मनें तारी दया केम आवेछे वारु ! आज नहीं तो कालेपण ते तारा गळामा छरी घोचत ते भय तनें हवे रसो नहीं” एवु ते केहेछे; एटलामा तेना शरीरनी हुफ लागीने बच्चाए लगारेक आख्यो उघाडी अने हाथ पग हलावीने वे एवो हळवेथी शब्द कय्यो. जेम कोई केहेशे ते मानेज बोलावेछे. ते समय जे लाडीने आनद थयो, ते कोण वर्णवशे ? ते

તે વચ્ચાને ઓઢણો ઢાંકેછે; તે ઉપર ઢીલની ચોઢી કોઢાડીને પેહે-
રાવેછે. તેને હુફ આવવાસારૂં ઢોકું જાગમુઢી નમાવેછે; ઘણા જો-
રથી તેના નાક કાનમા ફુકો મારેછે. પછી તે હલ્લે હલ્લે હલવા
લાગ્યું. તેવારે તેના મતિ હાલવાને જોડેને એની છાતી આનદથી
મરાડે આવી. પછી તેણીએ રોટલો માર્ગાને હુધમાં બોઢ્યો; તેમાં-
થી એક કડકો લેડેને ઘેટાના વચ્ચાનું મોઢુ ઉઘાડીને મોટા મયન્ન-
થી માહે ઘાલ્યો. વચ્ચુ મુસની પીંડાએ મરવાને તૈયાર હતું. તેને
તે અન્ન પોહોંચતાજ જરા શક્તિ આવી. પછી તે પગ મોકલા
કરવા લાગ્યું. ઘડી એકમા તરત તેને પોતાને પગે કરીને ઉમા રેહે-
વાની શક્તિ આવી. પછી તે પોતે પોતાની મેઢેજ લાડીના હુધના
વાસણ મળી ગયું. અને તેણે તે માહેલો સઘલો હુધ રોટલો છો-
ધો, તે જોડેને લાડી કૌતુકથી હસી. બીજી એક ઘડી ગઈ ન-
થી તેટલામા તે, 'લાડી આગલ નાના મકારે નાચવા મરાડવા
લાગ્યું.

લાડીને આનદ થયો અને તેણીએ તેને દાર્બાને પકડી લીધું
પછી દોઢતી ઘેર જડેને માને દેસાડ્યું. તેવાર પછી તેનું નામ બા-
બા પાડ્યું. તેણીએ સર્વ મકારે તે વચ્ચાનું મમતાથી પાલણ કર્યું. તે-
ને રોટલો મલ્લે તેમાંનો તે તેને સ્વઢાવે; પાણી પાય; પપાલ્લે પો-
તાના સ્વાટલાડપર ડઘાડે. તે કેહે એ બદલે મને સો ઘેટા આપે
તોપણ નહીં આપુ. તે બાબાપણ લાડીનો ઉપકાર જાણીને તેના-
વગર-વગલુ મેલે નહીં. તે આવે અને પેલીને ઘાટે તેના હાથમાં-
થી સ્વાય; તેની આગલ પાઠલ સ્લેલ કરે, કવી તેને પેલાને ન લે-
તા વાહાર જવુ પડે, તેવારે તે પેલી આવે સ્પાહોલગણ કરુણા આ-
વે એવું મરાડતું રેહે.

એમમાણે તે લાડીએ પેલા અનાથ વચ્ચાનું દયાલુપણાથી પો-
પણ કર્યું. હેનુ ફલ તેને દેશ્વરે જલદી આપ્યું. બાબા મોટી ઘે-
ટી થઈ. તેવારે તેણીએ લાડીને પુષ્કલ કચ્ચાવધાં આપ્યાં તેનો
પણ બિજો વિસ્તાર થનો મયો, સારાશ, થોડાક વર્ષનાં લાડીના
સર્વ કુટુમ્બને પીધા જેટલું હુધ, અને પેહેરવાને સનનાં લુગડાં, એ તે
બાબાની સંતતીથકી મરપૂર મામ થતાં ગયાં.

द्राक्षतुं थडीयुं.

औरंगाबादनध्ये माधवराय करीने कोई एक गृहस्थ होता. ते एक दाहाडो पोताना छोकरा दोलतनें लेईने वाडीमां करतां होता. त्याहा अनेक मकारना झाड फुलेलां छे, केटला एकने तरतज पल्लव फुग्या छे, केटलाक लीला छम देखायछे. 'केटलाक-ने धोळो, केटलाकने रातो मोर आब्यो छे, एवु तेमणे दीठु.

ते जरा आगळ चालता वाडीमाहेला बगलापासे आर्वी पों-होंच्या. त्याहां बगलासामु एक द्राक्षतु थडीयुं हतु. तेनें आडा अवळा आमळा पड्याछे; ते उपर पादडु नाम लेवाने पण नथी; तेना सुका घेला वेरण खेरण ज्याहां त्याहा चाल्या छे. ते जोईने दोलत बापनें केहेछे. "बापा, जुओ आ मऊ झाड ! ए-नु अर्हीपा शु काम छे वारु ? तमें रामाने कहींने तेनें कार्पीने एनां इधणा केम करावता नथी?"

एवु कहींने ते पेला झाडनें हडसेला मारवा लाग्यो; पण ते-ना मूळिया उडी गयेला, ते तेना देवथी पण उपडे ? तेनें माधवरा-य केहेछे, "छोकरा तु तेनें दुखवीशमां, मारे ते तेमज रेहेवा देवु जोइये; वसत आवशे तेवारे हु तनें तेनु कारण कहीश."

दोलत.—पण बापा, तेनी पासे बीजा झाडो छे ते जुओ केहे-वा फळे, पुण्णे भरेला छे, ए तेवु होय ते राखिये तो ठीक. आ बीजा शोभीता झाडोमा ए घणु नठारु देखायछे, हु रामाने क-हींने ते उखेडावी नखावुछु, केम ?

माधवराय.—नारे मारा लाडकवाया, हु तने कहुछु के, ए एवुज रेहवादे; बीजा न्नण महीनासुधी तो रेहेवादे. जोइये तो पठी उखेडी नखावजे.

दोलत आग्रह करे के ते उखेडी नाखवु. बाप तेनें बीजी वातोनी नूद लगाडे, एम थता थता दोलत ते वात विसरी गयो पठी ते तेमज रही. एक दाहाडो माधवरायनें कई काम सारु दूर गामडे जवु पड्यु. ते चैत्र महीनासुधी घेर आब्यो नर्ही. प-छी आब्यो न्यारे पेहेलो ते छोकराने सगाथे लेईने वाडीमा गयो.

તે દાહાડે ઝ઼઼઼઼઼ ઘણો થતો હતો માટે તે વેઝ બગલાની છાપે જડંને બેઠા. તે વસતે દોલત કેહેછે, “આહા બાપા ! શી આ છાપા થઈ છે ! શી આ જ્ઞાડો શોમા આપેછે ! સારી યાદ આવી; આપણે પેલુ તે દાહાડાનું થઈયુ આજ ડોડી નાપિયે આવો; અને તે ટેકાણે આસુદર જ્ઞાડ દેસાયછે તે વાવિયે. એના ફ઼઼઼ કેવા સારા શોમેછે ! કાંઈ જાત્રુઆં, કાંઈ છંક કાઢ્યા. આટલી સઘ઼઼ી વાડીમા આ સરસું દે઼઼ીતું જ્ઞાડમને બિજુ દે઼઼ાતુ નથી. બિજા જ્ઞાડો ડપર રમણા ફ઼઼઼ દે઼઼ાતા નથી પણ એ જો કેવુ સર્વ ટેકાણે ઢકાયલુ છે, તે પાદડાં કેવાં ટોપ સરસા સારાં દે઼઼ાયછે ! એના ફ઼઼઼ સુદર દે઼઼ાયછે, તેવાજ ગ઼઼યાં છે કેં નથી, એ મારે જોવાનુ છે.

માથવરાયે તેને તેમાહેથી એક દ્રાક્ષ તોડીને આપી. તે ઘા-
રોને તેને અધિક આનંદ થયો; પછી જ્યારે તેના બાપે તેને
કહુ કે તે દાહાડે તુ ડોડી કાઢવાને ઇચ્છતો હતો તે ન઼઼રા
થડીયાનાં આ ફ઼઼઼, એને દ્રાક્ષો કેહેછે. તે વેઝા તેને ઘણુજ આ-
શ્ચર્ય લાગ્યું. બાપ તેને કેહેછે, “છોકરા, હવે તારી ઇચ્છા હાંય,
તો હું રામાને બોલાવીને એના વાઘવાને ઇધળાં કરાવુ.”

દોલત.— ના બાપા ના, એવુ કરવુ નહીં. ગમે તો તે બીજા સ-
ર્વ જ્ઞાડો કપાવો. પણ આ દ્રાક્ષો મને ધણીજ માયેછે.

માથ.— ત્યારે હવે જો, કે તુ કેહેતો હતો તે મેં નહીં સામ઼઼્યુ
તેથી સારુ થયુ કે નહીં. તને તે જ્ઞાડ જોડંને જેવું જણાયછે
તેવુંજ લોકોને જણાયછે.

// કોઈ છોકરો લુગઢા વગર, બાહારથી જોપાંમાં ન઼઼રો, એતો
આપણે જોયો, એટલે આપણે તેની અવગણના કરીએછિયે. અને
તેની અવસ્થાસાથે આપણી અવસ્થા સરસાવીને આપણ મોટાં મા-
ણસ એવુ માનીને ગર્વે ફુલીએછિયે. કોઈવચ્ચતે આપણ તેને કઠોર
વચન પણ બોલવાને શુકતા નથી. તો છોકરા, એવું જ્યાહા નજ-
રે પડે ત્યાંહા ડતાવ઼઼ા થઈને એકાએક નિશ્ચય કરિયે નહીં, કો-
ણજાણે તે ન઼઼રુ શરીર મોટા જીવનુ ટેકાણુ થઈ શકે, કે જે જી-
વ પોતાના સદાચરણે કરીને પુરુષાર્થે કરીને, એકાદ દાહાડે વિ-
શ્વાસ, આશ્ચર્ય કરવાને લગાડશે અથવા પોતાના જ્ઞાને કરીને

લોકોનું અજ્ઞાન દૂર કરશે. પેલું હમણાં વાંકું થડીયું છે પણ આ-
ગલ્લ ઉત્તમ ફલોણ ફલ્લી શકશે. //

શેલોત.

૫૫૫ એક દિવસે માતઃકાલે દોલતરાય પોતાના ઓરડામાં મોઢા
કામમા હતા, તેવારે ચાકર કેહેતો આવ્યો કે, માધવજી શેલોત
બાહાર દરવાજા ઉપર આવ્યો છે, તે મલ્લવા ઇચ્છેછે. દોલતરાયે
કહ્યું કે તેને માર્થના કરીને જરા દિવાનઘાનામા બેસાડ; કાગલ્લ
પુરો કરીને હું આ આવ્યો. ચાકર શેલોતને દિવાનઘાનામા તે-
ડા ગયો; તે વચ્ચે રામરાય, રુણરાય, તથા સુરજકુવર, દોલતરા-
યના છોકરા ત્યાહા હતા. તે માહે જતાજ તેણે તેમને જુદા જુદા
રામરામ કમ્પા, પણ ગામડિયાનું નમવું પડેલે અનાઢી, તેણે ઉમ્મ
કેમ રહેવું, કેઈ રીતીએ હાથ ઊંચો કરવો, કે માથું કેમ નમાવવું, એ
સારી પેઠે શિક્ષિતપણે તેને માર્ગ નહીં. તે બેઠું છોકરા તેની મસ્ક-
રી કરીને એક બિજાની સામું જોઈને હાથવડે મોં ઢાકીને હસવા
લાગ્યા. તેઓ તેનીપાસે આવ્યા. તેનો પેહેરવેશ ઠીક નિહાળીને
જોવા લાગ્યા. પછી એક એકના કાનને લાગીને મોટેથી હસ્યા
ગામડાવાળાને તેથી ઘણી શરમ લાગી. છેલ્લે રામરાયે વેશની પ-
ઢાકાઠા પડેલે સુધી કરી કે તે માધવજીની આગલ પાછલ કમ્પો;
અને નાક, પકડીને પોતાના માથેને પુછેછે. “ રુણરાય, અહીં
સાતરની ગંધ અવેછે એવું તને જણાતું નથી? ” પછી તે અગારો
મુકીને ધુપડાની લાવ્યો. તે ઉપર અગરબત્તીનો મુકો મુકીને તે
ગંધ દૂર કરવામાટે બધા દિવાનઘાનામા પડ્યા. પછી ચાકરને
હાક મારીને કહ્યું કે પેલો માણસ આવ્યો છે તેના પગની ધૂલ
સત્રજીને લાગી છે તે ઝટકી નાસ એમ માથેને વેશ કરતા જોઈને
આળીમર રુણરાય વાકો વચ્ચેને સડાવવાનું હસ્યો. //

સુરજકુવર તેમની બેઠેન અમથી ઊભી હતી તેને તે ગમ્યું ન-
હીં. તેણીએ માથેને બોલી મારી અને શેલોતને રીશ ન લાગે
માટે તે તેની સરમરા કરવા લાગ્યા. તેણીએ તેને હેઠો બોસાડીને,
પોતાને હાથે પાનસોપારી આપ્યા. સારો જરદો તમાકુ આગલ

મુકી. તેની લાકડી બાહાર હતી તે પોતે સ્વતાં આળીને તેના આગળ મુકી, દુલ્લામાં દોલતરાય માંહેથી આવ્યા તેણે તેનીપાસે આવીને મિત્રમણે તેને હાથ પકડીને પોતાની પાસે તકીયે બેસાડ્યો. તેના છોકરાં માણસનો સમાચાર પુછીને આવવાનું કારણ પણ પુછ્યું. તેણે ઉત્તર કન્યો, “હું મારો છમાહીં હમો ભરવાસારૂ આવ્યો છું.” ન્યાહાંજ તેણે મોહોરોની મરેલી વાંસલી કમરેથી છોડી અને દોલતરાય, આગળ સ્વાલી કરી. અને બોલ્યો મુદતઉપર ચાર દાહાડા વસા થયા માટે રાયજીના મનમાં વિષાદ આળવી નહીં. પરમ દાહાડે વરસાત ઘણો થયો તેણે કરીને ગાડાંની વાટ ધાર દાહાડા બંદ પડી હતી, દુલ્લાસારુ દાળા બુજારમા વેચી ખાસવાને મને બન્યું નહીં.

દોલતરાય બોલ્યા, “શેલોતજી, તમારા વિશે મારા મનમાં કદી વાંકું આવવાનું નહીં, તમે મમાણિક્ષ માણસ છો, હું જાણુ છું, મુદત થઈ ગઈ માટે તમારી પાસે શિપાઈ મોકલવાનું કામ નહીં.” દોલતરાય તે મોહોરો ગલિયા ઉપર ગળે. તેમનો વેહેવાર જોઈને રામરાય શેલોતજીના મોઢાસામું જુણે, અને ત્રિચારેછે કે આ કોઈ મોટો માણસ છે.

મોહોરો ગળી રસાપછી, શેલોતજીએ છોકરાનેસારુ સ્વાલું કહીને કાંબળી માંહેથી પડીકું કાઢ્યું, તેમાં કાંઈ સુકેલી રાયણ કોકડી, અંજાર એવું હતું. તે દોલતરાયની આગળ મુકીને કહેવા લાગ્યો. “રાયજી, મારી એક ઇચ્છા છે, તે રૂપાકરીને પૂજા કરો, કે એક દિવસે આપ છોકરા સહવર્તમાન મારે ગામ આવીને મને આનંદ કરાવો. મારી બલ્લડીયાની ગાંડી લેઈને હું પોતે તમને તેડવાને આવીશ.

દોલતરાયે કશું વારુ, અને તેને જમવા રેહેવાસારુ. ઘણો આપહ કન્યો. શેલોત બોલ્યો, ક્ષમા કરો, મારે શહેરમાં લોકોસાથે પુષ્કલ સાટા મારવાના છે, અને ઘેર જલદી, જલુ જોડયે, દોલતરાયે શેલોતજીનાં છોકરાને સારુ પસ્તા, વદામો, સાકર, અને પડો કરીને આપ્યો. પછી શેલોતજીને સત્કારપૂર્વક દરવાજા સુધી પોહોંચાઈને તેને વિદાય કરીને પાછા કન્યા.

શેલોતજી ગયા પછી સૂરજકુવેરે માઈઓના મોઢાઉપર તેઓ

शेलोतनुं अपमान कय्यु ते बापनें कय्युं. दोलतराये ते सांभळीने तेमना उपर घणो क्रोध कय्यो. अने सूरजकुंवरनें घणी शाबाशी आपी. तेनें उंचकीने बोकी देईने बोल्या, “भला माणस साथे केम चालवुं ए मारी बा, तुं सारुं जाणेछे.”

पछी शेलोते आपेलुं पडीकूं तेणे उघाड्युं तेमांहेथी. कंई अंजोर अने रायणकोकडी छोकरी तथा पोते मळीने खाधा; रामराय कृष्णराय पासे हुता पण तेमनें आप्यां नही. ते पदार्थ जोईनें तेमना मोमां पाणी लुट्यु अने तेमनी जीभडिओ लाळ घुंटावा लागी; पण ते दोलतराये मनमां आप्युज नही. तेणे फरीथी सूरजकुंवरनी मशंसा करी. अने तेनें उपदेश कर्तो के, “नठरां लुगडां उपरथी कोईनें हसवुं, ए हलका मनुष्यनुं काम. जो आपणे उंचा लुगडाउपर कोईनें मोटो माणस मानिये तो ते वखनें मान आप्युं एवु थायछे तेमां तेना पेहेरनारनें कांई नही. जे सादां लुगडा पेहेरेछे ते घणुं करीने ममाणिक पुरुष होयछे; तेनें दृष्टांत आ शेलोतजीनुंज. ते मेहेनत करीने पोतानी बायडी, छोकरीनुं पेट भरेछे; वखतेनो वखते करारममाणे हमो, भरवाने कदी चुकतो नथी; एवुं हु आज पांच वर्ष थया निरंतर जोऊलुं. दीकरी आ जो, एवे ममाणिक नहोत तो तारो अने तारा भाईनो खचं मारार्थी चलावत नही; केमके एनी पासेथी जे पैसो आवेछे तेणे तमारुं अन्न वस्त्र अने शिखवुं थायछे.”

एवुं भाषण करीने रहेलुं खावुं दोलतराये मंडारियामां तळुं देईने मुक्युं; रामराय अने कृष्णराय तेनी पाछळ पाछळ आशा भर्था गया, तेमनें बाप बोल्यो, “तमे समजता हशो के वारु हवडां नही तो साजे तो एमाहेनु कांईक हमनें मळशे, तो हुं निश्चय कहुलु तमे एनी आशा छेक छोडो. तमारा मलापणा बाबत शेलोतजीनुं मन राजी थाशे एटले तेज तमनें कांई मोकली देशे.”

रामराय— पण बापा, तेनें शरीरे गंध आवती होय तेवारे मारो शो वाक ?

दोल०— तेना शरीरनें शांती गंध आवती हती ?

राम०— छाणना उकरडानी. अरेरे ! ते मारार्थी सेहवाय नही.

दोल०— तेणे ते गंध क्याहार्थी आणि हशे वारु ?

राम०—हु जाणुतु के ते छाण भरतो हरो

दोल०—एम शु ? न्यारे छाण मर्याविना तेणे कैम करवु ?

राम०—तेणें—तेण—तेणें—

दोल०—हु जाणुतु के तेणें भूईंउपर खातर जरा पण न घाल-
वु

राम०—तेज एक उपाय देखायुछे

दोल०—जा खातर सारु न घाल्यु तो पाक सारो कैम थगे !
पाके मागे आवे न्यारे तेनाथी मनें धर्णापणानो कर कैम
अपाशे

॥ रामगय आगळ काई बोलत पण बापे जे आरयो फेरवी ते-
मा तेनें बापनी रीस स्पष्ट देखाई आवी माटे ते ठानोज रसो
ते पडी आठ दाहाडा गया, एरल माधवजी शेलीत पाडो आव्यो
तेणे दोलतरायनें माटा आप्रह कर्यो के आज आपणा पगला मार
घर आवे

दोलतराय तेना भावने सारु तेडु माग्य कर्यु ते वसत रामगय
रुणराय एओए बापना घणा कालावाला कर्यो के अमनें साथे लो
हम न्याहा मोटी नम्रताथी चालीशु पडी दोलत राय एमना
माथना सामळीने ते ओसुद्धा शेलीतजीनी गाडीमा बठा अने श-
लीतर्जाए गाडी हाकीने हाहा केहेता ते पोताने घेर एवा जळदी
आवी पाहोच्या के ते तफावत तेमनें जणायो सग्वो पण नहा.
गाडीनो शब्द सामळीने शेलीतजी बायडी मोनबाई, वेहेली बहर
आवा अने तेणीए आगणाना दरवाजो उघाट्यो ते वसते तेम
आनंद थयो छे ते काण वर्णवशे ! तेणाए ठाकराने गाडीमाहथा
हठे उताच्या, एक एकनें आलंगन दीधा, बाकीओ करो, अने ते-
मनें घरमा तेडी गर्व, न्याहा तेना छोकरा पण शृंगरीने तमनी वाट
जोता वेठा छे तेमणे मोटी मीतीए मोटी नम्रताए ते आनु अगात
स्वागत कर्यु पडी शेलीतजी दोलतरायन माळउपर तेडा गया,
न्याहा दाक्षी, लिपुथी, चकोत्रा, अननास, दाढिम, केला, अजी
र, जमळखु एवा नाना मकारना फळ, अन गुलाब, मोगरा, जाड
कुद, चवेली, चापो, एवां फूल, आगमजथाज आणा मुक्या हता

પાણિ સ્કાટિકનાં જેવું નિર્મલ, અમૃત જેવું મીઠું. સાકર, ચદામ, પિસ્તાં, લિંબુનો શરબત, હતાં. દોલતરાય લગાર સ્વસ્થ થઈને પોતે તથા છોકરાંએ તેમાંથી કાંઈં સ્વાધું, અને આનંદ પામ્યાં. શેલોતજીનાં વાસણ સોનારૂપાનાં નહોતાં, ત્રાંચા પિત્તલનાંજ હતાં પણ સ્વચ્છ ચકચકતાં હતાં. જે ઉપર પદાર્થ પિરસ્યા હતા તે થાલિઓ ન હોતીઓ, કેલની પત્રાવલિઓ હતીઓ; તે જોઈને રામરાય શાકો ચઢીને કુળ્ળારાયમણી જોઈને ગાલમાં હસેછે, કુળ્ળારાયપણ તેની સામું જોઈને હલ્લવેજ હસેછે, તે શેલોતજીના લક્ષમાં આવ્યું. ત્યારે તે બોલ્યો, રાયજી, તમે પોતાને ઘેર રૂપાની થાલિઓમાં પદાર્થ સ્વાઓછો તેમ અહીંયાં નથી સ્વરૂં, પણ હમેં ગરીબોએ ભક્તિએ કરીને અર્પણ તમને કપ્યું છે, તેમાં ભાવે માની લેવું.

પછી ફળાહાર થયા ઉપરાંત લગારેક વાડીમાં અહીંતહીં ફર્યા. દુલ્લામાં જમવાની વચત થઈ. જમણ પણ સાદું, સ્વચ્છ, અને મીઠું હતું. તે પદાર્થ સ્વાધારી તે છોકરાઓને માલમ પડ્યું કે હમેં આવી રૂપીથી કદી જમ્યા નોહતાં. દિવસ ઉણ કાલના હતા; વાયુ મંદ મુગંધ શીતલ વાતો હતો; તેના યોગેકરીને દોલતરાયને ડોલું આવ્યું; પછી જરાક વામકુક્ષી કરીને દુલ્લે ડાબે પાસે સુઈ ઉઠ્યા પછી શેલોતજી અને પોતે વાડિઓ, ચેતરાં, ડુંગર સર્વ ઠેકાણે ફરવા ગયા, ત્યાંહાં બહુ આનંદ પામીને પાછા મુકામે આવ્યા. અહીંયાં સોનવાઈ જમ્યા પછી પોતાનાં અને દોલતરાયનાં છોકરાંને સગાથે લેઈને તેમને સઘલું ઘર દેસાડ્યું, ઢોરાંનો વાકો, ઘોડાંનો તબેલો; વકરાં, ઘેટાં, હરણ દુધાં દેસાડીને એક જ્ઞાનું ઘેટામું બધું તેમને રમવાને આપ્યું; આગલ સ્વધુતર પણ દેસાડ્યાં. તેમનાં વચ્ચાને તેઓની માઓ ચારો ચરાવેછે, તે ચારાને સારું કિલબિલ કિલબિલ કરેછે. આગલ તેડીને દશવીશ મધપુડા દેસાડ્યા; તેમાંહેનાં માંસિઓ બાહાર જઈને મધ લેઈ આવોને તેમાં ઠેકાણે કરેછે, એવો ઉદ્યોગ ચાલ્યો હતો તે સર્વ તેણિએ તેમની દીદીએ પાડ્યો. તે દેસાડ્યા પછી વિજા પણ વઢી પદાર્થ ગામના તેણિએ તેમને પુષ્કલ દેસાડ્યા.

તેમાંહેના ઘણાએક ચમત્કાર દોલતરાયના છોકરાંએ પૂર્વે કદી જોયા નહોતા, માટે તેમને ઘણો આનંદ થયો. તે કહેવા લાગ્યાં

के करीबी एकवार फेरी करीने आवीशु. एटलमा घरमारी सदे-
सो आव्यो के छोकरानु जमण तैमार थपु छ, ते आवताज सोन-
वाईए ते ओने तेडी जड़ने पुनः सारीपेठे जमाडयो.

पडी शेलोतजीए अने तेमना वडा छोकराए तथुगे सारंगी;
नरता भेळवीने लगार गायन कथ्यु. न्हानाओ पण काई पद
बाल्या, ते साभळीने दोलतराय घणा ममल थया. शेलोतजी
वार्जाव सोळामां घालेछे तेदले दोलतराय पोतानां छोकराने के-
हेछे, रामराय दण्डराय लगार तये गाओ. एवु केहेताज तेओ
घमरावा लाग्या; ते जोइने सब हसवा लाग्या.

पडी दोलतराये गाडी तैयार करवाने कसु. शेलोतजीए ते
रात्र रेहेवामाटे दोलतरायनें घणो आग्रह कथ्यो; समा करो मा-
रारी रेहेवाय नहीं. एवुं कहीने तेमणे जवानोज निश्चय कयो,
पडी गाडीमा बेसीने चाल्या छे तेदले मार्गमां दोलतराय पुछेछ
केम रामराय ? आज तमनें केवु गथ्यु ?

राम०— घणुं सारुं बापा. ते माणस घणा सारां छे. तेओए अ-
मने घणो आनद पमाडयो.

दोल०— तमनें आनद थयो तेथी हु घणो मसल थयो. पण
जो शेलोतजी आपणा सत्कारने सारु आटलो अम न लेता जो
ते तमनें छेक काई खावाने न आपत तो आवो आनद थात ?

राम०— न थात एमा शो सदेह.

दोल०— पडी ते माणस तनें केवो जणायो होत ?

राम०— माथो, गमार जणायो होत.

दोल०— एम ! न्यारे ते माणस ते दाहाडे आपणि घेर आव्यो ह-
तो, ते बेळाए ते तेनें काई खावानु आथ्यु नहीं ते नहीं तो न-
हो पण उलटी तेनी मशकरी करी, न्यारे हवे संजन कोण, तु
के ते ?

राम०— (लज्जा पापीने) आपणो सत्कार करवो ए तेनो धर्म-
छ, केमेके तेमनें आपणी जमीनमयी पदात छे

दोल०— पेदाश थी छे ?

राम०— आपणी जमीनमा दाणा, कडन, फळफळ्यागत उत्पन्न

दोल०— खरू केहेछे, शेलोटने ए सर्वनो उपयोग थाय छे. पण ते सघळा दाणानु शु करेछे ?

राम०— तेणे करीने ते पोतानु, बायडीनु अने छोकरानु पेढा भरेछे.

दोल०— अने कडबनु ?

राम०— ते पोताना बळदोने खावा नीरेछे

दोल०— अने बळदनो शो उपयोग ते करेछे ?

राम०— ते तेने हळसाथे जोडेछे.

दोल०— वारु न्यारे ए एटलु उत्पन्न जमीननु जमीनमाज लायु; पण तने खरू जणायछे के बाकीनु रहेलु तेदलु सघरु तेना कुटुबने अने बळदोने लागेछे ?

राम०— ते माहेलो काई विभाग गायो भेशीने पण मळेछे.

कृष्ण०— काई घेढाने पण.

दोल०— ते खरू, पण जेटलु उत्पन्न थायछे तेदलु सघलु तेओ खायछ शु ?

राम०— नहीं. तेमाथी काई भाग बेचीने पैसा करेछे एम ते केहेतो हतो.

दोल०— अने ते पैसानु ते शु करेछे ?

राम०— मे थोडाक दाहाडा उपर दीतु के तेणे एक कोथळी भरीने पैसा तमने आणि आप्या.

दोल०— एउपरथी जो के मारी जमीननु उत्पन्न तेमाथी मने बंधतु मळेछे के शेलोटने; कडब बळदने सारू जायछे ए खरू, पण ते खरच ढोर भुई खेडीने फरीथी पाछो आपेछे, गायो भेशी, घेढा एमना छाणनु खातर थायछे, तेणे करीने पाक बंधती थायछे. तेना बायडी छोकरा जे खायछे तेदलु खेतमां काम करीने ते वाळेछे, ते बावेछे, नीदेछे, कोपेछे, मसळेछे अने झाडकेछे. अने ए सघळी मजुरी माराज नफामा पडेछे, बाकी रझु ते, ते मारा पैसा आपवामारू बजारमा लेईने बेचेछे. हवे तेने फाई ते माहेलु रहेतु हथे एवु कझु तो, ते एटली महेनत करेछे तेने काई नहीं ? एमाटे एकवार वळीतु मने केहे क, अमारा बेउमाथी अधिक उत्पन्न कोने मळेछ ?

राम०— हवे हु साफ जमुज्यो; तमने अर्धाक मळेछे.

दोल०— त्यारे आ शेलोत नहोत तो मने नफो थात ?

राम०— केम ! आ एकलो शेलोतज गाममा छे शु ?

दोल०— एरु केहेछे घणा छे. पण एना जेवा भेला नथी. पेहेला मै चिजा एकने शेलोती आपी हती. तेणे जमीने ख-
रान करी झाडो, काप्पा, घर बगला पढवा जेवा थयो, छ-
माही हमो तेपासेथी मने पोहोर्चे नही. त्यारे हु तेनीपाते
मागु स्यारे ते चोरयो हिसाब देसाडे के तेना सर्व राखरचिला
वेचिये तो पण फडचो थाय नही.

राम०— ते हुथो एवु करतो ?

दोल०— तो आ माणस पण तेज मकारनो होत स्यारे पछी मने
नफो थात ?

राम०— ना.

दोल०— त्यारे ए नफो दने जे मळेछे तेने वास्ते हु उपकारी
कोहोनी थाऊतु ?

राम०— आ भला शेलोतनी

दोल०— स्यारे एवो जे माणस आपणा उपयोगमा आवेछे, ते-
नो आदर सत्कार आपणे सारी रीते करवो ए आपणने योग्य
नथी ?

राम०— बापा, तमे मारी भुल मने स्पष्ट देखडावी. एटलु कही-
ने त्हाईक पळ ते अयोला हता. पछी दोल्तराये करीथी बो-
लना माइयु. ते बोल्या, रामराय, तमे स्याहां सारंगी केम व-
गाडी नही !

राम०— ते मने वगाडता आवडती नथी

दोल०— त्यारे शेलोतना छोकराने एवु काई आवडेछे के जे त-
मने नथी आवडतु ?

राम०— तेखरुज. पण मने सस्कृत आवडेछे, ते तेने क्याहां
आवडेछे ?

दोल०— अने तने खेतर खेडता क्याहां आवडेछे ? तने दाणा
वावता आवडेछे ? झाडनी कलमो करेता आवडेछे ?

राम०—ते शिखवानुं मारे काम नथी. मारे काई खेती कर-
वी नथी.

दोल०—जो पृथ्वी उपर सर्व मनुष्य सस्कृत शिख्यां तो आग-
ळ केम थशे ?

राम०—माहुं. पछी आपणनें दांणा शाक भाजीपण मळशे नही.

दोल०—कोई पण सस्कृत शिख्यु नहीं न्यारे ते विना चालशे
के नहीं ?

राम०—हु जाणुछु के चालशे.

दोल०—तो हमणा जे आपणो सवाद थयो एनी जन्महुधी या-
द राख. के आ शेलोत जेनो पेहेरवेस जाडो छे अने जेणें त-
नें अनाडी रीतीए नमन कर्यु, ए तारा करता घणो सारो; ता-
रा करता बधतु जाणनारो; अने वळी अधीक उपयोगनी वा-
तथी जाणीतो ए उपरथी तुं जोके जाडा लुगडा उपरथी अथ-
वा सादी भोळी रीती उपरथी कोईनी अवगणना करवी ए
केवो अन्याय छे.

बापानी समज.

नाटक एक अंकनुं.

पात्र.

केशवराय.	
मोतीराम.	तेनी छोकरो.
वाराणसी.	तेनी छोकरी.
मथुरा.	गामना बाणीयानो.
	छोकरो.
मछा.	तेनी बेहेन.

स्थळ.

केशवरायनी वाडी.

प्रवेश १.

केशवराय, वाराणसी, मोतीराम.

वारा०—केम बापा, शी आज्ञा ?

केश०— तु तने फरिथी एक वार कहुतु के, तने कोई आजय-
की ते वाणीयाना छोकरासाथे सचध राखशी तो हु धणो रीशे
भराईश.

वारा०— विहलशेठ खर एटली तमारो क्रोध केम वार ?

केश०— ते तने पुठमानो अधिकार नथी.

मोती०— भथी खरोज. ते अमाराथी तमने पुठाय नहीं (वारा-
णसीने) अली, बापा, तने आज्ञा करे ते चित्त राखीने साभळ;
तेने केम कहीने उलटीने पुठीश नहीं.

केश०— एज मारो अभिमाय, केमके विहलशेठ मोटी दाड, अ-
नुपकारी, अने कृतघ्न छे. में आ गामना धणीए तेनी पासि
एक घात भागी होय तो तेणे ना केहेवी ! जे आज मारा गा-
ममा रहीने सुखी थयो छे तेणे !

मोती०— ए घणु खौटु बापा, तो एवाना छोकरासाथे हमे आज
लगन मित्राई करी एठीक न कर्पु; खरोज मथुरासारखो सु-
मित बिजो एकज छोकरो जो मने आ गाममा होत, तो हु
मथुराजोडे एक शब्द बोल्थो न होत.

वारा०— तमे साभळोछोनी भाई शु केहेछे ते-मथुरा अने मठा
घणा सारा छोकरा छे. आहा ! तेओ जेवां अमें होइये तो
शु जोइतु हतु !

केश०— तेआ सारा हो के माठा हो तेनु मारे, शु ? हु तमने व-
ळी एक वार कहुतु के तमारि तेमनी साथे चकार शब्द बो-
लवो नहीं. बोल्थो छो तो तमने घरमा अटकावी राखीश.

मोती०— मथुराने आ वाडीना दरवाजालगी वो आववा दो !
पछी हु तेने कहीश शु छे ते ?

केश०— तु तेने शु कहीश ? तेनु अपमान करीश नहीं हो.
तु तेने माहु बोलीश नहीं हो

मोती०— (लगार घबराईने) मारो तेवोज अभिमाय. पण हु
तेने आपणी वाडीने, आपणाम मो हाथना आववा देनार
नथी.

वारा०— बापा, विहलशेठ एवो माणस हतो तो पण तमे ते सा-
थे एटली मैनी राखता हता ! तने तेने ममाणिक जाणता, भ

ली करीने गणता हता, तमे भेहेतार्जी राख्या पेहेलां मकन तेणे
माईने गुजराती लखता शिखव्यु, ए तमने साभरतु हशेज
अने मने मुळाक्षरथी तेनी शिक्षा.

केश०— ते सघळु हशे, पण हवे ए मकरणनो तु ते सबधी एक
शब्द काडीश नही. में तेसाथे बोलवु वर्ज कय्यु, तेम तमें तेना
छोकरासाथे करवु शु तने रडवु आव्यु. आसु लूछं जोऊ ते
मारु कद्रु करवाने तने एटलु अवघड पडेछे नहीं ?

वारा०— तेम नही बापा तेनी मारो घणा दहाडानो स्नेह माटे
अवघड लागेछे, तेनी तमें मने क्षमा करो. बाकी तमारी आ-
ज्ञा माभळवामा हु भाईथी हारी जवानी नथी.

मोती०— जोइये वारु हवे कोण हठेछे ते.

वारा०— बापा, तमें कहेसो जे हु तेनी द्वेष करु तो ते मारथी
नही थाय; मारा मनमा तेवु आवनारज नही.

केश०— तेनी द्वेष करीशमा, अने तेने उपद्रव पण करीशमा,
मारी आज्ञा एटलीज के तेसाथे सबध तोडी नाखी

वारा०— तारी मजी ममाणे हु करीश. पण मने एक वात के-
हेवा दे.

केश०— शी ते ?

वारा०— के तारी आज्ञा मारे तेने कही जोइये एमाटे, तेसाथे
एकवार बोलवु पडशे ते मने बोलवा दे.

मोती०— शाने ? हवे तेनी साथे आपणे शु करवानु छे ?

केश०— खरु बोली तु बळी तेओने एपण केहे के, जो तेमना
बापे त्रण दाहाडामाहे पैसा आप्या नहीं, तो ते पछी पस्ताशे

वारा०— विठलशेठने तमारु काई देवु छे ?

केश०— तने जणायछे के देवु नहोत तो हु एवु बोलु ? पण ते
तारे मनमा लाववानु कई अयोजन नथी, कहेली छे ते आज्ञा
साभळ. (ते बाहार जायछे.)

प्रवेश २.

वाराणसी, मोतीराम.

वारा०— माई, मथुरासाथे तथा मठासाथे तारी मित्राई एबीज नी ?

મોતી૦— તું બાપાની આજ્ઞા આવીજ પાલેછે નીં ?

વારા૦— તે આજ્ઞા પાલવાનું ઢોલ માત્ર દેખાડ્યું છે; માહે તાર્હ સઘડું છત્રિમ છે. તું આજંવ કરીને બાપાપાસેથી કાર્દક પૈસા કઢાવવાને જોયછે. પૈસાવિના તને બીજું કાર્દ ગમતું નથી.

મોતી૦— હુ કદી મદી બાપાની આજ્ઞા નથી માનતો, માટે શુ આદલી ચોકસ મનાઈ થઈ તો પણ, હુ તે છોકરાપાસે જાઝુ -
- એવી તારી ઇચ્છા છે ?

વારા૦— તેમની મિત્રાઈ તોડવાને તને કાર્દજ અઘરું લાગતું નથી તો તુ તેને યોગ્ય નથી. બીજાપાસેથી તને કાર્દ મલ્લવાની આ-
- શા મદી પડેલે તારી મમતા તરતજ ડહેછે.

મોતી૦— હવે, એવા મિત્રારી છોકરા મને બહુ આપવાના હતા,
- સ્વરૂજ.

વારા૦— તો તરતજ આઠ ઢાહાડા થયા મહાપાસેથી તે મોતીની શિપાળીની ડાનડી શુ કરવા લીધી ? અને મયુરાપાસેથી કાલે-
- જ તે મોટી યુક્તોથી ઘાકુ કાતર શાને સારુ કઢાવ્યા ? શંકડો વાર તને તે પાસેથી સ્વજૂર, સ્વારેક, લાવા મલ્લમા હશે, અને
- હવે—

મોતી૦— અને હવે હુ બાપાની આજ્ઞા સામલનારો પણ સ્વરૂજ
- બા, વાળીયાનાં છોકરા સોબતને સારાં હતા !

વારા૦— સમજ્યો માર્દ, આધુ શાને, આજજ સાજ થઈ નહીં તે-
- ટલે કોઈ ગામના નઠારા છોકરાસાથે દોસ્તી કર.

મોતી૦— સ્વરૂજ, તેમની મિત્રાઈ તુટી માટે તેમાં મારો શો તોટો
- થવાનો હતો ?

વારા૦— તેમાં તેનો પણ શો તોટો થવાનો હતો ?

મોતી૦— જ્યારે, હુ તેની પરવા કરતો નથી. પણ આ મયુરો
- આવેછે એમ જણાયછે. તેને તુ કેહે કે મારીપાસે આવીરા માં

વારા૦— તુ તેને બોવા ઇચ્છતો નથી ન્યારે અર્હાથી જતા કેમ
- નથા.

મોતી૦— હુ તેને બોવા પણ ઇચ્છતો નથી અને હુ અર્હાપાર્થા
- જનાર પણ નથી.

प्रवेश ३.

वाराणसी, मोतीराम, मथुरा.

(हाथमा एक निछु रंगेलु ढाकेलुं पिजरु लेईने)

मथु०— (वाराणसीने) आहा ! तनें जोईने मनें, शो आनद थयो छ ?

मोती०— यार मथुरा, पेला प्हांना सरखा पिजरामा शु छे रे ते !

मथु०— ते मनें भीमजीए काले नजर कर्यु.

मोती०— अने तु ते मनें नजर करवा लाव्यो छे ?

वारा०— (एक बाजूए) केवो भगल भावार्थी छे ?

मथु०— में ते वाराणसीने मोटे आप्यु छे

वारा०— मारे ! ना ना, मारे नहीं. तनें नजर कर्यु छे ते हु लेनारी नथी. पण ते शु छे ?

मोती०— (लुच्चाईथी) लाव अहाँ शु छे ते हु जोईश. (मथुरा ना हाथमाथी खेंचेछे, ते जोर करीने पकडेछे) एकाद नगरी जातनो पक्षी हथे.

मथु०— ताराथी केहेवाशे नहीं. तु जकीयो. पण हु तमनें आतीमा राखतो नथी, एमा चडोळ छे. आहा ! शो सारो पक्षी छे ! (ते पडदो उघाडीने तेनें देखाडेछे अने पिजरु तेना हाथमा अपिछे)

मोती०— (माहु लगाडीने) अरेरे ! शी भेट आणी छे ! तेना अगउपर खाडी भरतो कचरो छे.

वारा०— आहा ! शो सारो पक्षी ! केवो सुदर दिसेछे !

मथु०— बिजी मळथे तो ते हु तनें आपीश मोतीराम वाराणसी, तारो तेनें सहवास पडथे एटले ते नानु भकारनी रमत करथे अने तनें हसावथे

वारा०— ए माटेज हु ते तारी पासथी लेनारी नहीं. (चडोळनें) अरे खोट्टा, जा तुं पोताना धणीपासे. मथुरा, ए तारो तु पाछो ले. (पेला तेनें आपवा माडेछे, ते लेतो नथी. पछी ते पिजरु प्याहा एक कोरे मुकेछे.)

मोती०— केमरे तु सांभळतो नथी ? ना, तारे ते पाछो लेवोजजोइये.

मथु०— ते हवे मारो नथी, वाराणसी, तुं मनें विरस करीश नही.
अने तुं करनार नथी ए पण मनें खचित छे. (ते एवु कहीने
सो पचास डगलां आघां जायछे.)

मोती०— (वाराणसीमें) तुं तेनें हाथ तो लगाड, पछो जो बापा
तारीशी अवस्था करशे ते ?

वारा०— तुं मनें एटली बीक देखाडेछे, त्यारे हुं ते लेशज मारा
बापाए मनें चंडोळ लेवानी कई मना करी नथी. मनें एट-
लीज खंत लागेछे के, आ वखते एने बडले मथुरामें आपवाने
मारीपासे कई नथी. “तुं हवेथी मारी पासे आवीश नही.”
ए दुःखना बोल वगर—

मोती०— त्यारे ते काम मनें केम नथी. केहेती ? हुं तेनी तथा
तेना चंडोळनी पण विदाई करुंछु.

वारा०— ना, तुं एटली अम करीश मां. (ते मथुरामें पाछो बो-
लावेछे, ते आवेछे, सेली तेनें केहेछे.) मारा मित्र माराथी पण
तारी नजर लेवाती नथी. तनें कई समाचार केहेवानो छे ते
एवो खोटी छे के—

मोती०— खरज, खरंज, मथुरा, तुं जो आज पछी अमारी बाडी-
नी आसपास आण्यो छे के, अमारा घरभणी जीयुं छे तो—

मथु०— शुं ! मनें मना करशो, तारेविशे एटलुं नगोरपणुं छे ? हुं
जाणतो के तुं मारो भाणसमान मित्र छे.

मोती०— त्यारे हुं कहुंछु के, तमारी हमारी मित्राई आजयकी
छुटी. तारे एनुं खोटुं लगाडवुं नही—

वारा०— तार मथुरा, तेनें बोलतां आवडतुं नथी, माटे तुं मनम
वांछु मानीशमां — तुं जाणतो हयोज के तारा अने अमारा
बापनें कजियो थयो छे.

मथु०— हुं जाणुंछु. अने हुं तेमाटे मोटी चिनामां छुं. पण आ
पणी मित्राई छुटे, अहीयांमुथी यात आवी छे एवुं मे जाण्युं न-
हीतुं. तेमाहेपण मोतीराम थकी आटलुं निगुरपणुं थशे ए मारा
स्वममां पण नहीतुं.

मोती०— बेहेनी, तुं एने कादी मुकेछे के, हुं बापाने जईने कहुं.

मथु०— वाराणसी, तमनें मारे सारु कई उपद्रव थशे एयुं होय तो—

वारा०— बीहीश नही मारा मित्र, तु जरा हशे तो मारा बापाने
माठु नहीं लागे

मोती०— हु जईने तेने कहुहु, पछी केम छे ते समजाशे (ते
बाहार जायछे, पण कईवारे पाठो आवीने न जाणता । पज-
रानु बारणु उघाडीने चडोळने उराडेछे)

प्रवेश ४

वाराणसी, मथुरा.

मथु०— परमेश्वरने सारु, केहे वारु, मे तारा भाईनो शी अन्या-
य कयो छे ?

वारा०— तें मने चडोळ आप्यो ते एक तेने अरेसाई आवी छे,
बीजु, ते जाणेछ के एवु कच्यु एटले पेति बापानो बाहालो थ-
शे. अमारा बापाने तमारा बापाउपर घणी रीश चढी छे हु
जाणती नथी केम ते

मथु०— मने पण सबर नथी. मारों बाप एकलो अहीथी तही
फरतो हतो त्यारे तेने में एकलो बोलता साभळ्यो के “ केशव
राय मारी साथे आम करशे ए में जाण्यु नहोतु ” पछा ते
मारी मापासे गयो, त्याहा मारी बेहेन हती, तेणीए शु, ते जा-
ण्यु हशे.

वारा०— ते गमे तेम हो, पण एनु केम करवु—मारा बापाए ह-
मने तमरु दर्शन करवानी अने तमारी साथे बोलवानी मना-
ई करी छे

मथु०— शु तारीसाथे मारी पण छेली भेट ? तमें अमारी साथे
अतःपर बोलशो नहीं ? हाय ! हवे माराथी तने केम छोडाय !
मारा बा, जेने ताराविना क्षण मुख पडतु नथी, ते हवे शु क-
रशे ! हरे भगवान ! पछी अमारी शी गत थशे !

वारा०— हिमत मुकिये नहीं मारा जीवलग मित्र, एवु थयु छे
तो पण आपणी मैत्रीने धोको नथी आपणे एकमेकने मत्स्य-
क्ष भळ्या नहीं तोए एरुमेकनी याद करवामा आपणने कोई-
ए मना कराती नथी. एवी के, तें मने चडोळ आप्यो छे, तेने
हु तारा नामथी क्षणे क्षणे हाक मारीश. आहा ! ते मने पछी

केटलो वाहालो लागशे !

मथु०— तुं मनें ए कहींने केटलो आनंद करेछे ? हवे दुःखी थ-
वुं एवुं मनें जणातुं नथी. ओः हो ! ठीक थयु, आ मारी बा
आवी—मनें ते सखेद देखायछे.

प्रवेश. ५.

वाराणसी, मैथुरा, मंछा.

वारा०— (मंछाने भेटवाने दोडेछे) मारी बेहेनी मछी !

मछा— मारी माणसमान वाराणसी बा ! मोती बापाने तेडी ला-
व्यो छे; (ते आडो रहीनेज सामळेछे.)

मथु०— (मंछाने) तु अर्हिया हवे काई खोटा समाचार सांभ-
ळीश बा.

मछा— हु पण काई सारा लावी नथी. आपणा बापा अने
मा एवी चितामा पड्यां छे के—

मथु०— (वाराणसीने) जो ? हुं तनें केहेतो नहोतो ? (मंछाने)
वारु शु छे ते केहे ?

मछा— (वाराणसीने) तमारा बापा हमारा बापा उपर रीसे
भराया छे; पण हु जाणुछु के तमारा बापनु मागणुं लगार
गेरवाजबी छे.

वारा०— गेरवाजबी ! एवुं भवानुं नहीं. जो एवी बात छे तो
हु तेनें चार बात कहींने वाळीश. वारु शु ते केहे तो खरी
मनें.

मछा— ते दुगरीपासेनी कूज हमारी ते तु ओणेछे ?

वारा०— हा ! वसंत ऋतुमा आपणे स्याहां कोयलनो सुंस्वर
सामळवा जईएलिये. शी रमणीय जग्या छे ते !

मछा ते कूज अमारा बापाने विश्वासरावे आपी छे.

वारा०— वारु.

मछा— ते तारा बापना मनमा लेवानी छे.

वारा०— शु ! मारा बापाना मनमा लेवानी छे !

मथु०— शु ! आपणी कूज ते लेशे !

मंछा— मारा बापे तेनें कहुं के “ तमारार्थी मारा उपर अने मारी कुटुंब उपर घणा उपकार थया छे, ते संभारीने हु आ वातमा तमने संतोष करवाने अनमान करत नहीं; पण जेणे मनें कूज आपी छे तेणे प्राण जती वखते भार वचन लीधु छे के हुं ते वेचुं नहीं. तेनो उपभोग लेवो के जेणे करीने मनें तेनु स्मरण रहे.

वारा०— नहीं तो मारा बापा मनें सर्व वाते पुज्य छे; पण आवी वात जो छे तो ते अन्याय करेछे एम केहेवुं मारे मांम छे; पण हुं जाणुंछु के ते मफत मागतो नहीं होय. ते एवुं कदी मनमा लावनार सरखी नहीं.

मंछा— ना ना, तेम नहीं. ते मारा बापाने किमत आपशे; ते एवी के तेनें घटे ते करता वत्तीपण आपवाने सिद्ध छे

मथु०— ते कूज लेईने शुं करशे? ते पण काई योजीने मागता हशे.

मंछा— ते ते लेईने ते माहेलां सर्व झाडा कापी नाखशे.

वारा०— { कापी नाखशे?

मथु०— {

मंछा— कूज कापी एटले, भेदान थशे अने पाछळनो हुंगर साफ देखाशे.

वारा०— हारे हा ! हवे मारा ध्यानमा आव्युं. तेणे परम दाहा- डे शेहेरमाथी मिस्तरीनें तेडाव्यो हतो. ते तेनी साथे भाग तो- डनो मनसुवो करतो हतो खरो. मारा बापाने एवो छद्म बहु. तेना हाथमा एक नकशो सदा होयछे. ते दिवसमा सोवार भाग तोडनी वाती करेछे; मारी साथे पण; ते सामळीने मनें पण सारु लागतु; पण हवे हुं तेणीमर चित्त देनार नहीं. तारा बापे कूज आपवी नहीं. ए मारुं मत.

मथु०— सघळां झाडां कापी नारच्या तो ते विचारा पक्षी ते उप- र वेशीने सुंदर गायन करेछे, ते क्यांहा जाय ? माळा क्याहां करे ? अने पछी आपणे दाणा त्याहा कोने सारु लेई जइये ?

मंछा— पछी उन्हाळामा आपणे उष्णताथकी टाढा क्याहां थईशे ?

વારા૦— આપણે ત્યાંહાં ગાર્દણિયે ત્યારે ડુંગર ભણિયાં પ્રતિશ-
બ્દ આવેછે તે પછી કોણ સામઝશે ?

મઝા— હુ જાણુજી જે પાતરાવાલાં જ્ઞાઢ ડુંગર કરતાં સુંદર દે-
સાયછે.

વારા૦— એવું છતાં મેદાન કરીને મારા વાપને શો નફો જાણા-
યછે તે કોણ જાણે; વિજા ચોતરફ મેદાન છે તે શુ થોડાં છે ?

મથુ૦— જ્ઞાઢા કામ્પાં તો એક એક કુન્દાડીના ઘાએ મારા કો-
ઈ હાથ પગ કાપી લેછે એવું મને લાગશે.

વારા૦— ના ના, તારા વાપા પાસેથી કૂજ કોઈ લઈ શકતું
નથી.

મઝા૦— કોઈ લઈ શકતું નથી ! પણ હવે તેનાથી તે રસ્તાની
નથી.

વારા૦— કેમ ? મારા વાપથી હું જાણુજી કે તે ઉપર જુલમ ક-
રાશે નહીં. એટલી સત્તા તેની પાસે નથી.

મથુ૦— પણ જો તે અમારી સાથે એવીજ રીત રાખશે, અને આપ-
ણને એકમેકસાથે મેટવા બોલવાની ના પાડશે તો વઢોરે તે
કૂજ તેવી તેવી દશ કૂજો આપવી પડિઓ તો હુ આપીશ.

મઝા— અને મને તેમજ જણાયછે. વારાણસી, તારા વિના હુ
શુ કરું વારુ ? તને સાથે લીધાવિના તે કૂજમા જવાની મને
કલ્પના સરસી પણ થવાની નથી.

વારા૦— વાહાલી મઝા. આપણે તે કૂજમા શી શી મજાઓ ક-
રી છે ! નહીં વારુ ! સખ્યાકાલે આપણે ત્યાંહાં ગયાં એટલે સ-
ઘળા દાહાડાનું વર્તમાન એકમેકને કેહેતાં અને મુક્ત હુસ્તની
વાતો કરતા.

મઝા— અને ત્યાંહાં આપણે જઈને કામ પણ કરતાં. તે શિવે
હુ અક્ષર ચિતરૂ. મથુરાએ ફુલ આપ્યાં એટલે કામ છોડીને
આપણે હાર મુથવાં લાગિયે. મારા હાર હુ તને આપુ તારા તુ
મને આપે. એવા એવા નાના પ્રકાર ત્યાંહાં કરતા.

મથુ૦— હાપરે ! હવે તે સઘળું થઈ રહ્યું ! તેવી દાહાડો ફરીથી
નથી આવવાનો.

વારા૦— સરજ. તેવા આનંદના દાહાડા કાંદી આવવાના ન-

थी. पण तमारा वियोगथी मने माद आवशे, पछी मारो बापो खतीलो थशे ? पछी हु तेने कहीश के हु जीवु एवी तारे इच्छा होए तो मारा मित्रोने मारीपासे आववादे (ते त्रणे एक एकने आलिंगन करेछे अने आख्योमाथी आसु पाडेछे.)

मछा— पण त्याहा लगण कूज कपाई जशे.

वारा०— केम जे ?

मछा— हाय हाय ! मै तने सघळी वात कही नथी वषं दश थया तारा बापाए मारा बापाने उद्यम करवाने रुपीया पाचशे कर्जे आप्या हता; ते हजु मारा बापाए वाढ्या नथी.

वारा०— (एक कोरे) मारो बापो, पैसा देवा, पैसा देवा केहेतो हतो ते ए ।

मथु०— एमाटे जो हमे कूज आपिये नही, तो तारो बाप अमारी पासथी रुपीया पाचशे ठोकीने लेथे, ते आज अमने कोई आपशे नही. तारा बापाशिवाय अमने बिजो कोई ओलसतो नथी. अने तेज मागनार पछी शु !

वारा०— एम जो छे तो ते मारा हाथमा छे.

मछा— तारा हाथमा छे । ते केम ?

मथु०— शु, केहेछ शु वाराणसी ।

वारा०— (आनदपुक्त मुख कराने) तु वचन आपीश के कीईने कहीश नही ?

मछा— तारी वात फोडू ?

मथु०— तारा मनमा अमारे विशे सशय छे

वारा०— वारु तारे साभळ, पण ते वातनु स्मरण थयु एटले मने हजु उमग आवेछे. शी मारी मानी मारा उपर ममता हती ! आहाहा ! छेले मारो मा मादी पडी ते वारे, एरु दिवशे, ओ-
“रडमा एकली जोईने, तेणीए मने परलग पासे बोलावी, अने
“आख्योमाथी आसु पाडीने मने बोकिओ दीधीओ अने
“उशाका तलेथी एक मोहोरोनी कोथळी काढने मारी पासे
“आपी. आपती वसते बोली; मारी लाडकवाई छोडी, ले आ
“कोईने कहीशमा, आ पैसा तेवुंज काम पडे तो खरचजे, ता-
“रु मन दयाळु छे तु डाही छे, (एवु मा बोली) तुज

“આ નાણું સારે મારગે સ્વરચીય. તારો બાપ મનનો મોટો
 “છે પણ લગાર હઠીલો અને ઢંઢી છે. આપણો સ્વટલો
 “મોટો છે; તેમાં કેટલાંક ગરીબ ગુરવા આસામી જેને ચોટો
 “આવીઓ છે, અને જેને તારો બાપો તો દમદમી છોડવાનો નહીં
 “એવું દેસાશે, ત્યાંહાં તું ગરીબોને, માંહેથી સહાય થઈને, તેમનું
 “કામ કર. તારા ઉપર કોઈ ઉપકાર કરશે તેને પણ તું આ-
 “માંથી આપતી જા; બાપાપાસે ‘માગીશ નહીં. આજ બે વર્ષ
 “થયાં મેં તારાજ હાથથી એવાં કામ લીધાં છે. તેવારથી હુ. ક-
 “યા મકારના માણસો ઉપર દયા કરતી હતી તે તારા ધ્યાન-
 “મા હશેજ. સારાંશ, પૈસા હું તારા વિશ્વાસ ઉપર આપું છું;
 “કોઈ ભલું માણસ સંકટમાં પડ્યું, હોયતો તેને તેમાંથી તું કા-
 “ઢજે. તું સારું કરીશ તે હું જાણીશ જે મેંજ કન્યું, અને ત-
 “ને પણ મારું ઘારંવાર સ્મરણ રહેશે.” એટલું બોલી પછી આ-
 ગલ્લ તેથી બોલાયું નહીં, પણ આ તેનું સુખાપણ મારા દ્વેષમાં
 -લહ્યું છે, તે હું કદી વિસરવાની નથી.

મંઠા— (આંખો લુંહેછે) વારાણસી, તને ધન્ય છે ! અને તારી
 માને, પણ ધન્ય !

મથુ— મારા બાપાને તથા મારી માને જ્યારે જ્યારે, તેનું સ્મરણ
 થાયછે, ત્યારે ત્યારે તેમની આંખોમાં પાણી આવ્યાવિના રહે-
 તું નથી.

વારા— મારી મા પણ તમારા માબાપ ઉપર ઘણી મમતા રાખતી
 હતી. મરતી વખતે તેણીએ મને, કહ્યું કે વિઢલશેઠને તું પોતા-
 નો મિત્ર કરાવે માન; અને તેનો ઉપદેશ સંભરતી જા. તમા-
 રા ઉપકાર મારા ઉપર પુરુષ છે, ત્યારે આ વાતમાં હું કેટલા
 કાયદા મેઢવીશ તે જુઓ—એક તો મારી માની દૃષ્ટિ પુરી
 પડશે. બીજું, તમારા બાપાની પ્રીતિ થશે. તમારા બાપાને અ-
 ન્યાય કર્મ થકી બચાવીશ; તેને પાછલથી પસ્તાવો થશે તે થ-
 વા નહીં દેઁ. સઘલાંનો બચાવ થશે. આપણી સુદર કૂજ
 કપાડ નહીં જાય. તમારી અમારી મેત્રી રહેશે. ફરીથી આપ-
 ણે એકમેકને મઢીયું બોલીશ અને પૂર્વવત્ આનંદ કરીશું.

मंछा— (तेना गळामां हाथ नाखेछे) ओर मारी बाहाली वाराणसी !

मथु०— (तेनो हाथ पकडीने) मारा बापा तने मनथकी आ-
थिर्वाद देशे; पण तारा पैसा लेशे नहीं.

वारा०— केम जे हुं तेनी विनंती करीश. तेविशे निर्भय रोहो;
ते मानुं कोईने कई समजाशे नहीं, उभां रहो अही लगार, हु
पैसानी कोथळी लेईने आ आवी.

मंछा— हु ते पोतानी पासे लेनार नहीं.

वारा०— (मंछानें) तु तो तेटला ले. अने मथुरा, जो तु तेने
मना करीश तो संभाळ; हुं तारी चंडोळ लेनारी नहीं. पछी
हुं मारा बापानी आज्ञा अचूकपणेथी मानीश. तमारा भणी
फरीथी जोईश नहीं. अने पछी कदी हु तारी कूजमां जना-
री नहीं.

मंछा— तु एवु बोलेछे पण पछी—

वारा०— (नाके आंगळी अडकावीने तेने दबावेछे) चुप, त-
नें बोलवानी समजण नहीं. हुं तारु लगार साभळणारी नहीं.
उभी रेहे अही जरा, हु आवुं त्याहां लगण. मने अवकाश
फाव्यो तो तमारा बापानें हुं बे ओळोपेण लखीश. माराथी
वेहेला अवासे नहीं; तो हुं कोथळी लावीने आ बंगलाना
खुणामां मुर्काश. ते पथरा हेठे. हमणाज ते निशानी राख.
साभळ्छे ?

मंछा— मारी निशां छे के मारा बापा तारा पैसा पाछी आपीने
मने मौकलशे.

वारा०— तेनो विचार तेणे अगांउ करवो. तेम कप्याथी, पछी
हु तमनें मळवानी क्याहाथी ? पछी तमारी मारी पण छेली
भेट, आगळ मने तारीसाथे बोलवानी बापानो आज्ञा नहीं;
अने तेमनें नाणु न आप्युं तो देवे एवुज थवानुं.

मंछा— शा कठोर शब्द काढेछे आ ?

वारा०— मारे बापानी आज्ञा मान्य करवी प्राप्त छे. पण आ-
पण पाडोशी छिये ते मारे एकमेकनी सामु जोवाने काई चि-
ता नहीं. लोकोनी नजर चुकावीने समये—

मंछा— हुं तो मागीं आंख्यो तारी आंख्योमासुं लगाडी मुकीश
अने तमनें कहीश कं तमे मनें मनयी वाहालां छो. हुं तमनें
मरता सुधी भुलनारी नथी.

मथु०— तुं वाहार फरवाने निकळरो तेवारे अमें रस्ताउपर उभा
रहीने तारी भणी जोयुं तो अमनें मना कोण करवानुं छे ?
अने पछी.—

वारा०— तुं सरु केहेछे—पछी एकादुंस्मित. एकादुं वांकी न-
जरनुं जोयुं गयुं तो ते कोइना लक्ष्यमां आववानुं नथी; तो
धीरज मुकशोमा. कइं चिता नथी, सबं दीक्र थरो. पण आ-
पणी चंडोळ क्याहां छे ? हुं मारा. ओडांमां जाऊंछु. (पेली
तेनें लेवा जायछे.)

मथु०— उभी रेहे जरा. हु तेनुं पिंजरुं लावुंछु. अने तारा ओ-
रडाना दरवाजासुधी लेईने आवुंछु. (ते पिंजरुं मुक्यु हतुं ग्या-
हां जायछे.)

वारा०— जाऊंछु मंछा.

मंछा— ए जायु अक्षयी न हो.

मथु०— (भयभीत थईने पिंजरुं खाली लेईने आवेछे) हवे शुं
करं ! चंडोळ माहे नथी.

वारा०— शुं मारो चंडोळ गयो ? मारा माणसमान मथुरा !

मथु०— कोइए एनुं बारणुं उघाडीने तेनें काढी मुक्यो. मनें पू-
री खबर छे के में बारणुं दीधु हतुं.

वारा०— ए मारा माइंगर बिजानुं काम नहीं ते ते मनें आ-
प्यो त्यारनुं तेनें मातुं लाग्युं हतुं. अने आपणे अहीयां घोल-
तां छतां आपणी दृष्टि चुकवीने तेणे ए कृत्य कय्यु.

मथु०— तेणे उभार रमवाने लीधो होय तो पण सारं.

वारा०— हुं तेनें तारा करतां सारीपेठे ओळखुंछु. तेणे तेनें उ-
डावाज दीधो हथे.

मथु०— वारु त्यारे, उभी रेहे. ते एटलामां आघो गयो नहीं
होय. जो कोइ झाड उपर हथे तो तेनें दाणा देखाड्या एटले
तरतज हेठे आवथे. हु सधळु रान तेनें सारु फरीश.

वारा०— (मथुरानें) तनें यथ आवे मारा मित्र, (मंछानें) वि-

चारो मयुग ! मने तेनी दया आवेछे ! तेणे शी हींसे मने ते पक्षी आप्पुं हतु !

मंछा— खरु, तने तेणे आप्पुं न्याहांसुवी तेने चैन पडयुं नथी.

वारा०— वारु न्यारे, हु जाऊंनु मंछा. हु आम पाछले रस्ते जाऊंनु, अने तुं तेम वाडपासेथी हळवेज मारी बारीतळे आव. एटले हु उपरथी कोथळी अने कागळ नाखीश. मारो बापो मध्ये कही न होय तो हुं तने ते स्वता हेठे आवीने आपोश.

मंछा— आहारे मारी मैत्रिणी ! शुं दयाळुपणु, शु उदारपणु आ ! तारो पाड अमे केम वाळीशु (ते बेउ बे वाटे जायछे)

प्रवेश ६.

केशवराय, मोतीराम.

मोती०— केम बापा, में खोटुं कहुं; ते जोयुं नही ! तारी आज्ञा ममाणे चालवाने घाने शी अवघड पक्की छे ते ?

केश०— वारु ए चडोळनी शी वात छे रे ?

मोती०— आपणे सताया हता, माटे में तमने ते कहु नही, के-मके तेखो साभळे. ते वात एवी छे के माणसमान मित्र मथुराए जीवलग मित्रीणी वाराणसीबाईने चंडोळ नजर कन्यो; जीवलग मैत्रिणी वाराणसी, ते नगर पखेरूलेईने, एवी आन-द पामी, के तेणे तेने पोतानो जीवलग मित्र मथुरानुं नाम पा-ड्युं. पण में एवु कर्तुं छे के, तेनु ते पक्षीसाथे अत.पर रमवु थाय नही.

केश०— ते केम !

मोती०— तेणे चंडोळनुं पिजरु तेणीमर मुक्यु हतुं, न्याहां में न-जाणे तेम जईने बारणु उघाडीने पाछो तेने उराडी मुक्यो. ते उडतांज, झाडनी डाळीउपर जई बेठो; पछी ते आ डाळी उप-रथी ते डाळीउपर, ते डाळी उपरथी पेळी डाळीउपर, एम उड-तो हतो. ते हवे तेने जो पकडे तो, हुं तेमने पक्का एवु जाणी-श; पण तेमनाथी ते शु थाय ?

केश०— न्यारे ते ए माहु लुच्चाईनुं काम कन्युं. विहलरोठना छो-कराने दुखबीश नही एवी मारी तने आज्ञा हवी, नही ? ए

वातमा तारी बहेनने पण केदलु दुःख लाग्युं हशे वार ?

मोती०— तेणीए तारी आज्ञा न मानी तेनु तेनें पारिपत्य नहीं ?

केश०— तेनु पारिपत्य करवानो अधिकार तारी पासे नहीं.

दांड वेहेलो, माळीनें अथवा बीजा कोई माणसनें जईने केहे के चडोळनें झालो, अने तेवोज मारीपासे लावो.

मोती०— पण बापा, ते बाबें मना करी हती, के विटलरोठना छोकग साथ छेक बोलवु चालवु नहीं, एम छता तेमणें भेद करी, ते तु तेनें लेवा देईश ?

केश०— मथुराए, चडोळ आप्यो ते वखत, तेणें मारी आज्ञा जाणी हती ?

मोती०— तेणें नहीं, पण बाए तो जाणी हती ? एवु छता तेणीए तमारी अवज्ञा केम करी ?

केश०— तेनो विचार में क्यो होत, तारे गरज नहीं. तेणीए मनें ते चडोळ देखाव्यो होत; अने मनें तेवुंज देखात तो में ते पाछो आपाव्यो होत, माटे हुं तनें बर्बा एक बार कहुलु के दोड वेहेलो, अने चडोळ मळे तेम कर, नहीं तो तनें, शु छे ते जणाशे.

मोती०— पण बापा, ते बोली ते तमे स्पष्ट सामळ्युं के नहीं ? तेनी पासे तमे न जाणो एम काई पैसा छे, अने ते ते विटल-रोठनें तमार देवु वाळवासारु आपशे हारे हा । भली बात सु-झी ! बापा, हुं मछानी वाट पकडी बेसलु, अने ते पैसा लेई-जता तेनें तमारी पासे पकडी लावुहुं

केश०— करी तो जो तेम ! में हमणा तनें शुं कहु ? ते ममाणे करेछे के नहीं ?

मोती०— (वडवडेछे) हु तेनें पकडु तो भली मजा आय !

(ते बाहार जायछे)

प्रवेश - ७.

केशवराय.

(पोतानी मेळे विचार करेछे)

जुओ हुं जाणीतो थईने आटलो भूल्यो; अने आ छोकरां थईने एओए आटली मैत्री, कृतज्ञता, अने उदारपणु देवाड्युं । में वाराणसीने मना करी हती खरी; पण ते में सारु कन्यु शुं ? जे सदृण में तेनें शिखव्या, तेज हुं तेने विशे निंदुं शुं ? आ संसार अरण्यमा जे एकज मुख, जे मनुष्यनी एकज विश्रांती, एवा जे गुणी अने समवयी मित्रोनी सगती, तेनुं सुख हु तेनी पासेथी केम हरी लेऊं ? जेनी सोद, मारी सघळी संपत्ती खर्च थाय तो-पण भरी अपाशे नहीं. आ एटलुं हु केम करलुं एवुं विचारी जोतां, मारा मनमां जे वात भराई ते थवी जोडये, एटलुंज. पुनुं कारण, मारी लाडकवाई छोकरी । मारा मूचळा बाग, सघळा बगला, अने बिजा मारी पासेना सघळा तारा सारा सारा पदार्थ जे छे तेठला सर्व पण तनें प्राप्त थाय तोपण तनें ते कूजनी याद विसरशे नहीं; जे कूजमां तनें, तारा मित्रोनी मेळाप थईने आनद थायछे. आहा ! भली मनें पण शिक्षा लागी । तुं नहोती तो आज मनें पण विद्वलशेठ जेवो अमोलिक इष्ट अंतरात; ते सुख तें मारुं राखुं. ते मनें अन्याय कर्म थकी अने पश्चात्तापथकी काढ्यो. तारुं उदार चरित्र जोडने तारा भाईनुं नीचपणुं मारा हृदयनें घणी व्यथा करेछे. नठारो छोकरो ! केदलुं नीचपणु तारे विशे छे रे आ ! हरो; हवे मारे जोवुं जोडये के विद्वलशेठ पोताना छोकरा ममाणे चित्तनो उदार छे के नहीं. आ मसंगे ते वर्तरो ते उपर मारा आगला मित्रनें सुखनी आशा छे— एक तो आज एवुं थशे के हुं अयोग्य मित्रथकी छुटीश; अथवा मनें योग्य मित्रनो लाभ थशे. (तेणीमरथी वाराणसी हळवेज चाली जायछे; तेनें जोडने ते बोलावीने केहेछे) वाराणसी ! (ते सांभळ्युं न सांभळ्युं करीने तेवीज चाली जायछे, तेनें ते बिजीवार बोलावेछे) वाराणसी अहीयां आव.

प्रवेश ८.

केशवराय, वाराणसी.

केश०—तु कयांहां जती हती ? तु मनें चुकवती केम हती ?

वारा०—(लगार धमराई) एमाटे, के तमनें उपद्रव न थार्य.

केश०—मनें मालम छे के तनें मथुराए चंडोळ नजर केन्यो हतो. तेनें सोळवाने जायछे ?

वारा०—हा, बापा. तेणे मनें एक आप्यो हतो खरो. हुं जा-
णुं के मोतीए तमनें कहूं हशे ?

केश०—पछी, ते ते लीधो नही होय ?

वारा०—मे जाना. अहो, लीधो ते हवे ना केम कहूं ? मेलो
बिचारो ! ते पक्षी मनें आपतां तनें केटलो आनंद थयो छे ?
मथुरा.

केश०—ते तारे पाछो आपवो जोइये.

वारा०—हा बापा, मारी पासे हतो; पण ते उडी गयो.

केश०—ए खरं ?

वारा०—हा बापा, हुं खरंजं कहूंजुं जोइतु होय तो हुं तमनें
तेनुं खाली पिजरुं देखाहुं.केश०—तेनें बाहार कीणे छोडी मुक्यो हशे वार ! ए मोतीनुं
काम हशे.वारा०—ना बापा, तमे भाईनें एम कहेशोमां. पिजरानु वारणुं
सारं अडकाव्यु नही होय, तेथी ते बंदीवान् नाओ. मथुरो ते-
नां शोधने सार गयो छे. तेनें जडशे तो ते मारी पासे लावशे.केश०—त्यारे तुं तेनीसाथे बीजी वार बोलवानी ? तेनें शुं कही-
श ? ते तेनें हजू मारी आज्ञा कही छे के नही ? अने तेथकी
छेह्नी विदाय लीधी के नही ?वारा०—ना बापा, ते मनें घणुं अवधड लागेछे. तेवु एकवार
थयुं एटले पछी मनें कालकटी घणी कण लागशे—

केश०—मारी आज्ञा मानवाने तनें मोठी अडचण पहेछे केम ?

वारा०—तेमाटे नही; एवुं तमे मनमां आणशो नही बापा; पण
मे एवी निहुरता करी होय तो मनें जणायछे के तमे माराउपर
ममता करशो नही. तमे मनें पोतानुं ओकरं केहेनार नही.

जो वारु मनें कांई खेद थया वगर हुं अकस्मात् तेनी भीति तो-
हुं तो, तमेज मनें पोताना मनमां शुं केहेशे ? मारां भित्र मनें
शुं केहेशे ?

केश०— पण तेमना बापे मारो अन्याय कन्यो होय तो तारार्थी
छांना रेहेवाशे ? तनें मारुं अभिमान आवशे नहीं ?

वारा०— एवुं केम थशे ? मनें अभिमान आवशे. अने तमारुं
समाधान थवासारु हुं सर्वस्व आपीश.

केश०— हुं तेनी पासे शुं मागुंछु, अने ते मनें शुं आपतो नथी,
ते तुं जाणेछे ?

वारा०— हु जाणुंछु. हा हुं जाणुंछु, ए बापा तमे मनें केम पु-
छोछो ?

केश०— एमाटे के, मारे जाणवुं जोइये के विहलशेठनां छोकरां-
नें ते मालम छे के नहीं, अने तेओऐ तनें ते कहुं छे के नहीं.

वारा०— हा, तेमणे मनें कहुं. तेमणे मनें संधु कहुं, तमे रीश
न लगाइता बापा !

केश०— वारु तनें केम जणायछे ? हुं कांई गेरवाजबी चाल्यो
के ठीक ? विहलशेठउपर मारा एटला उपकार छतां तेणे मारी
न्हानी सरखी वात सांभळवी नहीं ? अने जे हुं मागुंछु, तेनुं
मारार्थी तेनें सो गुणित मूल मळशे, एवुं छतां ?

वारा०— बापा हुं न्हानी छोकरी, तमारा मोटाना खटलामां
शुं समझुं.

केश०— तुं पोताना मनमां विचार कर. अने ते शुं केहेछे ते
मनें केहे.

वारा०— बापा मनें क्षमा करवी. मारुं न्दय कांई एकादि वा-
त एवी केहेशे, के ते तमनें गमशे नहीं.

केश०— हुं समज्यो. हुं अन्याय करुंछु एवुं ते केहेछे. एमां
भ्राति नहीं.

वारा०— मनें जणायछे के तमनें हमणां रीश लागशे.

केश०— ना. विहीशमां, बोल तुं.

वारा०— गमे ते हो, तमनें खोटुं लागे एवुं हुं कदी बोलनारी
नही.

કેશ—તેની કશી ચિંતા નથી. તને જે દેખાય તે સાફ બોલ, મારી આજ્ઞા છે.

વારા—વારુ ત્યારે. મને જણાય છે કે તમારો કાઈ અન્યાય નથી. અને વિદ્વલશેઠનો પણ નથી.

કેશ—અરે સુશામદીયણ છોકરી ! હમે બેઠ સરા ! એમ કેમ થાય ? અમારા માહેથી એક સ્વરો અને એક સ્વોદો હોયજ.

વારા—બાપા મને ક્ષમા કરો. મને સુચ્યુ તેમ હુ બોલી—તમારો વિદ્વલશેઠ ઉપર ઘણો ઉપકાર, માટે તમે માગો છો તે તેણે આપવું, દાસરૂ; અને વિદ્વલશેઠને ન આપવાનું કારણ છે માટે, તે કેહે છે તે પણ સરું.

કેશ—તે ગમે તેમ હોય. પણ તે કેહે છે તે તને ઠીક દેખાય છે ?

વારા—તે હું શુ કહું ? મને જણાય છે કે તેણે તમારા ઉપકાર જાણીને પોતાની કુંજ તમને આપવી, એ તેનો ધર્મ છે; જેણે તેને તે કુંજ આપી, તેનો કરાર જાણીને તમને તે આપવી નથી, એ પણ તેનો ધર્મ છે. મેદાન કરવું માટે તમે તે કાપવાના; અને પોતાના છોકરાને વિશ્રાંતિ સ્થાવર—તે તે રાસવાનો. તમે ગામના ધર્મી, તમારા હાથમા સત્તા છે, માટે તમે તે કાપી શકશો; તમારી માર્યના કરીને તમારીપાસે છોકરા માણસો લાવી, રડીને, તે રાસી પણ શકશે; એમ છે.

કેશ—થયુ હવે, તારી બુદ્ધિ સાંમઝશે તે પસશે. વારુ ત્યારે હવે તેણે મારા પાંચસો રૂપિયા આપવા, અને પોતાની કુંજ રાસવી.

વારા—ત્યારે તમે પણ એમ તેના ઉપર બઝાસ્કાર—

કેશ—તેમા પછી જણાશે. સ્વરો કોણ અને સ્વોદો કોણ તે, અં—

વારા—ના બાપા, રીશ ચઢાવશો માં, મને તેમ લાગે છે માત્ર; શુ કેહેવું તે સુક્ષ્મ નથી માટે મોઢે આવ્યું તે બોલી. પણ, બાપા, પાંચસે રૂપિયા તેણે આજ ક્યાહાયકી આપવા ?

કેશ—ક્યાહાયકી આપવા, એ જો તને મારામ નથી, તો મને પણ મારામ નથી. પણ જો તે તારી પાસે માગવા લાગ્યો તો પછી ?

वारा०— (बापनें बाथ भीडेछे) बापा, हुं हवे ते तमाराथ-
की केम छानुं राखुं ? तमे मनें मारशो तोपण पुरवशे, अने ते
मनें घटे तेमज कच्युं छे—

केश०— छोड, छोड, छोकरी मनें जवादे ! पण ए शुं ते हुं सम-
ज्यो नही !

प्रवेश ९.

केशवराय, वाराणसी.

मोतीराम (मंछानें खेंची लावेछे)

मोती०— बापा, आ भली पकडाई ! एनी पासे लाखोटो छे, हुं
जाणुंछु के ते वाराणसीना नामनो हशे, चाल अली, काढ ते
वेहेली. नही तो हुं तारा सर्वांगनो झाडो लेईश. बापा, ए बा-
डभणीथी नासती हती ते वेळा एना हाथमां में दीछे छे.

केश०— मोती बलात्कार करीशमां. (मंछानें) छोकरी तारे
अहींया कोनी साथे काम छे ?

मछा— (घभराई) नथी— हा,— हुं एनें जोती हती.

केश०— तुं बिहीशमा छोडी. तु कोनें जुएछे ?

मछा— वाराणसीनें—

मोती०— पण मछी, हमे तमारी साथे बोलवु नही माटे बापाए
मना करी छे, ते तुं जाणेछे नी ?

केश०— (मोतीनें) हुं तनें विनंती करुंछु, छानो रहे. (मंछा-
नें) छोकरी, आ लाखोटानी शी वात छे ते मनें केहे.

मछा— ते काई नथी. (वाराणसी भणी सचित जुएछे) वारा-
णसी, हवे केम करवुं ?

वारा०— मारी बेहेनी, आपणनें हमणां बापा पासेथी काई छा-
नु राखवानुं नथी.

मोती०— (केशवरायनें) जुओ बापा. तेओ तमारा समक्ष ए-
क बीजासाथे केवां बेघडक बोलेछे. ए तमारी आज्ञानु उछ-
घन नही ?

केश०— तु छानो रहे. मछा, छे शुं ते मनें कहीश ?

म.रा.— वारु न्यारे; तमनें केहेवानुज तेमाटे सांभळो. मारा बापाए वाराणसीनें कागळ लरयो छे. (वाराणसीना हाथना लासोटो आपवा माड्यो तेदले, मोतीए ते तेना हाथमाथी वेंच्यो)

मोती.— जोयु बापा ! एमां पेसा भन्या छे; (वाराणसीनें) उभां रेहे छोरुं, हमणा बापा तारी सारी पूजा करशे.
(ते लासोटो बापाना हाथमा आपेडे)

केशवराय.

(लासोटो उघाडेछे अने वाचेछे)

“ परम उदार छोडी ” “ तें पोताना बापथी छाना मनें पे-
“ सा मोकली दीधा, ते में लेईने तारा बापनें भरवा, अने कदा-
“ चित वात उघाडी थई तो, तनें ठपकामां आणवी ए मनें थोम्य
“ नहीं. एवु भारे हाथे बन्यु तो तुजु पोताना मनमा मनें शु क-
“ हीश ! तो हु तेवु करनार नथी, हु देवादार छु तेवोज रहींश,
“ ज्याहा सुधी हु ते पोतानी जातकमाईना द्रव्यथी वाळु त्याहा
“ सुधी तारा बापनी मर्जा ममाणे मारा हाथथी बनतु नथी मा-
“ टे मनें खोटु लागेछे, पण शु करं ? मारो उपाय नथी. केश-
“ वराथे सत्तानां बळथी इच्छामा आवे ते, मनें न जणवता क-
“ न्यु होत तो, हु क्याहा बोलवाने आव्यो हतो ? ते थयु होत
“ तो मनें मारा मनमा, एदलु लाववानी पण जग्या हती के. मा-
“ रा मित्रो साथे में बोली करी हती ते, में तोंडी नहीं. मनें आ
“ लोकने विशे तमारा बापानी तथा तमारी मित्राई अमुल्य छे.
“ तु जेवी मारी साथे अने मारा छोरु साथे आजसुधी उदार
“ भावे चाली तेमज आगळ चालजे, ए मारी मार्यना छे. ”

(सही) विदलथेछे.

(केशवराय वाराणसी भणी जुएछे)

वारा.— (तेनी पासे जायछे) हवे बापा, ए पेसा मारी पासे केम आव्या ते हुं तमनें कहुछु, आजलगण कसु नहीं देनी मनें क्षमा करो.

केश०— (तेनें बोकी देखे) ते हुं जाणुंछुं छोकरी; तमारुं भाषण थनुं हतुं ते में आडा रहिने सर्व साभळ्युं. तमारी मोठाई जो-ईने मनें घणो आनंद थयो. हुं शरम मुकीने कहुंछुं के. तूं न होत तो में आज एवुं अकर्म कयुं होत के, ते मारा मननें जन्ममुधी संतापत, अने हुं दुखी थात. आ तुं पोताना पैसा ले. अने तारी माए जेम कहुं होय तेम एनुं सार्थकं कर. ए धर्म करतां ववरांशे मोटे बिहीमां. मारां छोकरांओ, तमारी बाहाली कुंज अक्षयी रहो, अने तमारी मैत्री उत्तरोत्तर वृद्धि पामीने दृढ थाओ.

बारा०— (तेनो एक हाथ झालेछे) बापा, आज तमे मनें नवो जन्म आप्यो होय एवुं जणायछे !

मंछा— (तेनो बिजो हाथ झालेछे) रायजी! साहेब, शुं भलापणुं आ! मारो बाप— (तेनुं गुरु बेसेछे बोलातुं नथी).

केश०— (मछाने) गुणवाण छोडी, तारा बापनें आ पत्र पाछुं आप, अने केहे के, एमां काई बिजुं लखवानुं छे, ते मारो मै-छाप थपा पछी कहीश.

मोती०— ए शुं बापा ! तमे एनें—

केश०— चुप, बोल नही. तारी नशरी जीभ मोमां घाल. आजना दाडामा ते मनें पोताना दुष्टपणानी ओळखाण आपी.

मोती०— शी में तो तमारी आज्ञा पाळी. छोकरांए माबापनी आज्ञा नही पाळवी ?

केश०— तेसणे पाळवी. पण माबाप जो अन्याय करवा केहे-छे, तो छोकरांए पोताने उचित अने जेमा ईश्वर राजी, तेज करवुं. हुं स्वार्थपर थईने अन्याय करूं ए तारा अंतरमा जो समज्यो नही, तो मनें तारा सद्रूपनी आशा आगळ देखाती नथी. जो वाराणसी केवी चाली ते.

मोती०— पण बाए मजपासे तेवा पैसा आप्या नोहता.

केश०— तेनुं कारण के तेणीए तारी पूर्वज परीक्षा करी. पैसा नथी तो मोठा शब्द नही हता शुं ? जेणे करीने तु पोताना मित्रोनुं, अने जेणे तनें ग्रथम विद्याभ्यास कराव्यो ते गुरुनु स-

माधान कस्युं होत ? पण चडोळनु शु थयु ! तु तेनो शोध करा-
वेछे के नहीं !

मोती०— वाडीमां मनं कोई मळ्युं नहीं.

प्रवेश १०.

केशवराय, मोतीराम, वाराणसी, मछा, मथुरा.

(मथुरा दोडतो आव्यो अने रासोश्वास नाखेछे एक हाथ-
मा तेणें चडोळ झाल्यो छे, विजे हाथे लोही निक्क्यु छे मोटे
चिथरू विटाळ्यु छे)

मथु०— वाराणसी ! वाराणसी ! आव वेहेली. सारु थयु यार !
आजो, तारो चडोळ लाव्यो ! अरे जुडा. नासी गयो हुतो नी ?
(केशवरायनें जोईने ते जरा दवायछे)

वारा०— तेनी सामे दोहेछे) मारा बाहला मथुरा ! (तेना हाथ-
माथी चडोळ लेछे अने केहेछे) अरे ठगणा, पकडायो नी ? हवे
तु मारी पासेथी जवा पामनार नथी जा हवे पोताना पिजरा-
मा (तेनें माहे घालीने बारनु बद करेछे)

केश०— मारा मियकर मथुरा. तारा हाथनें ते शु थयु ! ता-
रा लुगडाने ते लोही शानु लाग्यु छे !

मथु०— (साश्चर्य अने सानद) मारा मियकर मथुरा ! वाराणसी
सामळेछे के नहीं ?

वारा०— हा मथुरा, सर्व वात सारी थईछे—

मछा— हवे आपणी मैत्रीनें अटकाव नथी (मथुरा आनंदे
नाचेछे केशवरायनें मोटा विनयगो नमेछे. मछा, मथुरानो
हाथ झालीने दलगीर थायछे) तनें घणु दु ख थयु भाई ! मनं
तारो हाथ देखाड तो खरो.

वारा०— अरेरे ! भारे सारु तु आटलु दु ख पाम्यो ?

मथु०— अ ! ते काई नहीं चडोळनी पछवाडे झाडीमा दोडता
हाथनें लगार वाग्यु छे मारो हाथ भागी पड्यो होत तोपण
हु थडोळनें लीधा शिवाय तारीपासे आवत नहीं

वारा०— आहा ! मोरेविशे एनी थी ममता छे ! बापा हवे जलदी

एने काई उपाय कन्यो जोइये. सामबाईपासे सारु ओपड छे.
केश०— तेनें कहीने ते उपाय पेहेला कराव. हवे चालो मारी
साथे, छोकराओ, आज आनदनी दिवस; तमारे सारु में उ-
जाणी करी छे तमारा माबापनें पण बोलाव्या छे आज तमें
मांरा गुरु यथा. अने तमारु चरित्र जोईने मने जणायु के,
तमारा जेवा गुणी छोकराओ थकी माबापो पण शिक्षा लेवाने
योग्य छे. ।

(सर्व उठने जायछे)

न्हानी छोकरी कळमणे छेतरी

आनदबाई, गवरी.

गव०— बाई, आज साजनी हु, मोरारपासे जई आवु ।

आन०— ना हु आज्ञा, आपनार नथी.

गव०— केम वारु एम का वारु केरेछे ? ।

आन०— तनें तेनु कारण केहेवाने मारे मयोजन नथी; घरडा
केहे ते छोकराए छानामाना साभळवु; तेमनें उलटो मश्र कर-
वो नहीं. अस्तु, तारे समजवु के, हु जे कहुनु तेनें काई सा-
रु कारण हथे, माटे आ, वखत तनें तेनु कारण कहुनु के, मो-
रार छोकरी सारा गुणनी नथी, ते तनें एकादि माठी बात क-
रवाने केहेशे, अने जो तु ते पासे नित्य गई, तो तने लेना हु-
गुण लागशे

गव०— पण बाई—

आन०— उत्तर. साभळवानी नहीं; हु कहु तेम चालवु जोइये-
ते साभळीने गवरीनी आख्योमा पाणी आव्या, ते मा न जाणे
माटे ते लगार एक कोरे गई. पछी मा, बाहार गया उपरात, ते
एक खूणामा बेसीने सारीं पेठे रडेछे तेटलापा मानी कळमण,
तरतज आनदबाईपासे चाकर रही हथी ते घरमा आवी अने
त तेनें केहेछे, “गवरी तु केम रडेछे ? तनें शु थयु ? तनें शु दु-
स छे ते मनें कहीथ ?”

गव०— मानी, तु अहार्थी जा. ताराथी माह दु ख दूर थाय

માની— ના; કેમ નહીં? હુ પેહેલા ચાકરીમા હતા ત્યાહા રતન હતા; તેને દુઃસ્થ થાય, ત્યારે તે મારી પાસે આવે, અને કહે “મારી બેહેની માની, જો મને કેવું સકલ પડ્યું છે! હવે હુ શો ઉપાય કરું?” તે એમ મને કહે, અને હુ તેને સારી સુલ્કિ પણ કહું—

ગવ૦— મારે તારી સુલ્કિ નથી જોઈતી, હુ તને કહું. મારે માટે તારાથી કાંઈ બનવાનું નથી. *

માની૦— મને ઇટલી તો આજ્ઞા આપ કે હુ તારી માપાસે જાઉં તે તો તારું દુઃસ્થ દૂર કરી શકે? કેમકે તારા જેવી સારી છો, કરી વધી જોઈને મને સારું લાગતું નથી.

ગવ૦— આહા! વાઈને! સ્વરૂપ તેજ તો મારા દુઃસ્થનું કારણ છે.

માની૦— ત્યારે તને શું દુઃસ્થ વાઈપાસેથી થયું? હુ એવું કદી માનનાર નહીં.

ગવ૦— ત્યારે કોનાથી થયું તે તને માલમ છે?

માની૦— સ્વરૂપ! એ મને આગમન સ્વરૂપ લાગ્યું નહીં. તુ શાળી છોકરી છે માટે, તારું કહેલું વાઈ સદા સામબ્ધી હશે, એવું હુ સમજી હતી. આહા! તારા સરસ્વી ગુણવાન છોકરી મને હોત, તો હુ તેને તેની મર્જામા આવે તે કરાવા દેત. પણ તારી માને તારાઉપર સત્તાજ કરવી એવું ગમે છે. તેને લેહેર આવી ઇટલે તારી સારી પણ વાત સામબ્ધી નથી. તારા જેવી છોકરી સાથે તેનાથી એવું કરાય પણ કેમ! તને જોઈને મને કેટલું દુઃસ્થ થાય છે. તે કહેવાનું નથી!

ગવ૦— (પરીથી રહવા માટે) મારું હૃદય સોવસા ફુટે છે મારો માણ ઘમરાય છે.

માની૦— સ્વરૂપ, કેમ ઘામરો નમાય? તારી આલ્ખો રાત્રીઓ અને સુજેલીઓ દેસાય છે! મને તારી વરુણા આવે છે તુ પોતાનું દુઃસ્થ મને ન કહીને પોતાના જીવને ક્ષેપ માત્ર કરે છે. રતનને જો, તને થયું તેનું અર્ધું દુઃસ્થ થયું, તો તે મને કસા વગર રહેતીજ નહીં.

ગવ૦— તે તને કહેવાને મને ધીરજ રહેતી નથી.

માની૦— હું તે જાણવાને ઇચ્છતી નથી. પણ મને જણાય છે કે

तारी मा, बाहार फरवा जायछे, अने तने घरमा एकली राखे-
छे एवु काई होशे ?

गव०— ते नहीं.

मानी०— त्पारे बीजु शुं हशे ? आ जो तने वतु रडवुं उभळ्युं !
हुं मोरारने बोलावी लावु ? कदाचित तेनीसाथे रमीने तारु
दुःख दूर थाय.

गव०— (श्वास नाखेछे) तेनी साथे रमवानु मुख मने हवे क्या-
हार्थी मळे ?

मानी०— ते तने मळवाने काई कठीण नहीं. तारा जेवी न्हा-
नी छोकरा रमवाने सोबती जोड्ये.

गव०— तेनीजोडे बोलवानी मने मानी आज्ञा नहीं.

मानी०— तेने मळवुं नहीं । तारी मानी थी समजण छे, ते मने
मालम नहीं ! रतननी मा एवीज हती. ते तेने हिमतनी मैत्री
करवा दे नहीं; पण हमे तेने केवी समजावी छे !

गव०— ते तने केम कन्यु ?

मानी०— ते बाहार जाय, त्पारे हमे दाव गाठिये; पछी रतन हि-
मतपासे जाय, अथवा हिमत रतनपासे आवे.

गव०— अने तेनी माए ते जाण्यु नहीं ?

मानी०— ते हु सभाळुं.

गव०— तेम, हु जो मोरारपासे गई, अने बाईए तने पुछ्यु, के
गवरी क्याहा छे ? तो—

मानी०— हु तेने कहीश के, तु वाडीमा गई छे; अथवा बांहार-
थी आर्वाने मारी ओडीमा सुनी छे. एवा अनेक निमित्त छे

गव०— अली ! पण हु केम जाणु के, मारी ठगाई माने मालम
नहीं ?

मानी०— तेरला मूठे तु माराउपर विश्वास राख; तेने वेहेम सर-
खोपण आववा देनार नहीं. तु मारु कबु साभळीश तो, आ-
जज मोरारपासे जा. अने जोड्येतो रात्री रेहे. आगली
चिता काई करीश नहीं.

गव०— एक वार तेम करवु एवी मारी पण इच्छा थायछे; पण
तु मने वचन आप, के बाईने सभाळीश.

માની૦— જા, ચાહીશમાં.

પછી રમવાને લોમે, ગવરી સાંજની મોરાર પાસે ગઈ. તેની મા બાહારથી આવી. તેણીએ માનીને પુછ્યું, ગવરી ક્યાહાં છે? માનીએ કહ્યું, તે મારી પાસે આસો દાહાદા. વેસી વેસીને ચાકી, પછી જમીને મુવાને ગઈ; તે મારી ઓડીમાં ઉંધે છે.

એમણે ગવરીએ પોતાની મોઢી માને ઘણીવાર છેતરી. સરે-સ્વરું જોતાં, તેણીએ તે માને છેતરી મચી; પોતેજ ઠગાઈ. આગમજ તેની દૃષ્ટીને સંતોષ હતો; માની પામે આવીને તેને સમાધાન થતું; મા બાહારથી આવી હોય તો આનંદે કરીને જઈને તે તેના ગલામાં વાથ મીડે; તે બધી સુસ્વોત્પત્તી તેને પાછી નહીં જેવી થઈ. રાત્રિદિવસ તે પોતાના મનમાં શંકા લાવે અને કેહે; “અલી વાઈ, હું એની પાસે જાઉંછું એ મારી માએ જાણ્યું તો કેમ થશે?” માની શબ્દ સાંભળીને તેને કંપારી છુટે; કે કોણ જાણે તેના મોઢામાંથી શા અક્ષર નિકળશે. તે ઝ્યારે ઝ્યારે માની આકતી મીશાલ, અથવા વ્યય જુએ ત્યારે ત્યારે તે જાણે કે, મેં અવજ્ઞા કરી એ એણે જાણ્યું તો નહીં હોય? ગવરીની ચિંતા એટલામાંજ ટલી નહીં—માની તેને રોજ કેહે કે “રતન મારી સાથે ઘણી ઉદારપણાથી ચાલતી; ઘણીકવાર તે મને સાકર, બદામો, દૂધ આપતી. મંડારીયાં પેટીઓ, એમની કુચિઓ તે મને સોંપતી” તે સાંભળીને ગવરીના પળ મનમાં આવ્યું કે, ઉદારતાવિશે અને વિશ્વાસ રાસવાવિશે, માનીએ પોતાને રતન કરતાં વતું સારું કેહેવું. પછી તેણીએ સાકર, બદામ, અને બિર્જી રાવાની ચસ્તુઓ, માનીને સારુ ચોરે; કુંચીઓનો કુમલો માના અજાણતા ફેરવે તેની પાસે આપી આપે. એવું કરે, પણ તેનું મન તેને રાય. તે મનમાં જાણે કે હું અન્યાય કરું છું, એકરી પણ રઘાહુ પડશે; અને વાઈની મમતારી હું છુટીશ. એક દિવસે નિશ્ચય કરીને તેણીએ માનીને કહ્યું કે, આજયકો હું તને કાંઈ આપવાની નહીં. માની બોલી, “વારુ છોકરી, તારી મર્જી; પણ જો પસ્તાઈશ! સમી રહે તો, તારી માને બાહારથી આવવાદે. અને તું તેની આજ્ઞા કેવી પાળે છે તે હું તેને સર્વ કહીશ.” ગવરી ધામરી થઈ, અને ચાહીને, માનીએ કહ્યું તેવું તેણીએ સાંભળ્યું. પૂ-વે, ગવરીની આજ્ઞા માની સંભરતી; હવે, માનીનો હુકમ ગ-

वरी सांभळेंले. मानी पेरे गाळभेळ दे; धमकावे; धिक्कार करे गवरी ते सघळुं सहन करीने चूप रेहे, तेनी फिरीयाद केहेवाय नहीं. ते दुष्ट कळमण, एक दाहाडा गवरीपासे आवी, अने तेने केहेछे; “गवरी, तारी माए जलेबीओ करीने ताळामां मुकीओछे, तेमांथी काईक मारे जोडयेछे; आणी आप. बीजुं, चार माडा अने; वाडको भरीने दुध पण लावजे; तुं जा, अने कुंचीओ वेहेली शो-धी लाव.”

गव०— पण अली मानी—

मानी०— अली मानी केहेवानुं अहीयां काई काम नहीं; कस्यु ते लावेछे के नहीं ?

गव०— एवं केम केहेछे वारु ? बाई जाणथे तो पछी केम थथे ? अने बाईए न जाण्युं तो ईश्वर तो जुएछे.

मानी०— तुं आटला दाहाडा थया मोरारने घेर जायछे ते ईश्वर जाणतो नहीं शुं ! तेनुं तेणे तनें शुं पारिपन्य कस्यु ? गवरीने माए भक्ति मार्ग सारो शिखव्यो हतो; तेणे करीने तेनें पक्की समजण पडी हती के ईश्वरनी दृष्टी सर्वत्र छे. ते आपणनें सारां माठां कर्मनुं फळ आपेछे. तेणे आपणनें खोटां कर्म करवां नहीं एम कस्यु छे; केमके, तेथी आपणनें दुःख थायछे. ते अविचारे एकवार मानी आज्ञा न मानीने मोरारपासे गई, पछी एक अन्याय कस्यो ते छुपाडवाने तेनें बिजो करवो पड्यो; बिजो छुपाडवाने बिजो करवो पड्यो; एममाणें मनुष्य घसरडायछे. तेनें भय, के पोतानी वात मानी उघाडी पाडथे, माटे मानी केहे ते तेनें सांभळवुं नाम थाय.

ए उपरंथी जुओ के गवरीनें केटली पीडा थई हथे ! एक दि-वसे ते पोतानी ओरडीमा गई; अने सांकळ अडकावीने सारीपेठे रोई. ते बोली, “जे मानापनी आज्ञा भंगिछे, तेने केटलोक ही-न भाग्य केहेवो ! मारा जेवी दुःखी कोई नहीं होय. जुओ हु मारी दासीनी दासी थई छुं ! हवे माराथी सुमार्गे चलातुं नहीं. पेली दुष्ट, जे आज्ञा करथे ते मानवी प्राप्त थई. हुं जुडी, चोडी, अने ठग थई ! भगवान !!! मारापर दया कर.” एवं कहीने ते-णीए बेऊ हाथ मोडा उपर ढांक्या, अने निश्वास मुकीने पुष्क-

ळपणे रडीने देवनी आगळ करुणा मार्गी. पळी विचार करवा लागी के आगळ शी गती करवी. तेटले अकस्मान उठीने बोली, "वाईए मने एक महीनासुधी जो पण पासे बोलावी नथी; जो तेणीए मारो माण लीवो—पण ना; ते एवुं करनार नथी; ते-मारा उपर कृपाळु थो. ते मने एकवार, मारी गवरी, एवुं केहे-थो. ते तुं न्दय सदय छे ! आहा ! पण ए हमणां मने केटलु अब-घड पड्युं छे ते जुथो ! ते रोथथी मारी भणी जोशे, अने मने गा-ळो देशे ते माराथी केम सेहेवासे ? हथे, कांड चिता नही. पण हुं हवे निश्चय करुं के, हु तेनी पासे मारा सघळ्या अन्याय क-हीश; कहीशज. हु अतःपर आ रांड कळमणनां उपद्रव सेहे-नार नही. ए मे त्रिजीवार निश्चय क्यो." पळी ते तरतज कोठडीमाथी निकडी, अने माने एकली पाछळे बारणे मेलाप क-रीने, तेनें गळे बाय भिडोने, तेणीए तेनें आसुवडे न्हावडावी. तेनें दुःख मराई आव्युं; शुं बोलवुं ते सुझे नही, वेणे करीने तेनी जिह्वा बंद थई.

आन०— मारी लाडकवाई छोकरी, तनें शु थयुं ?

गव०— वाई शुं कहुं ?

आन०— आ अश्रुपात केम आटलो छोडी ! मारी गुणी छोकरी !

गव०— मारी माणसमान वाई !

आन०— बोल ! बोल दीकरी मारी ! तारा उपर एवी ते शी वि-पत्ति पडी छे !

गव०— हा ! तु जो क्षमा करीश तो कहुं.

आन०— तारो खरो पश्चात्ताप जोईने मे क्षमां करी; बेलाशक बोल.

गव०— मारी माढी, माराथी तमारी अवज्ञा थई, हुं घणीवार मोरार पासे गर्ड, ते मना करी हती तोपण.

आन०— मारी वाहाली गवरी ! ताराथकी एवी बात थई ! जे तुं मनें लगारेक रीश चढे माटे, एटली त्रिहीती हती तेथी एम थयु.

गव०— जो नु सघळुं जाणथे, तो पडी हुं लाडकवाई छोकरी शानी ?

आन०— गवरी, तुं मने चितामा नासेछे. फिकर नही, यांकि-

चित सधु मनें केहे. तनें कोईए पण छेतरी हशे; तुं कदी आ-
जसुधी एवु करवी नहोती.

गव०— हा माडी, मनें छेतरी मानीए; मानीए मनें छेतरी.

आन०— शु ! ते राडे कळमणे.

गव०— हा माडी, अने ते तेणीए तनें जणववुं नहीं माटे में, ते-
नें तारी पेटीनी कुंचिओ घणी वार आपीओ. तेनें सारु सा-
केर, बदाम, अने बिजी वस्तुओ, में कोण जाणे केटली चोरी
! ओ हशे.

आन०— केटली पातको हुं ! आ शुं हुं मारी दिकरीनुं अकर्म
सांभळुं ! नठारी छोकरी, छोड मनें हवे काळुं मोडु कर अ-
हीयाथी. तारा बापसाथे मारे विचार करवो जोड्ये के, अत.प-
र तारीसाथे हमारे केम वर्तवुं.

गव०— ना माडी, हुं तनें छोडनार नथी. तु आगमज मारु
पारिपत्य कर पण वचन आप के आगळ हुं पेहेलाममाणे
तारी ममता करीश.

आन०— हतमाग्य छोडी ! तारु पारिपत्य सारु थशे.

आनंदबाई एवु बोलीने गवरीनें मुकीने गई. पछी गवरीनी
बाप अने मा उभयतां आवीने तेमणे मानीनें तेडावी; अने तेनें
सारी पेठे गाळो दीधीओ, पछी तरतन घरमार्था काडी मुकी. ते-
णीए घणा घणा कालावाला कन्या के, मारी पीठउपर मारो पण
पेठउपर मारशो नहीं, हुं अत.पर एवु करीश नहीं, पण तेमणे ते
सांभळ्युं नहीं. गवरीना बापनें तो एवो निग्रह पड्यो के, ते ते-
नें बोल्थो, “मानीं हुं तारी साथे केवी सारी रीते चाल्यो ! तारा
केटला अन्याय क्षमा कन्या छे ! में जाण्यु हतु जे हुं ताराउपर
रुपा राखुलु, तेणे कराने तु मारी छोकरीने सारा गुणनी शिखा-
मण दर्श तेज ते तेनी पासे अवज्ञा तथा चोरी करावी. ए उप-
रथी जणायछे के तु माणस नथी, राक्षसी छे ! मारे ताहारथी नि-
कळ जलदी; अने तारी इच्छा होय के यमना पासमा पडवु नही,
तो आगळ सारा गुण पकड.”

पछी गवरीनी वारी आवी—ते दीनवाणी सरसी बे हाथ
जोडीने बापसामुखी रही; रडोरडीने तेना डोळा मुज्या; तेनुं मो.

હુ ઉત્તરુ! તેના ગાલ ઘોઘા થયા; અને તેનું સર્વાંગ ધુજવા લાગ્યું, કોઈ કેહેશે જે તેને પ્રાણ પ્રયાણની વ્યથા થાય છે. મોઢા વાંટ એક શબ્દ નિકળે નહીં, તે અમથીજ નીચી ડોકે વાટ જોતી કે, બાપ શુ પારિપત્ય કેહેછે તે સામઘ્યું, તેટલે તે તેને કઢોર ધારીએ કરીને કેહેછે—છોડી, તે પોતાના માબાપને છેતર્યા; તે તેમનો મોટો અપરાધ કન્યો. જે તેને જીવથી વતી લેવેછે, 'અને તુ મુ-સ્લી રહે એવું જે નિરતર હ્ચેછે, એવી માનુ સામઘ્યું નહીં અને તે દુષ્ટ કલ્મણનું સામઘ્યું, એવી તારી યાસના કેમ' થઈ! હમણાં તેને યોગ્ય તેવું જો તારું શાશન કન્યુ; તે કલ્મણની પેઠે તેને પણ મારી દર્પીથી દુર કરી, તો મારો અન્યાય કોણ કાઢશે?

ગવ૦—તમે મારોવિશે કદી વાંકું કરવાના નહીં વાપા; હવે મને યોગ્ય તેવું મારું પારિપત્ય કરો; હું તે સધુ સહીશ પણ ફરીથી એક વાર મારો અંગિકાર કરો; એક વાર મને પોતાની કહો.

વાપ૦—હુ એટલામાં તારો અંગિકાર કરવાનો નથી; તું અન્યાય કબૂલ થઈ માટે તારું પારિપત્ય માત્ર કરતો નથી; પણ તારો ઘણો પશ્ચાતાપ જોયાવિના હુ તેને, મારી ગવરી, એમ કેહેનારો નથી. તુ હવેથી ઠીક સાચાવિને ચાલ, અન્યાયની પૂઠે પારિપત્ય ચાલ્યુજ આવેછે; માટે હુ તારું જૂઠું પારિપત્ય કરતો નથી; તારું તુજ પારિપત્ય કરીશ.

૯ વાપના ઠેલ્લા શબ્દોનો અર્થ ગવરીને સારો સમજાયો નહીં. તેને પોતે વાપશક્તી એમ દુદીશ એવી આશા નહોતી. ૧૪ી તે મા-ના અને વાપના વગવાસે નાક ઘસીને તેને ઘોલી, હું અત.પર ત-મારી આજ્ઞાથી તિલમાય આઢી ચાલનાર નથી. આગલ તે નેમજ ચાલી, પણ વાપાએ કહ્યું હતું તે પ્રમાણે તેનું પારિપત્ય યથાવિના શું નહીં, તે દૃષ્ટ માર્યા, જહીં તહીં તેવિશે વાકી ચુંકી વાતો સ-મજાવિઓ તેનો અને પોતાનો સવાદ થયો. તેટલી વાતો તેણીએ તાકીવાસે વટાવે ગાઠનો બીજી રોટી વાતો જાંડીઓ. તે ઘોલી ગવરીએ ઘણા દાહાઢા મારા કાલાવાણ કરીને મને નાના મકા-રનાં વસ્તુઓ ધોરીને આણિ આપીને, છંલે મારી શુદ્ધિ ફેરવી, અ-ને મેં છાંચ લઈને મોરાગનો મેલાપ કરી આપ્યો. ૧૪ી તે નિત્ય સાજની શ્રાવ. અને બેઠું રાચીએ ઘણી ઘાર એકાનમાં રહેતાં.

એવું કહ્યા ઉપરથી લોકોના મનમાં ગવરીવિશે અવઘી કલ્પના
 આવી તે સામર્થ્યને ગવરીને રાત્રિદિવસ ન્દદોગ લાગ્યો. તે પોતા-
 ની બરોબરીની છોકરીઓમાં જાય ત્યારે, જુણે તો ત્યાહા ત્યાહા તે
 એકમેકને કાને લાગે છે, અને બડમડે છે; અને તેની સામુ તિરસ્કા-
 રથી જુણે, અને વઘ્ગાને બોલીને હસે છે. જો તે લૂગાર વત્તી
 બેઠી તો તેઓ કહે; “તે અઠાયા બેસીને સંકેતની વાતની વાટ
 જુણે, એ નવા વસ્ત્ર કિવા ઘરેણુ શરીરે પહેરી આવી, તો તેઓ
 કહે, “જેને માંની કુચીઓ મળે છે, તેને સારી વસ્તુઓનો શો
 તોડો?” કોઈસાથે તેને લગાર બોલાચાલી થઈ તો તેઓ કહે, “ગ-
 વરી તારું મન હમણાં મોરારપાસે ગયું જણાય છે. - માટે તું ચાવીને
 બેલે છે.” એવા મત્યેક વચનો તેના કાલ્જમાં વાળે જેવા લાગે
 જ્યારે તેને દુઃખનો વેધ સહન ન થાય, ત્યારે તે માના ગઠામાં
 વાથ ખીંટીને રોય. મા તેને કહે; “છોકરી, એ તને પોતાને હાથે
 પોતાના ઉપર આપ્યું છે, તેવારે ધીરજ રાખીને સેહે. ભગવતપાસે
 પોતાના અપરાધની ક્ષમા માગ; તે તને આગળ જન્મલગણ ઉપયો-
 ગી; પડશે, અને તારું હિત કરશે.” ઈશ્વરની છોકરાને આજ્ઞા છે
 કે, છોકરાઓ, તમે પોતાના માબાપને માનો, અને તમને કહે તે
 પ્રમાણે ચાલો.” એવી આજ્ઞા છે તે, દેવે તેમને સુખ થવા સારું જ
 કરી છે. માપડાઓ, તમને હજુ આ વિશ્વમાં કેમ વર્તવું, એ માલમ
 નથી. તમે એકાદું કરો તેથી શું આગળ ઉત્પન્ન થશે એ તમારા
 લક્ષમાં આવતું નથી. ઈશ્વરે તમને માબાપને સ્વાધીન કન્યર છે
 જે માબાપ તમને પોતાના આત્મા સમાન લેવે છે, તમારું સરક્ષણ
 કરવા માટે તેમનું જ્ઞાન તમારા કર્તા વતું છે. એ તમને પેહેલાથી
 સ્વરૂ લાગતું નથી, પણ હવે અનુભવ થયો કે નહીં તે જો, છોકરી!
 તારા ઉપર સકટ પડ્યું છે. એથી તું ગુણ લે કે બિજી જેટલી ઈ-
 શ્વરની આજ્ઞાઓ છે તે એવીઓજ છે. તેથી જેમાં આપણું હિત થશે,
 તેવું જ કહ્યું છે; જેમાં આપણું અનિહિત, તેજ નિપેધ્યું છે. માટે જે
 નિપેધ્યું છે, તે આપણે કન્યુ તો આપણે પોતાને હાથેજ પોતાનો
 નાશ કરીએ છીએ એવું થાય છે. સદાચરણે હિતજ થાય એવા મધ્યમ
 નિશ્ચય થતો નથી; શ્રમ પડીને ડાહ્યું સુલટું દેખાય છે, પણ છેલે
 શ્રાંતિ મટે છે, જેમ તનેજ હમણાં થયું. જો તું, કે એક અપગધે ન

કેટલા ફેરામાં આવી. તો પુનો દાઢલો લેટને અતઃપર સાચવાને ચાલ, અને પટલી એક વાત મનમાં દઢ રાસ, કે જે કર્મ સદાચરણને ઝલટું તેજ તારા સુઘને ઝલટું છે.

ગવરી પોતાની માના ઉપદેશ પ્રમાણે ચાલતી ગઈ, જેમ, જેમ તેની નિદા લોક કરે, તેમ તેમ તે સહન કરીને સદાચરણથી વર્તે. એમ થતા થતા, કેટલાક દાઢાડામાં, તેનેવિશે લોકોના માંઢાની નિદા સેહેજ બંદ થઈ, પછી, “નિર્દોષ ગવરી વાઈ ” એવા વિશેષણે યુક્ત નામ તેને સર્વેના મોઢાયકી પ્રાપ્ત થયું.

ઘરડો ખિસ્વારી.

દયાઢજી (ચાકરને)

આ ઘરડોને તુ માહે કેમ આવવા દેતા નથી ?

ઘર૦— મહારાજ ! તેણે મને ઘોલાવ્યો પણ જુજ આવ્યો નહીં.

દયા૦— કેમ વાર ?

ઘર૦— મને કેહેતા લાજ આવેછે. મેં કદી કીધું નથી તે કર્મ કરું. જુ મીઠા માગવાને આવ્યો છું.

દયા૦— તુ મ્હો માણસ દેખાવછે; ગરીબ થયો મોટે તને શરમ કેમ લાગેછે ? કેટલા પુરુ મારા પણ મિત્ર ગરીબ છે, તે મળતો જુ તને પણ લેખીશ. આવ મારી પાસે બેસ.

ઘર૦— ક્ષમા કરો મહારાજ, મને હમણાં અવકાશ નથી.

દયર૦— એવું અગત્યનું તારે તે શું કામ છે ?

ઘર૦— આ સૃષ્ટિમાં જે મુખ્ય કામ કરવાનું, તેની તજવીજમાં જુ છું. આપણે અહીંયાં એકલાજ છીએ. જુ તમને પ્રહંજ કહું- જુ કે, મારા આયુષ્યના આઠ દાઢાડા વાકી છે.

દયા૦— તે તને કેમ સમજાયું ?

ઘર૦— મને કેમ સમજાયું તે મારાથી તમને કેહેવાનું નથી, પણ જુ જાણુજુ કેમકે એવું મને લાગેછે; અને તેમ થની આવશેજ. સારું છે કે, મારા મરવાથકી કોઈને ઘોટ આવનાર નથી. મારા જમાઈ પણ મારી છોકરીએ મારું આજ બે વર્ષસુધી પોષણ કર્યું.

દયા — તે તેમનો સ્વધર્મ છે; તેમાં તેણે વિશેષ વાર્તા રી કરી ?

घर०— आजसुधी मारीपासे पैसो हतो तेणे करीने हुं कोईना तावामां रेहेतो नही. ते में एक गृहस्थने त्याहां मुक्या हता. तेणे ते ख्याली खुशालीमां उडावीने, पोतानें, अने मनें पण गरीब कन्यो. महाराज, क्षमा करवी, आप पण गृहस्थज छो; परंतु हुं खरं छे ते बोल्पो.

दया०— ए वात, मारी मृत्युक्ष होत, तो हुं संतोषथी सांभळत, मनें रीश चढत नही.

घर०— मारार्थी छेलेसुधी काम करात तो सारु हतुं ! पण हवे हु छेक अटक्यो, अने निस्तेज थयो. मनें जणायछे के हुं हमणां आ शरीरमार्थी छुटीश, माटे ईश्वरे मारा हाथ पग निर्वळ कन्या; हुं कदी काम कन्या वगर रेहेतो नही महाराज. हुं जवान हतो न्यारे काम करु तेणे करीने मारुं शरीर दढ र-सुं हतुं; में कदी वैद्य जाण्यो नथी. पण जे काम ज्वानीमां जोरावरी आणतु हतुं तेज घडपणमां श्रम आपवा लाग्यु. पछी मारार्थी काम थाय नही एवुं थयु, तेदलामा पासे वित्त हतुं ते पण गयु. मनें काम करवानी मनथकी रुची; पण शु करुं ? हाथ पग रक्षा; ए संभारीने मारी आख्योमा आंहु आवेछे, ए-नी क्षमा करवी. हुं पोते दुर्बळ जोईने घणो कष्टी थाऊछु.

दया०— तारा छोकरा तनें पोषता नथी ?

घर०— मारे एक छोकरी मात्र छे; तेना वरे मारो पुत्र करता व-त्तो संभाळ कन्यो. तेणे मनें छतां पदार्थमां कंई कमी राखी नथी. ईश्वर तेनु कल्पाण करो.

दया०— न्यारे शुं ते हमणां तारो संभाळ करतां नथी ?

घर०— तेज गरीब थयां तो मारो संभाळ ते शुं छे ? नदीमां रेल आवी तेणे तेनुं घर वेहेवडाव्यु; तेमनुं सर्वस्व धोवाई गयुं; ढो-रढाक मरी गया. तेमणे मनें पोषवा माटे कर्ज कर्यु छे; एटली एज वात तेमणे मारी आज्ञा विना कीधी; ते मनें घणुं माहुं लाग्यु. हवे मारी उत्तर क्रियानो पण भार तेमना उपर पडे नही, माटे हु भीख मागुंछुं. हु जुनो माणस पण नवो भिखा-री छुं महाराज.

दया०— अने तु रेहेछे क्याहां ?

ઘર૦— તેટલું હું નથી કેહેતો. મારું અથવા મારાં છોકરાંનું રે-
હેવાનું ઠેકાણું, તમારે પણ પુછવું નહીં.

દયા૦— કમા કરજો ઘરડા ઢોસા, મેં તેઢેજ પુછ્યું.

ઘર૦— હા ! હું પણ જાણું છું, આઠમે દિવસે તમે સ્વર્ગ સાધુ જો
જો ત્યાંહીં મારું ઘર ઢાક્યું રહેશે નહીં.

દયા૦— (તેને મુઠી મરીને રૂપેયા આપે છે) ઢોસા, આ લે. ૬-
શ્વર તમને ઘણા દિવસ જીવાડો !

ઘર૦— આટલા ચડા ! ના ઇટલા મેં ઇચ્છ્યા નહોતા. મારે પાંચ
રૂપેયા માત્ર જોડ્યે છે. તે કરતાં વધતા મારે કામના નથી.
સ્વર્ગમાં કોઈ પણ વાતનું ડુંગું નથી.

દયા૦— તું બાકીના તારી છોકરાંને આપ.

ઘર૦— તેમને કામ કરવાનું સામર્થ્ય છે તેમને ધર્માદાનુ શા માટે
જોડ્યે !

દયા૦— જા મારા મલા ઢોસા ! જા અને સ્વસ્થ રહે.

ઘર૦— (પાંચ રાત્રીને બાકીના રૂપેયા પાછા આપે છે) મહારાજ,
આ આપના આપજ લો.

દયા૦— મારા મિત્ર, તું મને શરમાવે છે.

ઘર૦— મને એ લાજ લાગે છે. પાંચ રૂપિયા પણ લેવાને મને સ-
કદ લાગે છે. ત્યારે એ બાકીના રાત્રી, કોઈ બિજા મિત્રારીઓ
આવશે તેને આપવાને કામ લાગશે.

દયા૦— તારી અવસ્થા જોડને મને દયા આવે છે.

ઘર૦— હવે ૬શ્વરને મારી દયા આવે તો સારું; અને તમારા ઔ-
દાર્યનું ફલ તે તમને શત ગુણિત આપે.

દયા૦— તું કાંઈ અન્ન લેઈશ ?

ઘર૦— હું સવારે રાઈને બાહાર નિકલ્યો છું.

દયા૦— ત્યારે તું કાંઈ સાથે તો લેતો જા.

ઘર૦— ના મહારાજ, તે ૬શ્વરને ગમશે નહીં. તમારી રૂચી હોય
તો એક સોપારીનો કટકો મને આપો; અને ખાવાને જરાક
તમાકુ.

દયા૦— તારે જોડ્યે તેટલી સોપારી લે, વેસ. અને તમાકુ પાન
સારીપેઠે खा અને જા.

घर०— ना, मारे जराक जेटलो बस छे, वधती सेहेवाती नथी.
(ह्याळजा पोतानो वाटुओ तेनी आगळ धरेछे, ते ईश्वर सामुं
हाथ करीने केहेछे) हे भगवान आ गृहस्थनु कल्याण कर!
(वे बेऊ जण पान सौपारी खायछे.)

दया०— डोसा, आज रात तमे अमारे घेरजरहीनी ? तनें कोई
जुए नहीं एवु सारु मन हुशे, तो हु पण तने तेवीज जग्या
आपीश.

घर०— ना, महाराज माराथी रेहेवाय नहीं. मारो अमोलिक
समय जायछे.

दया०— मनें बिजी काई सेवा कहो.

घर०— तमारा भाव माटे हुं काई मागु तो, मारे आ लोकमां
काई अपेक्षा रही नहीं. एक बनातनो कटको आ हाथे वि-
टाळवाने होय तो आपो. (हाथ सामुं जुएछे) आ हाथ मारो
छेक रही गयो छे.

दया०— (वे कटका आपेछे) ले आ; हाथने सारु बे, मारा मित्र.

घर०— बिजी ते रेहेवादो; मारे एक पूर्ण, मारो जमणो हाथ
सारो छे, ते उघाडो रखाशे. डाबो मात्र शक्तिहीन भई गयो
छे. ए उपकार तमारो हु विसरवानो नहीं.

दया०— अने मारा मित्र हु पण तनें विसारीश नहीं. मारे माथे
तारो पुण्यवान हाथ एक बार मेल वारु.

घर०— भगवान तनें सुखी राखो, अने स्वर्ग सुख आपो.

(ते जायछे)

समागम सुख.

वल्लभ छोकरो मरुतीए स्तब्ध हतो. आखो दाहाडो ते वि-
चारमा रेहेतो हतो; कोई साथे-झाझु बोले नहीं. ते पोताना का-
का साथे बाहार जाय न्यारि वाटे जे जे जुए ते, ते घेर आच्यो ए-
टले एकलोज मनमा घोळे. तेना काकाना छोकरा हता, तेमनें
ते तेनी टेव जरा गमे नहीं. एक दिवसे तेमणे वल्लभनी पोताना
बापपासे फियाद कीधी; अने बोल्या, बापा, आ भारी मडळीमां
होयछे एटले एथकी हमारो उन्हाह भग थायछे. आगळ ते बा-

પનેં કેહેવાના હતાં કે, પનેં આપણ ધરમાંથી વિશય કરો; એ-
લામા તેમનેં ચિર્જી સૌમ્યયુર્જી મુર્જી, કે તે જેમ કરેડું, તેમજ તે-
નો સાથે આપણે પણ કઈક દિવસ કરવું.

પછી મિજે દાહાડે, તેમાહેલો એક જણ કિહો જોવા ગયો, એ-
ક જણ તોપસાનુ, એક જણ ગોદી, તથા ચરાલયત્ર, તથા વાહા-
ળો; એક જણ કુલાવાની રૂપમાલ; અને એકજણ ધારીપુરીનુ પા-
ડ્યસ્ત્ર તે મઘલ્યાં સધ્યાકાલે ઘેર આવ્યા સ્યારે રાજ આનંદની
વાતો કરતા, તેમ તે દાહાડે તેમણે વહ્લમનેં કાર્દજ કહ્યું નહાં. તે
ઔ નિગ્ય એકમેક સાથે થટ્ટા મશ્કરી વાતો કરીને આનંદમા કા-
લ ગમાવે; તે દાહાડે જ્યાહા સ્પાહા સ્તબ્ધ, હદાર્સાન વિરત થયા.
વહ્લમનેં તે મનમા લાગ્યું અને મોટો પશ્ચાત્તાપ થયો, તેનેં જણાયું
કે આપણો સ્વભાવ રજક નથી, તે જોઈનેં એ છોકરા આપણ સાથે
તેવીજ ચાલ ચાલ્યા લાગ્યા. પછી તે દાહાડા થકી તેણેં તે મહર્જી
છાંદાને તેમની સાથે મન મોકલું કરીને તે બોલવા લાગ્યો. તે
વારથકી તેમનું તેનું મન મહીને તેઓ પરસ્પર આનંદ પામ્યા, પ-
છી તે મિરાઈનું સુલ અનુમવવા લાગ્યો. તેનેં સમજાય તે વાત તે
તેમનેં કેહે તેમના મોઢાથી પોતે સામઝે, તેણે કરીને તે સર્વને
ગમવા લાગ્યો.

મોટાનું મન.

નાટક એક અકી.

પાત્ર.

મનમોહનરાય.

દેવાલ્લી. . . . . તેની છોકરી

જીવરાજ. . . . . તેનો માણેજ.

સાધેર . . . . . તેની માણજી.

ચાકર

ગળેશ . . . . . ગાડીવાન

સ્થલ, મનમોહનરાયનું ઘર

પ્રવેશ ૧.

મનમોહનરાય.

“વિજાનાં છોકરાં આપણે ઘેર લાવીને આવું થાયછે. એજ જીવરાજ, એના ઉપર મારી મમતા કેટલી ! તે મારાં છોકરાં કરતાં મને અધીક વાહલો હતો; અને તેજ હમણાં કેટલો દુષ્ટ નિપજ્યો તે જુઓ ! મને આશ્ચર્ય લાગેછે, મ્હાનપણે તેની ચર્યા સારી દેખાતી હતી, તે સંધુ ડલડું કેમ થયું ? તેની ખલાઈ કેવી ! તેનું ધૈર્ય કેવું ! સંતોષવૃત્તિ કેવી ! જેનું સિદ્ધિ જેવું પરાક્રમ ! ઘેટા જેવી ગરીબી ! એ ગુણ જોઈને તેના ઉપર કોની પ્રીતિ થાય નહીં ? હશે. હવે તેણે મારી દટિસામુ આવવું નહીં; હું તેનું નામ સાંભળવાને પણ રાજી નથી. ઓર, કોઈ છે તહીં ? સાકેરને બોલાવી લાવો.

પ્રવેશ ૨.

મનમોહનરાય, સાકેર.

સાકે.—મામા, તમે મને બોલાવોછો ? શી આજ્ઞા છે ?

મન.—તારા સોદા ભાઈનું તને કંઈ શુભ વર્તમાન કેહેવાનું છે.

સાકે.—(ફિક્કી પડેછે) કોનું, જીવરાજનું ?

મન.—આ લે, આ વનમાઠીનું, પત્ર આવ્યું છે, એ વાંચ; નહીં તો હું ત્યારે તને વાંચી સંભાળવુંછું (તે વાંચેછે).

(વનમાઠી મનમોહનરાયનો છોકરો, અને જીવરાજ તેનો ભાણેજ. એ બેઠા જણાને ડમર ગામમાં મળવાને મુક્કયા હતા; ત્યાં હાથી વનમાઠી પોતાના પિતાને કાગળ લખેછે).

“મારા પરમપિય વાપા, ”

“તમને એકાદુ અનિષ્ટ વર્તમાન લખવાને મને શ્રેદ થાયછે,

“પણ લખ્યાવિના પરિણામ નથી તે તમે વિજાંથકી સાંભળશો

“તે કરતાં મારાથકી સાંભળશો તે ઠીક. મને આપણા જી-

“વરાજના ઢંગ સારા દેખતા નથી. તેણે પોતાનું ઘડિયાળ

“વેચ્યું; તથા પાંચાંશો મળવાનીઓ તે પણ ઘણું કરીને વેંચી.

“હું તમને કહુંછું મને કેમ સ્વર પડી તે. મારી હિતોપદેશને

“ पोथी चोळाईने जर्जर थई, माटे हु पुस्तक वेचनारा पासे-
 “ एक नवी लेवाने गयो हतो; तेणे मनें एक देसाडी, ते मे
 “ जीवराजनी माटे तात्काळ ओळखी. ते तेनीज एवी मारी
 “ निशा था उपरथी थई के तेनु नाम ते उपर लखेलु हतु प-
 “ छी में ते चार रुपैया माटे वेचाथी लीधी. अने कोईने क-
 “ झु नहीं; केमके निशाळ माहेला छोकरा तेनो तिरस्कार
 “ करसो माटे, गुरुजीनें मात्र एकाते वत्तमान कझु; तेम-
 “ णे पोथी वेचनारानें बोलावी मगावीने चोकशी करी तो, ते
 “ कबूल थयो के, में जीवराज पासेथी वेचाथी लीधी खरी.
 “ पछी तेणे जीवराजनें पुछ्यु. तेपण कबूल थयो के मारे पैशा-
 “ नी गरज हती माटे में वेची; अने मनें बिबी लेवाने नाणु म-
 “ ळे व्याहालगी में मारा मित्रपासे बे हतीओ तेमाथी एक उ-
 “ छीनी लीधी छे. पैसा शु कच्या माटे गुरुजीए पुछ्यु; ते-
 “ वारे तेणे ते उपर काई निमित्त कझु, पण मनें ते सधु तर्कट
 “ देसायु. पछी मनें घडियाळनो सशय आव्यो, माटे में तेनें
 “ पुछी जोयु के केटली घटिका दिवस चडयो छे? ते जरा
 “ घभराईने बोल्यो, में ते ठीक करवान घडियाळी पासे आ-
 “ ल्यु छे में ते घडियाळीनी दुकाने तरत जईने पुछ्यु तो, स-
 “ घळा थोथा, पछी में तेने पोतानो भाई जाणीने फजत क-
 “ यो. तेणे मनें उत्तर कच्यो के, तारे मारा कारभारमा प-
 “ डवातु काई काम नथी, मारे घडियाळनु काम न होतु मा-
 “ टे वेच्यु ”

मन०— साकेर सामळ्यु नी? हवे तु शु केरेछे?

साके०— मामा. तमनें मारु लाग्यु तेवुज ए सामळीने मनें पण
 माठु लाग्यु, जरा नरा.

मन०— धरिज पडक लगार; एटलामा थयु नही. ए करता
 सारी वार्ताओ ते हजु आगळ छ.

(ते वाचेछे) “ पछी तेणे शु कच्यु ते सामळो परम दाहाडे
 “ बीजे महेरे गुजगीमा न पुछता ते बाहार गयो. ते सध्या-
 “ काळ थई तो पण घेर आव्यो नहीं; जमवानो समय थयो
 “ तो पण जणायो नहीं; आखी रात बाहार हती. ते सवारे

“आव्यो. पछी एनी फजेती थई छे ते शी कहुं ? तेने पु-
 “छ्यु के तुं क्याहां हतो ? त्पारे तेणे मथमज वात जोडी मुकी
 “हशे ते कही. अने ते जो पण खरी हशे तो पण, आज साजे
 “तेनो न्याय गुरुजी समक्ष थवानो छे, ते ठीक थयो छे तो
 “मने जणायछे के, तेनी अमतिष्ठा करीने तेने अर्हायांथा ह-
 “की मेहेलशे; घर पण पाछो भोकलशे. तमें एटली ममता
 “करतां छतां, तेनी कृतघर्ता जोईने, अने आपणनुं दुर्लौकि-
 “क, अने एवा गुणे करीने तेनुं अकल्याण जोईने, मने घणो
 “खेद थायछे. रात्रीए ज्यांहां हतो ते ठेकाणुं तेणे मने कस्यु
 “पण ते मने जरा खरं भास्युं नहीं. ते ठेकाणानुं नाम तमने
 “लखतो नथी, कारण के तमे तेना उपर वधता रीशे भराशो.
 “ते हवे मने धाक देखाडेछे के हुं नाशीने घेर जतो रहीश.

मन०— तेने आववा तो दे; तेने मारा उंबरमां पग तो मेलवा दे
 , पछी जणाशे. ते रात्रीए ज्यांहां जतो हशे त्प्यांहांज रेहे.
 साकेर, तुं मने तेविशे एक शब्द बोलीशमां. गुरुए तेने अट-
 कावी मुक्यो. अथवा फजेती करीने हाकी मेल्यो, तो पण ते
 , मने बराबरज; हुं तेनी चिता अतःपर राखनार नथी. तेने गमे
 तो देशांतरे जाय; जोइये तो कीईनी गुलामगिरी करे. में बहु
 दाहाडा तेने पोताना छोकराप्रमाणे वर्त्ताव्यो छे.

साके०— खरं मामा, म्हारी तमे बापना करतां अधीक भतिपा-
 ल कन्यो छे.

मन०— में ते मारा संतोपथी कन्यो छे. हु देशांतरे छतां तमारी
 माए मारा छोकरां सभाळया हतां तेवो में तमारी संभाळ क-
 न्यो तेमां काई नवाई नहीं, पण—

साके०— जीवराज लगारेक उल्लु छे माटे तेथकी एकादो अप-
 राध थयो हशे. बाकी ते हाडे केहेवो छे ते मारा लक्षमां हशे-
 ज. तेनाथी एकादो अन्याय थयो होय तो तेने तेथी चोगुणी
 खंत थायछे.

मन०— में पण तेना पुष्कळ अन्याय क्षमा कन्या हशे. तेणे दा-
 रु बालतां केस दजाडया, ते; आपणा दिवानखाना माहेनो
 आरसी फोडयो, ते; किनखावनी डगली काइवमां सरडी, ते;

ए सघळ्या अपराध में तेने क्षमा नथी कन्या ! में जाण्यु हशे,
छोकरवाद छे, एमा काई दुर्गुण नथी. पण घडियाळ वेचवु !
पोथीओ वेचवीओ ! निशाळ मेलाने न पळता वाहार जवु !
रात्रीए वाहार सुवु ! गुरुपासंथी नाथी जडंश, एम केहेवु अने
● मारी पासे आवीन ए सधु ठीक करीने देसाडीश एवु मनमा
लाववु ! ए वातो घणी नठारीओ छे.

साके०— मारा मामा, तंम मथम ते पोतानी अग छुटको शी री-
ताए कनेछे ते सभाळो, पछी तमने गमे तेम करो.

मन०— हवे हु तेनु साभळु ! भगवान करे अने अतःपर तेनु द-
शन मने न थाय. हु मारा सर्व सगाने, अने घरमाहेना मा-
णसोने कहीने ताकीद करुछु के ते गाम माहे आव्यो ता तेने
लाकडीए लाकडीए मारी.

साके०— आहा मामा, एम करशो मा ! — तमे एटला कुर ते-
ना उपर थशो नहीं, हु तमारी भाणेज, हु तमने मारा बाप
ममाणे मानुछु; एक वार मारी मार्यना साभळ.

मन०— वार जी तु, हुं तेम करुछु के नहीं ते.

साके०— त्यारे तमे तेम करशो तो मने एवु लागशे के तमे मारी
जीजीने विसारी; अने तमारी ममता मारा उपरथी ओछी
थई.

मन०— शु तारा उपरथी ? तारी शी अन्याय छे ? तांग भाईना
अन्याय सारु मारी तारा उपर अभाव कदी थवानी नहीं. पण
तु मने अत पर भाईविशे आग्रह करीशमा. मारी मीति सपा-
दीने तु तारी मेळे निराते रेहे.

साके०— मारा भाई उपर तमारी अरुपा जोडने मने सुख केम
थशे ?

मन०— तेने ते घटे. तेणे पैसानु शु कन्यु ? अने रात्रे वाहार
कपाहा गयो हुता ते तेणे केम कसु नहीं ?

साके०— कागळ थकी मने एम देखायछे, के तेणे ते वने कबूल
कर्या; वनमाळीने मात्र ते सरु लाग्यु नहीं. (ते मनमोहन
गय सासु आरुयोमा आसु आणीने, जुण्डे) मारा मामा, तमे
कठोर न थशो !

मन०— (लगार शात थईने) वारु तो जोडये आवो; तेनो गुरु शु केहेछे, न्याहा लगण हु तेने अवकाश आपुंछु.

प्रवेश ३.

मनमोहनराघ, साकेर, चाकर.

मन०— तारे शु जोडयेछे ?

चाक०— हेठे कोई माणस आव्यो छे, ते तमने मळवाने इच्छेछे

मन०— ते शु लेईने आव्यो छ ?

चाक०— निशाळमाहेर्या कागळ लाव्यो छे, आ ल्यो.

मन०— (लाखोटा उपरना नाम भणी जोयछे) रीक ! हु ए-
नीज वाट जोतो हतो. ए गुरुना हाथनु प्पर हु तेमना अ-
क्षर ओळखुछु. माणस क्याहा छे ? तेने कहिये उभो रेहेजे
हु जबाब आपुछु.

चाक०— तेने उपर बोलावु ?

मन०— हुज हेठे जाऊछु. हु तेने मोढेर्या सर्व वर्तमान साभ-
ळवानो. (ते नीचे जायछे. साकेर तेनी पाछळ जायछे.
'चाकर तेने आसारत करीने अतरावेछे.)

प्रवेश १.

चाकर, साकेर.

चाक०— साकरवा, अहीया आवो !

साके०— केम शु केहेछे ?

चाक०— जीवराज अहीयां आव्यो छे.

साके०— शु मारो भाई ?

चाक०— जो आवी नहीं पोंहोंच्यो होय तौ हनणा आवी पों-
होचशे. गामनी पासे आव्यो छे.

साके०— तने ए कोणे कहु ?

चाक०— माणस आव्यो छे तेणेज कहु—तेने ते मारगमा म-
ळ्यो. आहां ! बा ! तेने केम वारु एवु कयु ?

साके०— तेने काई अनुचित कयु नहीं होय. ते तेवु कदापि

करनार नहीं, ए तुं खरु मानजे.

चाक०— ते एवं करशे एम मनें पण कदी मालम नहोतुं. अम-
नें सवनें ते वाहालो छे ए परमेश्वर जाणतो हशे, हमें तेनें सा-
रु भाण आपिये. तेनी में जो चाकरी करी हशे पण तेणे ते
उपकार कदी राख्यो नथी. तमारा मामा ज्यारे ज्यारे हमा-
रा उपर रोशे भराय, त्यारे ते हमारी रदबदली करे. पडोशां
आडोशां, जेटला गरीब लोक छे, तेदला तनु भलुं मागेछे. म-
नें आश्चर्य लागेछे गुरुजीए तेनां उपर केम क्रोध कर्यो ? तेणें
काई वांकुं कन्यु हशे, माटे ते तेनें शिक्षा करवा गया हशे; ते
जरा मानी छे ते जोइने तेनें जणायुं के आपणी अमतिष्ठा था-
य नही, माटे त्याहां थकी निकळ्यो हशे.

साके०— माणसनी अने तेनी मेळाप क्याहां थयो ?

चाक०— अहींथी एक मजल उपर, ते नदी काठे एक झाड हे-
ठळ सुतो हतो.

साके०— आहां ! गरीब बापडो !

चाक०— ते उठ्यो त्यांहालगीं माणस उभो रह्यो हतो, तेनें जो-
इने ते केटलो चमक्यो हशे ते जुओ ! तेणें जाण्युं के आ माणस
आपणनें पाछो तेडो जवा मोक्क्यो हशे, माटे तेणें माणसनें
कह्युं हशे के, मारा कडके-कडका कन्या तोपण हुं, तारी साथे
आवनारो नथी.

साके०— खरुंज, हुं तेनी धीट स्वभाव जाणुछुं.

चाक०— त्यारे माणसे तेनें कह्युं के, तु मनें एवो गमेछे के, म-
नें जो पण मार पड्यो, अथवा जो मारी घांकरी गई, तोपण
तनें दुःख थाय ते हुं कदी करनार नहीं.

साके०— त्यारे जीवराजे हवे शुं करवानु धायुं छे ?

चाक०— ते थक्यो हतो तोपण हळवे हळवे माणससाथे चाल्यो.
ते बेऊजण शिवगाममुधी साथे आब्या, त्यांहां ते अमराईमां सं-
तापो छे. तेणे माणसनें कह्युं के मामा कागळवगर शुं केहेछे
ते पाछो आवीने मनें जणाव.

साके०— आहा ! मारी साथे तेवु मापण थात तो सारं हतु !

चाक०— ते पण तेमज इच्छतो हशे.

साके०— अमारो मामो अमराई भणीथी नित्य फरेवा जायछे. ते रीशमा छे, अने पेहेलीज त्याहा एनी तेनी भेट थई, तो अनर्थ थशे ! रुपाकरांने तु दोडतो जा अने तेनें केहे के आपणा कोठार उपर आव; अने तेनी पछवाडे सताई रहे. - अथवा कहीं घासमा छुपा बेस, मामा बाहार गया एटले हु तनें मळीश—

चाक०— बीहिशोमां बा साहेब. हु पोते तेनें अहीयां लावुछु, अने सताडी मुकुछु (ते जाय छे)

प्रवेश ५.

साकेर.

(एकली.)

आ भाई मनें केटलो अम आपेछे ! तोपण मारांथी तेना उपर ममता कस्या बिना रहेवानु नथी

प्रवेश - ६.

साकेर, दिवाळी.

साके०— बेहेनी ! हु तारी साये बोलवासारु वाट जोऊछु ! बीलीने तनें काई खोटु वर्तमान केहेवानु ए मारे दैव आव्युं छे.

दीवा०— में ते सघळु आगमज जाण्युं. पाधरुज बापाए मारा भाईनु पत्र मारी पासे वचाव्यु; ते पछी गुरुनु पत्र आव्यु; तेणे तो तेनी रीश धर्मणी करी.

साके०— हवे मारा भाईनो हु शी रीते परिहार कर, ते मनें काई सुझतु नथी.

दीवा०— हु शरन मारुनु के ते निर्दोष छे. तनें वनमाळीनु रुत्रिम मालम नथी ? ते पोते अन्याय करीने, लोकोना उपर चढवावेछे. तारा भाई बिशे मारा बापना मनमा तेणें आजज वाकु आप्यु एम नथी; ए पेहेला दशवीश वार तेणे तेनें बहार काढी मुकावानु कस्यु हतु; पण शोध करीने जोता छेछे सधा अपराध वनमाळीना ठ्या. मनें तेना कागळ उपरथाज दे-

સાંપળે કે, કાંઈ તેનુજ તુત છે; જીવરાજે કંઈ મુલંપણ માત્ર કન્યું હશે.

સાકે.— આહા ! શી તે મને ધીરજ આપી છે ! મારો માઈ, રાંતી-
૫ સારો, મનનો મોકલ્યો, આચરણે સ્વઠ, સ્વભાવે ઉદાર, મ-
રુતીએ નિઃશક છે; પણ તેવો લગાર સતાવલ્યો, ધટ, અને આ-
પહી છે. તેણે એકવાર નિશ્ચય-કન્યો તે કદાપિ છોડનાર
નહીં; અને તેના કહ્યા અમાર્ણે જે ચાલે નહીં તેમની મર્યાદા પ-
ણ તે રાખતો નથી. ● -

દીવા.— અને મારો માઈ, મગસરી રુઝિમી, વધી, પેટમાં પેચીને
ગલ લેનારો, એવો છે. જેમ બિલાઈ મયમ મુસમલ જેવા સુ-
આલા પગ કરીને શરીર ઉપર મુકેછે, પછી આપણને મરોમા-
માં મુલવીને તિસ્વાસરસા નસોણ ફાટેછે તેવો તે છે. તારા
માઈમાં અને એનામાં કેટલું અંતર ! મારો માઈ લેઈને તારા મા-
ઈ જેવો માઈ મને કોઈ આપશે તો તમ્હણે લેઈશ. એ વસ્ત
વાત પટલીજ સોટી છે કે જીવરાજ અહીંયા નથી. -

સાકે.— અને જો તે અહીંયાં હોત તો ?

દીવા.— અઃ ! ક્યાંહો છે મ્યારે તે; કેદ કે હુ પણ તેની પાસે
રોડુ મને તે ક્યારે નજરે પડશે એવું હમણા થયું છે. —

સાકે.— તે આપણા કોઠાર પાસે છે, પણ છાની ઘુપ ! મારા
મામા, એકલાજ પોતાની મેલે કંઈ બોલેછે એવું મારે કાને પડ્યું.

દીવા.— વારુ, તુ જીવરાજની મેહેન, માટે તુ તેને મયમ મલે
એ રીત છે; હું મારા બાપાપાસે અહીં રહ્યું. અને તે લગાર
દાવો પેટે તો બોલ્યું. તુ વોડ તેની પાસે, અને તેને ધીરજ
આપજે.

સાકે.— હા, અને સારી શિલામણ પણ આપીશ. તેને એવું ઘટે
(તે બાહાર જાયછે.)

પ્રવેશ ૭.

મનમોહનરાય, દિવાળી.

મન.— આ છોકરાએ મારું પિત્ત એવું તપાવ્યું છે કે, ફેટલું મા-

ળસ વાટ જુએ છે તેની સાથે પવનો ઉત્તર આપવાને મારોથી
 એક અક્ષર લેવાતું નથી. હશે તે સવારે જશે. મને લગાર સ્વ-
 સ્થ થવા દે.

દીવા— એમ કેમ બાપા. તમે શું હજુ તે વિચારા છોકરા ઉપર
 રીશમાજ છો ? તેનો અન્યાય શો એવડો મોટો છે !

મન— સ્વરૂજ, તમને છોકરીઓને તે મોટો દેખાતો નથી. કે-
 મકે તમે પણ તેવાઓજ છો, હુ જાણું છું કે તેના કરતાં પણ
 લોટીઓ તમારા આગળ ગુણી છોકરો શિક્ષા લેવાને હોય
 તોપણ—

દીવા— બાપા, કોણ તે ?

મન— મારોગુણવાન વનમાઝી.

દીવા— આહા ! હા વનો આપણી ઘણો શ્રમાણિક સ્વરો !
 ઘણો ઢાહો ! શિક્ષા લેવાવે યોગ્ય.

મન— હુ જાણું છું, સાકેર તને તે ગમતો નથી. તમારી ટાપ-
 શી ઉપરથી તેને વિશે મારા મનમાં પણ બિર્જા એક ઘાત આવી
 હતી; પણ ગુરુષુ તેની આજ મોટી તારીફ લખી, તે ઉપરથી
 મારો નિસંશય થયો.

દીવા— તે સધલા ગુરુષુ ઉપગુરુષુ તેને વાંચાણી વાંચાણીને તમ-
 ને કટાઢો આપ્યો નથી વારુ. તે તેના બાપની માંતબરી જા-
 ને છે. ધૂત્તે છે, તે બાપ પાસેથી પૈસો કઢાવાનો હોય છે પટલે,
 તેના છોકરાના ગુણ વાંચાણીને કઢાવે છે.

મન— તેમ લોક કરે છે તે હું પણ જાણું છું, પણ વનમાઝીની
 મને હજુ એક મંઠારી સોડ જણાઈ નથી; અને આત્મારામે નહીં
 તોપણ સહસાવધી કરીઓ હશે.

દીવા— તેની ચેષ્ટા ચર્કા કોઈને ઉપદ્રવ થયો હશે નહીં. તેનો
 તેનેજ થયો હશે.

મન— તમે એકાદર્ન ઘેલો કરશો. તેણે મારો રથ માગ્યો તેમા
 શું મારો તોટો નથી થયો ? રથ સોનેરી રમનો, પાધરો નવો
 કરાવેલો, જેના બે હજાર રૂપીઆ મને પડ્યા છે !

દીવા— તે વાત એકાએક ચડે; અજાણતા ચડે; તેનુ વય જોઈનો
 તેના ઉપર દોષ કરીને મુકતો નથી. ગણેશ ગાડી જોડીને પ-

रौसा जीतो हतो, तेढले जीवराज तेनी पाळ्ळ पडीने तेनी पा-
से वेढो; तेढलामां हाथमाथी चात्रुक हेढळ पडी. माटे दोरीओ
जीवराजना हाथमां आपीने गणेश नीचे उतच्यो; घोडाओए
रासो नवळा हाथमां जोईने मस्ती करी अने नाठा, सारुं थयुं
के हरनीस तोडावीने घोडा नासी गया, तेणें करीने बिजा
कोईने वाग्युं न्हों; गाडी मात्र भागी.

मन०— हा, ए कडं घणुं नथी थयुं! एमां मारा शिवाय बिजा
कोईनो तोयो थयो नथी.

दीवा०— केम जीवराजने माथे घानथी पड्यो? ते हशे, पण बि-
चारा गणेशनी चाकरी गर्द, ते मनें घणुं मातु लागेछे

मन०— ते सामरेछे एढले मारा पगनी ज्वाळा माथे जायछे. ते रु-
त्ये करीने मारो आठशे रुपयानो नाश थयो छे!

दीवा०— आहा वापा; तेवारे जीवराज पोताना मनमां ओशि-
याळो केढलो थयो! पोताने लांघे गणेशनी बेआचर थई, ते
वारे वारे तेना मनमां आवेछे.

मन०— ते वेऊ खोटा छे. वेउनें एक वखतज हांकी काढवा
हता. मनें ए आश्चर्य लागेछे के, तनें उपरांतुं लेवाने नगरां
माणमज केम मळेछे! तुं छोकरो थई होत तो: जीवराजनें
सारी सोंवत थात; पछी तमे वेऊ मोटा मोटा चमत्कार करत
खरा.

दीवा०— न्हों पण—

मन०— चुप. दोल न्हों? तुं मनें कंटाळो आणेछे! मारे बाहा-
र फरवा जवु छे. जा, साकेर क्याहा छे? तनें त्रेडी लाव..
(ते पाचडी न घालतां बाहार जायछे)

प्रवेश ८.

दीवाळी.

(पोतानेंज) एनें ममजावता घणु कष्ट थयो हशे, आया मु-
कवी न्हों. तेनुं मो मात्र जोरावर लपटुं छे.

પ્રવેશ ૯

દીવાળી, સાકેર.

સાકે૦— (લગારેક વારણુ ડઘાડીને ઢોકાવેછે) ચૂપ ચૂપ !

દીવા૦— કેમ !

સાકે૦— મામા બાહાર ગયા ?

દીવા૦— હમણાં જ ગયા; જીવરાજ ક્યાહા છે ?

સાકે૦— તે પાછળા વારણાંની નિસરણી પાસે છે.

દીવા૦— તેને હલ્લવેથી ઉપર આપણી ઓરડીમા તેડી લાવ,

સાકે૦— ના તે ઠીક નહીં ! જા નહીં ત્યાહા છે.

દીવા૦— તેને ઝર્યાયા તેડી લાવવાને શી ચિંતા છે ? બાપા બા-
હાર ગયા એટલે અહીં કોઈ આવતુ નથી.

સાકે૦— સાચુ કહ્યુ. અને વેળાએ તેને નાસી જવાને પણ સા-
રુ; તું અહીં રહે ! હુ તેને તેડી લાવુછું. •

પ્રવેશ ૧૦.

દીવાળી.

તેનાથર્કા ક્યારે હુ સગલુ પુછી લેઈશ એવુ મને થયું છે ! તે-
ને મઝવાથી મને મોટો આનંદ થશે. મને તેને જોવાને આશુ
એક વરસ વિન્યુ. ઓહો ! આ તે આવ્યો જણાયછે. (તેને મઝ-
વાને સામી જાયછે)

પ્રવેશ ૧૧.

દીવાળી, સાકેર, જીવરાજ.

દીવા૦— (તેને આલિંગેછે) આહારે મારા भाई !

સાકે૦— એ પોતે એટલા સકદમા પડ્યો છે, તે માટે એને મોટો
સન્કાર ડચિત છે.

દીવા૦— હુ તેને જોઈને સઘલુ વિસારુછુ.

જીવ૦— દીવાળી બા, તારી મમતા હજુ મારા ઉપર તેવીજ છે.
સાકેરનાના જૈવી તું મારા ઉપર કઠોર દિસતી નથી.

સાકે.— એમ કેમ ! હું તારા માંના જેવી થઈ હોત, પછી—

જીવ.— મને પેહલાથી કહો કે તે શું કહેછે ? તે મારા ઉપર શી શાપો છે એ સરુ શુ ?

સાકે.— તને અમે અહીંયા લાવીને સંતાડ્યો, એ જો તેને કાને પડ્યું તો પછી અમને આ ઘરમાથી દેશાંતરે જવું પડશે.

દીવા.— અલી વાંદે સરુજ ! તેની સામું જવાનું હમણા લગા નામ લેશો નહીં. આ વચ્ચત તે, એકાદો મોટો અનર્થ કરશે.

જીવ.— અમારા ગુરુએ વારુ તેને શું લખ્યું હશે ?

સાકે.— તેણે તારા પરાક્રમનું ઘણું વર્ણન કર્યું છે.

દીવા.— કાલે પત્ર આપ્યું તેમા વનમાલીએ કાંઈ તારુ વાકું લખ્યું છે.

જીવ.— શું વનમાલીએ લખ્યું છે ? ગ્યારે હવે મારે વિજો પરિહાર નહીં. તેને સધી વાત માલમ છે, અને મેં તેને યાંકિચિત્ત કંચુ છે.

દીવા.— તેનું પત્ર યાચ્યાયકી તો તારા મળી કોઈ માત્ર અન્યાય દેખાતો નથી.

જીવ.— એના જો મારો તિલપુર વાંદે હોય તો ચોરના હાલ તે મારા.

સાકે.— હશે, તે ધોલવાનું ફઝ નથી. તુ બેમાથી એક પણ હૃદય, મલો અથવા મુંઝો.

જીવ.— તને હું અપરાધી લાગુ છું ? મારો અન્યાય શો ? ઘાંડે-માલ વેચ્યું એજ કેની ?

સાકે.— વળી કાંઈ નથી ? તેં શેલા પાઘડી વેચ્યાં નહીં હોય એવું કોણ કહેશે ?

જીવ.— સરુજ. મને, વન્ના પેસાની ગરજ લાગત તો સઘડું વેચ્યું હોત.

સાકે.— આહા ! કેવો સારો જગાવ ! અને રોજ રાત્રીએ બાહાર સુયા જવું ?

જીવ.— એક રાત માત્ર બાહાર હતો અલી બા.

સાકે.— અને તે માટે ગુરુજી યોગ્ય શિક્ષા કરશે માટે મારી જવું !

જીવ૦— યોગ્ય શિક્ષા નહીં, જુલમ કરશે એવું કેમે કહેતો ન-
થી ! હું અપરાધ કરું ત્યારે શિક્ષા કરવી, અમથીજ શિક્ષા
પડેલે. જો મેં તે શિક્ષા લીધી હોત તો પછી મેં મારા ઉપર
કાઠી ટીલી આપી હોત. અને તેમણે મને અમતિષ્ટા કરીને
નિશાઢમાંથી કાઢી મુક્યો હોત, ત્યારે પછી તારું અહીં તારી
પાસે આવવાનું મોં ન રહત.

દીવા૦— પણ ભાઈ, તું એનો પરિહાર કેવો કરેછે તે કહે; અમને
જણાયું જોડ્યે, અમે બાપાપાસે તારી સફાઈ કરિયે.

જીવ૦— તો વાસ્તવિક વાત એવી છે. કેટલાએક દિવસ થયા,
અમારી નિશાઢમા વાત થતી હતી કે, પાસેના ગામમાં મેઠાં મ-
રાવાનો છે. ત્યારે ત્યાંહા જઈને મોજ મારવાને અને અમારી
હોંસ પુરી પાડવાને ગુરુપ હમને કેટલાએકને આજ્ઞા આપી.

સાકે૦— એમ શું ? તો હું જાણું છું કે ઘાડિયાઢના અને હિતોપદે-
શના રૂપીયા આવ્યા તેટલા વડા ડાઉમ, જમરૂઢ, વરખી, પેંડા
લેવાને સરવ થયા હશે; કંઈ મદારીનાં રીછ; માંકડાનો તમા-
શો, જોવાને પણ સરવ્યા હશે.

જીવ૦— (દીવાઢીને) હું જાણું છું, મારી વાને એવી વસ્તુઓ
ઘણી મિય, છે, તેને માટે કોઈ જે માગશે તે આપશે. મેં તેમ
નથી કમ્પુ સાંભળ, મને તરસ લાગીને મારા શરીરમાં દાહ છુ-
ટ્યો માટે એક વૃજવાસી ગ્રાસણની માંગની દુકાન હતી ત્યા-
હાં નિર્મળ પાણી પીવા ગયો.

સાકે૦— એતો ક્ષેત્રી સ્વોટું. કેમ પણ હોઓ, તે માંગવાઢાની દુ-
કાન તો સરી કેની !

જીવ૦— વા, તારો સ્વભાવ ઘણો કઠણ ઢલી. મારું સઘટું સાં-
મઢી તો લે; તહીં અમે ઘેઢા તો—

દીવા૦— (વારણા મળો કાન દેડને સાંભળેછે) સત્યાનારા વ-
ળ્યું. મારા વાપના શબ્દ સાંભળાયછે !

સાકે૦— નાસ ! નાસ ! દોડ વેહેલો !

જીવ૦— ના. . હું માપાપાસે જઈને તેને પગે લાગીશ, તેમનું સાં-
ત્વન કરીશ.

દીવા૦— ઓરે ! નહીં ભાઈ, તેમ કરીશમાં. તે આ વચ્ચે તારું

સાંમઝનાર નથી. મારે સારુ, ઇટહું તું કરીશમાં.

જીવ૦— ત્યારે તારું સાંમઝું ?

દીવા૦— હારે હા ! તે સંઘેલું તારા માગનુ હું કરીશ. (તે તેને સ્વાયે કરીને પાછલા ચારણામણી સસેડેછે, અને બાહાર કાઢી મેલીને રાંવાનસાનાનું ચારણું ઢાકેછે.)

પ્રવેશ ૧૨.

મનમોહનરાય, દીવાળી, સાકેર.

દીવા૦— આહા બાપા; હું જાણુંછું કે તમે બાહારથી ફરીને આયા.

મન૦— મારી પાગડી ક્યાંહાં છે તે જોઈછું; બહો તે; ક્યાંહાં મુકી છે તે સાંમરતી નથી.

સાકે૦— (ચારે તરફ જોયછે) આ રહી.

મન૦— તે મારી પાસે લાવવાને તને સુસતું નથી ?

સાકે૦— સ્વરૂજ, મને સુખ્યું નહીં.

દીવા૦— સર્વદા ચિત્તની સ્વસ્થતા રાસનારા પૂવા વિરલા.

મન૦— સ્વરૂજ, તમારે કામ પુષ્કલ માટે તમારાં ચિત્ત વ્યગ્ર.

દીવા૦— મારા મનમાં પાધરીજ જીવરાજની વાત આવી હતી.

મન૦— મેં શું નિરંતર તેના નામનો ગણગણાટ મારે કાને સાંમલ્લવો ?

દીવા૦— વાહ બાપા, હવે અમે તેની વાત બોલનાર નહીં. તમે ફરીને વેહેલા આવશોની ?

મન૦— હું હવે ફરીથી આજ, બાહાર જવાનો નથી. (સાકેર અને દીવાળી એક એકના મોઢા સામું જોડેને ઢોકું હલાવીને દેશારો કરેછે કે મસલત પમેછે) અને હનણા વત્તત પણ થઈ ગઈ છે, અને મને કોઈયે કશું કે મારો જુનો ગાડીવાન હેઠઠ આધ્યો તે મારી જોડે બોલવા ઇચ્છેછે.

દીવા૦— તથા સાકે૦ શું, ગણેશ !

મન૦— મને જે નુકસાન થવાનું તે થઈ ચુક્યું અને તેનું તેમ પારિપત્ય પણ સારી પેઠે થયું. હમણા તે શું કેહેછે તે મારેજ સાંમલ્લવું જોઈયે.

दीवा०— तमें करीने आवो त्यांहा लगी जोडशे तो ते रेहेसे.

मन०— ना ना, हुं तेनुं जलदी साभळ्ळीने तेनें बेहेलो विदाय क.

रीश. (ते वेऊ जणीओ एकमेकने कानें लागेछे) (ते दीवा-
ळीनें केहेछे) तारो बापो (साकेरनें) अने तारो मामो तनें
केहेछे ते छानामाना तें सांभळवुं. (साकेर हळवेथीज चाल-
वा मांडेछे) छोकरी तुं क्यांहां जायछे ?

साके०— (घभराईने) मारे नीचे कांई काम छे.

मन०— वारु त्यारे. गणेशनें कहे के उपर आवे. (साकेर
जायछे)

प्रवेश १३.

मनमोहनराय, दीवाळी.

मन०— मनें ते गरीबनी दया आवेछे. पुत्रो तारो गाडीवान म-
नें मळयो नहीतो. मारा घोडा तेणे एवा तडतडीत राख्या ह-
तो के तेनी पीठउपर रुप देखाय. ते, तेना दण्णा चोरीने कदी
दारु पीवाने गयो नथी.

दीवा०— तमे तेनें क्षमा करी होत तो जीवराजनें आटली खिद,
थात नहीं.

मन०— करी करीने तेनी वात काढेछे ! गणेशनें काढवानुं अने
मारे एटली गाडीवान वगर अडचण भोगवधानु ते कारण, ते
काढ्यापछी मनें कोईज गम्यो नथी. तेनी जगाचलाववाने
मनें बिजो कोई तेवी मळवानी नथी.

प्रवेश १४.

मनमोहनराय, दीवाळी, साकेर, गणेश.

साके०— मामा, आ गणेश आव्यो.

गणे०— महाराज, हुं क्षमा मागुंछुं. मनें जणायछे के हवे मारा
उपरथा आपनी रीश गई हसे. प्रार्थना करुंछु के हु आपनी
पासे शरम मुकीने आव्यो, अने रुक्सत मागुंछु माटे आपना

मन०— मैं तेने स्यारेज रुक्मत आपी नथो शुं ?

गणे०— आपे कसु के “आ ले तारो रोजपुरो, मारे घेग्यो आ-
क्षणे जा; अने फरीया मारे उबरे चढीशमां” मने स्यस्यणे
बोलवाने अथवा रुक्मत मागवाने अवकाशज आप्यो न्हो.

मन०— ते मारी गाडी भागी तो तारी साथे हु विजी रीतीप
चालुं एवुं कांई न्हो. ते वेळाए पेला जीपराज ठीकरानी
डोक भागी होत तो भलुं काम थात.

गणे०— तेवारे पछी हुं हक्कीने कांई बोल्पो न्हो; अने अमार
गाडीवाननुं ज्ञान चाबकासुधी, पण तेज महाराज माग हाथ-
मांथा पड्यो तेवारे तेवी बात थई. पण अत.पर हुं घणु साच-
वाने चालीश.

मन०— वारु ते हमणां सर्व गणु. तुं हालमां शुं करेछे ?

गणे०— महाराज, मैं तमनें छोड्या तारथकी हुं विपत्तिज भो-
गवुंछुं. तमारी चाकरी मुक्या पछी हु मुरलीधर शेठने स्यांहा
रह्यो. आहा ! केवो धणी ते ! लाकडी उगाम्यावगर चाकरो
मंगाये बोलतो न्हो. ते विचारो स्वर्गमां स्वस्थ रहो !

मन०— ते हमणा मरी गयो स्यारे ?

गणे०— तेमा मरवार्थी तेमा हाथ हेठेना लोकीने आनंद थयो.
तेयकी पेठ मरीने दांणा पण मज्जवानी आरा न्हो, अने स-
दामारथी काम.

दीव०— गणेश; एवा धणीपासे तु केम रह्यो वारु ?

गणे०— स्यारे क्योहां जाऊ बा ? मारी बायडीने पासेज चाक-
री थई माटे मारे ते पास रेहेवु प्राप्त थयु. ते भेलवती तेमा छो-
करानी कांई चरितार्थ चाले. मुरलीधरपासे सर्व कापे तेने मृ-
त्युए मात्र कपाव्यो. सामत मारे चाकरी नथी. अने शु कग्नु
ते सज्ज नथी पडनुं.

मन०— पण तु जाणेछे के, हुं कोईने विपत्ति इच्छ्यो नथी. अ-
ने जुना चाकरने तो सर्वथा न्हो.

गणे०— खरेज; मने पण ते मालम छे. पण ते भयकर शब्द के.
“ फरीया मारे उबरे चढीशमा ” अथापि मारा कानमा घुमेउ

મુરલીધર શેઠે મારા ઉપર-દશવાર લાકડી ડગામી હોત, તોપણ
 ઇટલુ મય મને લાગ્યું ન હોત.

દીવા.— તો ત્યારથી તને ચાકરી નથી ?

ગણે.— એ મુરત શેઠેર નહોય. એના ગામડાઓમાં પેટની પંચાત,
 ત્યાંહાં ગાડી ઘોડા કોણ રાखिછે. હું પેતર લેઈ, મારી બાયડી
 મજૂરી કરે, મારા છોકરા ખોલ માંગે; ઇટલુ પણ કરાને અમને
 પેટ ભરવું કઠણ પડે. હમે ભૂમિનું પાપરણું અને આકાશનું ઓ-
 ઢળું કરિયે; મારી બાયડી તો દુઃસ્વર્થી મુર્દ.

(તે આંખો લુછેછે)

મન.— તને આ સંધુ ઘંટ, તું મારી પાસે કેમ આવ્યો નથી ?

દીવા.— (સાકેરને હલવેજ) હમણાં બાપા ટાઢા પડ્યા જિવા
 દેલાયછે હવે જીવરાજવિશે કર્ડે સુખ લક્ષણ જાણાયછે.

ગણે.— આહા ! મહારાજ શી બાયડી હતી ! એવી સારી બાય-
 ડી થઈ નહીં હોય. જ્યારે જ્યારે હું-ઠાંઈ હાથે ઘેર આવું, અને
 ખૂલ્યો છુવા જાઝું, ત્યારે ત્યારે તે પોતાના રોટલામાંથી મને
 અરધો રોટલો આપે, જ્યારે મને ક્રોધ આવે, ત્યારે તે મને કો-
 મઠ વચનોએ ટાઢો પાડે. હાય ! હવે તે મુર્દ, તે મારાથી જીવ-
 તી કરાતી નથી ! તે મુર્દ ત્યારથી મારી વિપત્તીનો આરંભ થ-
 યો; હવે છેડો કયાંહા આવશે તે પરમેશ્વર જાણે.

સાકે.— આહા ! ગરીબડો બિચારો ! તારી મને દયા આવેછે.

ગણે.— બાયડી મરી ગયા પછી મને કहीं ચાકરી મલ્લખાની
 આશા રહી નહીં. ત્યારે થોડા દાહાડા-ઉપર મેં, મારા છોકરા
 છોકરીને સાથે લેઈને રાતે, ગામ મુક્યું, છેક મધ્યરાત્રિસુધી ચા-
 લતો હતો, પછી એક જાડતલે સુતો. બિજે દાહાડે સવારે, એક
 ગામ અમારી દ્રષ્ટિએ પડ્યું. દેવયોગે તે દાહાડે, ત્યાંહાની યાત્રા
 હતી. ત્યાંહા મજૂરી કરાને મેં કાંઈ પેટને અર્થે મેલવ્યું; તેટલે
 ત્યાંહા મને જીવરાજ મલ્લખો; તે કેવળ દેશ્વરનો, અવતાર સા-
 સાત ! સ્વરૂં કહુલું, તે તેવોજ છે !

મન.— શું પેલો જીવો છોકરો ! દેશ્વરનો અવતાર ! તે શ્રદાળ !

દીવા.— અને સાકે.— (આગળ થઈને ગણેશંસામુ આનંદથી
 ખુણે) શું જીવરાજ ! અમારો જીવરાજ !

गणेश०— महाराज, मनें जोडये ते शिक्षा करो, पण तेनें खोटुं के-
हैता नही. मनें पगतळे कचरी मारो जोडये तो—

साके०— गणेश, चालवा दो तमारी वात.

गणेश०— मारी न्हानी रत्नी, एक भागवाळानी दुकाने भिक्षा
मागवा गई होती; त्याहां वनमाळी अने जीवराज येऊ बठा
हता.

मन०— वाहावा ! सारो धंधो ! भांगवाळानी दुकाने !

साके०— ना मामा, ते ब्राह्मणनी दुकान हशे; नहीं तो मारो
भाई त्याहा जनार नहीं.

मन०— पण ते गाम जवानुं तेमनें काम शु हुनुं ?

दावा०— तेमनें गुरुए जवाने रजा आली हशे तो ! आपणा गु-
णवान वनमाळी पण त्याहा हतो, सांभळ्युं के नहीं ?

गणेश०— तेणे तरतज मारी छोकरीने ओळखी; अने वनमाळीए
तेनें घणां घाब्यो ते नू सांभळीने, ते त्याहांथी उर्यो, अने ते-
णे पेहेलांज मारी छोकरीने कई मिठाई आणीने सावा आपी;
पछी तेनें हाथमां पकडीने चाल्यो, अने तथकी सर्व वर्तमान
सांभळी लीधुं. पछी ते तेनें, लेंदने मारी पासे आव्यो; हु आ-
खा दाहाडानी मजुरीए शोपाडने त्याहां एक कोरे अजलीए
पाणी पीतो हतो, हु तेनें जोडने आनंदे करीने घेलो थयो.
मारा दिलउपर चिथरा हतां, जही तर्ही मेल लाग्यो हतो, ते-
वाज में तेनें छाती साथे दाव्यो, अने भचरडीने कडकडाट भे-
ट्यो, एवो के पासे लोक हता तेमनें जणाय के हु ते घुमळा
छोकराने चगदी मारुळुं के शुं. ते पण मनें जोडने मोटो आ-
नंदयुक्त थयो. पछी त्याहा लोकोनी भीड होती माटे तेणे मां-
रो हाथ झालीने मनें एक कोरे लीधो.

दावा०— बापा; हु हमणा जोडये तो शरत मारीश के—

मन०— छानी रहे छोडी ! वारु, पछी गणेशजी ?

गणेश०— पछी आपनें कसु एवु तेनें में मारुं सविस्तर वर्तमान क-
ः शुं. ते सामळीने तेनें रडवुं आव्युं, ते कई कथांथी छानो रे-
है नहीं. ते मारी आंगळ बोल्यो, गणेश, मनें क्षमा करो. आ
सधळी विपत्ति तमनें मजमाटे भोगववी पडी; तो हवे हु मति-

જ્ઞા કરું છું કે, તમારું દુઃખ દૂર કરીશ ત્યારેજ નિદ્રા લેઈશ. પછી તેણે ગજવું ચાર્પાને તેમાંથી ન્હાની સરસી કોથલી કાઢીને મને કહ્યું, આ લો કંઈ પૈસા, મારી પાસે તુરત ઇટલાજ છે. હું તે લેતો નથી એમ કહ્યું માટે તેને ઘણી રીશ ચઢી; તેવારે મેં તેને કહ્યું, રાયજી, તમને એ સાવાને સારુ આપ્યા હશે તે કેમ લેऊં ? મારે મેહેનત કરવાની ટેવ છે; કેમ પણ કરીને હું પેટ ભરુંજ છું. એવું કેહેતાંજ તેણે ઘણો ક્રોધ કરીને હાથપગ પછાડ્યા, અને મને જણાવ્યું કે, હું પૈસા લેત 'નહી તો તે મને તે વારે માગત.

મન૦— કોથલીમાં કેટલા પૈસા હતા.

ગણે૦—તુમારે ચાર રૂપીઆનો અવેજ. તેણે તેમાંથી બે આનાના છુઠા માત્ર રાખ્યા. તે બોલ્યો, તમે મારા મામાના જુના ચાકર અને મમાણિક; તમે કાંઈ ચોરી લુચ્ચાઈ કરી નથી; એવું છતાં છોકરાં સહવર્તમાન આવયમાં તમે ખિચ્ચ માગો; તમારે રહેવાનું ઠેકાણું નહીં; તમે સુધા નૃપાણ ટટલો, અને તે હમે જોડ્યે; ધિક અમારું જીવવું ! સ્યારે તમે હવે એમ કરો કે, કાંઈ ન્હાની સરસી ઓરડી લો. ત્રણ દિવસમાં હું મારા મામાને લાવીને ઉત્તર મગાવુંછું, અને તમારી કંઈ તજવીજ કરુંછું. મામાને આપણે બેઠાં કાંધે ચઢાવ્યો સ્વરો પણ તે દયાલુ છે, તે ઉદાર છે, તે તમારું દુઃખ સાંભળીને શોક પામશે. અને બલશેજ.

મન૦ તે એમ બોલ્યો ? સ્વરે સ્વરું ?

ગણે૦— મહારાજ, હું સમ સ્વાઉછું જોડ્યે તો.

દીવા૦— ના ના, તું સોટુ બોલવાનો નહીં, હમારી નિશા છે. કેહે આગલ બઢી વાત.

ગણે૦— પછી તેણે મારા દેવલાને પોતાના સોલામાં બેસાડ્યો; અને પૂછેછે, તમારાં છોકરાં શું કરેછે ? મેં કહ્યું શું કરે ? કાંઈ જાડ હેઠે જઈને ફુલાં એકઠાં કરીને લાવેછે, અને તેના તોરા કરીને વેચેછે; નહીં ત્યારે કાઠી એકઠી કરેછે; તેપણ ન હોય તે વચ્ચે મીઠા માગેછે. તે બોલ્યો, છી છી છી; તે ઠીક નહીં. એમાં કંઈ જીવ નહીં. એમાં તે આલ્મુ અને સ્વચંદ

માત્ર થશે. 'તમે છોકરાને કાંઈ પણ એકાદો ધધો શિસવો; અને છોકરીને કહી ચાકરી ઉપર રાखો.

દીવા૦— વાપા; જીવરાજે એને તે ઠીક કહ્યું નહીં ?

ગણે૦— મેં કહ્યું, સ્વરેજ, પણ આ આવા ચિથરા દિલુપર છતાં : એમને હું કોની પાસે તેડી જાऊ ? મારી પાસે એક પચાસ રૂપે-
યા હોત તો હું એમને ઢેકાણે લગાડત. અહીંયાં પાસેજ એક
સ્વાતરી છે તે છોકરાને ચાકરી ઉપર રાखેછે; તેને હું વીસ રૂ-
પેયા નજર આપુ તો તે દેવલાને લેશે, અને એક છીપણ છે તે
મારી રત્નીને રાखશે તેને જરા પેહેરવાનાં લુગડા કરાવીને શો-
ભાવી તો. પછી મારા એકલાનુજ રહ્યું; તેનો માર નથી, હું ક-
હીં પણ કોઈની ચાકરી કરીને પેઠ મરીશ; આવો નકામો મ-
ટકણ સારચો અહીં તહીં ફરનાર નથી !

મન૦— અને એ ઉપર જીવરાજે શું કહ્યું ?

ગણે૦— તેણે તે સાંભળી માત્ર ઊંધુ, અને ગયો. તે ચોથે દાહાદે
આવ્યો. અને મને કહ્યું, તે સ્વાતરી ક્યાંહાં રહેછે ? તેની પાસે
મને તેડી જાઓ. હું તેને ત્યાંહાં લેઈ ગયો; તે અને તે એકાતે
શું બોલ્યા તે તેણે મને કહ્યું નહીં; પછી મને કહ્યું કે છીપણ
પાસે ચાલ. હું ત્યાંહાં તેને તેડી ગયો; તેને ત્યાંહાં મને બારણે
બેસાડીને પોતે માંહે ગયો, અને તેને કંઈ કહ્યું, તે પણ મને તેણે
કહ્યું નહીં, પછી મેં બેઠું પાછા આવ્યા. પાંચ પચાસ ડગલાં
ત્રાલીને તે ઊભો રહ્યો, અને મારો હાથ ક્ષાલીને બોલ્યો; મારા
મિત્ર, હવે તું છોકરાની કાંઈ ધિંતા કરીશમા, મેં તેમનું ઢેકાણું
કન્યુ. આગલ તેણે મને એક દુકાન દેખાડી, તે દુકાનદારને
તેણે આગલથીજ પૈસા આપી મેલ્યા હતા; ત્યાંહાંથી તેણે મને
આ અગરચો પાઘડી, અને બનાત પૂ સઘલા અપાવ્યા; તે આ
મારા અગરુપર મન્યક્ષ છે, તેથી હું મોટો માણસ દેખાઉંછું,
નહીં વાર ! //

દીવા૦— (મેમથી) ઓરે મારા ગુણવાન, મારા મલા જીવરાજ !

મન૦— (આરયો લુટેલ) હવે હું સમજ્યો ઘડિયાલ ક્યાંહાં ગ-
યું તે.

ગણે૦— ઇટલુજ નહીં મહારાજ. તે મારા સિશામાં, મને ન જ-

ળાવતાં પેસા ઘાલતો હતો, તે મેં પકડ્યો, અને કહ્યું, તારા
 ઉપકાર મારા ઉપર પર્વત જેટલા થયા છે, હવે મારે ધિજા પે-
 સા નહીં જોડ્યે. પછી તેને જે રીશ ચઢી છે, એવી કરી ચઢી
 નહીં હોય- તે મને કેહેવા લાગ્યો, મારા મામાએ તારે સારુ પે-
 સા મોકલ્યા છે તે તું લેતો નથી, એ મામાએ જાણ્યું તો પછી શું
 કેહેશે ? પછી હું તે લેદને તમારી પાસે આવવા લાગ્યો, તે જો-
 દને તેણે મને કહ્યું, મામાની આજ્ઞા એવી છે કે, એમાનું તું કોઈ-
 ને કંઈ કરીશમાં, એટલે આ તું મામાપાસે જો બોલ્યો તો તે ઘ-
 ણું રીશાશે; મેં પછી પોતાના મનમાં કહ્યું; આહાહા ! મનમોહન
 રાય એવા ધર્માત્મા છે નહીં ! ત્યારે એ ઉપરથી મને દેખાણે કે
 હું તેમની પાસે ગયો તો, તેઓ મને મારા અપરાધ ક્ષમા કરીને
 ફરીથી ચાકરી ઉપર રાખશે. એમ મેં મનમાં જાણ્યું; પણ તમા-
 રી પાસે આવું નહીં, એટલા સારુ તેણે મારા મનમાં ભય ઘાલ્યો.

મન.— આહારે મારા જીવરાજ ! મારા પ્રાણસમાન જીવરાજ !
 તારેવિશે ન્હાનપણથી મોટપણ, અને સદાર ચિત્તતા, હું જોતો
 આવ્યો તે હજુ તેવાંજ છે !

દીવા.— ત્યારે છેલ્લે તું શું ધારીને અહીં આવ્યો છે ?

ગણે.— હું આવ્યો એટલામાટે; અહીંયાંના લોકનો મારે એક
 કાગલ જોડ્યે, કે હુ આ ગામનો સ્વરો; અને દેવડો આ મારો
 છોકરો સ્વરો; એવો કાગલ દેખાડ્યા માર તે સ્વાતરી કેહેલે
 કે હુ તારા છોકરાને મારે સ્વાધીન લેનાર નહીં; માટે મારે અ-
 હીં આવવું પડ્યું. ગામમાં પેછો તો મને કોઈએ કહ્યું કે દોલ-
 તરાયને એક ગાંડીવાન જોઈએ છિયે; તે સાંભળીને મને એવું થા-
 યલે કે, જીવરાજના યોગે મને હમણાં મારવું પણ અનુકૂળ
 છે; તે તેવોજ હું દોલતરાયપાસે ગયો, ત્યાંહાં તેમણે કહ્યું કે, તું
 પેહેલાં કોની પાસે હતો, તેના હાથનું આવરુ પત્ર લાવે તો તને
 રાખું. જોયું તો મુરલીધરશેઠ તો મરી ગયો, ત્યાંહાં મારાથી
 જવાતું નથી; માટે વીહિતો વીહિતો તમારી પાસે આવ્યો. - મ-
 નમાં કે કદાચિત તમે મને આવરુપત્ર આપ્યું નહીં તો તમે જીવ-
 રાજને હાથે જે મારાઉપર ઉપકાર કરાવ્યો તે વિશેતમારું મલું
 માગવું અને પાછું જવું.

મન૦— ના મારા મલા ગણેશજી, તેમ થવાનું નથી; જીવરાજે જે તારા ઉપર ઉપકાર કન્યા, તેમા મારો જરા સંબંધ નથી. તેણે પોતે ડઘાડો થઈને તને ઢાક્યો; તેણે પોતે ખુલ્લા રહીને તને તૂંમ કન્યા. તેણે પુણ્ય કર્મ કન્યા, તેનો ભાગ હું કેમ લેऊં? તારા યોગથી તે પળ રૂપાનુ પાત્ર થયો; એ તેના ઉપર તારો પળ મોદો ઉપકાર થયો. તેને આજ તે કેટલા સકટમાથી કાઢ્યો છે! હા, આજ જો, તું ન હોત, તો તેને અલ્લહ મારી દાષ્ટિ આગળથી વેગલો કન્યા હોત.

ગણે૦— મહારાજ, આપણ એવું કહીએ! ત્યારે મારા જેવો માન્યવાન આજ આ સૃષ્ટિમા કોઈ નથી! શુ? જીવરાજને મેં સંકટમાથી બાહાર કાઢ્યો? અમેં એક એકને એવા કામ આવ્યા! આહા! શો આનંદનો ડાહાડો આજ!

મન૦— તે ઘાતકી વનાવ, મારું અતકરણ ક્ષીમવ્યુ હતું. તે લુચ્છાવ મને એમ ઘણી વાર ઢગ્યો છે, અતઃપર હું તેનો વિશ્વાસ કેમ કરું? કરનાર નહીં, પણ મને નિશાલના ગુરુનું નવલ દેખાય છે.

દીવા૦— કેમ બાપા! તેને પણ તેણે એમજ ઢગ્યો નહીં હશે. એ શાપરથી?

મન૦— પણ તે મને લલિછે કે જીવરાજ નાસી ગયો. ઓરે! તેણે નિરાશ થઈને એતાના જીવને એકાદું કર્મ કન્યા, અથવા તે એકાદા સકટમા પડ્યો તો કેમ થશે?

ગણે૦— એક ઘોડો! એક ઘોડો! એક ઘોડો માત્ર આપો; હું તેને પાડો લાવું, તે દીપાતરે ગયો હશે તો પણ ત્યાંહાથી લાવીશ.

સાકે૦— (મામાનો હાથ પકડે છે) મારા મામા! તું તેને ક્ષમા કરીશ? તું તેને એક વાર પોતાની છાતી સાથે દાવીશ?

મન૦— જોપણ તેણે પોતાનું સર્વસ્વ વેચ્યું હશે, જોપણ તે અન્યથો તેવો નાગો મારી પાસે આવે તો પણ, હું તેને રૂબે અતર દેનાર નહીં (સાકેર દીવાળીને દમારો કરે છે, અને પોતે દોડતી બાહાર જાય છે)

દીવા૦— બાપા, જો તે અર્હાંજ કહી હોય તો?

મન૦— શું અહીંયાં ? તેને કોણે જોયો ? ક્યાંહાં છે તે ? ક્યાંહાં છે તે જીવરાજ ?

ગણે૦— આહા ! અહીંયાં જો તે છે ! અહીં જો તે છે ! તો પછી શું ! પછી હું આનંદથી ઉડીશ.

દીવા૦— વારુ બાપા, ત્યારે તે તમારી નંજરે પડશે. .

પ્રવેશ . ૧૫.

મનમોહનરાય, જીવરાજ, દીવાળી, સાકેર, ગણેરા.

(જીવરાજ દિવાનખાનામાં પ્રવેશ કરીને મામાને સાંદ્રાંગ નમસ્કાર કરેછે. ગણેરાના મનમાં આનંદ ખાતો નથી. સાકેર અને દીવાળી આનંદાશ્રુ પાડેછે.)

જીવ૦— (હાથ જોડીને ઉભો રહીને) આહા મામા ! મારા પૂજ્ય મામા ! તમે મારાં અપરાધ ક્ષમા કરશો ?

મન૦— ક્ષમા કરશો ? તું મને હવે સહશ્રગુણિત અધીક વાહાલો લાગેછે. તને ક્ષમા યોગ્ય છે. તુ મને અતઃપર મુક્તીને જઈશ મા.

જીવ૦— ના મામા ! કદી નહીં જાઉં. (ફરીને ગણેરાને જુવે, અને તેનો હાથ કાઢેછે.) આહા ! જો મામા તમે આ ગરીબના અને એના છોકરાના હાલ જોયા હોત તો ! જો તે સઘળું તમારે સારું થયું હોત, જેમ મારે સારું થયું, તો તમને કેટલો સ્વદ થાત !

ગણે૦— નહીં જીવરાજ, મારા હાલનું હુંજ કારણ. હું તને ગમી ડી ઉપર શાને લેઉં ! હું તારા હાથમા તાપટ ઘોડાની રાસો શું કરવા આપું ? પણ તારાં જેવા છોકરાને ના કોણ કેહે ! જો તે ગાડી મારા અંગ ઉપર થઈને આરપાર જાત, તો પણ મારાથી તને ના ન કેહેવાત. તો જીવરાજ, હવે એની નિશાની રાસ; અને આજથકી મારી સામું નહીં, તે આઢ લેઈશમાં. તે લીધું તો હું તને ના કેહેનાર નથી. પણ પછી હું પોતાનો માણ રાસવાનો નથી.

મન૦— જીવરાજ, તે પોતાનું ઘેડિયાળું, પુસ્તક, અને હું જાણું છું કે લુગડા પણ જે વેચ્યા, તે મને કેમ લખ્યું નહીં ? તને એ વ-

સ્તુઓનો ઉપયોગ માલમ નથી, છટલું એ તારામધ્યે ઘેલાપણું નહીં.
 જીવ૦— હા મામા, તે સરું; પણ ગણેશના કુટુંબને એક ક્ષણ મા-
 ત્ર પણ હું જોઉં તે મને મહા પાતક દેખાયું. વઢી તમે રીશા-
 ર્દને ગણેશને હાકી મુક્યો હતો, માટે મને મય લાગ્યું કે, નેને
 સહાયવિશે તમે મને મના કરશો; અને પછી જો હું તમારી
 આજ્ઞા માંગું, તો મોટા ઠપકામા આવું.

મન૦— શું ? ત્યારે તે મારી આજ્ઞા માગી હોત ?

જીવ૦— હા મામા; પણ છટલાસારૂંજ માત્ર.

મન૦— મારા શૂર વીર છોકરા; મને તારી ચોક્કી લેવા દે ! હશે;
 પણ મને પત્ર આવ્યું છે, તેમાથી એક વાતવિશે મને હજુ સંશય
 છે તેટલો મારો ભાગ. તું રાત્રે બાહાર હતો તે ક્યાંહા હતો ?

જીવ૦— હું ગણેશને સારું પૈસા લેઈને ગયો હતો. અમારો ગુરુ તે
 રાતે કહી બાહાર ગયો હતો, માટે જલદીથીજ ઘવાજો અડ-
 કાવશે, એ મને માલમ હતું, તેમાટે હું વેહેલો ઘેર આવવાને નિ-
 કળ્યો, તે અંધારામાં ચાટ મુલ્યો.

સાકે૦— આહારે ખાઈ, ત્યારે પછી તારી અવસ્થા શી થઈ; અને
 તુ ક્યાંહા સુતો ?

જીવ૦— મને વાટના એક ડુપડુ દેખાયું. ત્યાંહાં બારણે એક
 પાટીયાનો કટકો હતો, તે ઉપર સુતો; તેવી નિદ્રા મને કદી
 આવી નહોતી. ગણેશને સુલ કરીને મારા જીવને ઘણો આ-
 નંદ થયો.

જીવા૦— ઓ ! શો દુટ વનો પણ ! તેને વડું માલમ; પણ તેને હ-
 મને જણાવ્યુંજ નહીં.

મન૦— આ ક્ષણયકી હું તેનું પાળી મુકુંછુ; હવે તું મારો—

જીવ૦— ના મામા, એન કરશો મા; વિજાને દુઃસ્વપ્નાં નાસ્તીને
 હું સુલ્લી કેમ ચર્દશ ? અને વઢી તમારા પેટના છોકરાને.

સાકે૦— (તેનો હાથ પકડેછે) આવા ખાઈને હું કેટલો વસા-
 ણુ ? કેટલો જીવસાથે રાહુ ?

મન૦— વારુ તો; તે નિરાલ્ભ્ય રહેશે, અને તુ મારી પાસે રહે. હું
 તને મારા નિદયમાં નિશ્ચય રાખીશ. તને શિશુવવાને ગુરુ જો-
 ઈયે, તે સૌ કોસ ઉપરથી તેડાવવાનો હશે તોપણ તેડાવીશ.

गणेश०— (नमस्ते) मारा सारा धणी. तारी वृत्ति में सदा सरसी दीरी.

मन०— (तेनो वासो ठोकेछे) गणेश, तुं दोलतरायपासे वचने बधायो छे शु ?

गणेश०— हु केम बंधाऊं. मनें तमारी पासेयी रजा क्याहा मळी छे हजु ?

मन०— तनें रजा मळवानी नहीं. मारी इच्छा छे के तुं अने जीवराज एक ठेकाणे रहो, अने एक एकनें सुखी करो. पण तेनें पुनः गार्डीउपर आववा देइश नहीं हो ! हु तारा छोकरानी पण संभाळ करीश.

गणेश०— (आनंदनो उमग आवाने आख्योमार्थी आसु ढालेछे) मारा धणी ! तुं खरुंज केहेछे ? हु आ स्वम तो जोतो नथी ? आहा ! तो मथन मनें घोडारमा जइने मारा जुना मित्रोनें भेटवा दे.

जुनो चाकर.

नारायण शेठ, विठ्ठल.

विठ्ठ०— बापा, तने रामजाने कादसो, प्यारे तेनी जगाउपर राखवाने में एक सारी चाकर जोयोछे.

नारा०— तने ते कामगिरी कोणे कही वारु ? हु तेनें काढनार ए शा उपरथी ?

विठ्ठ०— प्यारे शु तमे सदा ते घरडा डोसानेज राखवाना ? ते करता मनें जणायछे के जवान चाकर घणो उपयोगी पडशे.

नारा०— सारा चाकरथी कटाळवु ए वान घणो अनुचित ! ते तेनें घरडो केहेता तारा मनमा विचार्यु केम नहीं ! ते मारी चाकरीमा घरडो थयो. तनें तेणे न्हानेथी मोटो कच्यो; तने मदवाड आवे प्यारे ते तारी घणी चिता राखतो; तेणे करीनेज ते जलदी घरडो थयो नहीं होय एम शा उपरथी ? ए उपरथी तुं जो के ते तेना घडपणनी मस्करी करवी ! ए-केटली कतमता ! वळी, आ पण तारो खचित निश्रय थायछे के, तरुण चाकर ते करता

વત્તો ઉપયોગી પડશે ? ત્યારે એવિશે એકાદો નિશ્ચય કરવાને હજુ તું ઘણો ન્હાનો છે; એતારે જળવાનું કામ છે. એકાદ દિવસે હું તારા અનુભવમાં આળી આપીશ કે, આસ્થાપૂર્વક ચાકરી કરવાવિશે, ધણીનું હિત જોવાવિશે, તરૂણ કરતા, ઘરડા ચાકર ઘણા ઉપયોગી છે.

વિદ્વ૦— તમે કહો છો તે અર્થે હું તે સ્વરૂપ માનું છું. પણ તેના નિમાલ્યા સ્તરીપણ્યા છે, તેને જોઈતું એટલે મને ચિન્હ દેસાઈને હસવું આવે છે.

નારા૦— એ તારામાં કંઈ પ્રતિષ્ઠિત લક્ષણ નથી હોતી ! મને માલમ નહોતું આવ્યો અધર્મ છે. તું જાણતો નથી, તેને ઘણા મદદાહ લાગ્યાથી તેના કેસ ગયા ! તેની મસ્કરી કરવી તે ईશ્વરની મસ્કરી, જેણે તે રોગ મુઠ્ઠે ઉત્પન્ન કર્યો.

વિદ્વ૦— પણ તે નિન્ય ચડવડે છે, અને મોઢુ ચઢેલી એવો દેસાય છે, બિજા ઘાકર સરસ્વોમોજી નથી.

નારા૦— વયને લીધે તેનેવિશે તે મીઠના છે. પણ તે ચડવડે શામાટે ! તે અરાઢ વીસ વર્ષના છોકરા જેવો ચપલ નથી માટે શું તે તને ગમે નહીં ? અલ્યા હોતી ! એવું મનમાં આણતા તારા શરીરને કંપારી આવવી ! ईશ્વરે મને ઘણા દાહાદા આયુષ્ય આપ્યું તો, એ મમાળે તું મારાં પણ મસ્કરી કરીશ નહીં !

વિદ્વ૦— શું તમારી ! ના બાપા, હું એવો નંદારો નથી.

નારા૦— તો રામજીનો કંઠાબ્દો કરવો એ નયગણું નહીં ! કેમકે તે ધડપણને લીધે પહેલા જેવો ચપલ નથી માટે !

વિદ્વ૦— બાપા. હું ચુક્યો મને ક્ષમા કરો; મને 'હેવે ઘણો સેદ' થયો કે હું—

નાગ૦— તું છાનો કેમ રહ્યો. તને સેદ શાને થયો તે કહે !

વિદ્વ૦— તે મારો અન્યાય જો તમને કહ્યું, તો તમે મારા ઉપર ઘણો ક્રોધ કર્યો અને મને માર્યો.

નારા૦— છોકરા, તું જાણે છે; મને મારવાની હાંસ નથી; હું જેવો ઉપાય તેવુંજ કારણ જોઈને એકાદિ વસત કરું. અન્યાય ગયાથકી મોટી મનતા, અને સારો ઉપદેશ કરીને હું તને અને તારી વંદેનને માર્ગે લગાડું. તે અન્યાય શો ક્યો છે

ते हु जाणतो नथी, मोट तनें हुं शिक्षा करनार नहीं, ए मारा-
थी निश्चय कबुल करातुं नथी. तुं शुं एवी बोली करीने कबूल
थवानो ? छी, ए सारं नहीं, ताराउपर मारी ममता केटली छे,
ए तुं जाणेज छे, तो ते उपर विश्वास राखीने, तुं मारी पासे
कबुल था.

विद्व०— वारु बापा, त्यारे हुं कबुल थाऊंछुं, के में रामजीने “चो-
ट्टा डोसा” एम कह्युं.

नारा०— शुं ? ताराथकी एवी बात थई ? ते भला माणस सगाथे
केम चालवुं ते तुं एटलुं विसंयो ? अने ते शब्द रामजीए सां-
भळया.

विद्व०— हा बापा, मोटिज मनें पश्चात्ताप थायछे.

नारा०— पश्चात्ताप थाय ए सारं छोकरा. पण मोटा उपर को-
ईनें भुहुं कह्युं तेनोज पश्चात्ताप थवो अने पीछाछळ कह्युं तेनो
थवो नहीं, एवुं तनें जणातुं हशे तो वास्तविक जीतां बेऊ अ-
न्याय समान छे.

विद्व०— एरं बापा, मोटा उपर अथवा पाछळ मारे रामजीनें एवु
बोलवु नहीं; पण हुं मोटा उपर कह्युं मारे मनें घणी खंत
थायछे केमके—

नारा०— तुं मारा आगळ मन मोकळुं करीने कई आगळ केहे-
वाने इच्छेछे, एम मनें जणायछे, चालवा दे; बात पूरी कर.

विद्व०— हा बापा, जारे में रामजीनें माहुं कह्युं, त्यारे तेणें, आं-
खयोमार्था आंसु ढाळ्यां; अने बोल्थो; हुं एक घडपणना क्लेशे
पीडामेलो छु; ते उपर वळी मनें छोकरां मेहेणां दे; शु ए मालव्य!

नारा०— गरीब विचारो रामजी. हुं जाणुंछु के ते बात तेना
जीव सगाथे लागी हशे. ए वयमा तेनें छोकरांए चीढववो,
ते सेहेवुं घणुं कठीण छे. पण जे छोकराने तेणें बाळपणथी
ममताए करीने संभाल्यो, एवो के ते तेना उपकार कदी वाळ-
तां आवडे नहीं, ते छोकराए तेनें एवुं दुस्रववुं ए तेनें अति दुः
सह थयुं हशे.

विद्व०— ओहो बापा, हुं केटलो निंध केहेवाऊं, हुं तेनी पासे
क्षमा मागीश. अने हुं सम खाऊंछु के, मारा घटमां माण छे,

ત્યાંહાંસુધી હું તેને ફરીથી કદી દુઃખવાશ નહીં.

નારા.— સારું છોકરા, કહ્યા મમાળે ચાલીશ તોજ તે આજનો અપરાધ તને ઈશ્વર ક્ષમા કરશે; અને હું પણ ક્ષમા કરીશ. આપણે સઘડ્યા પરસ્વાધીન માણી છીએ; કામક્રોધાદિને વશ થઈને એકાદિ વસ્તુ અનુચિત કર્મ કરીએ છીએ; પણ તેનું બલ નિકળી ગયા પછી આપણને પશ્ચાત્તાપ થવો. અને ગર્વ છોડી ને થયેલા અપરાધની આપણે સ્વચ્છતા કરવી; અને ફરીને આપણાથકી તેવો ન થવા દેવાવિશે આગ્રહ ધરવો. પણ તું મને કેહે કે તને રામજીને એવું કેહેવાનું કારણ શું હતું ? તેણે કંઈ તારો અન્યાય કયો હતો ?

વિદ્.— હા બાપા; તેણે પોતાની મેલે નથી કયો તો પણ મને તેમજ જણાયું. હું મારું તીર કામરું લેઈને રમતો હતો, તેટલામાં તેના મોઢા ઉપર તલ જોઈને મેં તેના ઉપર નિશાન તાક્યું; તે ઉપરથી તેણે મને કહ્યું, “સ્વચ્છદાર વિઠલ; નહીં તો હું તારા બાપાને જઈને કહીશ” તેણે મને એવા ધમકાવ્યો તે ઉપરથી મને ઘણી રીશ લાગી, અને મેં તેને ગાલ દીધી.

નારા.— ત્યારે તે પોતાની મેલે તેને જાણીને દુઃખવ્યો.

વિદ્.— તે હું ના કેમ કહું.

નારા.— ત્યારે તું ઘણો અપરાધી. - મોટેજ તેની આંખોમાં પાણી આપ્યા !

વિદ્ સારું ત્યારે બાપા, તમે આજ્ઞા આપ્યો તો હું આ ક્ષણે તેની પાસે જઈને ક્ષમા માગું. તે તે આપતા સુધી મને યેન પડવાનું નથી.

નારા.— હા છોકરા. એવા કામને એક ક્ષણ જવા દેવી નહીં, જા, જઈને આવ. હું અહીં છું (વિઠલ જાયછે અને સમાધાન પામીને પાછો આવેછે.)

વિદ્.— બાપા, હમણાં મારું અંતઃકરણ મને સ્વચ્છતા આપેછે. કેમકે, રામજીએ મને મનથકી ક્ષમા કરી. અને હું જાણું કે હું અતઃપર એવા અપરાધ કરનાર નહીં.

નારા.— ઈશ્વર તેમ તારાથકી કરાવે; તેની રૂપાવિના તારો કિયો પણ નિશ્ચય પાર પડવાનો નથી.

વિદ્વૃ— તેની રૂપા થવાને શો ઉપાય કરવો ?

નારા— તે વિશે તું તેને મજ, અને તેની સહાયતા માગ. તે તને નહીં આપુ એમ કેહેનાર નથી.

વિદ્વૃ— હું તે મારા મનથી માગીશ. પણ બાપા, મેં બિજુ એક ત-
મારી આજ્ઞાવિના કામ કન્યુ છે, કદાચિત તમને તેની રીશ
ચઢશે.

નારા— શું તે છોકરા ?

વિદ્વૃ— તમે મને કોરો રૂપિયો બક્ષીસ કન્યો હતી, તે મેં રામજી-
ને આપ્યો.

નારા— તેસારું હું રીશ કેમ ચઢાવીશ ? તે એવા કામ સ્વચ્છિદ્રે
કરવા; તેમા મને આનંદ છે તને હું પૈસા આપુછું, તેટલા તું
જોડ્યે તો ધરચ, તે તારા, તે તુ ધર્મ માર્ગે ધરચે તો તે કરતા
ધીજુ વધતુ સારું કન્યુ શું છે ? કહેલું છે કે, આપણે પ્હાનપણ-
થકી ધમકન્યનો અમ્યાસ રાખવો, પણ તે ધર્મકન્ય પોતાનું
સામર્થ્ય જોડીને, અને વ્યવસ્થા કરવું, નહીં તો ધર્મ તેજ અ-
ધર્મ થાય છે પણ રામજીનું હમણા સમાધાન થયું કે નહીં ?

વિદ્વૃ— તેની આખ્યોમાથી આનંદાશુ આવ્યાં તે મેં દીઠા.

નારા— હું તને તે વિશે શાવાસી આપુછું મારા છોકરા, સારા
અત કરણના છે તે કોઈને પણ વ્યથા કરતા નથી. સઘઘાજ
સન્કર્મ આપણા અત કરણમા આનંદ ઉત્પન્ન કરેછે પણ પ-
રોપકાર કરવામા ઘણીજ આનંદ છે.

વિદ્વૃ— ઓહો ! જો હૈશ્વરે કદી મને સામર્થ આપ્યું તો હું મારી
આસપાસના ગરીબ લોકોના ક્લેશ દૂર કરીશ.

નારા— હું ભગવતની પાસે માગુછું, કે તે પુણ તારામાં દબ
કરો અને તે આચરવાને તને સામર્થ આપો.

વિદ્વૃ— તો પછી હું સદા આજના જીવોજ આનંદ પામીશ ?

નારા— આ પટલો એકજ આનંદ કદી વિતતો નથી. મથમ,
તુ આ, પોતાના ઘરના માણસ ઉપર ઉપકાર કરીને ભોગવ.
જો તારા ચાકર મળા માણસ છે, તો તુ તેમની સાથે સારી રીતે
ચાલીને તેમની મમતા તારા ઉપર થવા દે. તેમને કદી ઇનામ
પણ આપ, જો તુ તેમને ઘટે ત્યારે અને મસન્ન ચિત્તે કરીને તે

આર્પાશ તો તે તારા દૃઢ મિત્ર થશે.

વિદ્— પળ વાપા તેને રોજમુરો મળતો નથી ?

નારા— તે તેની ચાકરીનો; તેમાં આપણે તેને કંઈ વતું કશું એ-
વું નથી. પણ તે શિવાય તેને કંઈ દેનામ આપેથી; તેની પ્રીતિ
આપણા ઉપર ચોંહોટેછે, અને ઘણા કામમાં આવેછે.

વિદ્— એ કેમ તે હું સારી પેઠે સમજ્યો નહીં ?

નારા— આ રામજીનુંજ હું દૃષ્ટાંત આપુંછું. એની ચાકરીનું હું
એને અન્ન વસ્ત્ર રોજમુરો આપુંછું. તે લેઈને, તેને ઘોલી કાંધી
છે તેટલી ચાકરી કરી દટલે તે વળ્યું નહીં ! હવે તુ જો કે તે
ઘરમાં સઘઘી જનસોની સરદારી રાસેછે; વિજા ચાકરીની
દેસરેસ કરેછે, તેણે કરીને મારો ઘણો નફો થાયછે; એ તે મારી
મમતાએ સર્વ કરેછે; કેમકે હું તેને પગાર શિવાય વિજું દેનામ
આપુંછું. તું મોટો ચર્દાશ ત્યારે તું જીને તેને મોઢેથી ચાકરીનો
કકઢાટ સામઢીય; તોજી તને સરૂજ કહુંછું, કે આ અમ્યા-
ય ધણી લોકોનો છે; તે તેને મય દેસાડીને ચલાવવા દેછેછે,
મીતીએ ચલાવતા નથી.

વિદ્— હવે હું પક્ષ સમજ્યો. અને મારે માથે પડશે ત્યારે તમે ક-
હોછો તેમજ હું કરીશ, અને તમારા ઉપદેશ મમાણે ચાલીશ.

નારા— તેમ કશું છે તો તને તેઓયકી સંતાપ થશે નહીં; મારા-
વાપે મને એવિશ્વે એક વાત કહી છે, તે હું નિમ્ને સ્મરુંછું. તે
તારે સામઢવી છે ?

વિદ્— ઓહો વાપા, જો તમને શ્રમ ન થાય, તો હું તે સામઢવા
દેઉંછું.

નારા— તુ મારા આગળ પોતાનો અપરાધ કનૂલ થયો, અને તે
રામજીવિશે ઉદારપણુ દેસાડયુ, એ તારું મહાપણું જોઈને હું સં-
તાપ કરીને તે વાત તને સમઢાવુંછું. જોધાસિંહ કરીને કોઈ સર-
દાર હતો. તે, સરકાર ચાકરીમાં ઘરહો થયો, ત્યારે તે પોતાના;
દેનામી ગમના આવીને રહ્યો. તેની વાયદી મોટી પતિવ્રતા હતી
અને પાંચ છોકરા, તે માવાપની આજ્ઞામાં તત્પર હતા. તેનું મોટાપણુ
તેના મોટો સ્વભાવ; તેના ઘરમાંની સ્થિતરીત જોઈને, ગામના સર્વ
લોક, અને તેના ઓઢસીતા પણ તેને માનતા. એવું મુસી કુટુમ્બ, જે

जुए तेनो आत्मा समाधान पामे. उमेदवार भाणस तेनी चाकरीमां रेहेवानी इच्छा करे. तेनो कोई चाकर मुओ, अथवा गयो तो, तेनी जगा उपर रेहेवाने उडी पडे. जेना चाकरोना मोठा उपर सर्वदा. आनंदवृत्ति देखाती, जेम कोई केहेशे के तेनां छोकरां छे, चाकर नथी. ते आज्ञा करतो ते नीतियुक्त, जेवी जेनी शक्तियो-रूप, तेवी करतो. तेणें करीने कोईना मनमां कदी तेनी अवज्ञा करवी, एवी कल्पना आवेज नहीं तेने घेर चाकरोमां अरस्परस भाईओ ममाणें मीठास हती. कदी तेओमां बोली थई, तो धणीनी चाकरी वत्ती कोण बजावेछे, अने तेना हितने अधिक कोण इच्छेछे, एविशे मात्र थती.” “मानसिह राठोड जोधसिहना जुना मित्र, ते पण जोधसिहनी पेठे चाकरी मुकीने पोताना इनामो गाममां रेहेता हता; ते एक दिक्से तेमने घेर आव्या हता; तेवारे वात उपरथी वात निकळतां, मानसिहे वात काबी के, हुं बिजीं सवें वातमां सुखी छुं, पण मारा चाकरीविशे बेजार छुं; मने तेविशे सभाळतां बस थयुं. जे चाकर जोउंछुं ते आळसु, बे अदब, अने चाकरीघोर देखायछे.” जोधसिहे तेमने कहुं, “तेटला विशे हुं सुखी छुं; आज दश वर्ष थयां, मने एवुं नथी सांभरतुं के, मने कोईए संताप्यो. हु तेमनेविशे आनंद पामुंछुं; अने तेओ पण मारेविशे आनंद पामेछे.” मानसिह बोल्या, “हंरो; पण एवुं कहिक देखायछे. तेमने सारा राखवाविशे, जोधसिह बोल्या, “युक्ति सेहेली छे; आ जुओ तमने देखाहुंछुं.” एवुं कहोने. तेणें एक पेटी भणी आंगळी करी. तेमने मानसिहे कहुं, “हुं समज्यो नहीं.” ते उपर तेणें कई उत्तर न करतां पेटी उघाडीने देखाडी; तेमां छ खाना हता. एक एक उपर ए लख्यु हतु. अधिकोत्तर खर्च.—मारो खासगत खर्च.—मारी बायडीनो.—मारा छोकरांनो.—चाकरोनो.—“इनामनो.” जोधसिह बोल्या, “हुं मारी आसामीओ थकी एक वर्षना अगाड रुपीया वसुल करुंछुं; तेमना छ भाग करुंछुं; तेमांनो पेहेला खानामां भाग घालुंछुं; ते अदृष्ट खर्चमां राखुंछुं; तेने तेवुं भयोजन पडेछे त्यारेज हाथ लगाहुंछुं. त्रिजामां जे घालुंछुं तेटलामां मारो खर्च चलावुंछुं. त्रिजामां कुटुबनो पेटखर्च, चौथामां मारां छोकरांनो विद्याभ्यास इत्यादि-

ક સંપાદક પાંચમામાં ચાકરોનો મુસારો છઠ્ઠામાં તેમને અથવા બિજા કોઈને ઇનામ, ધર્મદાયક કાર્યો; આ છેલા સ્થાનને લિધે મને ચાકરચર્ચા મુગ્ય છે. મુશારામાં તે બોલી પ્રમાણે ચાકરી કરેછે, પણ જેની બોલી કરી નથી, એવા કામ છે તે, તે ઇનામને લોભે જીવ લગાડીને અને મારી આજ્ઞા કરતા પણ વત્તા કરેછે. ”

પુરુષોત્તમ અને ડાહી.

ઠંઠાબામાં એક ડાહાડે, ગુલાબરાય એણે પોતાના બેઠા છોકરા, પુરુષોત્તમ અને ડાહી, એમને કબૂલ કર્યું હતું કે, હું તમને આજ સંજિરે, મારી સાથે, એક સારો બાગ ગામ બાહાર પાસેજ છે તે જોવાને તેડી જઈશ. પછી સંધ્યાકાળ પડી ત્યારે તે માલુસપર પોશાક પહેરવા ગયો, છોકરા દેઠે હતા પુરુષોત્તમને, હવે પોતાની દટિય મોટી મજા દેશો માટે, જે આનંદ થયો, તે બ્રહ્માડમાં ન માય તે નાચવા કુદવા લાગ્યો, અહીંથી તહીં અને તહીંથી અહીં કરારે દોડા પાડેછે, અને મોટી તૈયારીમાં છે, એટલામાં બાપે ત્યાંહા એક ફુલસાડનું કુંડું આણીને મુક્યું હતું, તે સાડના ફુલને, તેના શેલાનો કપાટો લાગીને, તે ડાહ્યાની ભાગી પડ્યું તે હાથમાં લેઈને તેને ડાહી કેહેછે. અલ્યા માઈ ! આ તે શું કર્યું ? તેના હાતમાં ફૂલ હતું, એટલામાં ગુલાબરાય ઉપરથી દેઠલ આવ્યા, તેણે ક્રોધ કરીને ડાહીને કહ્યું, છોકરી, મેં એટલા અને આ ફૂલ રાખી મુક્યું હતું કે, તેથી બીજા મામ થાય, તે તે એમ કેમ ભાગ્યું ? તે કાવતી બોલી, મારા બાપા, રૂપા કરીને તમે મારાઉપર રીશારો નહીં ! ગુલાબરાય લગાર ટાઢા થઈને બોલ્યા, છોકરી, મને રીશ નથી ચઢી, પણ હમણા આપણે બિજાના વાગમાં જવાના, ત્યાંહા પણ તમે એવાજ ફૂલ તોડવાની ઇચ્છા થશે માટે હું તને બાહાર નહીં તેડી જાઉં, એવિશે તારે માતું લગાડનું નહીં.

ડાહી અધોમુખ જોવા લાગી, અને સ્તબ્ધ ઊભી રહી-તે જોઈને પુરુષોત્તમથી ડાહીના રહેવાયું નહીં. તે આશ્ચર્યમાં આમ આણીને બાપપાસે ગયો, અને કેહેછે બાપા, તે મારી બેહેનનો અ-

ન્યાય નથી, તે ફૂલને તોડ્યું મારે મને ઘેર રાખો અને બેહેનને સાથે તેડી જાઓ.

તેમને એવા યુક્તીવાનુ અવલોકીને, અને તેમની પરસ્પરોવિશે મમતા જોઈને ગુલાબરાયને દયા આવી; તેણે તેમને છાતીસાથે દાવ્યા, અને બોલ્યો, તમે બેઠુ પણ મારાં વાદાલા; બેઠુ જણ મારી સાથે ચાલો.

પછી પુરુષોત્તમને અને ડાંહીને જે આનંદ થયો, તે બાપની સાથે થાગમા ગયા. તેમા તેણે નાના મકારના જાડ જોયા. પ્યા-હા ડાહી અને પુરુષોત્તમ પોત પોતાના લુગડા સમાજીને, થાગમા ફરેછે, તે જોઈને ગુલાબરાયને આનંદ થયો. તેનું ફુલ તેમણે ચ-ગાડ્યું; તે હોત તો તેથકી તેને સતોષ થયો હોત જરો, પણ તે મ-સગે તે બેહેન માર્દમધ્યે પરસ્પર પ્રીતિ, તેમની નિર્દેશતા, ડાહ્યાપણ જોઈને તેને તેથકી સહસ્ર ગુણિત આનંદ થયો.

હઠી છોકરી.

● અરે છોકરાઓ ! જે તમને કોઈને સ્વોડ ગુણની સ્વોડ લા-ગી હશે, તે તમારા સુખ સારુ હુ, આ આગળની વાત કહુ છું; તે-મા તમારા લક્ષમાં આવશે કે, એક વાર જો મનમા દટ નિશ્ચય કન્યો તો હરેક લાગેલી સ્વોડ મુકવી અવગણ પડતી નથી. ચદ્રા કરીને એક છોકરી હતી. તે સાત વર્ષસુધી પોતાના માબાપના છાડમા હતી. તે વયે પોતાના જ્ઞાનનો ઉદય થવા માંડેછે. અને પોતાને સારુ મારું સમજાવા માંડેછે; પણ ચદ્રાનેવિશે તે ડલડુ થયું. તેને જે એક મૂડી ટેવ પડી, તેને દૃષ્ટાંત એક કુતરાવિના બિજા કો-ઈનું મને દેખાતું નથી. જેવું એકાદું હડકાણું કુતરું દોડેછે, અને જેના તેના દિલુપર વચકાજ મરવા જાયછે.—કોઈંપુ ચુકથી તેની રમતને હાથ અડકાડ્યો તો તે તેની સામું વાકી વઢીને જુએ અને એક ઘડીસુધી દાત ઓઠ પીસે. એકાદા અન્યાય સારુ તેને કોઈં હલ્લેજ જો ધમકાવે, તો તે, તરતજ સૂઝે; હાથ પગ પ-છાડે; અને રીંશે કરીને આસપાસના પદાર્થ ભૂમિપર ફેંકી દે. તેનો બાપ, તેની મા, અને સઘળાં ઘરના માણસ તેથી કાપર થયા

કોઈ પોતાની પાસે સમી રાસ્ટ્રે નહીં; માવાપ પળ પોતાનો તિર-
સ્કાર કરેછે, માટે તેને એકાદ વસતે પશ્ચાત્તાપ થાય, અને તે આ-
સ્થોમાંથી આંસુ પણ ઢાલે. પણ દેવ પડતાં પડતાં પછી તેનો સ્વે-
દ થાય નહીં એમ થયું; અને તેનો દુષ્ટ સ્વભાવ દાહાડે દાહાડે દહ
થતો ગયો. દીવાળીના દાહાડામાં, તેણીએ પોતાની માને. એક ખે-
લી ટોપલી હેઠાતલે ઢાંકીને, ઓરડામાં લેડે જતાં દીઠી; તેવારે તે
તેની પાછલ ઓરડામાં ધસવા લાગી; તેટલે તેની માએ તેને હડસે-
લીને પાછી લેસેડી. તે સમયે તેને આફરો આવીને જે તેણીએ
અનર્થ કહ્યો, અને રીશે ચારણાનું પાટીયું જે અફાલ્યું, તે સઘલુ
ઘર સ્વલ્ભલ્યું. પછી એક ઘડાં જવા દેડેને તેની માએ તેને બોલા-
વી લીધી; તે વસતે ઓરડામાં જડેને તેને ઘણો વિસ્મય થયો. જ્યાં
જ્યાં ન્યાંહાં દીવા બઢેછે; અને નાના મકારનાં સારાં સારાં રમ-
કડાં ઓરડામાં માડી મુક્યાં છે એવું જોડેને તે ચકિત થઈ; આનં-
દે કરીને તેના મોઢાવાડે એક શબ્દ નિસરે નહીં. તેની મા તેને
બોલી. ઘંદ્રા, અહીં આવ, અને આ ચિઠ્ઠી ઉપર શું લખ્યું છે તે
વાંચ. તે રમકડાંમાં એક ચિઠ્ઠી હતી, તે ઘંદ્રાએ હાથમાં લેડેને
વાંચી, તો તેમાં મોટ મોટે અક્ષરે એ લખ્યું છે કે, “આ રમકડાં
જે છોકરી સારા ગુણથી ચાલેછે તેને સારું છે.”

ઘંદ્રા લાજીને નીચું જોવા આગી, એક શબ્દ બોલી નથી;
તેને તેની માએ પુછ્યું, કેમ છોકરી, એ કોને સારું છે વારુ? તે
આસ્થોમાં આંસુ આળીને બોલી. “એ મારે સારું નથી વારુ” વારુ
સ્પારે, તે વિજી ચિઠ્ઠી છે, જો તેમાં કંઈ તારું છે કે? ઘંદ્રાએ તે
હાથમાં લેડેને વાંચી. “આ તે હઠીલી છોકરીને સારું છે, જેની
બુદ્ધિને મુંઢા ગુણ લાગ્યા છે, અને જે વિજી દિવાળી આવે ન્યાંહોં
સુધી તે ઠીક કરવાને ઇચ્છેછે” તે વાંચીને ઘંદ્રાને રડવું મારાઈ
આવ્યું. તેણીએ માને ગળે માથું ધીડી અને કેહેછે; ઓહો વારુ,
એટું! એટું! તેવારે મેમવાડેને પણ મેમ આવ્યો, કંઈ છોકરીના
દુષ્ટ ગુણ સ્મરીને અને કંઈ તેનો પશ્ચાત્તાપ જોડેને—કંઈ પણ જવા
દેડેને તે ઘંદ્રાને કેહેછે, લે છોકરી, આ તું તે સારા ગુણ પ્રકટવા-
વિશે નિશ્ચય કહ્યો, તે તારો દેશ્વર પાર પાડો!

ઘંદ્રા બોલી, ના વારુ; આ વસતે એ સઘળાં પેહેલી ચિઠ્ઠી માંહેલી,

छोकरिनां छै. तो हमणां ए रेहवादे; ज्याहां सुधी हुं तेवी थईश. ए उत्तर सांभळीने भेमबाईने घणों आनंद थयो. तेणीए तै सघ-
ळा रमकडां एक पेटीमा घाली, तेनें तालुं देईने, चंद्रानें कसुं, छो-
करी, ले आ कुंची तारे स्वाधीन, अने तेनें ज्यारे जणाय के हवे
हुं आ लेवाने योग्य लु, त्यारे पेटी उघाड.

ए वातनें मास बे थया, त्याहांसुधी चंद्रानें कदी छर आव्यो
नहीं. एक दिवसे, तेणीए माना गलामा हाथ नाखीने पुछ्यु,
बाई हवे आ पेटी उघाडु ? भेमबाईने आनदाश्रु आध्यां, ते तेनें
केहेछे, हा, मारी माण, उघाड हमणां. पण मनें आगळथी केहे
के, तें पोतानो स्वभाव ठीक करवासारु शो उपाय कस्यो वारु ?
चंद्रा बोली, ते विशे मनें मोठी मेहेनत पडी; हुं निश्च मारा मनमा
ते वात घोलुं. पण सवार सांज परमेश्वरनी मारथना करुं, के हे
मभु ! मारो निश्चय चळवा देईशमा. ते सांभळीने भेमबाईने केट-
लो आनंद थयो छे ते वर्णवातो नथी. पुछी चंद्रा ते सघळां रम-
कडांनी धणी थई; अने पोतानी मानो भेम तेणीए पोताना उपर
संपूर्ण खेंची लीधो.

एक दिवस भेमबाई पासे एक छोकरा आर्वा हती, ते एर्वाज
हडी हती; तेनी समक्ष भेमबाईए चंद्रानी वात कही. ते सांभळी-
ने ते छोकरां जे पश्यांताप थयो, तेणें करीने तेणीए पण चंद्रा
ममाणें पोताना दुष्ट गुण छोडवानो, अने ते ममाणें सर्वनें वाहाली
थवानो निश्चय कस्यो; तेनें पण तेवुज फळ प्राप्त थयुं, ए ममाणें
पोताना आचरणथी चंद्राए विजानें सारा गुण लुगाड्या, तणें क-
रीने ते अधिक सुखी थई.

आशा भंग.

एक रविवारनी सवारे, अनुपराय, बापनी साथे कतारगाम
मजा करवा सारु जवाने, सर्जीने तैयार थयो हतो. त्याहां ज-
वानु ते पुर्वे पदर दाहाडा थया तेना मनमा सर्वदा घोळतुं हतु. ते
सवारमां कोई दाहाडो बेहेलो उठतो नहीं, ते ते दाहाडे कुकडा
आरडे प्यारनो उठ्यो. घरमाहेलां सर्व माणमोनें उठाड्या; गा-

टीवानमें ताकीद करी, अने पोते नाही धोईने तैयारीमां छे; एट-
लामां अकरमात् आकाश कालुं थयुं; वादळां एकठां थयां; मोटो
वायु झुट्यो, तेथीं सर्व झाड डोलवा मांड्यां; अने चीतरफ धुळे
दिशा धुई थईओ. अनुपराय क्षणे क्षणे आंगणामां जईने आका-
शभणीं जूए; फरीने माळे जाय. ते व्रंण व्रंण पगथीयां कुदे, अने
रतिराय जे पोतानो बाप, तेनें आशा आपे के, बापा कंई चिंता
नहीं, ए हमणा ज्याहां त्याहां सघलुं विखराये; अने दिशा निर्म-
ळ थये. जु जाणुंछु के आपणे निकळीए तोपण चिंता नहीं.

रतिराय छोंकरांना भविष्यो सांभळीने तेम कस्युं नहीं. ते
बोल्पो, बापा, लगार वाट जीवी जोइये; एटलु केहेछे तेदलामां
विजळिओना चमकारा थवा लाग्या; अने मोटो वरसात भराई
आव्यो. तेवारे अनुपरायनो जे पस्तावो थयो छे, ते कसामां
आवे नहीं. ते बोल्पो, वळयो आजज शानें आव्यो. सांजनी
पोहोर दाहाशसुधी वरसाद वरसीने पछी, ज्याहां त्याहां वादळ
विस्स्युं, अने तडको पड्यो; झाडपांनडां सर्व साफ देखावा लाग्या
पछी अनुपराय-घणो दिक् थै रसो हतो, ते लगार झुशीयारीमां
आव्यो जोईने, बापे तेनें बहुचराजी सुधी बाहार फेरप्यो. तेवारे
हवानीं स्वच्छता जोईने, पक्षिओना शब्द सांभळीने, ज्याहां त्या-
हांथी सुगंध आवेछे ते लेईने, तेना हृदयनें आनंद थयो. तेनें र-
तिराय केहेछे; वरसाद वरस्यार्थी सर्वत्र शो फेरफार थयो ते तें
दीटां ? काले ज्याहां त्याहां केवुं धुंधलुं देखातुं हतु ? गरमी केवी
थतीं हतीं ? सर्व ध्माकुळ केवुं थयुं हतुं ? एटलुं ज्याहां त्याहां
साफ देखावामें शुं कारण वारु ? अनुपराय बोल्पो. "आजनी
वरसात."

ते वरसात भराई आव्यो माटे सवारे घरफडती हतो, तेनें ते
शब्द उच्चारतां घणुं अवघड पडलुं; ते लाजित थयो; तेवारे बापना
ध्यानमां आव्युं के, एनें ए वात समजाई के, जेमां घणानुं करुपा
ण, ते वात आपणुं अकल्याण भईने पण यनी, तयापि मारी. ते
करवानीं पोताने भागे जो आवी, तोपण मोटा हर्ष करीने करवी,
घरफडवुं नहीं.

નાટક એક અંકનું.

પાત્ર.

• વિજયસિંહ રાજા. { જીત કરીને પોતાની
રાજધાનીમાં આવ્યા છે.

યશોદાબાઈ મેઢતણી.

કેસરી સિંહ. . . . નાયક ગાડડીનો. તેનો વડો દીકરો.

શામરાય. . . . અતિક. તેનો ન્હાનો દીકરો.

સુવરાય. . . . સરશિલેદાર. તેનો ભાઈ.

શાલા ગુરુ

વિજયમતદાર.

સ્થલ, રાજાનું મંદિર.

પ્રવેશ ૧.

(રાજા પોતાના મેહેલમાં મચક ઉપર સુતો છે. તેના બાહારના ઓરઠામાં અંતિક એક બાજઠ ઉપર સુતો છે.)

‘રાજા.’ (પરીઢીપું ઉઠે છે.)

ઓહો ! આજ મને ઝંઘ એવી આવી ! અને સ્વસ્થપણાનું સુ-
સ્ કેહેવું. અહીંયા વાજાં નૌવતોનો ઉપદ્રવ નથી. (તે ઘડિ-
યાલ જુએ) શુ ? વીસે ઘટિકાજ રાત્ર ગઈ ? ના વત્તિ હશ.
હું જાણતું કે હું સારો એક મહર ઉપર ઝંઘ્યો. અતિક ! અરે
અતિક !

અતિ.— (અરંધો જાગતો ઉછઢીને બેસે છે, અને પાછો પડે છે)
હૈં ! કોણ હાક મારે છે ? આવતું.

રાજા— ત્યાંહા કોઈ છે કે નહીં ? કેમ, કોઈ બોલતું નથી ?

અંતિ.— (વાંકો વહે છે અને બગાસાં ચામ છે) ઓહો ! શી ઝં-
ઘ આવી હતી !

રાજા— કોઈ બોલે છે એવું મને સંભળાય છે. કોણ છે તે ? (દી-
વો ફેરવે છે અને આગલ જઈને અંતિકને જુએ) શુ ! આ વ-
ચું અહીં એકલુંજ ! એણે મારી ચોકી કરવાં કે મેં, એની ? એ
વિજયમતદારના જ્ઞાનને શું કેહેવું ?

અતિઃ— (અરધો જાગતો રૂઠેને આલ્યો ચોંટે છે) મહારાજ !
રાજા— ઝઠ ઝઠ છોકરા, તારા ઘડિયાલમા કેટલા વાગ્યા છે તે
કેહે; મારુ બધ પડ્યું છે.

અતિઃ— (વાજઠને સાહીને ડખો રેહે છે. અરધો ઝંઘમાંજ છે)
હે ! શું મહારાજ ?

રાજા— (હસે છે) તુ હજુ ઝંઘમા છે ! ઓહો ! શુ મોં ! આવુ ચિ-
ત્રામણ કાઢ્યું તો, ચમસ્કારિક દેસાશે. છોકરા તારા ઘડિ-
યાલમા કેટલા વાગ્યા તે કહીશ ?

અતિઃ— (આલ્યો ચોંટે છે) ઘડિયાલ મહારાજ ! મને ક્ષમા
વરવી; મારી પાસે નથી.

રાજા— તુ ઝંઘમા બોલે છે, કે તારી પાસે સ્વરેજ ઘડિયાલ નથી ?

અતિઃ— મારી પાસે ઘડિયાલ કદી પળ નહોતું.

રાજા— નહોતું ? તારા બાપે તને અહાયા ઘડિયાલ વગર મોક-
લ્યો ? તારા જેવા પાસે તો ઘડિયાલ જરૂર જોડ્યે.

અતિઃ— મારો બાપ ! ઓહો ! જો તે જીવતો હોત—

રાજા— તારે બાપ નથી ન્યારે ?

અતિઃ— મારો જન્મ થયા આગમજ તે મુઝો, મેં તેને દીઠોજ
નથી.

રાજા— બાપ નથી ન્યારે વિજુ કોઈ વડીલ તારે હશે, તેણે અથવા
તારી માએ તને ઘડિયાલ આપવું.

અતિઃ— મારી મા મહારાજ ! ઓહો ! તે તનને માલમ નથી ! તે
ઘણી દરિદ્રતાએ પિડાયેલી છે, તેની પાસેનું સુઘલું તેણીએ મારે
સારું સ્વર્ચ કન્યુ; ઘડિયાલ લેવાને તેની પાસે પૈસા નથી.

રાજા— વિજુ કોઈ તારે વડીલ છે કે નહીં ?

અતિઃ— મારો મામો છે, મહારાજ.

રાજા— (હસે છે) વિશ્વમા ઘણા મામા છે, પણ તારા મામાનું ના-
મ શું ?

અતિઃ— તે આપની હુજુર પાયગા ઉપર રેહે છે.

રાજા— ઇરુ મને સામન્યુ; તેજ તને મારી પાસે લાલ્યો હતો હ-
વે મારા છોકરા. તુ આ મીળવતી પકડ, અને સામેના ઓર-
ડામા જા, ન્યાહોં મે ઘડિયાલ ટાગ્યા છે આરસાની વેઠુ વાજુ-

૫; તેમાંથી જમણી કોરનુ લાવ; સ્વરદાર હો, મીણવત્તીનો જોત કશાને લગાડીને ઘર સઠગાવાંશ નહીં. તો— જલદી કર !

અંતિ.— (જાયછે) હા મહારાજ !

પ્રવેશ ૨.

રાજા.

શો સારો છોકરો છે ! શી તેની મરઘતા ! એવી એકાદી મોટા સાણસમાં હોત, અને તે માણસ જો મારો મિત્ર હોત તો શુ જોડતું હતું ! પણ આ ન્હાનો ઘણો; મારે એનું કામ નહીં; હું એને એની માપાસે મોકલું.

પ્રવેશ ૩.

રાજા, અતિક.

અંતિ.— (એક હાથમાં મીણવત્તી લેઈને અને બિજા હાથમાં ઘડિયાળ) મહારાજ, ચંચળ ઘડિકા રાત્ર છે.

રાજા— તો મારો તર્ક સ્વોટો નથી; હવે જલદીથી આજવાલું થશે. (અંતિક પાસેથી ઘડિયાળ હાથમાં લેઈને) પણ મેં, તને લાવવાને કહ્યું તે ૫ ન હોય; એજ જમણી કોરે હતું ?

અંતિ.— જમણી કોરે એજ હતું ?

રાજા— વારુ ત્યારે, એજ જો હતું તોપણ, જો તને પોતાનું હિત સમજાત, તો બિંબુ અગત, કેમકે આ હીરા જડિત છે, તારા સરખા છોકરાને રાસવાને યોગ્ય નહીં; પણ આ તે લોભે આપ્યું હશે; અથવા જે અધિક આશા કરીને સઘલુજ લોયછે, તેના જેવું કરવાને ગયો હૃદય ? મને સ્વર કેહે ?

અંતિ.— મહારાજ, શુ કહોછો તે હું સમજ્યો નહીં.

રાજા— ત્યાર તને સમજાવું. તને ડાલું જમણુ શું તે સમજાય છે ?

અંતિ.— (ફરી ફરીને એક હાથ મળી જોઈને બિજા હાથમળી જુએ) ડાલું અને જમણું મહારાજ !

राजा— (तेनो वांसी छेकेछे) वारु छोकरा ते हथे; जा दीड पे-
हेलांथी, तारा मामाने अर्ह्यां बोलावी लाव.

प्रवेश ४.

राजा.

केवो भलो ! शो मनोहर छोकरो छे आ ! ए पण मारे विनु
कारण हुनु के, एने पोताना कुटुंबमा मोकलवो; केमके राज्यदर-
वार ए बुद्धि भट थवानु ठेकाणुं, अर्ह्या रहीने एणे बगडवुं मर्हो.
खरेज हु एने एने घेर मोकलुं ते सारु; पण जो एनी मा घणी दू-
बंछ छे, एनु संरक्षण करवाने शक्ति नथी, तो एणे क्याहां जवुं ?
हुं नयम ए वातनी शोध करुनुं वारु, सुखराय मने बंधु केहेथे.

प्रवेश ५

राजा, अतिक.

अंति०— (आवीने केहेछे) मारो मामो आवेछे, महाराजनी
पासे.

राजा— तुं आवो केम गुम सुरसो देमायछे ? तने शु ऊंध आवे-
छे छोकरा ?

अंति०— हा महाराज, आवेछे खरी लगार.

राजा— त्पारे जा फरीथी तारा बाजठ उपर ऊंध. हुं तारा जे-
टलो छोकरो हतो, ते बखन मने ऊंध केवी मीरी लागती हती.
ते हु जाणुनुं. जा सुरे उंध, हुं तेने आज्ञा आपुनुं. (अं-
तिक जईने बाजठ उपर सुएछे.)

प्रवेश ६.

राजा, सुखराय, अंतिक.

(सुतो छे.)

सुख०— महाराज, आपनो सेवक.

राजा— माहे आवो सुखराय; केम तनारी पासे न्हानो बोलाव-

नारो मोकल्यो हतो ते केवो छे . ते मारी हजूर चाकरीमां उपयोगी छे के नही !

सुरव०— (गाल खजवाळेछे) खरं महाराज, ते न्हानो खरो.

राजा— अथवा घोडा उपर स्वार थईने मारे कामे जवाने ;

सुरव०— पछी ते पाछो आवशे शाने ?

राजा— अथवा मारी पासे अही रात्रे चोकी करवाने ?

सुरव०— (लगार हसीने) हा, जो महाराज जागता रहो नही तो.

राजा— न्यारे जुओ के, हुं ए छोकराने शुं करूं ? कइं नही ; ए साफ देखायछे. तो एवा छोकराने जे तमें मारी पासे लाव्या, ते तेणें मारी चाकरी करवी, ए अथं उपर लाव्या नथी ; में तेनो भाग्योदय करवो ए माटे लाव्या हु जाणुछु. तमें कसु के, एनी माथी एने पळातो नथी ; ते शु एवी दरिद्रताए पीडित छे ; खरंज कहो ?

सुरव०— (छातीए हाथ देईने) हा महाराज ; एमा असन्यनो लेश नथी.

राजा— था कारण माटे वारूं ?

सुरव०— आ पाछली लडाईने लीधे. ए लडाईमां केटला एक भाग्यवान थया ; केटला एक धूळ मळपा. एनी मानुं जे काई हनु, ते माहेलुं कइंज रहूं नही ; वस्तुमात्र लुटाई, बळी, चोराई, फुटी, तुटी, गई. ते उपर वळी तेनें पंचातो लडवी पडियो ; का के लडाईनी पाछळ ते आवेछेंज ; जेवी दुष्क्रांळनी पाछळ जरीमरी ; पण एटली वाते मात्र ते देववान के तेना छोकरा ठेकाणे लाग्या छे. न्हानो आ, तमारो अतिक छे ; अने मोटो गाडईओमां आसामी छे हवे ते गमे तेम करीने पण ते पोताना दिवस काढ्ये.

राजा— महा विपत्तिए काढ्ये एना संशय नही.

सुरव०— खर महाराज. (लगार उदासीपणे) ते एक गामडामा जईने रही छे ; न्याहां एकलीज रेहेछे. हुं तेनी पासे जतो नथी. हु तेनो भाई, तेनी विपत्ति भारायकी जीवाती नथी.

राजा— तुमे तेना भाई ? खरेसात ?

સુસ્વ૦— હા મહારાજ, માર્દપર્ણુ દેવે આવ્યું છે સ્વરૂં.

રાજા— (તેને ધિક્કારીને) દેવે આવ્યું છે ? અને તમે તેને મળવાને જતા નથી ? હું સમજ્યો રામજી. તેનો વિપત્તિ જોઈને તમને લાજ લાગશે, અને કદાચિત તમારા મનને મારું લાગ્યું તો તમારા ઉપર કંઈ સ્વરચ પડશે. (સુસ્વગાય ઘમરાયછે) તમારી બેહેનનું નામ શું ?

સુસ્વ૦— યશોદાબાઈ મેઢનળી, મહારાજ.

રાજા— (વિચાર કરેછે) યશોદાબાઈ મેઢતળી. રણધીરરાય મેઢતયા આપણા લશ્કરની સરપાગા ઉપર હતા મહી ?

સુસ્વ૦— હા મહારાજ.

રાજા— તે વેહેલી લઢાઈમાજ પડ્યા નહીં ?

સુસ્વ૦— સ્વરૂં, તે આ છોકરાના બાપ, મહારાજ. ઘર્ણા સાચવડનું માણસ, અને મોટા શિપાઈ હતા; તે હલ્લા ઉપર ગયા, ત્યારે જેમ કોઈ કેહેશે કે, સજાળી જાયછે. તેમની સિહની છાતી હતી.

રાજા— મને તેમનું સ્મરણ સારીપિઠે છે; અને હું ઇચ્છુ છું કે—

સુસ્વ૦— (પાસે જાયછે) મહારાજ શું ઇચ્છો છો ?

રાજા— તેમની બાયડી સાથે બોલવું.

સુસ્વ૦— તે આજ્ઞા થઈ તો આ ક્ષણે કરાશે. તે શેહેરમા છે.

રાજા— તે અહીંયા છે ? બોલાવો તેને; જલદી તેને અહીં આવવાદો; હું તેની સાથે બોલીને તેનો છોકરો તેને સ્વાધીન કરીશ—

સુસ્વ૦— મહારાજ ! —

રાજા— તમે તે મને ન કહો; જાઓ જલદી. (તે બાહાર જાયછે)

પ્રવેશ ૭.

રાજા, અતિક.

(ઊઘેલો.)

રાજા— શું ! તેની એવી દશા થઈ ! કેટલો અનયં પુ ! આ લઢાઈ માટે કેટલા લોક વિપત્તીમા પડ્યા હશે ! પટલ મધ્ય છે કે મેં

થઈને લઢાઈ ઉઠ્ઠી નહીં, છુટેકો નહીં માટે મારે તરવાર પક-
ડવી મામ થઈ (તે ડોળે અને લગાર અહીંથી તહીં કરીને અ-
તિકના બાજઠપાસે ડોળે રહેછે) સંતોષકારકે છોકરી ! કેવો
સ્વસ્થે ડોળે છે ! જેમ કોઈ કેહેશે નિદ્રામા સમાધી લાગી છે
એ પોતાના મનમા સમજતો હશે કે હું પોતાના સમાને ઘેર છું;
મને અહીં કોઈની અડચણ નથી. ઓહો ! કેવલ સરલ ભાવ
તે આ (ફરીથી ફરેછે) એની મા ! તે જો સુસ્તરાય સરલો હ-
શે તો મારે તેનું કંઈ મનમા લાવવાનું કામ નથી. પણ મથમ
તેનું સ્વરૂપ ઓલસવાને હું તેને આગળથી કશી જોઈશ; અ-
ને પછી—પછી મારે જે કર્તવ્ય તે કરીશ. (તે બાજઠ સંગોથે
અડીને છોકરાભણી ન્યાહાલીને જુએછે, તો તેના ગજુઆમાથી
કિંચિત બાહાર નિકળેલું એક પત્ર તેની દેખીએ પડ્યું.) પણ
આ શું છે ? (તે પત્ર ઉકેલેછે અને લખનારનું નામ વાંચેછે,
તેવલે યશોદાબાઈની સહી જોઈને કેહેછે) આ એની માએ મો-
કલ્યું છે. હું વાંચુ આ ? કેમકે હું તેનું સ્વરૂપ જાણવાને ડ-
હુલુ. તે પોતાના છાંકરા સાથે કલ્પિત કરશે નહીં; વારુ
જોડયે આવો. (તે વાંચે)

“મારા પરમ મિય દીકરા”

“તારા જેવા છોકરાએ તો ઘણું કરીને પત્ર લખવું અવગણ,
“પણ તું મને લખવાને આલસ કરતો નથી; અને તેપણ સારું લા-
“વું લખ્યું છે. એ તારી મારે વિશે આસ્થા જોઈને મારો નિશ્ચય
“થયો કે, મારા ઉપર તારી ભક્તિ છે; તે જોઈને હું તારી ઉપકા-
“રી છું તું મને લખેછે” કે, તારા મામાએ તને રાજા સાહેબપાસે
“મવિષ્ટ કર્યો છે, તે તારા ઉપર માયા રાખેછે; તે ઘણા મોટા, શા-
“ત છે, અને તારું પણ મન તેમના ઉપર ઘણું લાભાયકું” (તે છો-
“કરાભણી જુએછે) શું, મારા વાહાલા, તે એવું પોતાની માને લખ્યું
“હતું ? ન્યારે તું મારા ઉપર પ્રીતિ કરેછે, માટે હું તારા ઉપર કરુ-
“છું એમા કંઈ વિશેષ નથી કરતો. “મારા દીકરા, તું તેમની ક-
“પા સપાડેછે, એ વાત સારી કરેછે; કેમકે, તેમના સાહિત્યવિના ત-
“ને આ લોકમા અન્યગતિ નથી. તારે વાપ નથી, અને જો મા
“છે, તોપણ તે સારું તારી ઓછી માયા કરવી એવું નથી; હું તારું

“ભરણ પોષણ કરું એવું દેખવે મારે હાથે રાખ્યું નહીં. તે મને
 “રાત દાહાડો ઘણી વ્યથા કરેછે; મારી સંઘડી વિપત્તિઓમાં પણ
 “એ વિપત્તિ મોટી છે. જ્યારે હું મારી એકલો મળી જોડું છું, ત્યા-
 “રે મને ઘણું સંકટ દેવાનું નથી; પણ જ્યારે તું મારા મનમાં આ-
 “વેછે, ત્યારે મારું હૃદય દુઃખાયછે અને આંસુ સંઝતા નથી.”

અહીંયાં ઘણી કોમઝતા અને ઘણી ચિત્તની આદ્રતા દેવાય-
 છે; એ સારી મા છે; એવીજ જો સારો બાંધડો હોય—પણ તે કેમ
 ન હોય ! છેજ એમાં મને સંશય નથી.

“મારા લાડકવાળા શું કરું; મારી રચ્છા મમાળે; તેને હું મા-
 “ન્યવાન થવાને મારગે લગાડી શકતી નથી. હું નિરૂપાય થ-
 “ઈને અહીં એકાંતવાસી પડી છું.” પણ પટલું કરીશ કે, હું તેને
 “મમતા, અને મારા મનથી વારંવાર સારો ઉપદેશ કરવાને ચુકી-
 “શ નહીં; અને જ્યારે મારા શબ્દ તારી પાસે પોહોંથશે, ત્યારે તે ત-
 “ને સન્માર્ગજ દેલાડશે.” તો તું આજસુધી મારા મન મમાળે ચા-
 “લ્યો, એની નિશાનો, તું આ મારું પત્ર પોતાની સાથે નિમ્ન રાખ-
 “તો જા.” વિજું હું તેને શું આપું ? (અંતિક સામું જોયછે)
 “આ મારી આજ્ઞામાં ચાલેછે એ આ ઉપરથી સિદ્ધ થાયછે.—” તું
 “મારી પાસેથી જવા લાગ્યો, તેવારે મેં તેને મારાં આંસુ મલકાવીને જે
 “ઉપદેશ કહ્યો છે, તેને અને તારા સ્વયંમને તું ચુકે એવો જ્યારે
 “તારા ઉપર મસંગ પડે, તેવારે તું આ પત્ર સંમાર; એ ડકેલ; એ વા-
 “ચ; અને મનમાં આજ કે મારી મા છે, તેની એ મારી આશા ઉપર
 “માત્ર જીવિ રાખ્યો છે; અને એકાંતવાસી કાઢ કાઢે.” તેની એ
 “મારા ઉપર માત્ર; શું ? અને વિજો મારું નથી ! અને વિચાર કર
 “કે હું કુમારે ગયો તો તે દુઃખ માળ છોડશે; પછી એવું થશે કે,
 “જે હૃદય આ લોકનાં સંઘડાં પદાર્થ કરતાં મને અધિક ચાહાતું
 “હતું, તેને મેં કટારી પૂં ઘોચ્યું.”

તે સ્વરે કહેછે, છોકરો મુંડો નિકલ્યો પટલે મોઢાપને એવુંજ
 થાયછે.— એ ધિગડે એવું આ ઢેકાણું સ્વર; એવું છતાં તેની એ અને
 અહીં કેમ મોકલ્યો વારું ! “તારા વિશે મને કોઈપણ વાતની
 “શંકા આવીને અથવા તારા ઉપર મારી અવિશ્વાસ થઈને, હું એમ
 “કહું છું એવું નથી. તારા આચરણ જોઈને મારી સ્થાનર થાયછે

“કે, તારાથકી વાંકી વાત કદાપિ થવાની નહીંજ. પણ તારા
 “ભાઈના ગુણે મને ઘણી રડાવી. હું જાણું છું કે, તુ મારા કાલા-
 “વાલા જાણીને તેવો મારા દુઃખને કારણ થવાનો નહી.” એમ છે
 “ન! એનો વડો ભાઈ? માઢદી? તેવિશે મારે વઠ્ઠી સારીપેઠે સમજી
 “લીધું જોડ્યે. “તે સદા મારી મર્યાદા પાળી; તારું ચરિત્ર જોઈ-
 “ને આનંદાશ્રુ મને આવેછે; એ હું તને સ્વરૂંજ કહું છું. તો છોક-
 “રા; તે એમજ ચાલવું; મલ્લ થવું; પછી તારી મા-કેવા પણ દરિદ્ર-
 “માં હો; કેવી પણ દુસ્તી હો; સર્વ વિપત્તિ વિસરશે.” એ ઘાયડી
 “મોઢું માણસ દેખાયછે. એવું ન હોત તો, એની બુદ્ધિ વિપત્તીમા
 “ત્રીચ થવી, તે ડંચી થઈછે; એ સાધ્વી છે. “તારા પત્રને છેડે તું
 “મને લખેછે કે, તારી બરોબરીના સઘલાઓપાસે ઘડિયાળ છે.
 “એ ઉપરથી મેં જાણ્યું કે, તારે પણ એક જોડ્યે. પણ તેટલુંજ તું
 “લેણીને છાનો રસો; એ તારો સંકોચ જોડીને હું આનંદ પામી.
 “હું દેવહીન, માટે તને એક મોકલી શ્રક્તી નથી; હું દરિદ્રી એ ત-
 “ને સર્વ માલમ, છે, માટે મને ક્ષમા કર. કાંઈ કામ માટે મારે
 “રાજધાનીએ જવું પડેછે; મારી પાસે થોડા રૂપૈયા છે તે વાટસરચી-
 “ને જોડ્યે; તે સ્વર્ચ અગત્યનો, ન કરીને છુટકો નથી. પણ મા-
 “રુ વચન છે કે, મારુ ચાલતામુખી હું તારી ઇચ્છા પુરીશ; અને
 “તારે જોડ્યે તે આવવાને હું શક્તિવાન નથી, તોપણ હું તને સા-
 “રી બુદ્ધિ આવવાને કદી અંતર કરનાર નથી. ફરીને તું જલવી-
 “થીજ મારી દટીએ પડજે એવી ઇચ્છા કરું છું, એ આશિર્વાદ” એ
 “ઘાયડીએ આવી વિપત્તીમાં રહેવું નહીં. હું આ પત્ર લેઈને મારી
 “ઘાયડીને દેલાડીશ. પણ નહીં; એ આ છોકરાનું ધન; હું કેમ હ-
 “રણ કર. (તે પાછું તે પત્ર તેના અગરસાના ગજુઆમાં ઘાલેછે)
 “શો સ્વસ્થપણે આ હજુ સુતો છે! (છોકરાનો હાથ પકડેછે) છો-
 “કરા! ઝઠઝઠ, (અંતિક ઝઠેછે અને કેટલીવારમુખી તેમની સામું જુ-
 “એછે) મારા જીવના સમ, આ છોકરો, મનોહર છે! ચાલ મારા
 “વાહાલા, હવે ઝઠ ચારણે દાહાડો ઘણો ચઢ્યો, ઝઠ.
 અંતિ.— (હઠ્ઠવેજ ઝઠેછે) હા મહારાજ.
 રાજા.— તું હજુ ઝંઘમાજ છે; ચાલ; મારા મેહિલમાં જા (તે જા-
 “યછે) અને દીવા હોલવ; અને દરવાજો અડકાવજે.—થયું?

हवे ज्याहार्थी घडियाळ लाघ्यो त्याहां जा; अर्हीथी; आ वा-
टे; जलदी; पाधरो जा. ~ अने तर्हीथी पाछो आव. केम ह-
वे सारी पेठे जागतो श्यो के नर्ही !

अति — हा महाराज.

राजा०— हवे केहे मने; के तने पत्र लखता आवेडेछे !

अति०— हा महाराज, लखवा बेसु तो लखु में वे लावा पत्र
लखला छे.

राजा०— पोतानी मातानें लख्यां हशे जणायछे !

अति०— (सतोपथी) हा महाराज, मारी मानें.

राजा०— तेनी बात करपि छिय, स्यारे तागी आख्योमां आनद-
नी झळझळी मने देखायछे. (एक कंठे) दरिद्र दशामा छतां
पण शी एमनी माहोमाहे मीति ! पण तारी मा रुडी ठे रे !

अति०— आहा ! महाराज ! तमे तेने ओळखता होतो !

राजा— हु तेसाथे ओळखण करीश; पण ते तने कवी लागेछे !

अति०— ते एजी भली छे, अने एवी मारी माया राखेछे—

राजा— स्यारे तेना छोकरा पण तेना जेवाज जोदये. हुं सा-
भल्लु के तारो बडो भाई सारो नथी. पण तुं—

अति० (डोकु हलावेछे) मारो भाई केसरीसिंह !

राजा—हा, हु साभल्लु के ते तारी मानें घणी कटी करेछे, ए
खर !

अति०— ओहो महाराज, माराथी ते बोलातुं नथी जो जमा-
दारने काने बात गई तो, ते घणा तीखा छ

राजा— हु तने वचन आपुछु, तेने एमानु कई जाणवा नर्ही दे-
ऊ. बोल तु सर्व; जे छे ते, तारा भाइए शु कन्पु !

अति०— तेणे पुष्कळ खोटा चाळा कन्या छे. ते वद्धा हु जा-
णतो नथी, पण मारी मा तेउपर घणी रीशई हर्ती, ते हुं जा-
णुछु, तेनी आवरु डाकवी माटे ते घणी सराबोमा पडो (ते
राजापासे जायछे, अने हळवे बोलिछ) ते बोली के एम कर्म
नहोत, तो के दाहाडानी चाकरी माहेथी काढा मुक्योज होत.

राजा— काढी मुक्योज होत ? शामाटे ?

अति०— ओहो, महाराज, मारायकी ते केहेवानु नथी.

राजा— शु ? मने ?

अति०— तेणीए मज सुद्धा जणाव्यु नथी.

राजा— (हसेछे) ते तेणीए ठीक कन्धु. पण ते पोताने सारु,
कन्धी घडियाळ सबधी माने लख्यु हतु ?

अति०— एकच वखत ?

राजा— न्यारे ते तारा उपर रीशाई नही ?

अति०— नाना महाराज तेणीए मने उलटु लख्यु के, हुं गमे ते-
म करीने पण मारु सामर्थ्य चालता सुधी, तारे सारु, एक बैचा-
तु लेईश तेनें मे लख्यु मोट तेनी मने खटक थायछे हमणा.
केमके, तेनें पेट भरवानी भाति छे. तेनी अवस्था जोईन हु
घणो दुःखी छुं.

राजा— तारे दु खी थवुज. सारा छोकराए थाउपर खर्च ना-
खावो नही. तेणे तेनु साहिम्य करवु, ए तेनी स्वधर्म छे. घ-
डियाळनीज वात छे न्यारे, तने ते कीईपण आपशे. (ते ना-
णाने कौथळी बाहार काढेछे) पकड, ले आ बार मोहोर, ए
मे तने इनाम आपीओ, तारो हाथ आगळ धर.

अति०— (हाथ आगळ करेछे, राजा तेउपर मोहोर गणीने
मेहेलेछे) महाराज, आ शु मने ?

राजा— हा खरज; पण साचु केहे, तु एनु शु करीश ?

अति०— आटलानु घडियाळ आवशे नही ?

राजा— आवशे पण सारु. पण तारे घडियाळनुज अगत्य न-
थी अहीया ते घणा छे. (अतिक आशा भन्यो तेमनी सामु
• जुएछे) हु तारे ठेकाणे हीऊ तो आ भाणानो हु कई सारो
उपाय करु वारु तुं तारी मर्जीमा आवे ते कर. हु जाऊछु
निम्य रुन्यने. पण पाछो आवु न्याहा लगण तु अहीज रेहे.
(राजा चालवा माडेछे)

अति०— (तेमनें बोलविछे) महाराज !

राजा— केम. न्यारे शु जोइयेछे ?

अति०— मारी मा शेहेरमा आवी हशे. ते आज सवारे आव-
वानी हती. हु तेनें मली आवु ? (फुसलावेछे) महाराज म-
नें आज्ञा आपशे ?

રાજા— ના છોકરા, કંઈ મયોજન નથી; તારી મા તારી પાસે આવશે; તેને તે અહીંયાજ મલશે, લગાર ધીરજ રાસ. (તે જાયછે)

પ્રવેશ ૮.

અતિક.

તે અહીંયા આવશે ! તે મને અહીંયાજ મલશે ! એનું કારણ શું હશે જે હોય તે; મારે મલવાથી કામ એક, બે, ત્રણ, ચાર (મોહોરો ગણેછે) ચાર મોહોરો ! ઘડિયાલ લેવાને ! શા હું દૈવવાનુ જાણુ છું કે, તે આ વચત મારા હાથમાં છે, કાઢિંગ કાઢિંગ વાગે-છે તે મને સમજાયછે, હું તેને કુર્ચી ફેરવું છું. પણ રાજાએ કશું કે, હું તારી જમ્યાએ હાંડું તો, આ નાળાનો કંઈ સારો ઉપયોગ કરું એનો શો અર્થ હશે વારુ ! તે શું કરત ? હા ! તેની પાસે ઘડિયાલની કમી નથી, મોટે તેને તેની મવાઈ લાગતી નથી. વારુ પણ તેને મને વળી પણ કશું કે, સારા છોકરાએ માને સાહિત્ય કરવું. નિશ્ચય, તેણે એ હમારા મકરણમાજ કેમું. પટલી મોહોરી મારી માપાસે હોય તો, તેને ઘણી ઉપયોગ પડશે નહીં ! (તે બેઠું હાથમા ચાપીને મોહોરી છાતીસાથે લગાડેછે) ઘડિયાલ લે-ઉઠ કે, માને આપું ! ના ઘડિયાલજ લેઉ, તો મામળી પણ જોવું ! અને આવી મમતાલુ મામળી તો અગત્ય કરીને ! તેણીએ કાલે મા-ને પશ્ચ મોકલ્યું તેમા તે લેવેછે કે, મોટી વિપત્તીમા છે તેને આ નાળા આપ્યા તો કેવો આનંદ થશે ! એકે વારેજ તેનું સકટ દૂર થશે ! તો શું હું આ, તેને સારું પોતાને માટ નહીં જેવા કરું ? (નિશ્ચય કરેછે) હા, તે કરવાજ પણ હમણા તે બેહેલી આવે તો સારું, નહીં તો મારી બુદ્ધિ પરશે એકુવાર. મને ઘડિયાલનો પણ ધ્યાન છે. ચુપ ચુપ, કોઈ આવેલું

પ્રવેશ ૯.

યશોદાવાઈ, સુસ્વરાય, અતિક.

અતિ.— (માને મલવા દોડેછે) શું ! ત મારી માડી !

યશો— (છોકરા મળી લક્ષ ન દેતાં સમ્રાંત આસપાસ જુએ)
મને સમજાતું નથી; પણ હું મોઠી ચિતામાં નુક મારું; રાજા સા-
હેબે મને કેમ બોલાવી હશે વાર ?

સુખ— આ છોકરો જુઓ; એને તેમણે તમારે સ્વાધીન કરવાના.
(તે સાશ્રય સાંચિત છોકરાસામું જોએ, તે આનંદે કરીને તે-
ના ગળામાં બાંધીને લટકેલે (જોવામાં, એને અર્હાયા લાવવો
પ્ર ઘેલાઈ; રાજા એને શું કરે, બિજા છોકરાં વધશે અને રોજ-
ગારે લાગશે; પણ આ, (અનાદરથી) એવું સ્વીટુ છોકરું છે
કે કોઈ પણ કામમાં ન લાગે. એને તમારા દુઃખનું વૂધ પીધું છે
માટે એવો થયો છે હું જાણું છું. પ્ર ક્ષાઈ મુઝથીજ બગડ્યું; એ-
ને શક્તિ નહીં આવે; પ્ર વધશે નહીં.

યશો— (રોદ પામીને) ઓંહો ! મારું ! દેવ મારું.

સુખ— તો, રાજા સાહેબપાસે તમે એવિશે માર્યેના કરશોમા હો;
કરીને ફલ નહીં. વડાને સારુ જોડમે તો, કઈ બોલો; તે કા-
ઈ પણ માણસ જેવો દેખાય છે.

યશો— વડાને સારુ ?

સુખ— હા, તેને પણ બોલાવ્યો છે.

યશો— મારું, તું મને બિહિવડાવેલે. તેના ગુણ રાજા સમજે—

સુખ— (અનાસ્થાઈ) હશે, કેમ ન સમજવા. (નાક મ-
રડેલે, અને ઉદાસીનતા દેખાડેલે) તેણે લોકોની ઉચાપત્ત કરી
છે; અને તેને કોઈ દાહાડો લાકરમાથી નાશી જવું પડશે,
અથવા બંદીલાનામ બેસવું પડશે. પ્ર રાજાએ જાણ્યું તો, કેમ
થશે ? અને પ્ર સઘડુ આવશે મારા ઉપર- (તપીને) તુ જો કે
મારી મહાર્જ મને નડેલે; અને મને જણાય છે કે તેને સારુ
મારે પોહોરામાં જવું પડશે. હું તારા છોકરાના સ્વટલામાં પડ્યો
ન હોત તો, સારુ થાત. વારુ, પણ અતઃપર નહીં પડું. (તે
બડબડતો બડબડતો આગલ જાય છે પાછો આવેલે) નહીં; મારા
ઘટમાં માણ છે ત્યાહામુખી હું આજ પછી તારા છોકરાનું નામ
લેનાર નહીં.

(તે જાય છે)

યશોદાવાદ્ય, અંતિક.

અંતિ.— (તેને ચિંતામાં દેખાંને) મામાનો સંદા તોણો સ્વભાવ,
બોલવા દે તેને માઢી; તું કશી ચિંતા કર માં.

યશો.— તું છાનો રહે ડીકરા; તુ સમજતો નથી.

અંતિ.— ઓહો ! હું મામા કરતાં વધું સમજુછું. તે કહેછે તેવા
રાજા સાહેબ નથી. તે કોઈને ઉપદ્રવ કરવાના નહીં. એનો દા-
સ્તો આ જો; જો તરતજ. (હાથમાહેની ચાર મોહોરો દેખાડે-
છે) જો, આ સઘળાઓ તેમણે મને આપીઓ.

યશો.— (આશ્ચર્ય પામીને) એવું થશે ? રાજા સાહેબે ?

અંતિ.— તેમણે એક મોઢી કોથળીમાંથી કાઢીઓ. તે ઘડી મો-
હોરો મરેલી હતી. અને તું આવ્યા આગમંજ તરતજ મને
આપી. મા, જો તેમની રૂબરૂ થઈ; જો તેમની રૂપાદૃષ્ટિ થઈ;
તો પછી શુ ! તેઓ શ્રીમંત છે ? આપણને ધરપૂર કરી મુકશે.

યશો.— પણ એ કેમ થયું ! હું સમજતી નથી. તેમણે કંઈ પણ
ધારીને આપીઓ હશે.

અંતિ.— એમાં સંદેહ શો. તેમનું ઘડિયાળ ચંદ્ર થયું હતું તે-
ઓ કાલે આણે વાહાડો શિકારને ગયા હતા, તે તેને કુંચી
આપવી મૂલ્યા હશે; અને આજ માતઃકાલે (તે ઓરડામળી
જાત્ય છે અને દરવાજો ઉઘાડે છે) માઢી, આ જગ્યા; રાજા સા-
હેબને સુવાની, તેમણે મને ત્યાં તેઓ અને કુટુંબ, છોકરા તારા
ઘડિયાળમાં કેટલી રાત રહ્યા છે તે જો ? મારી પાસે ઘડિયાળ
નહોતું.—

યશો.— માટે તને તેઓ આ મોહોરો આપીઓ ?

અંતિ.— હા, તેમણે ઘડિયાળ વેચાતું લેવાને આપીઓ. (પરીથી
'મોહોરો દેખાડે છે) આ જો ચાર મોહોરો.

યશો.— મારી સામું જુણે શુ ? હું તારું સંસ્કાર માનવાની નહીં.

અંતિ.— કેમ ? પણ મારે ઘડિયાળની ઉતાવળ નથી; તે હું જ્યા-
ર લેઈશ ત્યારે કામ આવશે. (માનો હાથ પકડે છે) તું લે આ
માઢી, તારી પાસે રાખ.

यशो०— (हेडकी खाईने) शु ! मारा प्राण ! एम छे.

अति०— माडी, तु सदा रुपछे, ते मने माहु लागेछे ओहो !

मारी पासे घणा पैसा होत तो सारु थात ? पछी हु तने कदी रोवा देत नहीं. बजु हा, बदामे बदाम तने आपत.

यशो०— (तेना उपर पड़ेछे) शु ! तु तेमज करत ? ररेज ?

अति०— तने सतोपमा जोईने, मने घणो आनद थायछे.

यशो०— (तेने बोकी करेछे) तारी वासना जाईने दीकरा हु सु-
खी थई. राजा साहेबे, पोतानी सघली दोलत जो पण मने आ-
पी, तो पण आ वखतना आनदनु मूल थनार नहीं-दीकरा तने
अनुभव नहीं; मारा सरसी हीन भाग्यनी मा छे तेने छोकरानी
पोतानेविशे सद्य सदयता जोईने, केटलो आनद थायछे ते !

अति०— (ते तेनी हाथ फरीथी पकड़ेछे) पण तु आ पैसा ले,
हुं तारी विनती करहु, ना कहीशमा—

यशो०— हा दीकरा हु लेऊछु अत्रे तु अही छे, माटे तारे जे
गरज छे, ते तने एनु—

अति०— मने शु एनु घडियाळ लेई आपवानी !

यशो०— तु राजा साहेबपासे छे, तारी पासे एक जोइये.

अति०— मारे तेनी कई गरज नहीं. राजा साहेबना मति ओ-
रदमा घडियाळो छे. तेमणे मने स्वत कहु के, घडियाळ ब-
ग्न तारु कई अटकवानु नहीं.

यशो०— पण, तेमणे तने घडियाळ सारु पैसा आप्या छे नहीं ?

अति०— एम ते बोल्या, एटलुंज.

यशो०— मने देखायछे त्यार तु मने छितरेछे, तु मारी ममताने
लाये एकाहु जुहु बोलतो हईश.

अति०— जुहु ! तो तने मारु खरु भासतु नहीं ? आ वखत अ-
हीया राजा साहेब होत, तो तने जणायु होत ओहो ! तेपण
वेहेला आवे तो सारु (पाछो फरीने जोयछे) आ, तेज प्नेते
आव्या, हवे जो वारु.—

प्रवेश ११.

राजा, यशोदाबाई, अतिक.

अति०— (राजा सामो जायते) वारु आ खरु के नही महा राज ! तमें मनें चार मोहोर आपीओ ! पेहेलाथी घडियाळ लेवा !

राजा— हा मारा नानकदा माणस.

अति०— अने पडी, तारे घडियाळोनी खोट नगी, एपण तमें कसु नहीं.

राजा— ते पण खरुज.

अति०— (पाथरोज मामणी फराने) जो माडी, हवे केम !

यशो०— (घमराईने) महाराज, आ छोकरी अज्ञान, सरळ भावे बोलेछे; मर्यादा केवी राखवी ते ए समजतो नथी, एनी क्षमा राखवी.

राजा— क्षमा ! बाई, मनें मुधापण घणु गमेछे; एवु सर्वमा होत तो शु न थात वास्तवीक आवा सर्व जोड्ये. छोकरा, मनें जणायछे, तारी मानें तारु साचु भास्यु नहीं !

अति०— (लगार सांचत) ना महाराज. मथम तेनें खरु भास्यु नहीं; हु तेनें मोहोगे आपुनु पण ते लेती मथी.

राजा— तुं ते लेतो नथी, ए शु कसु ? तो शु तारी दृष्टीमा मारें बक्षीस हलकु देखायु; माटे तु विजानें आपवा गयो ! एवु थनार नहीं

अति०— (कचवायछे) महाराज—

राजा— मनें जो आगमज मालम होत तो हु तनें आपत नहीं खरु केहे ते नेम कसु शु ?

अति०— (मा भणी आगळी देखाडेछे) आहा महाराज; मारी मा घणी गरीब छे !

राजा— (तेनी हडपची क्षालेछे) भला छोकरा ! म्यारे तें पोतानी गरीब मामी दया जाणीने घडियाळनी आशा मुकी ! तेनें सहाय करीन घडियाळ गमाववु, ए तनें घणुं करण लाग्युं एप नहीं ! (ते पोतानु घडियाळ बाहार काडेछे) ला ले. आ

वेळाए आ जो एकज मारी पासि होत तोपण हु तने आपत—
अति०— (आनंदी लेले) आहा ! महाराज, पण आ चालतुं
छे के नही !

राजा— बीहीशमां, सारं चालतुं. (अंतिक मापासे दोडेछे ते दे-
खडाववा) शाबास छोकरा. में तने आप्यु हतुं, तेनुं ते सारं
सार्थक कयुं. (तेने मोहोरोनी कोथळी आपेछे) आ ले;
एमां सो मोहोरो छे; ए में तने बसीस आपीओ. ' .

अति०— (तेनी पासे साश्चर्य जुएछे) महाराज आ शुं ! ' .

राजा— तुं अनमान करेछं ! ले आ.

अति०— शुं ! बदां कोथळी ! (पाछी आपवा मांडेछे) महारा-
ज ए घणुं छे. ' .

राजा— हा; न्यारे घणु खरंज. पण हुं एमाटे आपुंछुं के, तु ए-
नो सारी उपयोग करे वारु एनो घणो उपयोग कोने छे ?

अति०— घणो उपयोग कोने छे ? (ने राजा सामो अने मा
सामो बारिबारि जुएछे) आ ले मा तने.

यशो०— (राजा आगळ आवेछे) महाराजनो मजउपर घणो-

राजा— उपकार मानवानु कंई कारण नथी. ए में थोडुं आप्यु.
हुं जाणुं के एदलामा तमारु संकट दूर थशे नही. पण बाई,
(छोकरासामो हाथ करेछं) आ छोकरो मारी चाकरीने घ-
णो न्हानो छे. मारा कामनो नही माटे हुं एने पाछो मोक-
लुलु; एनुं तमारे मातु लगाडवु नही. केम ? तमें बोलता नथी ?

यशो०— महाराजे क्षमा करवी—

राजा— शुं ?

यशो०— माकं दरिद्र जोईने मने लजा आवेछे. एने हु पाछो
ले जईने शुं करुं ? मारार्था एनुं पोषण केम थशे ? में एना
उपर आशा राखी हती. हवे हु भाण धारण केम करीश ?
(रोवु बध करेछे) ए घणो न्हानो; एने बाप नथी, आगळ
एनो परिणाम थो थशे ? महाराज, हुं अल्पबुद्धि; बोली तेनी
क्षमा करवी.

अति०— (रंजिस थईने राजानो हाथ पकडेछे) महाराज, मा
रुएछे !

राजा—तुं पीतानी मापासे रेहेशे के नहीं ?

अंति०—(आजंवे करीने) महाराज, त्यारे आप मनें घेर मो-
कली दोछो ?

राजा—तु जवानि राजी नथी ? वारु तो बाई. रेहेवा दो मनें
मारी पासे, पण अहीया रहीने एनु केम थशे ? आ कदापि
बगडशे. वारु पण. एनु मनें भय लागनु नथी.

यशो०—ए बगडशे ! (छोकरा सामी आरयो करेछे) ए बग-
डशे, आप कोहोछो महाराज ?

राजा—ना; ए बगडनार नहीं ?

यशो०—(सभय) महाराज, हुं आपनो अभिमाय सारी पेठे
समजी नहीं, माटे मारो बेअदबीनी समा करवी.

राजा—मारो अभिमाय एवो के, मारा बिजा अतिक छे, तेमना
गुण सारा नथी; ए तेमनी सगतीए बगडी शके. पण अनुभ-
वी जोडये आवो—

यशो०—(छोकरानो हाथ झालेछे) ना महाराज; ए तेवी नथी-

राजा—पण जुओ, एनो जरा लावो बिधार करवो.

यशो०—तेविशे मनें सशयज नथी, एनें कहीं पण रेहेवा दो.

राजा—पण विद्याभ्यास विना एनु केम रुशे ?

यशो०—भगवान् जे करशे ते खरु तेने शरण छे जो ए परि-
श्रम करीने उदयमा नहीं आवे, त्यारे मजुरी करशे, बरिद्रता
भोगवशे; पण एने दुराचरणी मात्र थनु नहीं; एटली मारी इ-
च्छा छे.

राजा—बाई, तमारु मोटापगु जोईने मनें संतोष थयो तमनें
सरव वाते सहाय थयु, ए मनें योग्य छे. (घणा भाये करीने)

तमारी शी इच्छा छे, शी वाते हु तमारु मिथ करीश ? मोक-
लु मन करीने बोलो. हु तमारी मित्र हु, सकौचाओ नहीं.

यशो०—(गदगित थईने) हु तमारो केरी रीते पाड बाळीश ?

राजा—तमारी अवस्था शी छ ? तमारी मालमता शी उ, ते मनें
उद्ध कहो

यशो०—मारी मालमता जे छे ते हमणा मारी नहीं

राजा—त्यारे हु जाणुहु तमारा उपर घणु करज छे ? मरकार-

मां तमारी कई पचात चाली छे एबु हुं साभल्लु; तेनु केम शु छे ? ते मने केहेशो ?

यशो०— महाराज; एक कजीयो मारा इनामी गामनो छे ते क्यारनो चुक्यो होत, पण मारी पासे नाणु नथी, मारे कोई-नो आश्रय नथी, हु ते घर मेळे चुकववा माटे आवी हती, पण तेम थतु नथी.

राजा— सारु त्यारे ते कई खोटु थतु नथी, तमारो इनसाफ हवे बाजबी थशे; मारु वचन लो. अने हु तमनें एक हजार रुपैयानी निरात करी आपुछु हु जाणुछु के, पछी तमारी सघळी अडचणो दूर थशे

यशो०— (पगे लागेछे) हत माग्यणी उपर, मारा उपर आटली कृपा !

राजा०— (तेनें उठावेछे) तमे आ शु करोछो बाई. तमनें हुं मार्यना करुछु के उठो. तमारा अद्वारे जे सरकार चाकरी बजावी छे ते, जोयायकी तो हु आ करुछु, ए घणु थोडु छे. कहो मनें हवे, तमे छोकराने पाछो तेडी जशो के नहीं ?

यशो०— महाराज, ए उपकार जन्मो जन्म विसरवानो नथी.

राजा— अने छोकरा, तु हवे मापासे जईश के नहीं ?

अति०— (घडियाळसाथे रमेछे) मापासे ? हा महाराज.

राजा०— तु मारीपासे रेहेतो नथी न्यारे ?

अति०— वारु न्यारे, जेवी महाराजनी मर्जी.

राजा— न्यारे जो हु हमणा तनें मापासे काबु, तो तु मारी पासे-थी नहीं जेवो अईश नहीं ? अने तारी तो इच्छा छे के मारी पासे रेहेबु; अने तारी मानी पण तेवीज इच्छा छे वारु, मारे काई बिजो भकार क्यो जोइये. बाई तमे अही रहो. हु आ आब्यो.

प्रवेश १२

यशोदाबाई अतिक.

यशो०— (बाजठ उपर बेसेछे) आहा ! शो सुदिन आ ! केवु अकल्पित सुख ए ।

અંતિ.— કેમ મા ? કેમ ? તું હવે સુખી થઈ કે નહીં ?

યશો.— (તેને પાસે લેછે) અરે મારા માણસમાન, મારા પરાય દીકરા !

અંતિ.— પણ તને ઘણો ઘણો હર્ષ થયો એવું મને દેખાતું, તને ઘણો આનંદ થાય એવું હું ઇચ્છું.

યશો.— બાપુ, હવે મોટી લજ્જા થાય છે, કેમકે હું મગલ મેળુ દેતી હતો. તું થયો તેવુંજ તારા બાપનું વર્તમાન આવ્યું; વારે હું તારાથી દુઃસ્વ પામી અને તું શાને જમ્યો કરીને મેળું માન્યું; (તે તેને આલિંગેછે અને તેને બધીઓ દેછે) કે તેજ તારા હાથેથી હું આજ સર્વ સંકટમાથી મોકલી થઈ ! આજ મારા આંતુ સુકવ્યા ! હૈ મગવાન, હવે હું ધિર્મી શા વાંછા કરું ? હું પરિપૂર્ણ થઈ. મને કંઈ અપેક્ષા રહી નહીં. પણ એક તેટલું તારા માર્દનું મુલ્ય માત્ર મારે હળું છે, પછી મારું ઘણું દીક થયું.

અંતિ.— મારા માર્દનું કેમ ? તેનું શું છે ?

યશો.— જો રાજા સાહેબે તેના ગુણ જાણ્યા તો—

અંતિ.— તેમણે જાણ્યું તોપણ તેનું શું થવાનું છે ? તેં જીવું નહીં તે કેવા છપાલુ કેવા મોટા છે તે ?

યશો.— સદા પણ આપણા સપર; કેમકે આપણે તેમનો કંઈ અપરાધ કંપ્યો નથી.

અંતિ.— પણ તેમણે મને વચન આપ્યું છે કે હું કોઈને કેહેના નહીં.

યશો.— (ચીહ્નિ) શું તેમણે તને વચન આપ્યું છે ? શાનું ?

અંતિ.— હા સ્વરંજ, માટે તું ચીહ્નિશમા.

યશો.— હું ચરચરુંછે, તેં તેમને કશું છે ન્યારે.

અંતિ.— ના; કશું એમ કહીશ તો કંઈ કશું નથી; હું જાણતો તો તેટલું કશું માત્ર. પછી તેમણે મને તેનું આચરણ બુઝ્યું; હું શું અમથુજ સોટુ કહું ? તને માલમ છે કે તે મને સોટુ બે લવાની મનાઈ કરી છે.

યશો.— પણ, છોકરા આ શું કંપ્યું !

અંતિ.— કેમ માડી, તેં ચિતા કેમ કરેછે ?

यशो०— अरे भगवान् चिता केम करेछे, माटे बली पुछेछे । जो राजा ए चोकशाई करी तो अने जो तेओ ए ते जाण्युं, तो पछी तारी मानु अने तारा भाईनु ठरैकाणु नथी.

अति०— (ते रडवा लागेछे) ठरैकाणु नथी !

यशो०— चुप कोई आवेछे (ते तेनें बोकी देखे अने तेनें हिमत आपेछे) एक शब्द बोलीशु नही; तारी आख्यो लुछ. तनें र-डतो दीछे तो, एकादी हानी थरो, चिता करीशमा.

प्रवेश १३.

यशोदाबाई, अतिक, राजा, सुखराय,
केसरीसिंह.

राजा०— आवी सिंहजी; अदर आवी. (केसरीसिंहनें) रण-धीरायना पुत्र केसरीसिंह नायक गाडदी ते तमेज के ?

केस०— (घणो नमीने) हा महाराज.

राजा०— योग्य. तमारा तिथरूप घणा सज्जन, अने मोटा शूर हुता मारी निशा छे के, तमें पण तेमनी चाल पकटी हशे; अने जेणें करीने तमे तेमना पुत्र शोभो एवु करता हशो.

केस०— महाराज, तेम मारे करवु, ए मने योग्य छे.

राजा०— खरु; तमे योग्य छो माटे योग्य हशे तेज करशो. आ जुओ तमारी माता; एना गुण, अने आ छोकरानु शुभलक्षण जोईने तमारु कुटुंबज मोटु छे, एवु मारी बुद्धीमा आघ्युं; अने हु जाणु के, तमनें सर्वनें एके ठेकाणे जोवा, माटे अही बोलावी आप्या छे.

केस०— (बली नमेछे जरा डोळथी) महाराजे ए, आज मनें मोटी आवरु आपी ।

राजा०— तमने योग्य छे, ते करता में कई वधारे क्यु नथी.

केस०— महाराज मनें, आपनु रुपापात्र करोछो

राजा०— सरुज, तमनें माग्यवान करवा, एवी मारी घणी इच्छा छे पण तमारु स्वरूप मारा ध्यानमा आघ्यु छे तेमज वास्तविक छे, एवी मारी निशा थई जोइये; केमके, तमारु नि-

સ્પૃહતાનું વોલણું, તમારી મીઠતાનું, ડોલ્ જોર્ડને-
કેસ૦— ઓહો ! મહારાજ, ધન્ય હું !

રાજા૦— તે ઉપરથી મને જણાય છે કે, એક તો, તમે ઘણા મોટા
છો, અથવા ઘણા નઠારા છો; પણ આવા માવાપને પેટે કિંજા
છોકરા થનાર નહીં; નહીંજ. વારુ ત્યાર આ સમયે મેં તમા-
રી સેવા શી કરવી ? તમને, એક પદવી ઉપર અધિક ચઢાવ્યા
તો તેણે તમારી યોગ્યતા ઘણી વધશે, એવું કંઈ દેખાતું નથી !
વારુ તમને કેમ જણાય છે ?

સુરવ૦— (લગાર વિચાર કરીને) સાચું મહારાજ.

રાજા૦— વારુ એક પદવી મુકીને વિજી પદવીએ ચઢ્યાવ્યા તો
જમાદાર માત્ર થયો; સો માણસો ઉપર સર ! તેમા પણ કંઈ વ-
તું નથી પણ મથમ, (સુઘરાયમણી ફરેછે) રાય, તમારા ભા-
ગેજની યોગ્યતા વિશે તમારું શું મત છે ?

સુરવ૦— (લગાર ધમરાઈને) મારું મહારાજ ? મારું મત !

રાજા૦— એ ભાષણ ઉપરથી વિપરીત હશે એવું દેખાય છે.

સુરવ૦— ના મહારાજ. ઘણું સુપરીત છે; હું જાણું છું કે એ હિમત-
વાનું છે; અને આગળ શૂર નિપજશે.

રાજા૦— (કેસરીસિંહ સામુ તે પિતાની પેઠે જુણે) કેમ જી ! એ
સર ?

સુરવ૦— અને ઘઘી એ સ્વરૂપે પણ ફાંકદો દેખાય છે.

રાજા૦— હા, એ સારો જવાન છે પણ મને મત્યક્ષ દેખાય છે પણ એ-
તું આચરણ, એની રીતી કેવી ? તમને એવી હલકી વાતો પુત્ર-
વાને મને લાજ આવે છે. પણ મુરખાવે કરીને એ કિયા મકા-
રનો મનુષ્ય છે તે મારે જાણવું જોઈયે.

સુરવ૦— (હસીને) લગાતિક રંગીલો; કોઈ મમયે લગારેક ધીટ-
પણ. પણ મહારાજ એ શિપાઈને દૂષણ નથી.

રાજા૦— સરજ ? મને એ આજમુધો સમજાયું નહોતું. હવે ચા-
ઈ મારે તમારા સાક્ષ માત્ર જોડ્યે. તમે એવિશે શું કહો છો ?
(લગાર વિમાર્મીને)— કંઈ નહીં હું જાણું છું ?

યગો૦— હું તેવિશે શું કહું મહારાજ ?

રાજા૦— જ તમને સક્ષતું હોય તે, સરજ કહેજો.

યસો— પણ મહારાજ, મારાથી તે કેહેવાશે ? જો મારે તેની મ-
શંસા કરવી છે, તે હું તેની સમક્ષ કરું તો, મહારાજ માનશે ?
અથવા, જે જેના આચરણ મમાણે તેને ફલ તત્કાલ દેઈ શકો-
.છો, એવાપાસે મને તેની સ્વોદી વાત બોલાવી યોગ્ય છે ?

રાજા— (હસીને) બાઈ તમે મોટાં સૂઝા છો. એ, ઉત્તરમાં, તમે
મારું રૂપાલુપણું રાखીને, ગાયડીઓનું મૌઢપણું દેલાડ્યુ. તમારી
મશંસા હું કેમ ન કરું. (કેસરીસિંહને જરા ગંભીર વાળીએ)
સિંહજી, એક એકની ચાલ નિરનિરાલ્લી હોય છે; તેવી મારી પ-
ણ છે કોઈને વધારવું, એવું મારા મનમાં આવ્યું. એટલે હું પેહે-
લાથી તેને પોહારામા મુકુંછું; એ તમને કેમ દેખાય છે ?

કેસ— (બીંહીને અને ઘચરાઈને) મહારાજ ! હે હે હે—

રાજા— હા, મારી ચાલ એવીજ છે. તારી તરવાર સુલરાયને સ્વા-
ધીન કર. તારેવિશે મને લગાર સંકોચ દેલાયો હોત તો, એટલું
ન થાત. પણ અહંમાન ! આ બોલ્યામાં ધીટપણું ! પોતે દુર્ગુ-
ણી છે એ પોતાના મનમા સમજીને જે એવાં મરોતાનુ બોલ-
વું બોલે છે તે મનુષ્ય થકી શાની આશા રાખવી ? તે મનુ-
ષ્ય મને ક્રોધ આપ્યો એવું કોઈ જાણશે ? તે મનુષ્ય
પોતાની મહા મોટી માને, આ મમાણે ગાંજી એવું કોણ
માનશે ? એટલું કરીને પણ ફરીથી — (ક્રોધથી) ઘાલોરે
એને એક મંહિનો બંદીસ્થાનામા. બાઈ, સ્વેદ કહુંછું તમારે સારું
હું એનું કંઈ અધીક મનમા લાવતો નથી. બાકી જે વાતો મા-
રે કાને આવીઓ છે, તે ઉપરથી મને દેઘાઈ આવ્યું કે, એ મો-
ટી અપરાધી છે. (રોષયુક્ત અને તીવ્ર વાળીએ) સુલરાય આ-
વો ઉપર, એનું કંઈ સ્વોદું આચરણ દીઠમાં આવે તો મને તત્કા-
લ જળવગી — સમજ્યા ? તે ક્ષણે. હું એને આગલ યોગ્યતાએ
ચઢાવવાનો છું, માટે (સુલરાયસામું જોઈને) સુલરાય તમે.
અથવા (નમ્ર વાળીએ) તમે બાઈ, મારી પાસે આ વસ્ત્ર એની
સિંકારસ કરવી નહીં. એને કંઈ પણ મિંચે કાંઈ આપવું નહીં.
એને જોઈતું હોય તો, એણે પોતાના રોજમુરામાંથી સ્વચ્છ ચલા-
વવો. (આગલીએ સૂચના કરે છે) હવે જાઓ જી પોતાની
બંદીશાલામા. (સુલરાય અને કેસરીસિંહ જાય છે)

प्रवेश १४.

राजा, यशोदाबाई, अतिक.

राजा— केम बाई, तने कष्टी सरखा देखाओछो ?

यशो०— महाराज—हुं मा छुं. •

राजा— पण तमे इतर अज्ञान मा जेवां नथी, जे के लगार छोकरानें दुःख थाय माटे तेनें शिक्षा करता नथी.

यशो०— ते ममता करेछे ते खोटी ममता पण मनें चिता एटली-ज के, ते हवे जन्मसुधीं महाराजनी रुपामाथी जाय नही.

राजा— तेविशे तमे काळजी न करशो; मारा मनमा एटलुज के, हु तेना उपर जे आगळ उपकार करवानो तेणें योग्य थवुं, अने तेना वयसामु पण कईं जोवु जोइये; माटे हु तेनें थयेली अपराध क्षमा करीश; पण एवु सदा नही कर. जोइये आवो, केम थायछे ते एकादानें पश्चात्ताप थईने ते देकाणे आवेछे, एकादो उलटो अधीक बगडेके. ते केम पण हो, तमे स्वस्थ रहो. हु जाणुछु के हवे तमारो छोकरो मार्गे आवशे, अने ते जेम जेम सुधरशे तेम हु तेउपर रुपा करीश. (अंतिक भणी वळीने) आ छोकरी विशे तमे जाणोछो में शु धान्यु छे ते ?

यशो०— ते जे कईं हशे ते, तेना कल्याणार्थज हशे महाराज. महाराज आपनु मोटापणु जोईने, आपनुं कल्याण चितन कल्याविना, मारो एक दिवस पण नकामो गयो नथी. पण आपना गुण आज प्रत्यक्ष जोईने में जाण्युं के, में आपनुं स्वरूप कईज जाण्युं नही.

राजा— तमनें मालम छे ? हुं इच्छुछुं के, एनें मारा राज्यनो स्तंभ, मारो विश्वासु सेवक, अन मारा छोकरांनो मित्र करी राखवो; के जे एकाद दाहादो असंग पड्यो तो, पोताना बापु प्रमाणे राज्यना कल्याणार्थ माण स्वरच करशे.

प्रवेश १५.

राजा, यशोदाबाई अंतिक खिजमतदार.

सेवक— महाराज विनंती छे, बाहार राजशाळागुरु आव्या छे.

राजा— तेमनें मांहे आववा दी. बाई, मारा मनमा छे ते हुं हम-
णा, तमारा समक्ष करुं, तमनें रुचवु मात्र.

प्रवेश १६.

राजा, यशोदाबाई, अंतिक, राजशाळागुरु.

गुरु— (नमस्ते) महाराजनी आज्ञा साभळवा सिद्ध छुं.

राजा— घणौ संतोष थयो. बाळाव्या हुता एटलासार के, रा-
जशाळामा मोटानां छोकरां तमनें शुं आपेछे ?

गुरु— मोटानां छोकरां महाराज ? ते मावापना मोटपण उपर छे.

राजा— बारु पण तमे शुं लेशो ते कहो ?

गुरु— छथे रुपया वर्पना, महाराजनी आज्ञा थयाथी.

राजा— बारु न्यारे, आ छोकरो तमारे स्वाधीन करवा हुं इच्छुं-
छुं. तेमाटे एनें जे जोडथें ते हुं पुरं पाडीथ. पण मथम मनें
कहो के, छोकराओनी चोकथी उपर कोण रेहेछे ? केमके,
ते मुख्य जीवुं.

गुरु— जुदा जुदा उपगुरुओ छे.

राजा— ते हुं जानुछुं के, पीतपीताना काममां योग्यज हथे, पण
हुं तेमनें ओळखतो नथी. मारो सर्व भरोसो तमारा उपर छे, तमे
मारो ध्यानमां उतन्या छी, मोट रुपा करीने तमे पीति आ छी-
करानीं सर्व तपास रासजो.

गुरु— जेवीं आज्ञा.

राजा— हुं आज्ञा करिने नथी केहेतो. तमे संतोषे ए मान्य
करवुं.

गुरु— महाराजनी जेमा संतोष ते मारे करवुं. तेमांज मारु क-
ल्याण.

राजा— हुं तमारो उपकारी यईरा. (अंतिकनें हाथे पकडीने)
मारो छोकरो आव. आ गुरु जीया के नही ? ए घणा भात

राजा, यशोदाबाई, अनिक.

राजा— क्रेम-बाई, तने कटी सरसा देसाओओ ?

यशो०— महाराज—हु मा छुं. •

राजा— पण तमे इतर अज्ञान मा जेवा नथी, जे के लगार छो करानें दुःख थाय माटे तेनें शिक्षा करता नथी.

यशो०— ते ममता करेछे ते खोटी ममता पण मनें चिंता एदली ज के, ते हवे जन्मसुधी महाराजनी रुपामागी जाय नही.

राजा— तेविशे तमे काळजी न करसो; मारा मनमा एदलुज के, हु तेना उपर जे आगळ उपकार करवानो तेणें योग्य थवु, अने तेना वयसामु पण कई जोवु जोडये; माटे हु तेनें थयेलो अपराध क्षमा करीश; थणै एवु सदा नही करु जोडये आ-
वो, केम थायछे ते एकादानें पश्चात्ताप थईने ते ठेकाणे आवे-
छे, एकादो उलटो अर्धाक बगडेके. ते केम पण हो, तमे स्व-
स्थ रहो. हु जाणुतु के हवे तपारी छोकरो मार्गे आवसो, अ-
ने ते जेम जेम सुधरसो तेम हु तेउपर रुपा करीश (अंतिक
भणी वळीने) आ छोकरा विशे तमे जाणोछो में शु धाच्यु
छे ते ?

यशो०— ते जे कई हशे ते, तेना कल्याणार्थज हशे महाराज.
महाराज आपनु मोटापणु जोईने, आपनु कल्याण चितन क-
न्याविना, मारो एक दिवस पण नकामो गयो नथी. पण आ-
पना गुण आज मयक्ष जोईने में जाण्यु के, में आपनु स्वरूप
कईज जाण्यु नही.

राजा— तमनें मालम छे ? हु इच्छुतु के, एनें मारा राज्यनो
स्तम, मार्गे विश्वासु सेवक, अन मारा छोकरानो मित्र करी
राखवो, के जे एकाद दाहाडो प्रभग पड्यो तो, पोताना बाप
ममाणं राज्यना कल्याणार्थ माण खरच करशे.

प्रवेश १५.

राजा, यशोदाबाई अतिक खिजमतदार.

धिक— महाराज विनंती छे, बाह्या राजशाळागुरु आव्या छे.

जो— तेमने माहे आववा दो. वाई, मारा मनमा छे ते हु हम-
णा, तमारा समक्ष करुछु, तमने रुचवु मात्र.

प्रवेश १६.

राजा, यशोदाबाई, अतिक, राजशाळागुरु.

गुरु— (नमस्ते) महाराजनी आज्ञा साभळवा सिद्ध छु.

राजा— घणो संतोष थयो. बोलाव्या हुता एटलासार के, रा-
जशाळामा मोटाना छोकरा तमने शु आपेछे ?

गुरु— मोटाना छोकरा महाराज ? ते मावापना मोटपण उपर छे.

राजा— वारु पण तमे शु लेशो ते कही ?

गुरु— छशें रूपीया वर्षना, महाराजनी आज्ञा थयाथी.

राजा— वारु न्यारे, आ छोकरो तमारे स्वाधीन करवा हु इच्छु-
छु. तेमटे एने जे जोडशें ते हु पुरु पार्वाश. पण मथम मने
कही के, छोकराओनी चोकरा उपर कोण रेहेछे ? केमके,
ते मुख्य जोवु.

गुरु— जुदा जुदा उपगुरुओ छे.

राजा— ते हु जाणुछु के, पोतपोताना काममा योग्यज हशें पण
हु तेमने ओळखतो नथी. मारो सर्व भरोसो तमारा उपर छे, तमे
मारा ध्यानमा उतन्वा छो, मटे कृपा करीने तमे पोते आ छो-
करानी सर्व तपास राखजो.

गुरु— जेवी आज्ञा.

राजा— हु आज्ञा करिने नथी केहेतो. तमे संतोषे ए मान्य
करवुं.

गुरु— महाराजनी जेमा संतोष ते मारे करवुं. तेमांज मारु क-
न्याण.

राजा— हुं तमारो उपकारी थईश. (अंतिकने हाथे पकडीने)
मारो छोकरा आव. आ गुरु जोया के नही ? ए घणा शव

અને સજ્જન છે; તું એમની સાથે જઈને એમની પાસે રહે, & સારા વિદ્યાભ્યાસ કર.

અંતિ— (ક્ષણભર ગુરુના મોઢા સામું જોડને) હા મહારાજ.

રાજા— પણ એ તારા ધર્મી, એ તારા હિતકર્તા, એવા તું એમને જ ન. એમના વચનથી આઘો ચાલીશમાં. એમની મોટી મર્યાદા, અને જો કે એમણે તારી ફિયાદ કરી—

અંતિ— તેવિશે મહારાજે નિશ્ચિંત રહેવું.

રાજા— કંમકે હમણાંજ તારી દર્શાવે પદ્મ કે હું જેવો ગુણવાનું સારો, એવોજ દુર્ગુણીને માઠો છું. તારો જરા કઠીયો સાંલ્યો તો—હો !

અંતિ— (મોટી નમ્રતાએ ગુરુને નમેછે) ગુરુજી તમે મારા હરીશાશી એમ હું કરી કરવાનો નહીં.

રાજા— આ છોકરો તમને કેવો જણાયછે ?

ગુરુ— મહારાજ, આપને વરદહસ્ત જેને માથે તેને શુ જોવાનું હું એને પોતાના છોકરા મમાળે ચલાવીશ.

રાજા— વારું ત્યારે; એને લેઈ જાઓ. વાઈ એ વાતની તમને વં અડચણ નથી મને જણાયછે ?

યશો— હૈ ભગવાન ! અડચણ મહારાજ ?

રાજા— જા ત્યારે મિયકર. અને કરી સદાચરણ, સાચો માછોડીશમાં. તને કશી પણ વાતનું હું ઓછું પડવા દેઈશ નહું પણ તું મને સિન્ન જેવો દેસાયછે ?

અંતિ— (રાજાનો હાથ ઝાલેછે) ईश्वर, તમને સર્વ હું આપો !

રાજા— (કોમલતાએ) અને તને પણ તેવાંજ આપો; અને તારા કલ્યાણ કરો મારા મિત્ર. ઓહો ! તેનું હૃદય કેવું ભરાયું છે (ગુરુને) હવે તમે એને તેડી જાઓ. અને વાઈ તમે એની સાં જાઓ, અને તમારો છોકરો જાંઠાં રહેવાનો છે તે સ્થિતિ જુઓ.

યશો— (સાટાંગ નમસ્કાર કરેછે) મહારાજના ઉપકાર !

શું— (તેનો કંઠ ભરાયો, અશ્રુના ઓધ ચાલ્યા, બોલાતું નથી.

રાજા— તમે શુ કરોછો એ વાઈ ! એ મને ગમતું નથી.

યશો— મને એ પણ—

રાજા— (તેને વંચાત્કારે ડગડેછે) મારી માતા તું મને એટલું મો-
ટપણુ આપીશ માં. ઝઠ, ઝમી થા.

શો— (તે ડગડે) વારુ ત્યારે, હું હવે આજ્ઞા લેઝછુ. (ડ-
ચા હાથ કરેછે) હુ એ આવું નિત્ય મગવતપાસે કરતી જઈશ-
અને તમારા જેવા ડવાર, દીનદયાલુ, એમનુ સદા કલ્યાણ હો-
વા માટે, તેપાસે પ્રાર્થના કરીશ.

રાજા— (તેને ચાર ડગલાં પોહોંચાડેછે) આવજો વાઈ, તમારું
મગવાન સારુ કરો.

(તે સર્વ ડઠીને જાયછે)

પ્રથમ ભાગ સમાપ્ત.